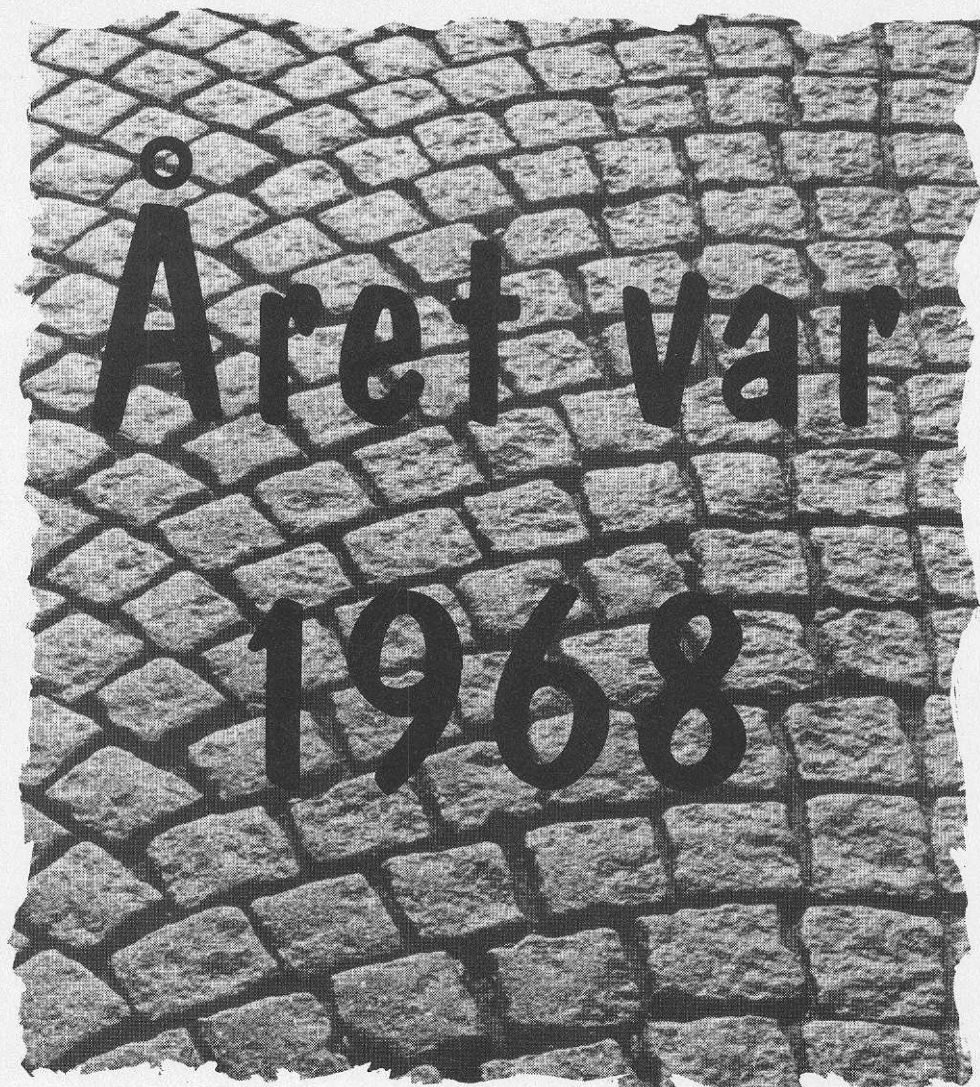

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

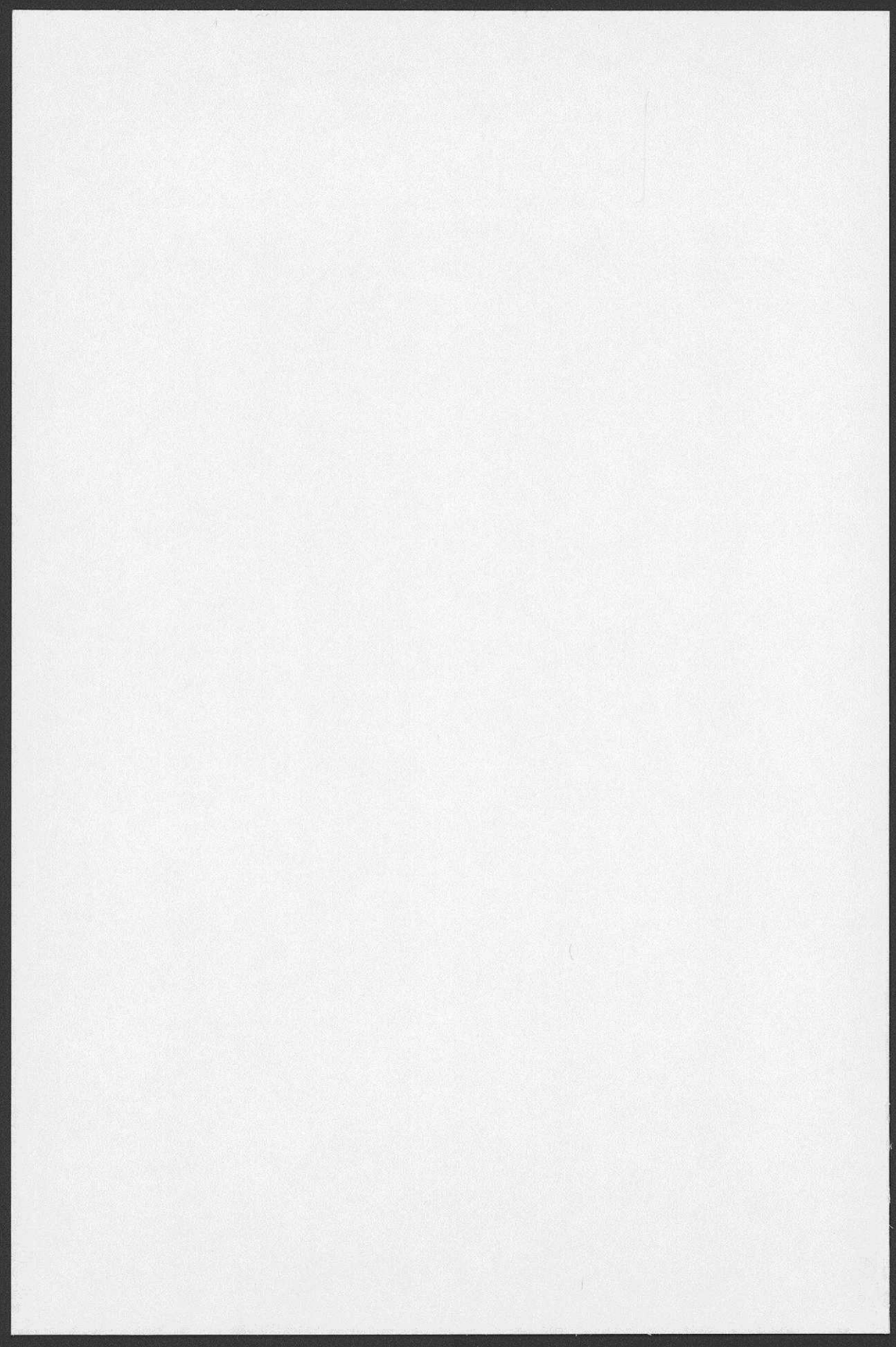

**Universitetskris och
studentrevolt i
Stockholm och Lund**

Sven-Olof Josefsson

Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg 14

Året var 1968

Universitetskris och studentrevolt i Stockholm och Lund

with a summary in English

Akademisk avhandling som med vederbörligt tillstånd av
Humanistiska fakulteten vid Göteborgs Universitet
för avläggande av filosofie doktorsexamen
framlägges till offentlig granskning
lördagen den 14 december 1996 kl 14.00
vid Historiska institutionen,
Lilla hörsalen, Renströmsgatan 6, Göteborg

av

Sven-Olof Josefsson

Abstract

Sven-Olof Josefsson, *Året var 1968. Universitetskris och studentrevolt i Stockholm och Lund.* (Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg 14, Göteborg 1996) 297 s. Written in Swedish with an English summary. [*The year was 1968. University crisis and student revolt in Stockholm and Lund.*] ISBN 91 88614-13-1; ISSN 1100-6781.

1968 was a turbulent year. The Vietnam war left its mark on international politics. At the same time there was a wave of student revolts all over the world. The so called new left questioned old truths and doctrines and stormed the establishment. Radical students were also in the first front line to change their own universities. The world learned a new concept: student power.

Even Sweden got a radical student movement and something like a student revolt in 1968. This thesis deals with the Swedish student revolt both from an international and an educational history perspective.

The thesis starts with an analysis of the ideas that the international new left had on humans and society and with an overview of the student revolt primarily in USA, West Germany and France. Then it continues with a study of the educational history background of the Swedish student left and student revolt.

The main part of the thesis is a study of the processes of politicizing and radicalization of the student bodies in Stockholm and Lund. Here is for instance the background factors of the appearance of a radical united front student movement analysed. Furthermore the different manifestation as demonstrations, occupations, disturbing of meetings etc are dealt with.

There were obvious similarities between the Swedish new left and its equivalents in other countries. These similarities did not depend on any organised cooperation over national borders but on the fact that the different student movements influenced one another in many ways. The student activists had also developed a common frame of reference as a result of the Vietnam war and the newmarxist currents of the 60's.

Beside the international influences the education explosion and the education policy of the government were important background factors for the Swedish student revolt. The student left mobilised a strong front against a government reform proposal called UKAS (The Chancellery of Universities' Task-force for Restricted studies). UKAS meant that restricted and more vocational studies would be introduced at the free philosophy faculties and that the flow through speed would increase by special measures taken. The student left feared that the UKAS reform would have as result that the universities were changed into "student industries" in the service of monopoly capitalism. In spite of all resistance UKAS was carried through in 1969.

About 1970 the spontaneous rise of the leftists had ceased at the universities both in Sweden and abroad but the ideas of the new left survived through the 70's.

Key words: student revolt, student movement, New Left, Student Left, process of politicizing, process of radicalization, the educational explosion, direct democracy, Vietnam Movement, critical university.

Till Maiborg och Andreas

ÅRET VAR 1968

Året var 1968

Universitetskris och studentrevolt

I Stockholm och Lund

Sven-Olof Josefsson

With an English Summary

Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg 14

© Sven-Olof Josefsson

ISBN 91-88614-13-1

ISSN 1100-6781

Omslag: Sofia Dandenell

Tryck: Graphic Systems AB, Göteborg 1996

Innehåll

I. INLEDNING	9
Huvudsyfte och frågeställningar	9
Grundläggande begrepp	11
Forskningen inom ämnesområdet	14
Källor och metodiska överväganden	21
II. DEN INTERNATIONELLA NYA VÄNSTERN	25
Historisk bakgrund	25
Den internationella forskningen	26
Den nya vänsterns samhälls- och människosyn	33
Den nya vänsterns demokrati- och organisationssyn	35
Utvecklingen i några centrala länder	40
USA	40
Västtyskland	47
Frankrike	52
Övriga länder	59
III. DET SVENSKA UNIVERSITETET I FÖRÄNDRING OCH KRIS	64
1955 års universitetsutredning	64
P-gruppen	67
1963 års universitets- och högskolekommitté	68
Beslutet om fasta studiegångar	70
UKAS-gruppen och dess förslag	71
Studentorn i Sverige 1968 och den statliga utbildningspolitiken	73
UKAS-striden	74
Den nya vänsterns kritik av UKAS	75
Några tongivande universitetslärares kritik	76
Kritiken mot UKAS' sociala konsekvenser	77
PUKAS-reformen 1969	77
1968 års utbildningsutredning	80
Slutet på utbildningsstriden	82
Sammanfattning och diskussion	85
IV. UTVECKLINGEN I STOCKHOLMS STUDENTKÅR	89
Student as such och kårparlamentarism under 50- och 60-talen	89
Stockholms studentkårs organisation	92
Politiseringsprocessen i Stockholms studentkår	94
Kårpartierna 1967/68	94
Den internationella politiseringen gör sin entré	99
Studenthögern går till motattack inför kårvalet hösten 1968	106
Fortsatt polariseringstendens i studentkåren	109
Striden om gruvarbetarnas pengar 1970 -politiseringsprocessens höjdpunkt	112
Fortsatt internationalisering i studentkåren 1970	115
Kris i lärar- och lokalfrågan	117
Politiseringsprocessen vid Stockholms studentkår -sammanfattning och diskussion	119
Radikaliseringsprocessen i Stockholm - den nya vänstern växer fram	121
Vilka tillhörde studentvänstern i Stockholm?	121
Studentvänsterns internationella kontakter	122
Nya vänsterrörelser växer fram	124
27-majrörelsens organisation och arbetsmetoder	132
Studentvänsterns aktioner i Stockholm 1968/1969	135
Epilog i det "röda Stockholm"	149
Radikaliseringsprocessen i Stockholm - sammanfattning och diskussion	150
UKAS-striden i Stockholm	157
Upptakten	157
Striden kring UKAS	159
UKAS-striden i Stockholm - sammanfattning och diskussion	164
V. UTVECKLINGEN I LUNDS STUDENTKÅR	166
Lunds studentkårs organisation	167

Politiseringsprocessen i Lund studentkår	170
Upptakten	170
Kårpartisystem etableras i kölvattnet av "1968"	172
Förseurat "1968" - Vänstern tar makten 1971	180
Lundavänsterns "hundra dagar" är förbi. Fris kommer tillbaka	183
Politiseringsprocessen i Lund - sammanfattning och diskussion	184
Radikaliseringsprocessen i Lund - den nya vänstern växer fram	186
Den nya vänstern i Lund	186
Studentvänsterns första aktioner	190
SDS-rörelsen växer fram i Lund	193
SDS' organisation och medlemmar	194
Aktioner och rättsliga efterspel	197
De antikommersiella rörelserna i Lund	216
Epilog i det "röda Lund"	219
Radikaliseringsprocessen i Lund - sammanfattning och diskussion	223
UKAS-striden i Lund	226
SDS och UKAS	229
UKAS-striden i Lund - sammanfattning och diskussion	232
VI. EN KOMPARATIV ANALYS AV KÄRORTERNA STOCKHOLM OCH LUND	234
Några gemensamma drag i utvecklingen	234
Kronologisk överensstämmelse	234
Vietnamfrågan och politiseringsprocessen	234
Enhetsfronterna	235
De antikommersiella rörelserna	236
Kampen om makten på institutionerna	237
Det internationella inflytandet på studentvänstern	238
UKAS-frågan	240
Några skillnader i utvecklingen	240
Skillnader i tidpunkt för införande av kårpartier	240
Olikheter i politiseringsprocessen	241
Enhetsfronterna och den spontana aktionismen - några olikheter	242
Motrörelsen i Lund	243
Polisens och åklagarnas agerande i Stockholm och Lund	244
Sammanfattning och diskussion	244
VII. EN KOMPARATIV ANALYS AV DEN NYA VÄNSTERN I SVERIGE OCH I NÅGRA ANDRA LÄNDER	247
Den nya vänstern - en ideologisk positionsbestämning	247
Den nygamla debatten om den direkta demokratin	250
Brännpunkt Vietnam - Vietnamfrågan och den nya vänstern	253
Enhetsfronter skapas i kampen mot Vietnamkriget	254
Omvärderingar och nya synsätt i Vietnamkrigets kölvatten	255
Den nya vänstern i universitetsvärlden	257
Den nya vänsterns syn på universitet och universitetsreformer	258
Demokratiseringen av universiteten	258
Debatten om forskningens frihet	259
Förnyat intresse för den kritiska teorin	263
Det kritiska universitetet	264
Sammanfattning och diskussion	267
VIII. SLUTSATSER OCH UTBLICK	271
SUMMARY	281
KALLOR OCH LITTERATUR	290
INTERVJUER	296
FÖRTECKNING ÖVER FIGURER	296
TABELLBILAGA	297

Förord

Jag vill framföra mitt tack till alla som på olika sätt hjälpt mig under arbetet med denna avhandling.

Docent Birger Simonson har varit min handledare. Birger har på ett utmärkt sätt varit min mentor och vägvisare. Han har alltid visat ett stort intresse och ett personligt engagemang förenat med en omdömesgill realism inför alla de problem som jag ställts inför.

Docenterna Gunnar Hallingberg och Tommy Svensson har läst hela manus och gett mig en mängd synpunkter från skilda utgångspunkter. Detta har hjälpt mig att vidga perspektivet på mitt ämne.

Peter Lamming, f.d. aktiv i Stockholms 60-talsvänster, har läst igenom huvudkapitlet om Stockholms studentkår och studentvänster. Peter var mycket aktiv på många fronter 1968, vilket snart läsaren kommer att få erfara. Jag har också haft längre samtal med Peter och därigenom kunnat tränga in i Stockholms radikala 60-talsvärld.

Dag Sandahl, som 1968 var mycket aktiv i SDS i Lund, har lånat ut till mig hela det material som han samlade ihop under sin tid i Lunda-vänstern. Dag har genom sitt systematiska samlande blivit något av "den nya vänsterns arkivarie".

Åtskilliga andra f.d. aktiva från 60-talets studentvänster har ställt upp i samtal och intervjuer och hjälpt mig att få nya infallsvinklar på ämnet. Att få en personlig kontakt med dem som var unga och engagerade i skilda sammanhang 1968 har varit en berikande erfarenhet.

Mina vänner och arbetskamrater på Södra Vätterbygdens folkhögskola, Jönköping har alltid visat ett positivt intresse och en uppmuntrande attityd under alla de år som jag har hållit på med min avhandling. En del har dessutom hjälpt till i viktiga avseenden. Rolf Lindell har hjälpt mig med den språkliga utformningen av "Summery". Björn Dahlberg och Stefan Johansson har givit goda råd och hjälp i datorernas värld. Hasse Paulsson har kommit med värdefulla synpunkter på avhandlingens typografiska utformning, och informationslinjens elever 1996/97 har korrekturläst manus.

Till sist vill jag nämna min fru Maiborg och min son Andreas, som under de här åren av studier varit mitt stora stöd.

Till alla nämnda och onämnda: Ett innerligt tack för all hjälp!

Bankeryd, oktober 1996

Sven-Olof Josefsson

I. INLEDNING

Året 1968 var ett oroligt år. Vietnamkriget satte starkt sin prägel på den internationella politiken. Samtidigt gick en våg av studentrevolter över hela världen. Den s.k. nya vänstern ifrågasatte gamla sanningar och doktriner och gick till storms mot "etablissemangen". Den kritiserade t.o.m. hela den bestående världsordningen - Tredje världens problem sattes i fokus på ett helt annat sätt än tidigare. Radikala studenter gick också i första frontlinjen för att förändra de egna universiteten. Professorernas traditionella makt skulle ersättas med stormötesdemokrati, studenterna skulle vara med och bestämma om kurs- och litteraturplaner och hela forskningens värderingsfria grund ifrågasattes. Världen fick ett nytt begrepp "student power" - studentmakt. Det spontana vänsteruppsvinget försvann lika snabbt som det dykt upp. Omkring 1970 hade mycket återgått till den gamla ordningen, men den nya vänsterns idéer levde kvar under hela 70-talet.

Även i vårt land växte det fram en ny vänster, framför allt i form av den radikala studentrörelsen vid 60-talets slut. 1968 fick också Sverige något av en studentrevolt. Den svenska nya vänstern kom att få ett betydande inflytande vid universiteten, i folkrörelserna och i massmedierna samt inte minst i kultur- och samhällsdebatten under hela det efterföljande decenniet. De nystartade bokkaféernas hyllor fylldes med radikala pocketböcker och tidskrifter. Den alternativa teatern och den progressiva musikerörelsen förde ut budskapet på bred front. På arbetsplatser av skilda slag kunde det hända att de anställda samlades till stormöten i den nya vänsterns efterföljd.

Huvudsyfte och frågeställningar.

I denna avhandling vill jag granska 1968 års händelseutveckling ur både ett utbildningshistoriskt och internationellt perspektiv för att ge en ökad insikt i och förståelse av universitetskrisen och uppkomsten av den nya vänstern vid slutet av 60-talet.

I avhandlingens kapitel II skildrar jag den nya vänsterns utveckling och studentrevolterna i framför allt USA, Västtyskland och Frankrike för att kunna betrakta den svenska studentrevolten ur ett internationellt perspektiv.

I kapitel III granskar jag den svenska utbildningspolitiken, som utgjorde bakgrund till den svenska studentrörelsen kring 1968. Jag söker svar

på bl.a. dessa frågor: Hur agerade statsmakterna i den nya situation de hamnat i på grund av utbildningsexplosionen? Hade utbildningsexplosionen och de problem som kunde relateras till denna någon inverkan på regeringens grundläggande universitetssyn och i så fall hur? Hur såg lärare och studenter på den statliga utbildningspolitiska åtgärderna betingade av utbildningsexplosionen? Hur agerade regeringen, när även Sverige hade fått något av en studentrevolt?

Under 60-talets senare hälft inträffade både en politisering och radikalisering (åt vänster) vid de svenska studentkårerna. Det första steget i politiseringsprocessen var införandet av kårpartisystem vid studentkårerna. Det andra steget ägde rum när studentkårerna lämnade den s.k. student as such-principen (som innebar att studentkårerna skulle hålla sig till de renodlat studentfackliga frågorna) och började behandla internationella storpolitiska frågor, som ideologiskt kunde vara kontroversiella.

I kapitel IV och V studerar jag såväl politiserings- som radikaliseringsprocessen och UKAS-frågans behandling vid kårorterna Stockholm och Lund. UKAS var en arbetsgrupp tillsatt av UKÄ, som våren 1968 presenterade ett mycket kontroversiellt förslag till genomgripande förändringar av de fria filosofiska fakulteterna. Tillsammans utgör dessa båda delar huvuddelen av avhandlingen.

Varför välja kårorterna Stockholm och Lund som studieobjekt? Studentkårerna på dessa orter var de största i landet, men Uppsalakåren var obetydligt mindre, så storleken har inte varit avgörande för valet. Att jag valt Stockholm och Lund beror i stället på de betydande skillnader som går att finna mellan dessa kårorter i flera avseenden. Härigenom har jag möjlighet att lägga ett brett spektrum av studentpolitik och universitetsliv till grund för undersökningen.

Även om mitt urval inte är representativt i strikt bemärkelse, kan ändå Stockholm och Lund i någon mån representera Göteborg respektive Uppsala. Stockholm och Göteborg var båda större städer med unga universitet. Här saknades nationer och ett traditionstyngt studentliv. Lund och Uppsala däremot var mindre städer med äldre universitet, där ett traditionsrikt studentliv ännu under 1960-talet utgjorde ett markant inslag i stadslivet. Båda dessa kårorter hade ett omfattande nationsliv.

En annan faktor som talar för kårorterna Stockholm och Lund som studieobjekt är den position dessa båda orter hade i den svenska nya vänsterns idéspridning: I Stockholm fanns tidskrifterna *Kommentar* och *Häftet för kritiska studier*, och i Lund utgavs tidskriften *Zenit*.

I min granskning av politiseringsprocessen vid de båda kårorterna vill jag få svar på följande frågor:

Vilken övergripande strategi valde vänstern i kårarbetet? Vilka frågor lyfte vänstern särskilt fram i kårpolitiken? Vad blev resultatet av vänsterns agerande för kårpolitiken i sin helhet? Hur agerade vänsterns motståndare i studentkåren, det vill säga vilka handlingsstrategier valde dessa, när kårpolitiken radikaliserades?

Radikaliseringen (åt vänster) innebar att studentvänstern utvecklades till en viktig faktor i studentpolitiken och att vänsterns frågor togs upp till behandling i konflikt med studenternas principer. Därför gick politiseringsprocessen och radikaliseringsprocessen in i varandra.

I granskningen av radikaliseringsprocessen har jag koncentrerat mig på ett studium av studentvänstern och dess organisationer i Stockholm och Lund. Jag har följande frågeställningar som utgångspunkt för denna granskning:

Vilka var de viktigaste bakgrundsfaktorerna till radikaliseringsprocessen? Vilken organisation och vilka arbetsmetoder använde sig studentvänsterns olika grupperingar av? Vilka yttringar tog sig radikaliseringsprocessen 1968? Vilken funktion hade UKAS-frågan i radikaliseringsprocessen?

I kapitel VI gör jag en komparativ analys av kårörterna i Stockholm och Lund på grundval av de två föregående kapitlen, och i kapitel VII gör jag en motsvarande analys av den nya vänstern i Stockholm/Lund och dess motsvarigheter i några andra länder. Den övergripande frågan är i hur stor utsträckning den svenska nya vänstern var en del av den internationella nya vänstern.

Grundläggande begrepp

Begreppet *den nya vänstern* är ett av mina centrala begrepp. Min förhoppning är att denna avhandling i sin helhet skall hjälpa läsaren att få en helhetsbild av 60-talets nya vänster. Jag vill dock redan nu fastställa några särskiljande drag hos rörelsen, som en utgångspunkt för min studie:

- Den nya vänstern var en odogmatisk radikal vänsterrörelse, som kritiserade både socialdemokratien och den traditionella kommunismen - den ville finna en tredje väg som ett alternativ till de båda äldre riktningarna.
- Den hade i sin samhällssyn ett antikapitalistiskt, antiimperialistiskt och ett antibyrokratiskt perspektiv.
- Den hade sin sociala bas huvudsakligen i universitetsmiljön.

Grundbetydelsen av ordet *revolt* i det allmänna språkbruket är uppror mot någon slags överhet eller auktoritet. Den som läser om den internationella studentrevolten ser kanske framför sig våldsamma aktioner riktade mot överheten. Begreppet "revolt" behöver emellertid inte förutsätta våld. Om vi undersöker innebörden i samtida engelskt språkbruk, upptäcker vi andra konnotationer. "To rebel against authority" - så lyder en förklaring av begreppet.¹ En annan förklaring är: "renounce allegiance" (Ung.= avsäga sig tro och lydnad).² Denna avsägelse av tro och lydnad kan ske utan våld eller andra militanta inslag, men innebär ändå något mycket allvarligt för ett samhälle: De revolterande ungdomarna förklarar att "sammällskontraktet" inte längre gäller och att de ställer sig utanför systemet. Jag vill därför hävda att den svenska studentorn kan benämnas "studentrevolt" trots avsaknaden av våld i det yttre skeendet. Jag använder därför begreppet på samma sätt som detta använts i svensk sammällsdebatt: som en beteckning på de studentoroligheter kring 1968 som hade en vänsterorienterad ideologisk bakgrund och där utomparlamentariska metoder av skilda slag kom till användning.

Begreppet *68-rörelsen* används ibland som en samlande benämning på 1968 års radikala studentrörelse i Sverige. Jag har inte kunnat finna begreppet i den samtida debatten. Det har tydligen tillkommit i efterhand. Av de samtida källorna framgår det att de aktiva inom denna rörelse kallade sig för (*den radikala*) *studentrörelsen* eller helt enkelt studentvänstern.

Begreppet *studentvänstern* används i denna avhandling som ett samlingsbegrepp för olika rörelser och grupperingar på vänsterkanten. I vid mening kan även liberala radikala studentgrupperingar räknas som en del av studentvänstern. Problemet med ett sådan bestämning av begreppet är att den dåtida socialistiska studentvänstern i regel inte uppfattade de radikala liberala grupperingarna som en del av studentvänstern. Om inte något annat anges, använder jag begreppet i enlighet med den dåtida socialistiska studentvänsterns synsätt.

Karl Erik Lagerlöf, som hade en central position i kulturdebatten vid 1960-talets slut, ansåg att frågeställningarna politiserades inom teater, film och litteratur i slutet av 1960-talet.³ *Politiseringen* inom kulturens område blev en ny trend. De kulturella yttringarna sattes in i ett ideologiskt och politiskt sammanhang. Kultur var, enligt detta synsätt, både politik och ett redskap för politik. Ett tydligt exempel har vi från Stock-

¹ Webster's New World Dictionary (1974).

² Collins National Dictionary (1971).

³ Karl Erik Lagerlöf, *Strömkantringens år och andra essäer om den nya litteraturen* (Stockholm, 1975), s. 9.

holm. Vänsterstudenter inom ämnet etnografi demonstrerade 1969 mot en utställning: "Maya - det gåtfulla folket" på Etnografiska museet. Studenterna undrade om museets ansvariga skulle hålla fast vid en opolitisk utställningspolitik eller om de skulle dra ut linjerna längre och också ge plats för dagens politiska frågor. Studenterna på etnografen ville ha en diskussion om den övergripande målsättningen för museet.¹

Rudi Dutschke använde begreppet "politisering" med en något annorlunda innebörd än de ovanstående: "Som en följd av politiseringen av en relativt bred minoritet bland studenterna (4000 till 6000 i det antiauktoritära lägret) har i Västberlin en för systemet hotande situation uppstått...".² Med politisering menade Dutschke en process, där människor blir politiskt aktiva och ideologiskt medvetna och därmed börjar handla från politiska och ideologiska utgångspunkter. Dutschke talade om den utomparlamentariska rörelsen i Västtyskland, men politisering kunde naturligtvis äga rum från en helt annan ideologisk utgångspunkt. Ett exempel på detta är kärpartiet Opposition-68 i Stockholm, som bildades år 1968 som en reaktion mot studentvänstern och mot de s.k. opolitiska studentfackliga partierna.

1967 var politiseringsdebatten igång i Stockholms studentkår. I en ledare i *Gaudeamus* konstaterades att politiseringen i ett visst avseende hade funnits sedan en längre tid, nämligen sedan kärpartisystemet infördes i Stockholm. I ledaren gjordes också ett försök till sammanfattning av vad politiseringsdebatten handlade om. Ledarskribenten ställde frågan om kåren skulle ägna sig åt endast facklig studentpolitik eller om den kunde uttala sig även i inrikes- och utrikespolitiska frågor utanför det studentfackliga området.³

Ledarartikeln visar att begreppet "politisering" i det studentpolitiska sammanhanget hade ett dubbelt innehåll. Införandet av ett kärpartisystem kan anses vara en typ av politisering. De nya kärpartierna formerade sig i en viss utsträckning efter den gängse politiska vänster-högerskalan och en allmänpolitisk terminologi infördes. Den politisering som diskuterades i ovanstående ledare i *Gaudeamus* var dock av ett annat slag: Den rörde sig om att ta upp allmänpolitiska och utrikespolitiska frågor till behandling i kåren. Detta stred mot studentens *such*-principen.

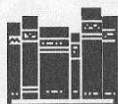
Begreppet *radikaliseringsprocessen* har fått en träffande beskrivning av Stephen Spender, som reste runt 1968 för att studera de pågående studentrevolterna. Då han besökte det ockuperade Columbiauniversitetet,

¹ *Gaudeamus* (Gaud.), 2/1969, s. 1.

² Rudi Dutschke, *Min långa marsch: Tal, artiklar och intervjuer om det härskande falska och om fredens radikalitet*, ed. Brutus Östling (Göteborg/Stockholm, 1983), s. 13.

³ *Gaud.* 8/1967, s. 2.

fick han en fråga från studenthåll vad han menade med "radikaliseringsprocessen." Spender svarade: "Det är vad som händer om ni, när ni befinner er i en ungefärlig mittenposition, får en naturlig känsla av att de som befinner sig till vänster om er är mer korrekt placerade än ni själva."¹ Han beskrev radikaliseringsprocessen vid Columbiauniversitetet som en kontinuerlig process. Spenders syn på begreppet "radikaliseringsprocessen" kan lämpligen ligga till grund för min egen beskrivning av innehållet i begreppet *radikalisering*. I det här sammanhanget vill jag beskriva "radikalisering" som en process där vissa studenters position förflyttades åt vänster sett ur den politiska vänster-högerskalans perspektiv, vilket kom till uttryck i både teori och handling.

Forskningen inom ämnesområdet

Lennart G Svensson har i sitt arbete *Från bildning till utbildning* behandlat universitetens utveckling från 1870-talet till 1970-talet.² Redan i titeln kan vi ana vad han uppfattar som en av huvudtendenserna i universitetens utveckling. Dessa har lämnat sin roll att vara även bildningsinstitutioner. Under 60-talets slut kom debatten om bildningens värde i fokus. Svensson understryker den stora organisatoriska förändring som kom sent i universitetens utveckling. Den grundläggande förändringen kom 1964 då den centrala förvaltningen med UKÄ inrättades. Samma år tillkom även institutionerna. Det blev efterhand allt fler nivåer i hierarkin, och en mäktig byråkrati växte fram.³ Svensson betraktar universiteten som borgerliga kulturinstitutioner med långa och djupa traditioner och med rötter i den Humboldtska universitetstraditionen. Universiteten blev emellertid föremål för rationalisering under 60- och 70-talen. Han sätter rationaliseringen i samband med förändrade ekonomiska, organisatoriska och funktionella relationer till samhället.⁴

Margaretha Bertilsson behandlar också den humanistiskt-idealiska universitetstraditionen. I sin uppsats *Från universitet till högskola* utgår hon från Humboldts universitetsidé.⁵ Hon anser att det råder tvivel om det Humboldtska universitetet någonsin funnits, men tar ändå dess ideal som utgångspunkt för sin studie. Med hjälp av internationell litteratur har hon

¹ Stephen Spender, *De unga rebellernas år* (Stockholm, 1969), s. 21.

² Lennart G. Svensson, *Från bildning till utbildning del III: Universitetens omvandling från 1870-talet till 1970-talet* (Lindome, 1980).

³ *Ibid.*, s. 63.

⁴ *Ibid.*, s. 199.

⁵ Margaretha Bertilsson, "Från universitet till högskola", i *Universitet och samhälle*. Ed. Thorsten Nybom (Stockholm, 1989).

kommit fram till att Humboldts ideala universitetet såg ut så här: 1) Det skulle förena undervisning och forskning. 2) Filosofin skulle ha en särställning i sin uppgift att integrera fackvetenskaperna. 3) Vetenskap skulle förenas med allmän personlighetsdaning. 4) Vetenskapen skulle också förenas med allmän upplysning (bildning). Enligt Bertilsson är organisationen av grundutbildningen den springande punkten hos Humboldt.¹ Bertilsson påvisar hur utvecklingen på denna viktiga punkt har gått i annan riktning. Just denna enhet mellan undervisning och forskning, som en gång konstituerade universitetet, har nu brutits upp.²

Sven-Eric Liedman sätter in UKAS i det idéhistoriska sammanhanget i uppsatsen *De fria fakulteternas långsamma död*.³ Det har under en längre tid, enligt Liedman, funnits en motsägelse mellan två normer: Låt alla komma till universitetet och anpassa universitetet till arbetsmarknaden!⁴ Liedman tar kortfattat upp innebörden i begreppet ”fria fakulteter”. Motsatsen till ”fri” är ”spärrad” men det finns även en annan innebörd som ursprungligen går tillbaka till latinets ”artes liberales”, nämligen rätten för fria människor att få studera fritt. Dessa studier var i sig befriande. I modern form återfanns den s.k. akademiska friheten framför allt i det tyska 1800-talsuniversitetet. Där talades det om ”Lehr und Lernfreiheit”. Den akademiska friheten var i väsentliga delar en privilegierad frihet med undantag av die Lernfreiheit, det vill säga rätten att få välja studieinriktning.⁵ Liedman påvisar vidare att 1960-talets krav på arbetsmarknadsanpassning inte var nya. Liknande tankegångar fanns redan under 1800-talet. Vad gäller 1963 års universitetsutredning (U 63), vill författaren betona den stora tillväxtoptimism som fanns i förslaget. Han hävdar att U 63 hade planer på en ”långtgående industrialisering” av universitetsvärlden.⁶

För att kunna förstå debatten om UKAS är det viktigt att komma ihåg den dubbla betydelse i begreppet ”fria fakulteter” som Liedman lyft fram ovan: fritt tillträde och fria studier. Utgår man från hans beskrivning av begreppet blir UKAS-striden enligt min uppfattning mer förstående.

Ett gemensamt drag hos Svensson, Bertilsson och Liedman är att de bl.a. tydliggjort den nyhumanistiska universitetstraditionens betydelse. De viktigaste dragen i denna tradition var att stor tonvikt lades på den aka-

¹ Ibid., s. 218 ff.

² Ibid., s. 236.

³ I antologin *Ideologi och institution: Om forskning och högre utbildning 1880-2000*, eds. Sven-Eric Liedman och Lennart Olausson (Stockholm, 1988), s. 174 ff.

⁴ Ibid., s. 175.

⁵ Ibid., s. 177 ff.

⁶ Ibid., s. 180, 181.

demiska friheten och bildningsfunktionen. Vidare hävdades principen om utbildningens och forskningens enhet. Svensson har lyft fram bildningsbegreppet hos denna universitetstradition, Bertilsson har betonat sambandet mellan undervisning och forskning och Liedman har särskilt diskuterat den akademiska friheten.

En omdiskuterad fråga, som också hade samband med UKAS' förslag, var frågan om spärrar till de fria filosofiska fakulteterna. I sin översikt *Spärr vid universiteten* behandlar historikern Göran Andolf debatten om dimensioneringen av den högre utbildningen och spärrfrågan.¹ Hans studie visar hur komplicerade dessa frågor var. Nya problem kom till hela tiden och många inblandade aktörer bytte eller modifierade sina ståndpunkter. Några klara och enkla linjer är svåra att finna. I början av debatten var det, enligt Andolf, många som uppfattade en spärrad utbildning vid de filosofiska fakulteterna som något nödvändigt ont i framtiden, och det ansågs att ett beslut om spärr borde uppskjutas så länge som möjligt.²

Debatten om spärrar vid universiteten föregick UKAS-debatten. UKAS-förslaget kunde dessutom uppfattas som ett sista försök att undvika spärrar. Det är bl.a. denna tes som Bo Lindensjö lyfter fram i sin studie *Problem och handlingslinjer i sextiotalets universitets- och högskolepolitik*. Till en början såg regeringen, enligt Lindensjö, det fria tillträdet till och utbyggnaden av de filosofiska fakulteterna som ett medel att uppnå ökad social utjämning. Denna skulle mer eller mindre automatiskt komma till stånd, när utbildningen byggdes ut. När utjämningen uteblev och dessutom expansionen tog allt större resurser i anspråk ändrade regeringen inställning. Ett led i detta var beslutet om fasta studiegångar (UKAS), som både var ett sista desperat försök att undvika spärrar och ett första steg i en inskränkning av valfriheten.³ Lindensjö diskuterar också experternas roll i sextiotalets utbildningspolitik. Planeringen av verksamheten vid universitet och högskolor kom, enligt författaren, att domineras av experter och tjänstemän i mycket större utsträckning än tidigare. Ett tecken på detta är sammansättningen av de olika planeringskommittéerna, som tillsattes under 1960-talet. I dessa fick experter utanför universiteten en framträdande roll. Samtidigt fick de statliga verken inom utbildnings-

---

¹ Göran Andolf, *Spärr vid universiteten? Debatten om dimensioneringen av den högre utbildningen 1957-1973*. DsU 1974:4.

² *Ibid.*, s. 133 ff.

³ Bo Lindensjö, *Problem och handlingslinjer i sextiotalets universitets- och högskolepolitik: En studie i offentlig reformstrategi* (Stockholm, 1977), s. 85 f.

området en starkare ställning, bl.a. till följd av den rullande ekonomiska planering som började tillämpas vid denna tid.¹

I spelet kring UKAS fanns studenterna och deras organisationer i högsta grad med. Olof Ruin ger i *Studentmakt och statsmakt* en bild av hur Sveriges Förenade Studentkårer (SFS) växte fram som en betydande intresseorganisation och viktig aktör på det utbildningspolitiska området.² År 1945 var SFS representerat i 4 statliga organ; motsvarande antal för 1970/71 var 54.³ SFS drabbades av hård kritik från studenthåll, en kritik som skärptes under 60-talets slut, och som gick ut på att SFS byråkratiserats och påtagit sig en renodlat förvaltande funktion. Denna kritik kom från studentgrupper till vänster om socialdemokratin. Ett viktigt faktum, som författaren lyfter fram, är UKÄ:s snabba agerade i frågan om studenternas ökade inflytande efter studentoron i maj 1968. Ruin betonar den beredvillighet som både UKÄ och regeringen visade, när det gällde att ge de studerande ett utökat inflytande för att därigenom stävja oroligheterna. Han menar att detta var något typiskt för svensk tradition: "Förhandlingsbord snarare än maktingripanden."⁴

Hur uppfattades UKAS och studentoron kring 1968 ur de enskilda universitetens historiska perspektiv?

I sin uppsats *Strid kring idyllen* kommer Nils Elvander in på studentrevolten 1968.⁵ Han behandlar dess konsekvenser för Uppsala studentkår. Studentvänstern stärkte där kraftigt sin ställning. Den erövrade de klassiska radikala studentföreningarna Verdandi och Laboremus. Elvander redogör för de olika grupperingarna i Uppsalakåren och för maktkampen dem emellan. Det blev strider om den internationella solidariteten och om kårobligatoriet och medlemskapet i SFS. Så småningom ebbade oroligheterna ut, och kårpolitikerna återgick till det vardagliga studentfackliga arbetet. Statsvetaren Elvander var en gång i tiden kårfunktionär. Det verkar som den erfarenheten bidragit till hans uppfattning om 50-talet och första hälften av 60-talet som den studentfackliga storhetstiden.⁶ Han betonar att just den tidens kårpolitiker uppnådde goda praktiska resultat. Den politisering och radikalisering som ägde rum under 60-talets slut ser Elvander närmast som ett brott i utvecklingen. Han har t.ex. rubriken "Åter till det normala" för att beskriva perioden då Uppsalakåren gick in i ett nytt

---

¹ Ibid., s. 92.

² Olof Ruin, *Studentmakt och statsmakt: Tre studier i svensk politik* (Stockholm, 1979).

³ Ibid., s. 122.

⁴ Ibid., s. 149.

⁵ Nils Elvander, "Strid kring idyllen: Studentfacklig och studentpolitisk verksamhet 1955-1978" i *Universitet i utveckling: Uppsala universitet under Torgny Segerstedts rektorat 1955-1978* (Uppsala, 1978), s. 393 ff.

⁶ Ibid., s. 394.

skede 1973. Elvander är mycket kritisk till de planer på att avveckla hela studentkåren som fanns inom studentvästern.¹

I *Stockholms universitet 1878-1978* behandlar historikern Per Thullberg i ringa utsträckning händelserna 1968.² Enligt Thullberg drabbades Stockholms universitet hårt av studentexplosionen under den senare delen av 60-talet. I många ämnen fick institutionerna rekrytera extra lärare bland licentiander, doktorander och t.o.m. bland studenter. Lokalsituationen var lika katastrofal. Författaren behandlar mycket kort UKAS-striden och studentrevolten 1968. Kårhusockupationen ser han främst som ett resultat av en desperation bland studenterna orsakad av dessa lärar- och lokalproblem. Han medger att studenternas politiska radikaliseringskom att prägla tillvaron vid universitetet under några år, framför allt inom de humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteterna. Vidare hävdar han att fronten i Stockholm mot UKAS var obruten. Oavsett partifärg kunde studenter och lärare enas i sin kritik av denna reform.³

Per Thullberg lyfter alltså i någon mån fram alla de problem som hade sin grund i utbildningsexplosionen. En av hans teser är att student-
oron 1968 hade sin grund i dessa problem. Giltigheten av denna tes kommer jag att undersöka längre fram i denna studie.

Åtskilliga forskare har berört frågan om studenternas sociala bakgrund. Det har tidvis varit mycket diskussion om behovet av en större social jämlikhet i rekryteringen till den högre utbildningen. På 1970-talet diskuterades den sociala snedrekryteringen. Frågan var då vad de fasta studiegångarna 1969 och den nya högskolan 1977 skulle kunna betyda för en socialt vidgad rekrytering.

Tio år efter beslutet om de fasta studiegångarna kom en UHÄ-rapport. Denna var en undersökning av den sociala selektionen vid universitet och högskolor under 1960- och 1970-talen. Författaren till denna rapport, Allan Svensson, delar in studenterna i fem grupper (A-E) efter faderns yrkestillhörighet och skolutbildning. Tre årskullar undersöktes, födda 1948, 1953 och 1958. Av "48:orna" kom tio procent fler från arbetargruppen (E) än från akademikergruppen (A). I årskull 1953 återfanns lika många i grupperna A och E. I den yngsta årskullen, den från 1958, kom tio procent fler från akademikergruppen än från arbetargruppen. Undersökningsåren för de tre årskullarna var 1969, 1974 och 1979.⁴

---

¹ Ibid., s. 401.

² Fredric Bedoire & Per Thullberg, *Stockholms universitet 1878-1978* (Stockholm, 1978), sid 83 ff.

³ Ibid., s. 85.

⁴ Allan Svensson, *Jämlikhet på gång? Den sociala selektionen till universitet och högskolor*. UHÄ-rapport 1979:9, s. 29.

Senare forskning bekräftar i stort ovanstående resultat. I en statlig utredning konstateras att den sociala snedrekryteringen minskat under 1900-talet och då framför allt under perioden 1940-1970. Under de senaste 20 åren har dock inga större förändringar inträffat. Utredningen har kommit fram till att den sociala snedrekryteringen, tvärt emot vad många förmodat, inte ökat under 80-talet.¹

En fråga som väcks när dessa resultat granskas är om den vidgade rekryteringen under 60-talet kan ha spelat en viss roll för uppkomsten av den dåtida studentaktivismen. Frågan är svår att besvara, eftersom det finns så få sociologiska undersökningar av de aktiva inom studentvänstern.

En av de få sociologiska studierna av 60-talsvänstern är en undersökning av en grupp demonstranternas sociala bakgrund och politiska utveckling. Undersökningen började i Lund 1968 med att några sociologistuderande från Lund gick längs leden i ett demonstrationståg och valde ut var femte demonstrant för att delta i en intervjuundersökning av 40 individer. Resultatet av undersökningen presenterades i boken *Demonstranter. En sociologisk studie* ett par år senare.² År 1986 sökte två av författarna bakom studien, Sven-Axel Månsson och Svante Lundberg ekonomiskt bidrag för att följa upp den unika undersökningen.³ I sin projektplan framhöll de bl.a. att den radikala 68-aktivismen präglades av en ganska rät linje från humanism mot marxism-leninism.⁴ En viktig tes, som presenterades i projektplanen, var att 68-generationens revolt inte var ett fadersuppror mot en högborgerlig och konservativ uppväxtmiljö utan i stället ett försök att förverkliga föräldrarnas explicita politiska ideal, som ofta hörde hemma på vänsterkanten eller var präglade av humanism och liberalism. Månsson och Lundberg ansåg sig ha funnit stöd för denna tes i sitt empiriska material från den första undersökningen.⁵

På 80-talets andra hälft tar Månsson och Lundberg en förnyad kontakt med de ursprungliga 40 intervjupersonerna varav 36 ställer upp för en uppföljande intervju (två var avlidna). Resultatet presenterades i *68:or: Studie av en politisk generation*.⁶ De intervjuade konfronteras med sina uppfattningar från den första undersökningen och i ljuset av den ger de sin syn på hur de ser på "1968" idag, vad "1968" betytt för dem i den personliga och politiska utvecklingen. Fyra av intervjuerna återges i sin hel-

¹ SOU 1993:85 "Ursprung och utbildning: Social snedrekrytering till högre studier", s. 176 f.

² Svante Lundberg, Sven-Axel Månsson, Hans Welander, *Demonstranter. En sociologisk studie* (Stockholm, 1970).

³ "Forskningsprogram. 'Årgång 68': Panelstudie av en politisk generation".

⁴ *Ibid.*, s. 1.

⁵ *Ibid.*, s. 5.

⁶ Svante Lundberg, *68:or: Studie av en politisk generation* (Stockholm, 1993).

het. Lundberg försöker inte att göra någon större sammanfattning eller analys på grundval av materialet utan ger i stället en del kommentarer i anslutning till intervjuerna. De intervjuade 68:orna hade tagit starka intryck från sin Lundatid omkring 1968.¹ De flesta av de f.d. demonstranterna var, då intervjuerna gjordes under slutet av 80-talet, varken medlemmar i någon politisk organisation eller i något parti. De deltog bara sporadiskt i någon politisk aktivitet. Deras mest intensiva engagemang inföll under slutet av 60-talet och början av 70-talet. Trots att de tjugo år senare lämnat aktivismen bakom sig behöll de flesta en vänsterprofil, dock med en mer reformistisk inriktning. Tydligt var också att de flesta behållit en mycket starkt intresse för politiken i största allmänhet. De var väl insatta i de aktuella politiska frågorna.² En fjärdedel (9 av 36) var partipolitiskt aktiva; de flesta inom socialdemokratin, övriga i VPK, APK och Folkpartiet.³ Många av intervjuerna tyder på en ideologisk och politisk utveckling från den yttersta till den etablerade vänstern, från en utomparlamentarisk aktivism till en parlamentarisk inriktning.⁴ De hade redan 1968 haft som mål att skapa en antites till den livsstil som innebar anpassning, individualism och politisk passivitet.⁵ Den antites som var eftersträvansvärd innehöll en moralisk komponent: aktiv kamp för solidaritet och rättvisa och en kritisk: en granskande och misstänksam inställning till maktutövning.⁶ En hel del av de intervjuade hade utan några större brytningar glidit över till ett engagemang för framför allt miljöfrågorna, men även, fast i något mindre utsträckning, för kvinno- och fredsfrågorna.⁷

Under 1980-talet ökade intresset allmänt för ungdomskulturer och ungdomsrörelser. Sociologen Erling Bjurström kom ut med sin översikt *Generationsupproret* redan 1980.⁸ Bjurström indelar den nya ungdomskulturen under andra hälften av 1960-talet i en expressiv och en aktivistisk gren. Ungdomsupproret, anser han, kulminerade för de expressiva grupperna med Woodstockfestivalen 1969 och för de aktivistiska med majrevolten i Paris 1968.⁹

---

¹ Ibid., s. 140.

² Ibid., s. 169.

³ Ibid., s. 170.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid., s. 200.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid., s. 191.

⁸ Erling Bjurström, *Generationsupproret: Ungdomskulturer, ungdomsrörelser och tonårsmarknad från 50-tal till 80-tal* (Stockholm, 1980).

⁹ Ibid., s. 87.

I mitten av 1980-talet väckte journalisten och författaren Ludvig Rasmusson stor uppmärksamhet i massmedia med sin bok *Fyrtiotalisterna*.¹ Rasmussons, enligt honom själv enkla hypotes, är att de som föddes under fyrtioåret har fått stor makt på grund av sitt stora antal.² Han uttrycker själv en viss tvekan att generalisera när det gäller en hel generation, men tror ändå att han med sin infallsvinkel kan gör nya upptäckter.³ Rasmusson anser att pressen i Sverige, när den behandlade den svenska studentrevolten, beskrev denna som en barnslig lyxrevolt. Detta var, menar han, en orättvis syn på de svenska revolten. Revolten omfattade mycket mer än kärhusockupationen som för övrigt, enligt författaren, var mer motiverad än vad som framkom i massmedia.⁴ Rasmusson hävdar också att bilden av den auktoritära och reaktionära fadern, som drabbade samman med sina upproriska maoistiska barn, är en myt.⁵

Efter denna genomgång av ett antal forskare inser vi att 60-talets andra hälft var en brytningstid för universiteten i flera avseenden och att förändringsprocesserna hängde samman på ett eller annat sätt. En äldre universitetssyn började ersättas med en modern utbildningsideologi. Universiteten byråkratiserades samtidigt som tillströmningen av studerande ökade lavinartat. Genom minskad snedrekrytering växte antalet studenter från arbetarklass. Denna förändringens tid för universitet och studerande utgjorde det kontextuella sammanhanget för den radikala studentrörelsen och studentrevolten 1968.

Källor och metodiska överväganden

I granskningen av den statliga utbildningspolitiken i Sverige har jag använt mig av offentligt material främst statliga utredningar, men även av regeringspropositioner och riksdagsprotokoll.

Det finns mycket skrivet om den internationella studentrevolten. Jag har studerat ett antal representativa verk i denna genre. Då sådana arbeten använts som kvarlevor, har det rört sig om antingen rena dokumentsamlingar eller litteratur, där enskilda studentaktivister uttrycker sin ideologiska och politiska grundsyn. Vad beträffar olika händelseförlopp har jag fått förlita mig på de internationella verken som berättande källor. Detta innebär en viss osäkerhet ur källkritisk synpunkt, men jag har trots detta faktum försökt ge läsaren en bild av det internationella skeendet, eftersom

---

¹ Ludvig Rasmusson, *Fyrtiotalisterna* (Stockholm, 1985).

² *Ibid.*, s. 7.

³ *Ibid.*, s. 8.

⁴ *Ibid.*, s. 120.

⁵ *Ibid.*, s. 86.

detta utgjorde en levande och aktiv bakgrund för den svenska studentaktivismen.

Studentkårsprotokoll

Studentkårsprotokollen i Stockholm och Lund är ett viktigt källmaterial för min undersökning.

I Stockholms studentkår skrevs endast beslutsprotokoll i kårstyrelsen. De är formella och ger många gånger lite information. Lyckligtvis var det praxis att skriva diskussionsprotokoll i fullmäktige, kårens högsta beslutande organ. Detta har gjort det möjligt att följa debatten i fullmäktige och därmed undersöka själva politiseringsprocessen. Jag har varit medveten om att diskussionsprotokoll inte innebär en ordagrann återgivning av vad ledamöterna har sagt i en viss diskussion, utan närmast måste betraktas som ett referat av diskussionsinläggen. Hur detaljerat och korrekt ett sådant referat gjordes, berodde på den enskilde mötessekreteraren. Ibland verkar det emellertid som om inte denne riktigt hade klart för sig vad som i själva verket hade beslutats. Detta var inte så underligt. Under denna stormarnas tid i fullmäktige hände det att beslut fattades för att lite senare återtas, bordläggnings- och ajourneringsförslagen haglade i luften och ledamöter reserverade sig på löpande band. Kårmötena blev rekordlånga och av typen nattmangling. Som helhet är dock fullmäktiges diskussionsprotokoll ett mycket värdefullt källmaterial för detta arbete.

De viktigaste protokollen från Lunds studentkår har varit deputerademötets protokoll. Tyvärr är de skrivna i form av beslutsprotokoll, därför att diskussionsprotokoll ansågs för tids- och resurskrävande. Andra viktiga protokoll har varit styrelse- och utskottsprotokollen. Kåren hade särskilda organ, studieråden, med uppgift att bevaka utbildningsfrågor på fakultetsnivå. Deras efterlämnade protokoll har tyvärr så stora luckor att de i realiteten är föga användbara.

Ett specialproblem för mig har varit avsaknaden av fullständiga uppgifter om kårvalsresultaten i Lund. Normalt brukar dessa redovisas i respektive kårtidning, men i fallet Lundagård har tidningen inte alltid tyckt att det var viktigt med en exakt redovisning. Källmaterialet från kårvalen finns inte i Akademiska föreningens arkiv. Jag har gjort betydande ansträngningar att få tag på dokumentation av valresultaten, bl.a. har jag via SFS försökt få uppgifter om dessa. Jag har också varit i kontakt med både nuvarande och före detta kårfunktionärer för att spåra bevarade valhandlingar. Jag löste slutligen problemet genom att rekonstruera valresultaten för de år som här har behandlats. Arkivarien vid AF:s arkiv under slutet av 80-talet, Erik Ferbas, har hjälpt mig att göra denna

rekonstruktion. Vi har utgått från det befintliga källmaterialet och från Ferbas personkännedom. Jag bedömer resultatet som mycket tillfredsställande och refererar i framställningen till dessa rekonstruerade valresultat under "Valresultat, AF:s arkiv, Lund".

Studentkårstidningar

Vid sidan av protokollen har studentkårstidningarna *Gaudeamus* och *Lundagård* utgjort ett grundläggande källmaterial för studiet av de båda studentkårerna. Tidningarna har varit ett nödvändigt komplement till studentkårsprotokollen. Det skulle ha varit svårt att finna sammanhang och mening i händelseutvecklingen med hjälp av enbart protokoll. Först i ljuset av kårtidningarna som källa har jag till fullo kunnat förstå den verkliga innebörden i protokollen. Kårtidningarna har i avsevärd utsträckning använts som kvarlevor, framför allt då det gäller studiet av kårpartiernas utveckling. I kårtidningarna disponerade nämligen partierna utrymme i samband med kårvalen. I dessa tidningar fördes också den kårpolitiska debatten. I *Gaudeamus* presenterades ofta (i faksimil eller i ordagrann avskrift) flygblad, uttalanden, skrivelser m.m.

Gaudeamus har blivit något av en huvudkälla för min studie av Stockholms studentkår. Orsaken till detta är tidningens mycket omfattande bevakning av alla företeelser kring politiserings- och radikaliseringsprocessen i Stockholm. Varför skilde sig *Gaudeamus* i detta avseende så markant från *Lundagård*? En förklaring kan vara att *Gaudeamus* hade båda sina redaktörer hemmahörande i studentvästern; en annan kan vara att *Lundagård* var något av en kulturtidskrift i Lundaregionen och därmed hade en annan profil, vilket i sin tur påverkade bevakningen. Hur klarar då *Gaudeamus*, med sin vänsterprofil 1968, en tendenskritisk granskning? Det verkar som om redaktörernas politiska utgångspunkter hade en påverkan på rubrikval, utformandet av ingresser och i den ovan nämnda tendensen att bevaka det mesta kring "1968". I övrigt bedömer jag *Gaudeamus* som en tillförlitlig källa, i synnerhet som tidningen hade ambitionen att vara allsidig genom att låta de olika parterna komma till tals.

Lundagård har gamla anor och traditioner. De olika redaktörerna var av hävd mycket självständiga i förhållande till kårledning och medlemmar. Bland redaktörerna under den här studerade perioden kan nämnas Nordal Åkerman, Lars-Ola Borglid och Per Gahrton. Som källa är, enligt min bedömning, *Lundagård* tillförlitlig. Nackdelen med tidningen som källa är att dess format och profil inte möjliggjort en mer omfattande bevakning av studentfackliga och kårpolitiska frågor.

Dackekuriren var organ för Smålands nation. Nationstidningarna var i de flesta fall enkla produkter, såväl tekniskt som journalistiskt, men *Dackekuriren* var ett undantag. I denna undersökning är den av speciellt intresse på grund av att vänstern fick en plattform i Smålands nation 1971. Tidningen är därmed en källa för undersökningen av vänsterns väg till makten detta år. Även *Dackekuriren* används som både kvarleva och berättande källa.

Dagstidningar

Även dagstidningar har använts som källor. Akademiska arkivet i Lund innehåller en pressklippssamling med ett systematiskt urval av artiklar kring studentpolitik, universitetsfrågor och närliggande ämnen. Pressklippen är hämtade från de större dagstidningarna. Den som vill försöka kartlägga vad som hände under en speciell ockupation, demonstration, sit-instrejk eller någon annan typ av aktion är ofta hänvisad till tidningarna som berättande källor. Det beror på att den här typen av händelser sällan lämnade spår efter sig i form av kvarlevor. Jag har dessutom fått erfara att de aktiva i en aktion sällan minns komplicerade och spontana förlopp efter en så här lång tid.

Källmaterial från studentrörelsen

Det källmaterial som emanerar från studentrörelsen finns idag kvar i mycket begränsad omfattning. Stencilerade flygblad, pamfletter, upprop och liknande producerades för ett omedelbart bruk och kastades i regel då de inte längre var aktuella. Mycket få människor tänker på att spara sådant material eller reflekterar över att det kan ha något historiskt källvärde. Jag har sökt efter denna typ av källmaterial hos privatpersoner. Det viktigaste privata materialet har jag fått disponera av Dag Sandahl, som 1968 var en mycket aktiv medlem i "Studerande för ett demokratiskt samhälle" (SDS) i Lund. Materialet består av samtida otryckta källor i form av material producerat inom SDS i Lund, såsom flygblad, arbetsmaterial, programförklaringar, diskussionsunderlag, förteckningar över arbetsgrupper och adresslistor. Jag har kontrollerat delar av materialet genom att jämföra detta med andra samtida källor: kårprotokoll, Lundagård och dagspressen. Denna jämförelse har också gjort det möjligt att tidsbestämma de delar som inte är daterade. I materialet ingår också enstaka exemplar av SDS' stencilerade tidning *Aktion*. Dag Sandahls material, som här används nästan uteslutande som kvarleva, öppnar en unik möjlighet att kartlägga en SDS-grupp från 1968 vad gäller organisation, arbetsmetoder och ideologi.

II. DEN INTERNATIONELLA NYA VÄNSTERN

Enligt mina frågeställningar skall jag jämföra den svenska nya vänstern med dess internationella motsvarigheter. Därför väljer jag att först göra en översikt över den nya vänstern i ett antal länder.

Jag vill inleda min översikt med att presentera några av de ledande studentaktivisterna. Först bör nämnas den västtyske studentledaren *Rudi Dutschke*. Hans betydelse, inte bara för Västtyskland, utan för hela den internationella rörelsen kan inte nog betonas. Dutschke var både debattör och ideologisk analytiker. Han reste runt i Europa, deltog i debatter och höll tal. Han skrev också böcker och en mängd tidningsartiklar. I mars 1968 besökte Dutschke Sverige.

Daniel Cohn-Bendit, assisterad av sin broder Gabriel, var en av de ledande aktivisterna under majrevolten i Paris 1968. Bröderna Cohn-Bendit brukar rubriceras som anarkister. I vilket fall som helst lade de tonvikten på själva "aktionen". Dutschke och bröderna Cohn-Bendit representerade olika sidor av studentrörelsen. Därför kan deras böcker komplettera varandra och ge en mer allsidig bild av den nya vänstern.

I England dominerades inte scenen av någon enstaka person, som var fallet i Västtyskland och Frankrike, utan här vill jag nämna tre studentaktivister, vilka alla också deltog i den internationella debatten. *Tariq Ali* var aktiv i den engelska Vietnamrörelsen och redaktör för den vänster-radikala tidskriften *The Black Dwarf*. *Tom Fawthrop* var också en ledande studentaktivist och deltog aktivt i studentprotesterna vid Hulls universitet. *Robin Blackburn* undervisade vid London School of Economics, en av studentrevoltens centra, och var redaktionsmedlem i *New Left Review*. Blackburn besökte Stockholm i augusti 1968.

Ovanstående är bara ett litet urval av skrivande studentaktivister. Det är nog inte vanligt att en ny rörelse producerar så många författare och debattörer under en så kort tid. Den stora tillgången på denna typ av litteratur underlättar min undersökning av den internationella nya vänstern.

Historisk bakgrund

1956 var ett avgörande år för den gamla vänstern i Europa, så även för den nya vänstern.¹ Efter Chrustjovs försök till avstalinisering på den 20:e partikongressen och revolten i Ungern samma år lämnade många an-

---

¹ Uttrycket "den gamla vänstern" har kommit till ringa användning i Sverige. Internationellt betecknade "the old left" både socialdemokrati och traditionell kommunism.

hängare i Europa kommunismen för alltid eller hamnade i ett tillstånd av rådlöshet. Det kalla kriget utgjorde en mörk bakgrund till händelseutvecklingen, samtidigt som den snabbt ökande kärnvapenarsenalen skapade ett globalt hot.

Vid samma tid som de besvikna och rådvilla kommunisterna började söka sig nya vägar i slutet av 50-talet och början av 60-talet, växte även missnöjet bland åtskilliga socialister med socialdemokratins politiska väg. De socialdemokratiska partiernas marxistiska ideologi började tunnas ut ytterligare och övergå i pragmatism. På grund av utvecklingen inom kommunismen och socialdemokratins uppstod vänstergrupper som sökte ett alternativ till de båda äldre rörelserna. De aktiva i den nya vänstern kom redan i begynnelsekedet till stor del från universitetens grupper eller från andra intellektuella grupper i samhället.

En del av de nya vänstergrupperna koncentrerade sig på kärnvapenfrågan. Så var fallet i England. En folkrörelse mot kärnvapnen *The Campaign for Nuclear Disarmament* (CND) startade 1958. Den nya rörelsen lyckades suga upp en hel del av den vänster som sökte sig en ny väg. Samma år som CND började sin kampanj utkom det första numret av tidskriften *New Left Review*. Denna spelade en dominerande roll i spridandet av den nya vänsterns idéer ut över världen.

Den nya vänstern i England påverkade i viss utsträckning utvecklingen av motsvarande rörelse i USA. Inom den amerikanska nya vänstern rymdes många rörelser, bl.a. medborgarrättsrörelsen, den svarta militanta rörelsen, SDS-rörelsen och antikrigsrörelsen.

Vad som sedan hände i USA, Frankrike och Västtyskland ska jag återkomma till i ett särskilt avsnitt, men jag vill först ge några sammanfattande synpunkter på den nya vänsterns tidiga utveckling.

Vi kan konstatera att "den nya vänstern" var ett samlingsbegrepp. Vilka rörelser och grupper som skulle räknas till den nya vänstern var en fråga som inte med säkerhet gick att besvara, men gemensamt var att de nya vänstergrupperna försökte finna en ny väg utanför den gamla vänsterns partisystem och att den sociala basen i stor utsträckning fanns vid universiteten. Basen blev efterhand allt smalare, genom att den nya vänstern under sin höjdpunkt huvudsakligen framträdde som studentrörelse.

Den internationella forskningen

Ett gemensamt förhållningssätt för de forskare som jag skall presentera är att de inte intresserar sig för den tidiga nya vänstern under femtiotalet. David Caute är representativ för dessa, då han hävdar att den tidiga eng-

elska nya vänstern endast hade ett marginellt inflytande. I stället betraktar han utvecklingen i USA 1960-65 som den nya vänsterns första fas.¹

Jag vill börja med den amerikanske sociologen Seymour Lipset, som skrev om studentorn redan under slutet av 60-talet. Lipset, som den nya vänstern uppfattade som en representant för den traditionella liberala sociologin, kritiserades starkt av radikala studenter.² I *Rebellion in the University* analyserar han studentrevolten i USA.³

Många i 60-talets revolterande studentgeneration hade, enligt Lipset, vuxit upp i liberala hem. De unga rebellernas föräldrar var själva en produkt av de liberala och radikala strömningarna i 30-talets oroliga värld.⁴ Föräldrarna hade reagerat med radikala ståndpunkter i tider av depression och fascism.⁵ Föräldragenerationens attityder och värderingar hade satt sin prägel på 60-talets unga studentaktivister. Lipset kom således fram till samma slutsatser vad gäller studentaktivisternas sociala bakgrund som Månsson och Lundberg gjorde i sin sociologiska studie av Lundademonstranter: Studentaktivisternas hemmiljö präglades ofta av radikala eller i varje fall liberala värderingar.

Lipset pekar också på den roll universiteten själva spelade som bakgrundsfaktor. De amerikanska universiteten var ofta "megauniversitet", där studenten kunde uppleva sig själv som endast ett nummer på ett registerkort. Dessa universitet var byråkratiska och opersonliga till sin karaktär. Professorerna var mer inriktade på forskning än undervisning och de befann sig därför fjärran från studentens vardag.⁶ Utbildningsexplosionen skapade både otrivsel och problem: År 1930 fanns det 1 miljon studenter i USA; 1945 hade studentantalet ökat till 1,6 miljoner. I slutet av 60-talet kom den stora utbildningsexplosionen. I början av 70-talet var antalet studenter hela 7 miljoner.⁷

Lipset ger en kort tillbakablick över hela den politiska process som föregick studentrevolten i USA. Han betonar Högsta domstolens beslut 1954, vilket innebar att det amerikanska skolväsendet skulle desegregeras. Den civila olydnaden tog här sin början.⁸ Medborgarrättsrörelsen kom igång och skulle senare få en stor betydelse för 60-talets studentrörelse.

---

¹ David Caute, *Sixty-eight: the year of the barricades* (London, 1988), s. 24.

² Se exempel på sådan kritik i *Studenterna och makten*, ed. Hans Magnus Enzensberger (Stockholm, 1968), s. 229; samt i *Student Power*, ed. Alexander Cockburn & Robin Blackburn (Penguin Books, 1969), s. 172.

³ Seymour Martin Lipset, *Rebellion in the University: A History of Student Activism in America* (London, 1972).

⁴ *Ibid.*, s. XIV.

⁵ *Ibid.*, s. 244.

⁶ *Ibid.*, s. XIV.

⁷ *Ibid.*, s. XV-XVI.

⁸ *Ibid.*, s. 9.

Medborgarrättsrörelsen var dessutom, enligt Lipset, en förutsättning för den s.k. antikrigsrörelsen mot Vietnamkriget.¹ Allt detta skapade ett nytt politiskt klimat, som studenterna var särskilt känsliga för.² Vid vissa universitet byggdes det upp en radikal tradition. Berkeley till exempel hade varit ett centrum för studentradikalism sedan 1964.

Lipset nämner en hypotes om att ungdomligt missnöje kan bero på snabba sociala förändringar i samhället. En klyfta uppstår då mellan generationerna.³ Studenter har, enligt Lipset, i allmänhet större möjligheter än andra grupper i samhället att välja alternativa vägar, därför att de är "marginal", det vill säga står mellan familj och eget yrkesliv i ett slags ingenmansland.⁴ De disponerar sin tid relativt fritt och har ännu inte det fulla ansvar som väntar i yrkeslivet.⁵

Lipset lyfter fram en rad statistiska undersökningar om antikrigsrörelsen och studentrevolten. Han vill visa att flertalet studenter varken var alienerade eller radikala. Inte heller fanns det ett utbrett missnöje med de amerikanska universiteten. Enligt en stor undersökning från december 1969 var endast 13 % av studenterna missnöjda med sin utbildning.⁶ Lipset ger även en bild av de radikala studenternas sociala och politiska familjbakgrund genom att presentera olika statistiska undersökningar. De flesta aktivisterna kom uppenbarligen från hem som var liberala eller som kunde karaktäriseras som vänster efter amerikanska förhållanden. En omfattande undersökning, *Harris survey* från maj 1970, studerade sambandet mellan de vänsterradikala studenternas och deras föräldrars politiska åsikter.⁷ Undersökningen visade att en mindre grupp av dessa studenter hade föräldrar som stod för politiskt konservativa ståndpunkter. I stället var hela 84 % av de radikala studenternas mödrar liberala eller vänsterradikala. Vad beträffar fäderna var motsvarande siffra 52 %. Den sociala bakgrunden kan sammanfattas så här: Den radikale studenten i USA kom från ett medelklasshem, där föräldrarna hade, sett ur ett amerikanskt perspektiv, liberala eller vänsterradikala politiska värderingar. Hon/han stod dock politiskt ofta till vänster om föräldrarna och var mer idealistiskt inriktad.⁸ Den radikale studenten valde oftast en humanistisk eller samhällsvetenskaplig studieväg vid universitetet.

---

¹ Ibid., s. 12.

² Ibid., s. 14.

³ Ibid., s. 15.

⁴ Ibid., s. 17.

⁵ Ibid., s. 36.

⁶ Ibid., s. 61 ff.

⁷ Ibid., s. 85.

⁸ Ibid., s. 244.

Amerikanen George Katsiaficas är akademisk lärare och före detta aktiv i den nya vänstern. Detta sätter sin prägel på hans arbete *The Imagination of the New Left: A Global Analysis of 1968*.¹ Katsiaficas lyfter fram det ideologiska perspektivet hos rörelsen, dess visioner och taktik. Han ger också en översikt över studentrevolten 1968 i några enskilda länder. Katsiaficas anser att det fanns många gemensamma drag hos den nya vänstern i de enskilda länderna. Oppositionen mot auktoritära samhällssystem, rasism och ekonomisk exploatering var stark inom denna rörelse.² Den vände sig mot både kulturell och byråkratisk dominans i samhället.³ I den nya vänsterns frihetsbegrepp fanns inte bara föreställningen om frihet från materiell nöd utan även en frihet att skapa nya människor.⁴ Katsiaficas vill framhålla den nya vänsterns demokratisyn. Nyckelordet var "participatory democracy". Människorna skulle göras delaktiga i den demokratiska processen och tillsammans skulle de skapa något nytt.⁵

Tjugo år efter "1968" kom det en ny våg av intresse för ämnet. Ronald Fraser vill i *A Student Generation in Revolt: An International Oral History* teckna ned den muntliga historien om "1968".⁶ Till sin hjälp har han haft medarbetare i sex länder. Denna stab har inriktat sig på att få kontakt med de vanliga studenterna i studentrörelsen. Deras vittnesbörd har vävts in i en berättande framställning som beskriver studentrevolten 1968 i de enskilda länderna.

Fraser har inledningsvis gjort en sammanfattning av olika bakgrundsfaktorer till studentrevolten.⁷ Vietnamkriget var en av de stora mobiliserande faktorerna, men kan inte ensam förklara studentrevolten. I stället var det så att 60-talet, enligt Fraser, innehöll en unik kombination av förutsättningar. Från Koreakriget fram till 1966 var det en ekonomisk boom. Därtill kom konsekvensen av efterkrigstidens "baby boom": de stora tonårskullarna. Den industriella utvecklingen krävde en större andel av högutbildad arbetskraft. De stora ungdomskullarna ökade kraftigt trycket på universitet och högskolor samtidigt som de ekonomiska resurserna tillät allt fler att studera på postgymnasial nivå. Resultatet blev en utbildningsexplosion. Det var speciella villkor som gällde för den här studentgenerationen: Det är bara en eller två decennier i ett århundrade,

---

¹ George Katsiaficas, *The Imagination of the New Left: A Global Analysis of 1968* (Boston, 1987).

² *Ibid.*, s. 23.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*, s. 24.

⁵ *Ibid.*, s. 24 f.

⁶ *A Student Generation in Revolt: An International Oral History*, ed. Ronald Fraser (New York, 1988).

⁷ *Ibid.*, s. 2 ff.

säger Fraser, som kapitalismen tycks erbjuda så löftesrika framsteg och ekonomiska och sociala möjligheter. Även i andra avseenden var situationen unik. De som var unga på 60-talet hade inte upplevt vare sig den stora 30-talsdepressionen eller det andra världskriget - hårda erfarenheter som deras föräldrar bar med sig. Ekonomin tillät de unga att skapa en egen ungdomskultur och en ungdomscentrerad marknad byggdes upp. De unga kunde känna att de tillhörde en specifik grupp i samhället och inte bara blivande vuxna. De började kräva mer rättigheter än tidigare. Vidare hävdar Fraser att de traditionella politiska partier och organisationer som tidigare stått för en radikal och kritiskt granskande tradition i det västerländska samhället hade misslyckats i dessa avseenden. De här partierna hade låst sig i en konsensus med andra politiska riktningar i det gemensamma försvaret av det etablerade välfärdssamhället. I öst härskade stalinismen, och över både öst och väst kastade det kalla kriget sin skugga. Den stora skillnaden mellan vision och verklighet i de västerländska demokratierna var en börda som nu lades på de ungas axlar.

En viktig fråga är om det går att finna direkta samband mellan de olika ländernas studentrörelser. Fraser anser att det inte fanns några direkta orsakssamband (direkt causal link) mellan de olika studentrörelsernas aktioner. Det fanns i och för sig enstaka studentaktivister som hade direkta kontakter med sina kamrater i andra länder, men i stort sett hämtade aktivisterna indirekt taktik och metoder från varandra.¹

David Cate har i sin brett upplagda skildring av 1968, *Sixty-eight: the year of the barricades*, lyft fram det dramatiska i händelserna, men också försökt att teckna den moraliska och intellektuella bakgrunden till revolten. Sina studier av 1968 bygger han på tidningsmaterial, dokument-samlingar och litteratur. Ur källkritisk synpunkt kan en historiker ha vissa frågetecken gentemot Cates detaljrikedom.

David Cate betraktar året 1968 som det mest turbulenta sedan 1945. Hela efterkrigstidens bestående ordning utmanades. I en tid av materiellt välstånd och kulturell tolerans gjorde söner och döttrar till privilegierade grupper ur befolkningen uppror. Det var, hävdar författaren, en moralisk revolt, som inte i någon större utsträckning nådde arbetarklassen. De ledande studenterna var kritiska och ifrågasättande gentemot den representativa demokratin och politiska samarbetsmodeller. De misstrodde den kapitalistiska teknokratin likaväl som det av massmedia manipulerade konsumtionssamhället.²

---

¹ Ibid., s. 6.

² Cate, 1988, s. VII.

Caute jämför den nya vänstern med den gamla. Skillnaderna låg inte så mycket på det formella planet utan i framträdande, stil och temperament. Generationsklyftan fanns också som en faktor att räkna med.¹ Den gamla vänstern, både den kommunistiska och den reformistiska accepterade partisystem och statsmakt. Det mest karaktäristiska hos den nya vänstern var att den misstrodde statsmakt, partier, formellt ledarskap, byråkratier, och den representativa demokratin. Den nya vänstern krävde istället "participatory democracy" inte bara vid universiteten utan i samhället i stort. Den förkastade ekonomisk och politisk koncentration till förmån för ett decentraliserat samhälle. Makten skulle byggas upp från en lokal nivå.² Ett annat karaktäristiskt drag hos den nya vänstern var dess engagemang för Tredje världen. De radikala studenterna vände sig mot exploatering och kolonialt förtryck. Caute anser att det även fanns en del romantik i den nya vänsterns syn på Tredje världens befrielseörelser.³

Caute vill framhålla den amerikanska nya vänsterns pionjärroll. Denna vänster uppstod omkring 1960. Rasfrågan och kärnvapenfrågan dominerade debatten under den första fasen av den nya vänsterns utveckling. Den kubanska revolutionen 1959 var en inspirationskälla för de unga radikalerna. Framför allt formades rörelsen i Sydstaterna, där vita aktivister stödde de svartas kamp mot segregationen.⁴ I den andra fasen (från 1965) av den nya amerikanska vänsterns utveckling hade rörelsen fått fotfäste i Nordstaterna. Den ville nu skapa ett alternativt samhälle baserat på lokala grupper av olika slag. Vietnamkriget blev också en global fråga. Den tredje och sista fasen (1967-69) blev till sin karaktär ideologisk, våldsam och konfrontatorisk. En våg av protester svepte fram över världen.⁵

Parallellt med studentvänstern utvecklades en ny motkultur (counterculture) i USA, som spred sig över stora delar av västvärlden. Denna motkultur hade många olika former och variationer: hippies och flowerpower; folk- och rockmusik; undergroundteater och film; undergroundlitteratur och happenings. Caute betonar skillnaden mellan dessa båda rörelser. I 1968 års tumult varken kunde eller ville allmänheten se denna skillnad. Motkulturen nådde sin höjdpunkt åren 1967-70 och fick mycket stort utrymme i massmedia. Motkulturens många gånger mycket uppseendeväckande yttringar gjorde sig särskilt bra i det nu snabbt framväxande TV-mediet. Denna motkultur hade vissa värderingar och förhåll-

---

¹ Ibid., s. 20.

² Ibid., s. 20 f.

³ Ibid., s. 21 f.

⁴ Ibid., s. 24.

⁵ Ibid., s. 26 f.

ningssätt gemensamma med den nya vänstern. Från båda håll kritiserades det amerikanska samhällssystemet i allmänhet och Vietnamkriget i synnerhet, men i övrigt var skillnaderna stora. Enligt Caute misstrodde den nya vänstern motkulturens hedonism och extrema yttringar. Detta berodde på, menar Caute, den nya vänsterns rötter i den äldre socialistiska traditionen.¹

Jag vill nu försöka tolka ovanstående forskares resultat genom att sammanfatta hur dessa forskare har, både explicit och implicit, förklarat fenomenet studentrevolt. De har pekat på både politiska och socioekonomiska bakgrundsfaktorer som hela tiden samverkat i utvecklingsprocessen:

Socioekonomiska bakgrundsfaktorer:

1940-talets "baby boom" ledde till en mycket stor ungdomsgeneration i slutet av 60-talet, samtidigt som den starka ekonomiska utvecklingen i västvärlden skapade möjligheter för allt fler föräldrar att låta sina barn studera vidare. Statsmakterna hade i åtskilliga länder ekonomiska resurser att bygga ut utbildningskapaciteten för att tillfredsställa både ett allt större individuellt behov av högre utbildning och samhällets ökade behov av högutbildad arbetskraft. Statsmakterna kunde dock inte bygga ut universitetet i tillräckligt snabb takt. Universitetet blev därför svårt överbelastade.

Den allmänna ekonomiska utvecklingen var också en grundförutsättning för denna ungdomsgenerations särskilda kultur och livsstil. Det fanns inslag av protest i den nya ungdomskulturen riktad mot den äldre generationen.

Politiska bakgrundsfaktorer:

Det kalla kriget utgjorde en mörk bakgrund för 60-talets ungdomsgeneration. Tillståndet i världen uppfattades som ett tecken på att den äldre generationen hade misslyckats med att få till stånd en bestående fred och stabil världsordning. Det kalla krigets kärnvapenupprustning skapade i sin tur en ny folkrörelse: antikärnvapenrörelsen. De rådande politiska systemen hade inte heller kunnat skapa en rättvisa på det globala planet. Till sist blev Vietnamkriget under den senare delen av 60-talet den avgörande faktorn för uppkomsten av de nya studentrörelserna.

Förändringarna inom den gamla vänstern bidrog till behovet av ett nytt vänsteralternativ. De unga vänsterradikalerna var besvikna på socialdemokratin. På samma gång var de missnöjda med utvecklingen inom

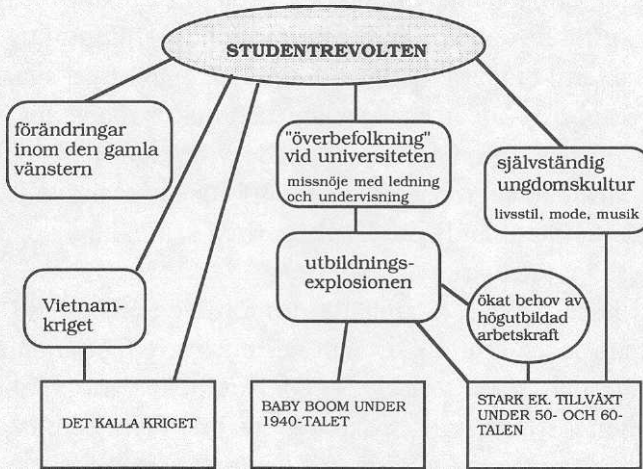
---

¹ Ibid., s. IX.

kommunismen, ett missnöje som tog fart efter händelserna i Ungern 1956.

I nedanstående **figur** har jag försökt att tydliggöra hur bakgrundsfaktorerna till studentrevolten hängde samman:

figur 1: Bakgrundsfaktorerna till studentrevolten

Källa: Cauter 1988, Fraser 1988 m.fl.

Den nya vänsterns samhälls- och människosyn

Efter att ha granskat den internationella forskningen vill jag nu rikta blickarna mot några av den nya vänsterns grundläggande synsätt. Analysen bygger dels på några ledande europeiska studentaktivisters texter, dels på det s.k. Port Huron-dokumentet, som antogs av den amerikanska nyvänsterorganisationen *Students for a Democratic Society* (SDS) på en konferens i Michigan 1962. Dokumentet innehöll riktlinjer för SDS' fortsatta verksamhet och kan betraktas som ett tidigt grundläggande dokument för SDS-rörelsen i USA.

Samhällssyn

Under 60-talet ökade intresset för marxismen bland många intellektuella. De marxister som kom med delvis nya tolkningar av denna ideologi tilldrog sig ett ökat intresse. *Nymarxismen* i olika former blev en ideologisk och filosofisk inspirationskälla för den nya vänstern.

Enligt den nya vänstern hade det kapitalistiska systemet utvecklats i riktning mot monopolkapitalism. I ett tidigare skede i samhällsutveck-

lingen hade det funnits konkurrens i det kapitalistiska systemet, men vid sekelskiftet ledde utvecklingen inom det ekonomiska området till en omfattande centralisering och monopolisering. De olika monopolerna kunde i allt större utsträckning dela upp marknaden mellan sig.¹

Byråkrati, teknik och utbildningssystem i samverkan tjänade det monopolkapitalistiska samhället. Monopolkapitalet kom därför, enligt den nya vänstern, att utöva makt och inflytande på olika plan över kunskapen, massmedia, kulturen och det politiska systemet. Uppfattningen att den härskande klassen i ett samhälle inte bara hade makt över materiella tillgångar utan även över idéer, värderingar och kultur fanns hos Marx. Den italienske marxisten Antonio Gramsci hade vidareutvecklat dessa tankegångar. Han använde begreppet "hegemoni" för att beskriva det som han ansåg vara en realitet, nämligen det borgerliga samhällets dominans över utbildningssystem, rättsväsen och kultur.

De som hade makten i samhället tillhörde etablissemangen.² I detta ingick inte bara ledande politiker och näringslivets män utan även fackföreningsledare och andra som direkt eller indirekt var en del av det politiska systemet. Att kritiskt granska och avslöja detta etablissemang var en av de grundläggande uppgifterna för den nya vänstern.

Ett genomgående drag i den nya vänsterns samhällssyn var antiimperialismen. Det västerländska samhället uppfattades som ett konsumtions- och överflödssamhälle, som stod i stark kontrast till den tredje världens fattigdom. Medan två tredjedelar var undernärda levde resten i överflöd. Jordens resurser exploaterades i en alltför snabb takt.³ Obalansen i resursfördelningen var ett övergripande hot mot fred och rättvisa. Den gamla kolonialismen höll på att ersättas av en nykolonialism, som var mer sofistikerad än den gamla. I stället för att direkt härska över de före detta kolonierna kunde västvärldens länder genom den internationella handeln suga ut Tredje världen genom bland annat omfattande exploatering av råvaror och oförmånliga tullar och avgifter. Västvärldens utveckling till en "rikemansklubb" kunde utläsas i sjunkande råvarupriser och stigande priser på västvärldens industriprodukter.

Människosyn

I den tidiga nya vänstern fanns det en humanistisk människosyn: Människan hade inom sig en stor utvecklingspotential, som under gynnsamma

¹ Se till ex. den västtyske SDS-ledaren Wolfgang Lefèvre, i Uwe Bergmann, m. fl., *Studentrevolten* (Stockholm, 1969), s. 153.

² Port Huron-dokumentet, i *The New Left. A Documentary History*, ed. Massimo Teodori (London, 1970) s. 175. Detta dokument, antaget 1962, var till en början grundläggande för den nya vänstern i USA. Det 60-sidiga dokumentet distribuerades i 100.000 exemplar under 5 år.

³ *Ibid.*, s. 164.

omständigheter kunde frigöras. Port Huron-dokumentet, talar om "unfulfilled capacities for reason, freedom, and love". Samtidigt betonades i samma dokument att människan var föremål för manipulation.¹ Ett annat hinder på vägen mot ett förverkligande av alla dessa möjligheter var den moderna människans ensamhet, främlingskap och isolering.² Alienations-tanken var ett inslag i den nya vänsterns idévärld som appellerade till många unga människor i 60-talets brytningstid.

Den nya vänsterns demokrati- och organisationssyn

Den nya vänstern avvek markant i sin *demokrati- och organisationssyn* från de flesta riktningarna inom den gamla vänstern och även från övriga samtida ideologier. Den direkta demokratin, vad den än kallades, var en av grundpelarna i rörelsen.

Den direkta demokratins rötter

"Demokrati" var under 1700- och 1800-talen ofta det samma som "direkt demokrati". Dåtidens filosofer hade den antika statsstyrelsen i tankarna, när demokratin diskuterades. Detta var fallet med Rousseau, som presenterade sina idéer om direkt demokrati i sitt klassiska verk *Om samhällsfördraget* från 1762.

Rousseau och den nya vänstern hade det gemensamt att de betonade människans frihet och förmåga att ta ansvar. Han inledde bokens första kapitel med: "Människan föds fri och överallt är hon i bojar."³ Trots denna pessimistiska ansats ville Rousseau hävda att den enskilda människan var kapabel att fatta viktiga beslut tillsammans med andra. Folket skulle samlas regelbundet till beslutande församlingar. Folket var suveränt i sin beslutsrätt. Hos Rousseau och den nya vänstern fanns samma misstro mot det representativa organet - parlamentet. Folksuveräniteten kunde, enligt honom, inte delegeras bort, det vill säga ingen församling kunde överta folkets suveränitet. Han tog England som ett avskräckande exempel på ett representativt styrelseskick: "Det engelska folket tror att det är fritt. Det tar fel. Det är det bara under valet av medlemmar till parlamentet. Så snart dessa har blivit valda är folket slav, det är ingenting"⁴

¹ Ibid., s. 166. Se även *Studenterna och makten*, s. 6 f.

² Port Huron-dokumentet, i *The New Left*, s. 167.

³ Jean-Jacques Rousseau, *Om samhällsfördraget*. Originalupplaga från 1762. Svensk översättning av Sven Åke Heed och Jan Stolpe (Stockholm, 1994), s. 18.

⁴ Ibid., s.111.

Pariskommunen 1871 kunde tolkas som ett experiment i direktdemokrati.¹ Även inom den nya vänstern fanns det individer och grupper som såg Pariskommunen som en föregångare och förebild i den direkta demokratis tradition. En aktionskommitté under majrevolten i Paris 1968 såg sig närmast som en del av Pariskommunen: " 'Kommunen lever'. När man i Versailles 1871 massakrerade de ärofulla kommunarderna trodde man sig ha knäckt folkets vilja att leda sig självt. Men i maj kommer 'vi tillbaka'. Det skall inte bli de Gaulle som hindrar denna återkomst."² Även Tom Fawthrop såg Pariskommunen 1871 som en förebild. Han kallade kommunen för den första fungerande sovjet (råd) som existerat.³

Det fanns under decennierna före den ryska revolutionen en del marxister som förespråkade den direkta demokratin. En av de mest framträdande av dessa var den ryske pionjären inom marxismen Georgij Plechanov. Han var under sin tid en betydande marxistisk teoretiker. Även om Plechanov snart glömdes bort är han ett bevis på att den direkta demokratin hade sina starka förespråkare.

Den ryska "rådsdemokratin" kom till uttryck i praktisk politisk handling både i 1905 års revolution samt i februari- och oktoberrevolutionen 1917. Petersburgsovjeten framstår i en del avseenden som en parallell till Pariskommunen.

I novemberrevolutionen i Tyskland 1918 organiserade sig de revolterande i råd efter rysk förebild. Liksom i Ryssland ett år tidigare är det uppenbart att den direkta demokratis princip låg närmast till hands för de dåtida revolutionära massorna. Det var på basnivå som det viktigaste skeendet ägde rum, vilket manifesterade sig i en snabb organisering av råd.

Daniel och Gabriel Cohn-Bendit har utförligt, i sin bok *Den radikala vänstern: Botemedlet mot en senil kommunism*, utvecklat sin syn på den ryska rådsdemokratin. De såg sig själva som en del av traditionen från den radikala kommunism som försvarade den direkta demokratin i strid med Lenin och hans elitpartisystem. Lenin hade för övrigt riktat skarp kritik mot denna radikala kommunism i sin skrift *Radikalismen - kommunismens barnsjukdom*. Daniel och Gabriel Cohn-Bendit kritiserar det ryska kommunistpartiets handlande gentemot de spontant organiserade

---

¹ Bland de ledande kommunarderna fanns flera ideologier representerade (blanquister, anarkister, jakobiner, socialister m.m.) och det kan diskuteras vilken typ av revolt eller revolution kommunen egentligen var, men åtskilliga marxister valde att betrakta kommunen som den första kommunistiska revolutionen.

² Aktionskommittén för arbetare och studenter i XIV:e arrondissementet, 1968. Texten är hämtad från Gunnar Gunnarson, *Pariskommunen 1871* (Stockholm, 1971), s. 242.

³ *De nya revolutionärerna*, s. 67.

soldat- och arbetarråden.¹ De hävdar att redan 1905 års revolution var en spontan process, där arbetarråd bildades av massorna själva, utan att något parti hade förespråkat rådsdemokratien. När oktoberrevolutionen i den första fasen 1917 på nytt upprättade en slags rådsdemokrati, var Lenin och partiet ännu en gång steget efter i utvecklingen. Bröderna Cohn-Bendit menar att Lenin, genom sin politiska begåvning och förmåga att slå in på en ny linje, tillfälligt blev anarkistisk och därigenom bröt med partilinjén, när han förde fram sitt krav "All makt åt sovjeterna".

Dutschke var inne på liknande tankegångar som Daniel och Gabriel Cohn-Bendit. Sovjeterna var, enligt Dutschke, "arbetarnas, de fattiga böndernas och soldaternas revolutionära klassorganisation." Lenin och bolsjevikerna underskattade sovjeterna under 1905 års revolution, men 1917 hade de lärt sig att utnyttja dessa. Varken bolsjevikerna eller mensjevikerna förstod sovjeterna.²

Eftersom utvecklingen inom *the movement* i USA under 1960-talet hade avsevärd betydelse för utvecklingen inom den nya vänstern som helhet, vill jag nämna något om den inhemska amerikanska radikala traditionen. I mitten 1800-talet framträdde Henry David Thoreau (1817-62). Han kritiserade kulturmänniskans levnadssätt och propagerade för en naturlig livsstil. Störst betydelse som radikal tänkare fick han genom sin kritik av staten. Hans uppfattning var att staten utgjorde en boja för individen och därför borde staten på sikt avskaffas. Denna uppfattning har medfört att Thoreau rubricerats som anarkist. Att det dåtida USA tillämpade slaveriet och förde krig på ett annat lands territorium (Mexico) var något förkastligt för Thoreau. Thoreau var lika kritisk till det representativa statskicket som anarkisterna i Europa. Det fanns studentaktivister i 60-talets USA som var förtrogna med Thoreau och påverkades av hans idéer. Framför allt kände de till och diskuterade Thoreaus essä *Civil Disobedience* [Civil olydnad].³

Under de sista decennierna av 1800-talet växte det fram en omfattande radikal rörelse kallad *populismen*. Till en början var den en bondeproteströrelse, men utvecklades senare till en allmänt antikapitalistisk rörelse. Något senare framträdde ytterligare en radikal rörelse, *progressivismen*. Denna rörelse omfattade flera grupperingar från medelklassen: åtskilliga var journalister, akademiska lärare och författare. De tog upp till diskussion problemen med fattigdom och förslumning, politikernas korruption och trusternas makt.

¹ Daniel och Gabriel Cohn-Bendit, *Den radikala vänstern: Botemedlet mot en senil kommunism* (Stockholm, 1969), s. 233 ff.

² Dutschke 1983, s. 61.

³ Enligt George F. Kennan i hans *Demokratien och de radikala studenterna* (Stockholm, 1969), s. 178.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att den direkta demokratis rötter fanns i olika vänstertraditioner både i Europa och USA. Vi kan finna den direkta demokratin som princip hos äldre marxister som Plechanov och i de ryska revolutionerna 1905 och 1917. Anarkismens idétradition fördes vidare av bröderna Cohn-Bendit. Genom sin aktiva roll under majrevolten i Paris 1968 spelade de en viktig roll för den nya vänstern i Europa. USA hade sina inhemska traditioner i form av Thoreaus anarkism och framför allt av antikapitalistiska rörelser som populismen och progressivismen.

Den direkta demokratis organisation

Redan under 1960-talets första del började den nya vänstern i USA att verka för direkt demokrati: *Participatory Democracy*. Jack Newfield har definierat begreppet i sitt arbete *A Prophetic Minority* som: "föreställningen att vanligt folk bör kunna påverka alla de beslut som bestämmer över deras liv. Idén att social omdaning kommer till stånd genom att de egendomslösa organiserar sina egna revoltrörelser, och inte genom allianser uppifrån och ner mellan olika liberala byråkratiska organisationer. Tonvikten på broderskap och gemenskap inom rörelsen. Det lidelsefulla hatet mot manipulering och centraliserat beslutsfattande..."¹

Beslutet att verka för Participatory Democracy togs av det amerikanska SDS på en konferens i Port Huron 1962. I ett samhälle som blivit alltmer centraliserat önskade organisationen nu skapa en lokal "deltagandedemokrati" i stadsdelar, fabriker och skolor. SDS ville få de maktlösa människorna att själva organisera sig och hävda sina intressen.² De passiva massorna skulle bli delaktiga i den demokratiska processen och därigenom bidra till samhällsförändring.

I Paris, under majrevoltens dagar 1968, organiserade sig aktivisterna efter den direkta demokratis principer. Den horisontella organisationen tillämpades stringent. Varje stadsdel hade kvarters- och aktionskommittéer. Dessa samordnades i hela Parisregionen, men kvarterskommittéerna motsatte sig mycket hårt att samordningen utvecklades till en permanent ledning. Kommunikationerna skedde framför allt på det horisontella planet. Vid behov kunde dock alla dessa självständiga grupper gå samman i stora aktioner med tusentals medverkande. När en aktionskommitté skulle

---

¹ Citatet hämtat från Kennan 1969, s. 175.

² Jerome H Skolnick, *Protestpolitik i USA* (Stockholm, 1970), s. 105. Boken publicerades som en delrapport till presidentens rapport "Nationalkommitté om orsakerna till och förhindrande av våld".

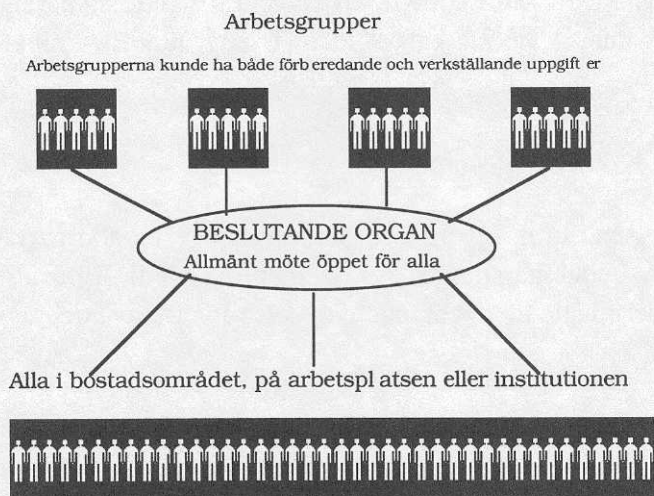
ha ett allmänt möte, anslogs uppgifter om tid och rum för sammanträdet på en offentlig plats. Alla som så önskade fick delta i mötet.¹

Enligt ett manifest upprättat av aktionskommittén i XIII:e arrondissementet utgjorde aktivisterna inte ett politiskt parti utan kom från olika håll fackligt och politiskt. De sade sig vara inspirerade av de aktuella enhetssträvanden som tog avstånd från sekteristisk och byråkratisk anda. Målet var största möjliga demokrati. Aktionskommitténs medlemmar var tvungna att låta alla beslut i organisatoriska och politiska frågor fattas på offentligt möte.²

Gemensamt för den nya vänsterns grupperingar och rörelser i olika länder var att de hävdade den direkta demokratin både i teori och praktik. Den skulle ha en horisontell struktur. För att undvika byråkrati uppmuntrades improvisation och spontanitet. Den nya vänstern ville undvika överbyggnad i form av en styrelse eller liknande. Grundprincipen var att de närmast berörda av en fråga också skulle fatta beslut i frågan och verkställa beslutet. Beslut skulle fattas på stormöte och besluten skulle i sin tur verkställas av olika arbetsgrupper. Den här grundprincipen kunde tillämpas på alltifrån politiska rörelser till universitetsinstitutioner och bostadsområden.

I följande **figur (2)** har jag sammanställt, på grundval av källmaterialet, en modell som visar den nya vänsterns demokrati i princip:

MODELL FÖR DEN NYA VÄNSTERNS DIREKTA DEMOKRATI

¹ Dessa typiska exempel på organisation har Cohn-Bendit hämtat från aktionskommittéerna i XIII:e och XVIII:e arrondissementen, i Cohn-Bendit 1969, s. 88 ff.

² Aktionskommittén i XIII:e arrondissementet: Politiska riktlinjer antagna på det allmänna sammanträdet den 25 maj, i Cohn-Bendit 1969, s. 92.

Den nya vänsterns demokrati- och organisationssyn kom också till uttryck i kampmetoderna. Dessa hade sina rötter i både amerikansk medborgarrätts- och antikrigsrörelse och i anarkismens "direkta aktion" såsom demonstrationer, strejker, sittstrejker, ockupationer, talkörer och flygblad. De här metoderna satte sin prägel på rörelsen. På 60-talet var ännu inte de utomparlamentariska metoderna etablerade. Därför väckte de stor uppmärksamhet i massmedia.

Utvecklingen i några centrala länder

Källorna för detta avsnitt utgörs av internationellt material såsom litteratur, tidningar och tidskrifter.¹ De berättande källorna kan ibland skilja sig åt när det gäller detaljer, men de är överens om de stora dragen i utvecklingen.

Det tycks som om den nya vänstern i USA, Västtyskland och Frankrike har spelat en betydande roll för rörelsens utveckling i allmänhet. Cauter och andra har betonat USA:s roll för framväxten av en ny vänster. Medborgarrättsrörelsen, SDS-rörelsen och antikrigsrörelsen kom att påverka utvecklingen även i andra länder. Något senare blev också studentrörelsen i Västtyskland en påverkande faktor. Detta gällde i synnerhet studentaktivisterna vid Freie Universität i Västberlin. Rudi Dutschke och andra studentledare spred genom debattböcker och en del tal den nya vänsterns idéer.² I ett tredje skede påverkade studentrörelsen i Frankrike utvecklingen. Det var majrevolten med åtföljande generalstrejk som gjorde stort intryck på radikala studenter långt utanför Frankrikes gränser.

USA

Studentrörelsen, antikrigsrörelsen och en del av medborgarrättsrörelsen gick i USA under namnet "the movement".³ Medborgarrättsrörelsens kamp i Södern hade en avgörande betydelse för framväxten av en radikal studentrörelse.

---

¹ Där överensstämmelse finns om ett händelseförlopp, har jag inte alltid citerat någon särskild källa, utan betraktat utsagorna som allmängods.

² Mats Andréén t.ex. har betonat Dutschkes betydelse för hela studentrörelsen i sitt arbete *Upprätt gång: Människosyner i 1960-, 70- och 80-talens vänsterradikalism* (Stockholm, 1989).

³ Det var mycket flytande vilka organisationer, som skulle räknas till "The Movement". Ett försök till definition finns i *The New Left* 1970, s. 4.

Den första utvecklingsfasen av den nya vänstern: Kampen för medborgerliga rättigheter

De svartas¹ frihetsrörelse tog fart efter Högsta Domstolens beslut i maj 1954, i vilket domstolen förklarade att skolsegregationen stred mot författningen. Dessutom beordrade domstolen att segregationen skulle avvecklas så snart som möjligt i det offentliga skolsystemet. I Södern mötte Högsta Domstolens beslut ett massivt motstånd bland vita i ledande positioner. Lipset har kallat denna händelseutveckling för en perfekt fråga för att skapa en ny rörelse. Han hävdar att det var nu som civil olydnad tog fart.²

Under 50-talet förekom en hel del protester vid universiteten. Efter 1958 började också den europeiska nya vänstern påverka studenter och andra grupper i USA. Den var mycket produktiv i internationell litteratur och press, vilket medförde att de nya idéerna även spreds i USA. 50-talets radikala strömningar blev en upptakt till 60-talets studentaktivism.

Redan i början av 1960 kunde allmänheten ta del av det nya decenniets ökande politiska oro. Den 1 januari slog sig fyra svarta studenter ned i en varuhuscafeteria reserverad för vita i Greensboro, North Carolina och beställde en kopp kaffe. De här ungdomarna var inga revolutionärer eller radikaler. De var inte ens medlemmar i någon politisk organisation. De fyra drevs av personlig övertygelse, och de hade symboliskt valt denna dag för sin "sit-in" eftersom den var både årets och decenniets första dag. Inom två veckor hade studenter i 15 städer i 5 sydstater genomfört liknande aktioner.³ De svarta studenterna tillämpade icke-våldsmetoder. Dessa skulle senare bli vanliga över hela världen bland protesterande studenter. Aktionerna i Södern fick aktivt stöd av vita studenter i Nordstaterna. De förklarade Woolworths affärskedja i blockad, därför att denna affärskedja hade segregerade lunchrestauranger nere i Södern.

Under det första halvåret av 1960 började de två stora organisationerna inom the movement att växa fram. I april bildades *Student Nonviolent Coordinating Committee* (SNCC) i North Carolina. I grunddokumentet bekände sig SNCC till principen icke-våld i ord och handling. I dokumentet hette det att "icke-våld" vuxit fram ur den judiskt-kristna traditionen och att denna princip innebar en strävan mot en rättvis och kärleksfull social samhällsordning. Hela texten är präglad av en religiös idea-

---

¹ Jag är medveten om att begreppet "black" inte länge har allmän acceptans i USA. Jag har dock använt detta begrepps svenska motsvarighet i denna framställning. På 1960-talet var ju "black" ett allmänt accepterat begrepp. Jfr "Black is beautiful".

² Lipset 1972, s. 9.

³ *The New Left*, s. 12.

lism.¹ Detta dokument är särskilt intressant, om vi jämför det med senare grundläggande texter inom the movement. Då ser vi vilken förändring som ägde rum inom bara några få år från en allmän icke-våldsinriktad idealism med starka religiösa drag till en alltmer militant vänsterideologi.

Till en början arbetade svarta och vita studenter tillsammans i SNCC. De vita i organisationen hade i regel bättre utbildning och de innehade därför ofta ledande befattningar. De svarta aktivisterna upplevde de vita som alltför faderligt beskyddande. De vita i medborgarrättsrörelsen ansågs sitta fast i assimileringstänkandet, det vill säga att de svarta skulle assimileras och integreras i det amerikanska samhället på de vitas villkor. Sex år senare uteslöts de vita medlemmarna från ledande befattningar.² De svarta och vita studentaktivisterna gick därefter åt skilda håll.

Under 60-talet arbetade SNCC med att aktivera de svarta i slumområdena genom att arbeta för ökat självförtroende hos dessa svarta och försöka få dem att registrera sig för röstning. Den som i TV såg svarta demonstranter i aktion, utstrålade självförtroende och beslutsamhet, kunde lätt få en felaktig bild av de verkliga förhållandena i de svarta slumområdena: Där rådde ofta rädsla och resignation. Det var under dessa förhållanden som SNCC arbetade.

Den andra stora organisationen inom the movement, *Students for a Democratic Society* (SDS), grundades i New York City och var från början en ungdomsorganisation under *League for Industrial Democracy*. I USA togs den nya vänsterns idéer i hög grad upp av SDS. Denna radikala rörelse ville förändra det amerikanska samhället i grunden. Fastän organisationens grundare och medlemmar var studenter gällde deras verksamhet inte studentfrågor i första hand utan samhällsfrågor i stort. De övergripande målen var att åstadkomma sociala förändringar och att stärka den demokratiska utvecklingen i det amerikanska samhället. SDS-studenterna ville aktivera olika grupper på basplanet inom arbetarrörelsen, medborgarrättsrörelsen, fredsrörelsen och inom liberala och religiösa organisationer.

1962 började svarta ungdomar, som kallade sig för *Freedom Riders*, att åka buss från Washington DC till New Orleans för att protestera mot att segregation tillämpades på bussarna. Aktionen stöddes av *The Congress of Racial Equality* (CORE). Många av dessa "Freedom Riders" blev utkastade från bussarna, slagna och ibland svårt misshandlade.

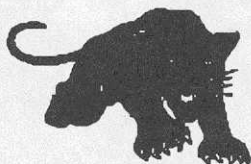
Sommaren 1963 blev "den heta sommaren". Våldsamma upplopp och demonstrationer skakade Södern. Det började i maj då Martin Luther

---

¹ SNCC Founding Statement, i *The New Left* 1970, s. 99.

² Skolnick 1970, s. 168.

King engagerade svarta arbetslösa i demonstrationer i Birmingham. Demonstrationerna utvecklades till okontrollerbara upplopp. Denna typ av våldsamma upplopp med åtskilliga döda blev vanliga i storstädernas slumområden under de följande åren.

Black Panther Party:s symbol

Hösten 1966 radikaliserades den svarta medborgarrättsrörelsen genom att *Black Panther Party* bildades. Pantrarna ansåg att den svarta befolkningen var en koloni i USA och att denna koloni behandlades av den amerikanska statsmakten på samma sätt som kolonier behandlades i Tredje världen. Därför var det rätt att gripa till vapen i självförsvar. Alla svarta män borde dessutom befrias från militärtjänstgöring. Pantrarna presenterade sitt politiska program i tio punkter.¹ I detta krävdes politisk frihet för de svarta, full sysselsättning, bättre skolor, människovärdiga bostäder och ett slut på polisvåldet. Så långt liknade kraven medborgarrättsrörelsens allmänna krav. Men i texten fanns nya och revolutionära inslag: Partiet krävde ett slut på "den vite mannens plundring" av det svarta samhället. USA var i pantrarnas ögon ett rasistiskt samhälle, vilket hade varit med om att "slakta" 50 miljoner svarta och som därmed var skyldigt den svarta befolkningen en ekonomisk gottgörelse.

Den andra fasen av den nya vänsterns utveckling: Antikrigsrörelsen tar fart.

Redan i mitten av 60-talet började Vietnamfrågan få en framträdande plats i debatten. Våren 1964 ägde ett Yale-symposium rum med 400 radikala studenter som diskuterade handlingsplaner. Med utgångspunkt från symposiet bildade militanta grupper *2:a maj-rörelsen* i New Haven för att organisera studentprotester mot Vietnamkriget.²

Motståndet mot Vietnamkriget växte till en omfattande antikrigsrörelse. I denna fanns inte bara studentaktivister utan också liberala grupper och fredsgrupper. Snabbast växte motståndet bland studenterna. Antikrigsrörelsen tog fart 1965. Överallt på olika college och universitet hölls teach-ins. Ett teach-in vid University of Michigan samlade 3000 studenter

¹ Programmet finns återgivet i: Robert L. Allen, *Svart uppvaknande i kapitalismens Amerika* (Stockholm, 1971), s. 75 ff.

² *The New Radicals: A Report with Documents*, eds. Paul Jacobs & Saul Landau (New York, 1966), s. 329.

och lärare. Utrikesdepartementet tvingades sända egna representanter till nationella teach-ins för att försvara den officiella hållningen.¹

Våren 1965 gick ca 20.000 studenter och andra i en protestmarsch i Washington. Aktionen understöddes av SDS, som härmed frångick sin tidigare princip att koncentrera sig på de inrikespolitiska problemen.² Nya vågor av demonstrationer välldes fram under hösten. Vid Berkeley fanns *Vietnam Day Committee* (VDC) som tog initiativ till många av dessa antikrigsaktioner. Liknande kommittéer bildades på många håll med hjälp av grupper inom SDS.

Till en början använde sig aktivisterna av enbart information och fredliga aktioner för att försöka få slut på Vietnamkriget - det gällde för antikrigsrörelsen att genom diskussioner och demonstrationer få den tysta massan av studenter och andra medborgare på sin sida - men detta år började rörelsen även tillämpa olagliga metoder. En del studenter brände sina inkallelseorder och Berkeleystudenter försökte att stoppa trupptransporttåg.

Våren 1966 inträffade en kraftig försämring i relationen mellan armén och studentaktivisterna. Tidigare fanns en praxis att studenter kunde få uppskov med inkallelse till tjänstgöring i Vietnam så länge studierna pågick. Nu meddelade general Lewis Hershey att uppskoven skulle upphöra för dem som misslyckats i sina studier eller inte nått en viss prestationsnivå. Också många lärare reagerade över att betygen skulle avgöra om en student skulle inkallas.³

Revolt i universitetsvärlden

I Berkeley, University of California (UC), ville universitetsledningen hålla de stora politiska dagsfrågorna utanför universitetsområdet och införde därför hösten 1964 restriktioner för politiska aktiviteter, som inte hade något direkt samband med studenternas egna förhållanden. Flera organisationer inom campusområdet ignorerade de nya reglerna, därför att de ansåg dem vara ett allvarligt ingrepp i yttrandefriheten.

Läget i Berkeley trappades upp efterhand. I oktober bildades *Free Speech Movement* (FSM) som en följd av händelserna denna höst. Denna rörelse spred sig snabbt till andra universitet. I december var UC lamslaget av demonstrationer och sit-ins. Mer än 800 studenter arresterades. Till sist måste rektorn Clark Kerr ge efter för FSM:s krav och lätta på restriktionerna. Samhällsvetaren Jerome H Skolnick m.fl. betraktar Berkeley 1964 som vändpunkten för den amerikanska studentrörelsen. De

---

¹ *The New Radicals* 1966, s. 331.

² Skolnick 1970, s. 109.

³ *Ibid.*, s. 110.

flesta inom rörelsen hade dittills betraktat medborgarrättskampen som det viktigaste. Nu kom i stället universitetet i centrum för intresset.¹ David Cauter går så långt att han kallar FSM för "fons et origo" (källa och ursprung) för hela den internationella studentorn.²

I mitten av 60-talet trädde en ny generation till i SDS' ledning. Det tidiga SDS hade arbetat ute i samhället i kamp mot fattigdom och rasorättvisor. Medlemmarna hade varit idealister med en tro på att förändringar i samhället var möjliga. Nu började både svarta och vita aktivister ifrågasätta den amerikanska statens legitimitet. SDS blev mer en *studentorganisation* med uppgift att kämpa om makten vid universitetet. Dessa skulle i sin tur utgöra baser för fortsatt kamp ute i samhället. Utvecklingen märktes påtagligt i det ökade antalet konflikter mellan SDS och olika universitetsstyrelser. Stridsfrågorna var många: yttrandefriheten inom universitetet, den utökade utskrivningen av studenter till krigstjänstgöring i Vietnam, forskaranslag från krigsindustrin eller angränsande områden (det militärindustriella komplexet), universitetsledningarnas kompetens och policy. 1967 inriktade SDS i allt större utsträckning sin kritik mot universitetens samröre med militära organ och med det militärindustriella komplexet. Problemet blev mer aktuellt allteftersom Vietnamkriget trappades upp. SDS försökte finna dokument och andra bevis på detta samröre. Debatten om forskningens frihet och oberoende växte.

Kampen om universitetet kulminerade våren 1968 genom att Columbiauniversitetet i Harlem, New York city ockuperades en längre tid. Columbia var ett av USA:s mest prestigefyllda universitet med anor från ett college äldre än staten USA. Rektorn vid universitetet, Grayson Kirk, hade sedan en tid varit måltavla för SDS' kritik, därför att han satt i olika bolags- och fondstyrelser; två av fonderna hade tagit emot pengar från CIA. Dessutom satt han med i styrelsen för "Institute for Defense Analysis" (IDA). Detta institut var särskilt suspekt i SDS' ögon.³ Som många andra amerikanska universitetsrektorerna var Kirk i stort sett osynlig för studenter och lärare, fullt upptagen med att skaffa pengar till den snabbt växande verksamheten. Den allt större administrationen gjorde att avståndet till både studenter och lärare växte.

Den 4 april mördades Martin Luther King i Memphis. Mordet sände ut chockvågor genom hela nationen. Ett par dagar senare bröt en mängd kravaller och upplopp ut på många håll i USA. På Columbia skulle en

---

¹ Skolnick 1970, s. 108.

² Cauter 1988, s. 10.

³ Cauter 1988, s. 141 ff.

gudstjänst till Martin Luther Kings minne äga rum. Mitt under denna gick några SDS:are fram till prästen, tog mikrofonen från honom och förklarade att det var hyckleri att en rasistisk institution hyllade en svart medborgarrättsledare.¹

På universitetet rådde förbud för demonstrationer inomhus. Förbudet trotsades av ett antal radikala studenter under ledning av Mark Rudd, som nyligen valts till ordförande för SDS vid Columbia. Gruppen kallade sig för *IDA six* och vände sig speciellt mot Kirks engagemang i IDA. Samtidigt hade en annan stridsfråga dykt upp. Det gällde ett bygge av en gymnastikhall i en park i Harlem. Bygget hade planerats sedan 10 år tillbaka och gått igenom flera olika faser. Hallbygget hade 1968 förvandlats till en rasfråga.²

Det var IDA six-gruppen och dess anhängare som startade ockupationen. Dessa studenter började en demonstration vid gymnastikhallsbygget den 23 april. Demonstranterna skingrades av polis. I stället ockuperades en av de större byggnaderna: Hamilton Hall. Här tog ockupanterna universitetets dekanus till fånga och tvingade honom att sitta inlåst över ett dygn.

Den nya vänsterns splittring och spontanitet tog sig nu sina typiska uttryck i händelsernas gång. De svarta studenterna körde ut sina vita kamrater ur Hamilton Hall och förklarade att byggnaden var deras ockuperade område. De svarta aktivisterna hade samma mål som de vita, men de senare ansågs inte vara tillräckligt seriösa eller disciplinerade.³ Den vita studentgruppen fick ge sig iväg för att ockupera andra byggnader. På så sätt utvidgades ockupationen. De vita studenterna var i sin tur splittrade på olika fraktioner där varje fraktion ockuperade sin egen byggnad. Ett annat tidstypiskt drag var att ockupanternas krav och mål växlade från en tid till en annan, så att ingen till sist säkert visste vilka som var huvudkraven eller målen.

Den 30 april rensade polisen Columbiauniversitetet på ett mycket hårdhänt sätt, och ett stort antal studenter greps. Universitetet blev mer eller mindre lamslaget för resten av terminen. Efter ytterligare ockupationer, strejker och polisingripanden slutade det hela med att ett antal studenter relegerades och att Kirk tvingades avgå.

”Columbia 1968” inspirerade till liknande aktioner både i USA och utomlands. Samtidigt pågick studentrevolten i Paris, som i maj helt skulle överskugga Columbiarevolten. I november startade en fem månader lång

---

¹ Ibid., s. 142.

² Spender 1969 s. 16 f.

³ *A Student Generation in Revolt* 1988, s. 196.

strejk vid San Francisco College.¹ Då rektorn vid colleget försökte finna en kompromisslösning, avsattes han av den dåvarande guvernören Ronald Reagan. Reagans strategi var att krossa strejken med våld. Tusentals poliser sattes in i olika aktioner. I januari 1969 utvidgades strejken till att omfatta även en grupp lärare. Flera hundra studenter häktades och anklagades för brott som kunde leda till långvariga fängelsestraff. I april stod det klart att de strejkande hade förlorat den långa kampen.

Under 60-talets sista år började SDS splittras och lösas upp. Sekterismen bredde ut sig inom den nya vänstern. Ur det gamla SDS bildades olika fraktioner. En av dessa var *Weatherman-gruppen* som tagit sitt namn från en rad i en Dylansång: "You Don't Need a Weatherman to Know Which Way the Wind Blows". En annan fraktion bestod av en äldre marxist-leninistisk organisation, *Progressiv Labor* (PL), som hade fått ett allt större inflytande i SDS. PL hade också tagit upp maoistiska tankegångar i sin ideologi.²

Trots avsaknaden av SDS' nätverk och kommunikationskanaler fortsatte aktiva inom the movement med olika aktioner och demonstrationer. När president Nixon sände in trupper i Kambodja i april 1970, blev det en explosion av massiva protester vid en mängd universitet. Vid ett av dem, Kent State University i Ohio, sköt nationalgardet rakt in i en massa av demonstrerande studenter. Fyra av dessa dödades. Under de följande dagarna gick över fyra miljoner studenter och en miljon andra ut i strejkaktioner för att protestera mot det som hänt i Kambodja och Ohio. Nästan 900 campus-områden fick stängas. 100 människor blev dödade eller skadade. 169 byggnader utsattes för bombattentat. Detta var den största mobilisering som antikrigsrörelsen hade lyckats åstadkomma dittills och den våldsammaste.³

Hösten 1970 minskade antalet protester vid universiteten kraftigt. De närmaste åren inträffade då och då större protestaktioner men den stora nedgången kunde the movement aldrig återhämta sig ifrån.

Västtyskland

De västtyska 60-talsungdomarna hade vuxit upp i ett spänningsfält skapat av det kalla kriget. Deras land utgjorde den västliga utposten mot öst. De unga var medvetna om den stora arsenal av nukleära vapen som fanns i landet efter år av kapprustning. De hade också som tonåringar fått se mu-

---

¹ Ibid., s. 302 ff.

² Ibid., s. 308 ff, Caute 1988, s. 387 ff.

³ *A Student Generation in Revolt* 1988, s. 317.

ren byggas i Berlin 1961 - en mur som mycket konkret visade dem vad det kalla krigets gräns gick och som var en symbol för splittring och strid mellan de två stormaktsblocken.

De hade inte som vuxna upplevt det andra världskriget. Därmed kände de sig inte direkt medansvariga i den katastrof som drabbat landet under Hitlertiden. Hitlerepoken kastade trots detta sin långa skugga även över dem. Inte minst genom att åtskilliga före detta aktiva nationalsocialister innehade höga positioner i Västtyskland både i politik och näringsliv.

Flertalet av de mer vänsterinriktade ungdomarna kände sig mycket främmande för den kommunism som de kunde betrakta på nära håll i Östtyskland (DDR). I Västberlin fanns det en hel del studenter, som hade lämnat DDR av politiska skäl. Dessa tog avstånd från både stalinismen och ibland även leninismen. I det tyska socialdemokratiska partiet (SPD) fanns inte något större utrymme för en ungdomlig vänsteropposition.

SDS och APO bildas

Redan 1946 bildades *Sozialistischer Deutscher Studentenbund* (SDS) som en ungdomsorganisation delvis knuten till SPD. SDS skulle vara organisatoriskt oavhängigt SPD. I början av 60-talet tvingades SDS att gå sin egen väg och blev efterhand mer lik sin namne i USA. Det före detta moderpartiet gick med i den "stora koalitionen" (SPD tillsammans med CDU/CSU) i slutet av 1966. SDS blev en ledande kraft inom den utomparlamentariska oppositionen, *Aussenparlamentarische Opposition* (APO), som började växa fram 1967. APO hade delvis sitt ursprung i kampen mot ett förslag till undantagslagar (Notstandsgesetze). Redan i maj 1965 hade de stora partierna, inklusive SPD, enats om att ändra grundlagen för att möjliggöra ett beslut i ärendet. De nya undantagslagarna skulle i händelse av krig ge ett begränsat antal personer i ett miniparlament omfattande befogenheter. Vänsteroppositionen ansåg att lagarna skulle utgöra ett hot mot demokratin.

APO utvecklades till en heterogen rörelse som omfattade alltifrån radikala liberaler till grupper på yttersta vänsterkanten. Som alla rörelser inom den nya vänstern hade den inte någon fast organisation eller ledning. Till en början arbetade APO med fredliga medel, men efter hand blev demonstrationerna våldsammare och aktionerna mer militanta - liknande den utveckling som ägde rum inom SDS i USA.

En betydande del av APO:s anhängare fanns i Västberlin, i synnerhet vid *Freie Universität*. Detta hade grundats 1948 för att ersätta Humboldtuniversitetet, som 1945 hade hamnat i den ryska ockupationssektorn i

östra Berlin. Studenterna hade vid "Freie" större frihet och inflytande än vid andra universitet i Västtyskland. Trots detta hade professorerna och rektor beslutsrätten i sin hand även här.

Myndigheterna i Västtyskland hade ett moderniseringsprojekt på gång för att effektivisera den högre utbildningen. En *högskolereform* genomfördes 1964-65. Rudi Dutschke menade att denna reform gjorde universitetet till fabriker och studenterna till fackidioter, eftersom den syftade till att effektivisera det kapitalistiska systemet i stället för studierna.¹

Det var inte bara den inhemska politiken som fick studentvänstern att agera. Liksom i så många andra länder började *Vietnamkriget* att utgöra en pådrivande faktor. Redan den 5 februari 1966 hade den första stora demonstrationen mot detta krig ägt rum. I december samma år ingrep polisen med våld mot Vietnamdemonstranter.

Studentrevolten 1967/68

I januari 1967 trappades spänningen upp markant mellan myndigheterna och studentvänstern. Rudi Dutschke greps av polisen, och i slutet av månaden genomförde den en husundersökning i SDS lokaler i Västberlin. Den katastrofala försämringen i relationerna mellan myndigheterna och studentvänstern kom den 2 juni. Shahan av Iran var på statsbesök i Västberlin denna dag. SDS fann det upprörande att en diktator, som var känd för sitt förtryck, hade inbjudits som gäst till Västberlin - en stad som enligt västtysk officiell uppfattning var en frihetens stad mitt inne i det kommunistiska DDR. Utanför Berlinoperan demonstrerade SDS mot shahan och hans politik. Polisen gick till attack mot demonstranterna och i samband med denna sköt polismannen Karl-Heinz Kurras ihjäl den obehäpnade studenten Benny Ohnesorg med två skott. Ohnesorg hade aldrig förut deltagit i någon demonstration.² Denna händelse ökade studentvänsterns avsky mot polis och myndigheter.³ Senare skulle Kurras frikännas därför att rätten ansåg att han handlat i självförsvar. Begravningen av Ohnesorg blev en väldig manifestation. Omkring 12.000 studenter gick bakom kistan. Dödsskjutningen och begravningsceremonin blev två händelser som snabbt radikaliserade den västtyska studentvänstern. Allmänheten stod dock på myndigheternas sida. Enligt en dåtida opinionsundersökning ansåg en majoritet av allmänheten att polisens agerande i Ohnesorg-fallet var riktigt.⁴

¹ Dutschke i intervju i *Gaud* 6/1968, s. 14.

² *Ibid.*, s. 77.

³ *Student Power*. 1969, s. 312 f.

⁴ Caute 1988, s. 77.

1968 blev demonstrationerna mot Vietnamkriget allt större. Den 18 februari demonstrerade ca 15.000 i Västberlin och den 21 i samma månad samlades bortåt 100.000 demonstranter. SDS och andra grupper inom APO hade lyckats mobilisera en massrörelse mot USA:s krigföring i Vietnam. Samtidigt förekom motdemonstrationer organiserade av olika högergrupper.

De svårigheter som studentvänstern hade att skapa opinion för sina ståndpunkter och få förståelse hos en bredare allmänhet skyllde rörelsen delvis på Springerpressen. Denna koncern hade en mycket dominerande ställning i Förbundsrepubliken. Springers tidningar var av varierande typ och kvalitet. Den tidning som studentvänstern ansåg mest dubiös var Bild Zeitung. Enligt Dutschke producerade Springerkoncernen ett "omedvetande" som hjälpte till att hålla massorna i okunnighet.¹ Liksom byråkratin och rättsväsendet uppfattades massmedia av studentvänstern som en del av maktapparaten. Det var alltså ytterst det övergripande politiska systemet som studentrörelsen vände sig emot.²

Rudi Dutschke skadades mycket allvarligt den 11 april i ett mordförsök. Detta ledde till ännu ett utbrott av aktioner. Inom SDS var förbittringen särskilt stor, därför att Dutschke var den som mer än de flesta talat mot användandet av våldsaktioner som politisk metod. Nu hade han själv blivit ett offer för våldet. APO anklagade Springerpressen för att ha skapat en nidbild av Dutschke, och att detta hade lett fram till attentatet.³ Stämningen blev så spänd i Västberlin att studentaktivister riktade aktioner direkt mot Springerkoncernen. Springerhuset i Västberlin utsattes för sprängattentat och på flera håll i landet försökte aktivister stoppa koncernens distributionsbilar med våldsmetoder.

Detta attentat mot en av världens mest kända studentledare skapade en våg av solidaritetsdemonstrationer över hela världen. I till exempel New York, Berkeley, Toronto, London, Paris, Rom, Milano, Belgrad och Prag demonstrerade studentvänstern mot gärningen.⁴

Utvecklingen gick mot än våldsammare sammanstötningar mellan demonstranter och polis i Västberlin. Inga större försök gjordes att integrera den protesterande ungdomsgenerationen i samhället, vilket ledde till att studentvänsterns metoder blev mer militanta. Polariseringsprocessen i Förbundsrepubliken utvecklades på flera plan: Mellan allmänheten och studentvänstern; mellan samhällets maktapparat och student-

---

¹ Bergman m.fl. 1969, s. 87.

² Ibid.

³ Se bl.a. Katsiaficas 1987, s. 51.

⁴ *A Student Generation in Revolt* 1988, s. 194.

vänstern; samt slutligen inom den egna rörelsen mellan dem som ville tillgripa våld och dem som fortfarande höll på icke vålds-principen.

Kampen mot undantagslagarna var inte avförd från vänsterns dagordning. Studenter försökte att få till stånd ett samarbete med fackföreningsrörelsen i denna kamp. Det såg ett tag ut som om de skulle lyckas. Tillsammans med facket hade vänsterstudenter planerat att genomföra en stor demonstration mot undantagslagarna den 11 maj i Bonn. Facket drog sig dock ur samarbetet och fullföljde i stället en egen demonstration i Dortmund samma dag.¹ Demonstrationen i Bonn blev studentrörelsens sista stora manifestation i Västtyskland.

Den 30 maj antogs undantagslagarna i Förbundsriksdagen med en kraftig övervikt av röster. Beslutet ledde till tumult på flera håll i landet. Olika byggnader ockuperades efter mönster från den pågående majrevolten i Paris, men när Berlinstudenter sökte samarbete med industriarbetare i en del av stadens fabriker bemöttes de med ointresse.²

Hösten 1968 hade de aktiva inom SDS kommit fram till att rörelsen måste nå nya grupper i samhället på basplanet. SDS försökte därför få igång lokala grupper för att aktivera allmänheten kring problem som angick alla och envar.³ Något liknande hade amerikanska SDS försökt göra några år tidigare. Försöket att bygga upp lokala grupper misslyckades dock. Den äldre generationen förblev kritisk mot SDS och arbetarklassundomen hade en tendens att komma och gå i basgrupperna. De radikala studenterna fann att de var isolerade ute i samhället. Då var det lättare att bygga upp basgrupper vid universiteten.⁴

Studentvänstern hade sedan länge krävt en reformering av universitetet. De som gick längst i frågan ansåg att studenterna själva skulle styra sina universitet. Studenterna erbjöds, i enlighet med ett förslag till universitetsreform, att få tillsätta en tredjedel av platserna i de beslutande universitetsorganen. Precis som i de flesta andra länder förkastade den västtyska studentvänstern politikernas reformförslag. Missnöjet med förslaget ledde till nya protester. Mindre grupper inom SDS fanns kvar ytterligare en tid. De använde sig ofta av militanta metoder, som skulle ha varit ytterst främmande för SDS bara några år tidigare. SDS upplöstes formellt 1970.

---

¹ Ibid., s. 262.

² Caute 1988, s. 88.

³ *A Student Generation in Revolt* 1988, s. 265.

⁴ Ibid., s. 267.

Frankrike

22-marsrörelsen bildas vid Nanterre - studentrevoltens upptakt

Upptakten till studentrevolten i maj 1968 var en större strejk bland studenterna vid universitetet i Nanterre utanför Paris hösten 1967. Cirka 10.000 studenter strejkade i en vecka.¹ De krävde inflytande och en reformering av hela den högre utbildningen. Universitetet var en del av Sorbonne i Paris. Nanterre hade invigts 1964 och var en modern anläggning i stål, glas och betong. De kritiska kallade detta stadsdelsuniversitet för en betongdjungel, som skapade alienation. Eftersom Nanterre endast var några år gammalt hade det inte så många traditioner. Detta gjorde det lättare för nya rörelser att bryta ny mark. Läsåret 1967/68 var Nanterre svårt överbefolkat på grund av utbildningsexplosionen. Det fanns också ett missnöje med en pågående reformering av den högre utbildningen kallad Fouchet-planen. Denna plan gick ut på att korta ned studietiderna genom att göra studierna mer målinriktade. Vidare skulle universitetsutbildningen i högre grad anpassas till avnämarnas behov genom ökad yrkesinriktning.

I början av 1968 var ungdomsministern Missoffe i Nanterre för att inviga en simhall. Missoffe var känd för att ha skrivit en omfattande antologi om den franska ungdomens problem. En grupp anarkistiskt inriktade studenter var närvarande, inklusive sociologistudenten Daniel Cohn-Bendit. Cohn-Bendit beklagade att Missoffe inte behandlat ungdomars sexuella problem i sin bok. Provocerad av denna kommentar svarade Missoffe att han rekommenderade ett dopp i poolen för att bota sådana problem, varpå Cohn-Bendit i sin tur anklagade Missoffe för att tala som en ledare i Hitlerjugend.² Denna episod blev början till en ny rörelse, *Les enragés* ("De rasande". Namnet var taget från en av den franska revolutionens grupperingar).

Daniel Cohn-Bendit och andra från olika grupper inom studentvänsstern startade *22-marsrörelsen* i Nanterre för att kunna verka för inflytande och reformer. Denna rörelse blev normgivande för andra liknande studentrörelser inom den nya vänstern. Daniel Bensaid, en av grundarna och ledarna, har redogjort för hur aktivisterna inom *22-marsrörelsen* såg på idé och organisation.³ Bensaid kallar rörelsen för en massrörelse, där både organiserade och icke organiserade fanns med. Den direkta de-

---

¹ Caute 1988, s. 69. Strejken nämns också av de båda vänsteraktivisterna Daniel Bensaid och Henri Weber i den egna boken *Maj 1968, en generalrepetition* (Möln dal, 1969). Caute anger november som tidpunkt (förf citerar Cohn-Bendit), medan de senare har december som tidpunkt. De anser dessutom att denna strejkperiod började vid Sorbonne (s. 89).

² Caute 1988, s. 69; Bensaid och Weber 1969, s. 100.

³ Bensaid och Weber 1969, s. 102.

mokratin skulle tillämpas. En egentlig organisationsstruktur saknades. Struktureringen skedde gradvis genom att arbetsgrupper och kommittéer bildades. Enheten byggdes mer upp kring aktionstypen än de politiska idéerna. Bensaid nämner SDS i Tyskland som en massrörelse och det är tydligt att han delvis ser denna som en förebild för 22-marsrörelsen.

I slutet av mars ställde dekanus Grappin in all undervisning i Nanterre för fyra dagar i avsikt att återställa lugnet. Poliserna omringade Nanterre och läget trappades upp successivt. Utbildningsministern Peyrefitte förmådde Grappin att helt stänga Nanterre den 4 april. Temperaturen steg ytterligare efter mordförsöket på den tyske studentledaren Rudi Dutschke den 11 april. Delar av Nanterre ockuperades och ett manifest författades.¹ Åtta studentaktivister i Nanterre, inklusive Daniel Cohn-Bendit, skulle ställas inför en disciplinär kommitté i Sorbonne den 6 maj, anklagade för att ha deltagit i olika aktioner.

Majrevolten i Paris 1968

Fredagen den 3 maj 1968 blev den egentliga startpunkten för majrevolten. Dagen innan hade Nanterre stängts på nytt, denna gång på order av Sorbonnes rektor Roche. Sammanstötningar mellan polis och studenter vid Sorbonne blev allt våldsammare. Det skärpta läget gjorde att myndigheterna satte in en massiv polisstyrka som slog en järnring runt Sorbonne den 3 maj. I täten för polisen gick en specialstyrka *Compagnie Républicaine de Sécurité* (CRS). CRS lydde direkt under inrikesministern. Polisen häktade i detta skede ett antal studentledare.

Myndigheterna beslutade att stänga Sorbonne för andra gången på 700 år. Det franska studentförbundet *Union Nationale des Etudiants Français* (UNEF) och de yngre lärarnas fackförbund *Syndicat Nationale de l'Enseignement Supérieure* (SNEsup) kallade ut sina medlemmar i strejk. De två förbundens krav var att Sorbonne skulle öppnas igen, att polisstyrkorna skulle dragas tillbaka och att arresterade studenter skulle frigges. UNEF hade som studentorganisation tidigare fört en tynande tillvaro och endast organiserat ett mindre antal av landets studenter. Till skillnad från i Sverige var medlemskapet frivilligt. Under 60-talet hade debatten ökat mellan dem som ville ha en utpräglad studentfacklig linje och dem som vill politisera UNEF:s verksamhet. I oppositionen mot Fouchet-planen och genom antikrigsrörelsens framväxt hade UNEF både vuxit och fått en utökad roll.

---

¹ Händelseutvecklingen i Nanterre beskrivs i Caute 1988, s. 68 ff.

Måndagen den 6 maj blev det våldsamma sammandrabbningar mellan polis och studenter.¹ Gatustrider utbröt där polisens främsta vapen var batonger och tårgasgranater. Studenterna började bygga barrikader av uppbruten gatsten. Hundratals studenter fördes till häkte och flera hundra poliser skadades, liksom ett ännu större antal demonstranter.² De revolterande studenterna lyckades inte "befria" Sorbonne, men i stället fick allmänheten i allt större utsträckning ögonen på revolten.

Demonstrationerna fredagen den 10 maj skulle sluta med den s.k. barrikadnatten. På kvällen samlades tusentals studenter och andra vid Place Denfert-Rochereau för att bestämma vad som skulle göras.³ Den starka biltrafiken runt platsen hade stoppats upp flera kilometer. Daniel Cohn-Bendit försökte leda diskussionen. Bensaid och Weber, två ledare och aktivister under majrevolten, har kallat detta möte för en parodi på den direkta demokratin, därför att bara den som hade högtalare kunde göra sig hörd.⁴ Senare på kvällen vandrade tåget mot Sorbonne och Quartier Latin. I Quartier Latin rev studenterna upp gatsten, som användes både som vapen och till att bygga barrikader. Bilar vräktes omkull och antändes.

Massmedia spelade denna natt en speciell roll. Två kommersiella radiostationer, Europe 1 och Radio Luxemburg, sände hela natten rapporter om händelseutvecklingen. Olika aktörer intervjuades. Det pågick t.o.m. förhandlingar mellan studentledare och representanter för ansvariga myndigheter i direktsändning. Massmedia var inte längre enbart en rapportör utan en medaktör i skeendet.⁵ Myndigheterna ville inte ge efter för studenternas krav. Medan Quartier Latin allt mer började likna en verklig krigsskådeplats, kunde radiolyssnarna höra ljudet från gasgranater och biltankar som exploderade, blandat med rop från de skadade och kravallpolisens kommandon.

Regeringen hade denna natt inte gett efter för studenternas krav, men barrikadnatten kunde ändå tolkas som svaghet. Barrikader i Paris ledde tankarna till 1848 och Pariskommunen 1871. Som barrikader var de, enligt Bensaid och Weber, helt otillräckliga, men på det politiska planet

---

¹ Den fortsatta utvecklingen av majrevolten beskrivs i Caute 1988, s. 183 ff och i *A Student Generation in Revolt* 1988, s. 203 ff. En beskrivning av revolten sedd ur de agerandes eget perspektiv finns i Bensaid och Weber 1969, s. 111 ff.

² Caute uppger antalet skadade poliser till 345 och *Student Generation in Revolt* 1988 till 487. Ett av de många exempel på bristande överensstämmelse i detaljerna hos olika författare. Detta tycks vara genomgående när det gäller den internationella studentrevolten, vilket medfört att jag själv är återhållsam med detaljerade uppgifter om antal demonstranter, skadade och dödade.

³ Antalet demonstranter som samlades denna kväll vid Place Denfert-Rochereau uppges av Caute till 30.000 (s. 187) och av *A Student Generation in Revolt* 1988 (s. 210) till 20.000.

⁴ Bensaid och Weber 1969, s. 138.

⁵ *A Student Generation in Revolt* 1988 s. 212, Caute 1988, s. 188, Bensaid och Weber 1969, s. 144.

var de ett genialt drag.¹ De gav intryck av att studenterna var beslutsamma och de pressade regeringen att göra något snabbt. De Gaulles tio år gamla regim hade av många fransmän uppfattats som en tämligen stabil regim efter alla år av politisk instabilitet. Nu talade barrikadernas språk om något annat.

Hitintills hade problemen inte hanterats på den politiska toppnivån. Presidenten de Gaulle och premiärministern Pompidou hade hållit en låg profil. Lördagen den 11 maj på kvällen grep dock Pompidou, som just återkommit från en utlandsresa, in i skeendet och förklarade i TV att Sorbonne skulle öppnas igen den kommande måndagen. Han lovade också att polisen skulle dras bort från platsen och att de fängslade studenterna skulle frigges.

Måndagen den 13 maj kallade fackföreningarna ut sina medlemmar i en dags generalstrejk. Studenter och arbetare gick sida vid sida likt en jättelik armé genom Paris. Redan tidigare hade arbetare och andra grupper i samhället, förutom studenter, deltagit i demonstrationerna. Det nya var att arbetarnas organisationer valde sida i konflikten. Dessa vände sig mot de Gaulles regim och mot polisens metoder.

Studenterna trappade samma dag upp konflikten genom att ockupera Sorbonne, som nu blev en högborg för studentvänstern. En kommitté tillsattes dagen efter för att leda verksamheten. Från olika affischer tittade Marx, Lenin, Mao, Trotskij och Che Guevara ned från pelare och väggar. Över Sorbonne vajade röda fanor. Ytterligare kommittéer och aktionsgrupper bildades och till synes ändlösa debatter satte sin prägel på stormötena. Den nya vänsterns direkta demokrati skulle tillämpas. Spontaniteten var ett påfallande drag i utvecklingen dessa dagar. Eftersom studentvänstern var splittrad så uppstod, liksom vid Columbiarevolten i USA, fraktioner som höll till på olika ställen i Sorbonne. Två huvudgrupper kunde urskiljas: de revolutionära och reformisterna. Den senare ville framför allt inrikta sig på att reformera universitetet.²

Den 16 maj utvidgades ockupationen till att omfatta även Odeonteatern. Natt och dag fylldes teatern med människor som debatterade universitet, kultur och samhälle.

Studentrevolten blev också inledningen på en strejkvåg bland arbetarna på olika håll i Frankrike de närmaste dagarna. Redan den 14 maj gick arbetarna ut i strejk vid Sud Aviation.³ Den ena industrin efter den andra drabbades av strejker. Den 16 maj tågade några tusen studenter för

---

¹ Bensaïd och Weber 1969, s. 140.

² Caute 1988, s. 194 f.

³ Ibid., s. 204 ff, *A Student Generation in Revolt* 1988, s. 217 ff.

att förena sig med strejkande arbetare vid Renaults anläggning vid Boulogne-Billancourt. När studenterna kom fram, fann de att ledare från den fackliga organisationen *Confédération de Travail* (CGT) hade låst fabriksgrindarna. Renault var en sådan typ av arbetsplats där CGT var stark. Denna organisation hade sin styrka vid de större industrierna. Löner, arbetstider och arbetarskydd var frågor som låg CGT närmast om hjärtat. Både det franska kommunistpartiet och CGT var emot aktioner, där studenter och arbetare agerade tillsammans. Dessa organisationer lyckades inte helt förhindra gemensamma aktioner, men de behöll delvis kontrollen över de strejkande.¹

Strejkerna och ockupationerna spred sig till hela landet. Många yrkesgrupper deltog. Caute framhåller det anmärkningsvärda att så många yrkesutbildade och människor i medelklassyrken deltog. Särskilt allvarliga var strejkaktionerna vid radio- och TV-koncernen ORTF. Flera ministerier drogs in i strejker liksom Orlyflygplatsen.² Den allmänna oron i landet fick president de Gaulle att avbryta sitt pågående statsbesök i Rumänien.

Den 24 maj höll presidenten ett tal till nationen. Han anslog en försönlig ton och talade om behovet av förändringar. Presidenten utlyste också en folkomröstning, som skulle ge honom mandat att verka för anpassning och förnyelse av både universitet och arbetsliv. President de Gaulle hade sedan länge använt sig av folkomröstningar för att direkt vända sig till folket för att få stöd för sin politik. I den aktuella krisen ville han på nytt använda sig av denna metod.³

Folkomröstningen var det ena stödbenet i de Gaulles motattack. Det andra var att premiärministern Pompidou påbörjade förhandlingar med fackföreningarna för att få ett slut på strejkvågen. Regeringen lovade betydande löneökningar och andra förbättringar för att få igång näringslivet igen. Överenskommelsen kom att kallas för "les accords de Grenelle". Den innebar höjd minimilön, en allmän löneförhöjning i två omgångar på sammanlagt 10 procent, en successiv sänkning av arbetstiden till 40 timmar, ett stärkande av fackföreningarnas ställning i företagen och vissa förbättringar i socialförsäkringssystemet. "De Grenelle" var en principöverenskommelse som krävde vidare förhandlingar lokalt. Någon omedelbar verkan fick emellertid inte överenskommelsen. Strejkerna fortsatte.⁴

---

¹ Hans Sjöberg, *Fransk explosion. Världspolitikens dagsfrågor* nr 9/1968 utg. av Utrikespol. institutet, s. 17.

² Caute 1988, s. 206.

³ *Ibid.*, s. 210, *A Student Generation in Revolt* 1988, s. 223.

⁴ Sjöberg 1968 s. 19 f, Caute 1988, s. 217.

Den 29 maj nådde den franska krisen sin absoluta toppunkt. De Gaulle hade plötsligt lämnat ett Paris, där ropen ”adieu de Gaulle” skallade mellan väggarna från tusentals demonstranter. Det spekulerades om de Gaulle hade avgått eller skulle avgå. Så var inte fallet. I stället hade han i högsta hemlighet begivit sig till de franska truppstyrkorna i Västtyskland för att försäkra sig om dessa styrkors lojalitet.

Presidenten talade på nytt till nationen den 30 maj. Nu var tonen en helt annan. Han deklarerade att folkomröstningen skulle skjutas upp på obestämd framtid. Vidare skulle nyval äga rum inom 40 dagar. Talet innehöll ett kraftigt angrepp på kommunisterna och han vädjade till medborgarna att dessa skulle hjälpa myndigheterna att upprätthålla ordningen.¹ Talet utlöste aktioner och reaktioner från skilda håll. Oppositionen menade att det kunde tolkas som en uppmaning till inbördeskrig, men det aktiverade också de Gaulles anhängare, som genomförde stora demonstrationer i Paris. Dessa stod inte vänsterns långt efter vad beträffar omfattning och intensitet. Därmed hade presidenten lyckats få igång en omfattande motreaktion gentemot majrevolten.

Våldsamma bataljer pågick, såsom ”sädesfältslaget” utanför Renault-fabriken i Flins väster om Paris den 7 juni. Kravallpolisen CRS satte in lätt bepansrade bilar för att stoppa en pågående ockupation av företaget. För första gången under majrevolten kämpade arbetare *en masse* mot polisens styrkor. De strejkande hade fått hjälp av studenter från Paris. Striden fortsatte därför i flera dagar utanför fabriken, i skogar och på sädesfält. CRS lyckades till slut att få kontroll över situationen och detta blev därmed början till slutet på generalstrejken.²

Frankrikes näringsliv började efterhand att komma igång igen. Polisen lyckades också häva ockupationen av Odeon den 14 maj och två dagar senare var det Sorbonnes tur. Därmed började även livet för studenterna att återgå till mer normala rutiner.

Det allmänna valet den 23 och 30 juni blev en stor seger för president de Gaulle och hans parti. Även koalitionspartern, de oberoende republikanerna, gick starkt fram. Motsvarande stora förluster gjorde vänstern som halverades i parlamentet. Presidenten hade lyckats att mobilisera stora grupper i samhället mot majrevolten, som av honom beskrevs som ett kommunistiskt försök att erövra makten.³

Majrevolten hade börjat med de radikala studenternas krav på förändringar inom universitetet. När hösten kom var cirkeln slut. Utbild-

---

¹ Sjöberg 1968, s. 21, Caute s. 218.

² *A Student Generation in Revolt* 1988, s. 229, Caute 1988, s. 223.

³ *A Student Generation in Revolt* 1988, s. 229, Caute 1988, s. 225 f.

ningsminister Edgar Faure lade i oktober fram ett förslag till en *universitetsreform*, som inte utan svårigheter kunde föras i hamn. Reformen innebar att studenterna garanterades frihet att diskutera politiska frågor och att bilda föreningar vid universiteten. Vidare fick studenterna inflytande i universitetsledningarna. Universiteten fick också en större självständighet gentemot staten.¹ Vänsterstudenterna ville inte ha denna reform och satte igång med demonstrationer och aktioner av olika slag, men så småningom ebbade protesterna ut.

Var majrevolten ett försök till revolution?

Ibland ser vi "Paris 1968" som den senaste i raden av franska revolutioner, men redan samtidigt var oense om hur revolutionär majrevolten var. En första anblick kunde säkert övertyga betraktaren om att en revolutionär situation förelåg. Här fanns barrikader och utbrända bilvrak, våldsamma sammandrabbningar mellan kravallpolis och olika grupper i samhället, tio miljoner arbetstagare i en generalstrejk och en statsledning som i början visade osäkerhet och tvekan.

Vid en närmare analys framstår dock inte bedömningen som så enkel. Bara ett mindre antal inom studentvänstern hade som övergripande mål att omstörta samhället. De flesta ville förbättra förhållandena i olika avseenden inom sitt eget område: universiteten. Något liknande gällde industriarbetarna. De flesta av dem ville inte heller ha en revolution, utan önskade i stället få bättre löner och arbetsvillkor. Den tradition av militanta aktioner och strejker som fanns hos denna grupp ledde ibland till situationer, som av omvärlden felaktigt uppfattades som revolutionära. Det franska kommunistpartiet tog avstånd från metoder som innebar våld och försvarade också de demokratiska spelreglerna gentemot de mer militanta yttringarna inom studentvänstern.

Majrevoltens konsekvenser

Vilken betydelse fick majrevolten för den fortsatta utvecklingen? De direkta följderna är lätta att upptäcka. Vänsterstudenterna i Paris hade fått många influenser från sina kamrater utomlands, särskilt från grannarna i Västtyskland, och nu spreds den nya vänsterns idéer vidare. Vad som särskilt gjorde intryck på omvärlden var den franska studentrörelsens förmåga att aktivera andra grupper, i synnerhet industriarbetarna, i gemensamma aktioner. SDS i USA hade till exempel trots åtskilliga försök tidigare under 60-talet inte lyckats med detta i någon större utsträckning.

---

¹ Caute 1988, s. 348 f.

En annan direkt följd var den reformering av universiteten som Faures plan innebar. Här gjorde regeringen, som på så många andra håll i världen, ett försök att öka studenternas participation i universitetens beslutande organ. Att få med studenterna i beslutsprocessen bedömdes som en möjlig metod att motverka tillväxten av den utomparlamentariska studentoppositionen.

Övriga länder

Studentrevolter var en i det närmaste universell företeelse åren kring 1968. I det följande vill jag ge några inblickar i händelseutvecklingen i ytterligare några länder för att påvisa omfattningen av fenomenet och de likartade strukturerna i revolterna.

I Storbritannien var bakgrundsfaktorerna till studentrevolten 1968 ungefär desamma som i andra västländer. Studentantalet hade ökat dramatiskt på kort tid, vilket ledde till svåra förhållanden, därför att samhällets ekonomiska satsningar i högskolesystemet släpade efter. Som ett talande exempel på detta kan nämnas London School of Economics. En byggnad inom skolans område som var planerad för 900 studenter fick 1968/69 hysa 3.500.¹

De här omständigheterna fick den tidiga studentrörelsen att rikta krav på bättre undervisningsförhållanden och större inflytande i beslutsprocessen. I november 1966 grundades *Radical Student Alliance* (RSA) för att skapa en frontrörelse bestående av medlemmar från Labours vänsterflygel och unga liberaler. RSA krävde en allmän demokratisering av undervisningssystemet.²

Studentoron i Storbritannien hade börjat vid London School of Economics, höstterminen 1966. Studentaktivismen tog dock inte fart förrän läsåret 1967/68.³ En mängd college och universitet drabbades. Demonstrationer mot Vietnamkriget blev snart vanliga. Studentrevolterna i USA, Frankrike och Västtyskland skyndade på utvecklingen i Storbritannien. Höjdpunkten för den engelska antikrigsrörelsen kom i oktober 1968 då omkring 100.000 demonstrerade i London.⁴

---

¹ *Student Power* 1969, s. 40 f.

² Caute 1988, 303.

³ *Ibid.*, s. 302 ff.

⁴ *A Student Generation in Revolt* 1988, s. 279.

I Italien 1968 var förhållandena för studenterna mycket svåra.¹ Vid Roms universitet fanns till exempel endast ca 300 professorer på 60.000 registrerade studenter. Det bedömdes att universitetet lämpligen skulle ha 18.000 studenter. En rigid hierarki styrde de olika universiteten och kontakten mellan studenter och professorer var minimal. Undervisningsformerna och kursplanerna var obsoleta. Ofta föreläste professorerna med utgångspunkt från egna kompendier, som sedan skulle pluggas in för tentamen. Något utrymme för en fri debatt och ifrågasättande av kurslitteratur och studieplaner fanns inte. Arbetsmarknaden för unga akademiker var dessutom extremt dålig. Endast en tredjedel kunde räkna med att få arbete.

Trots dessa förhållanden kom studentrevolten ganska oväntat i Italien. Före 1967 fanns det inte så många tecken på att den yngre generationen ville gå en ny väg. Den katolska kyrkan satte i stället sin prägel på kulturliv och värderingar och bidrog därmed till det relativa lugnet. Därför uppfattades studentrevolten läsåret 1967/68 som ett plötsligt och oväntat utbrott. Revolten i Italien fick ett våldsamt förlopp med mängder av demonstrationer, ockupationer av universitet och slagsmål med polis. Flera universitet, bl.a. Roms, måste stängas för en längre eller kortare tid. Både halvmilitära styrkor och kravallpolis sattes in mot studenterna. Polisstyrkorna attackerade studenter lika våldsamt som i Paris. I de tumultartade situationer som uppstod hände det att nyfascistiska och andra högerextremistiska grupper attackerade studenter för att återerövra ockuperade universitet.

Liksom i Västtyskland och Frankrike planerade myndigheterna åren före 1968 att reformera universiteten och presenterade också ett förslag. Detta kritiserades av både studenter och också delvis av professorerna. Kritikerna ansåg att förslaget framför allt siktade till att anpassa universiteten till landets ekonomiska system. Reformarbetet kom så långt att regeringen lade fram en proposition, vilken dock bordlades på obestämd tid. Efter bordläggningen blev det officiellt tillåtet att genomföra pedagogiska experiment och ändra i studieplanerna. Dessa eftergifter från myndigheternas sida kunde användas av studenterna till att flytta fram sina positioner i medbestämmandefrågan.²

I Spanien härskade den antiintellektuella Francodiktaturen. Denna var till sin karaktär en militärdiktatur med nyfascistiska drag. Regimen

---

¹ Redogörelsen för studentrevolten i Italien och Spanien bygger på Caute 1988, s. 58 ff, 350 f och Student Power 1969 s. 303. Det bör noteras att Caute, vad beträffar dessa två länder använder *Student Power* 1969, som en av sina källor.

² Carlo Donolo, "Teori och praktik i den italienska studentrörelsen", i *Studenterna och makten*, s. 58, 66.

höll universiteten hårt kontrollerade.¹ Till och med studenternas egna kårval styrdes av regimen. Antalet studenter var extremt litet i förhållande till folkmängden. De ekonomiska och studiemässiga villkoren var utomordentligt hårda. Universiteten var i det närmaste en feodal värld. Trots det ringa antalet studenter var akademikernas arbetsmarknad dålig.

Ett av de första kraven från studenthåll var att fritt få utse sina representanter i kårval. Flera nya studentorganisationer kom till under den första hälften av 60-talet som alternativ till den Francokontrollerade nationella studentorganisationen. Bland de nya alternativen fanns organisationer med skilda ideologier: socialistiska, kristet liberala, katalanska eller baskiska.

Studentoron 1967/68 medförde att regimen inrättade en särskild universitetspolis, *Policia Universitaria*, för att kontrollera campusområdena. Denna remarkabla åtgärd ledde till en formlig explosion av protester. Nya grupper radikaliserades: professorer, journalister och författare.

Parallellt kämpade nybildade grupper ur arbetarklassen för rätten att organisera oberoende fackföreningar. I början av maj 1968 enades arbetare och studenter om stora manifestationer. Det offentliga transportsystemet lamslogs i Madrid och myndigheterna satte in tunga säkerhetsstyrkor för att upprätthålla ordningen. Strider av en helt ny typ utkämpades mellan regimen styrkor och studenter, arbetare. De senare grupperna hade bildat små mobila enheter som förflyttade sig med hjälp av lätta fordon och gjorde blixthocker mot polisstyrkorna, varefter de försvann lika snabbt som de kommit. Enheterna höll kontakt med varandra via ett underjordiskt nät av radiokommunikationer. De välorganiserade aktionerna var en framgång för både oppositionella arbetare och studenter. Upproret tenderade att sprida sig ut till landsorten, men regimen fick kontroll över situationen efter hand.

Det första resultatet av den spanska studentrevolten var att polisen drogs bort från universitetsområdena. Vidare fick studenterna en viss organisationsfrihet. Eftergifterna var för få och kom för sent så studentoron fortsatte. I början av 1969 var krisen så allvarlig att regeringen var tvungen att införa undantagslagar för hela landet. Demonstrerande studenter och arbetare hade påvisat regimen svaghet och bristande legitimitet. Oppositionen mot Franco hade kommit i öppen dag.

Pragvåren, Dubceks väg till en större politisk och ekonomisk frihet i Tjeckoslovakien, fick ett dramatiskt slut den 20 augusti 1968. Den Sovjetledda invasionen av landet rörde upp känslor över stora delar av världen. För studentrörelsen i Europa var den ett hårt slag, inte minst för SDS i

---

¹ Ibid.

Västtyskland. Dutschke och andra radikala studenter hade besökt Prag och byggt upp goda kontakter med den tjeckiska studentrörelsen. De tyska ledarna hade haft stora förhoppningar på utvecklingen i Tjeckoslovakien.¹

Den största enskilda massakern på demonstranter i den västra hemisfären ägde rum i Mexiko hösten 1968. Under detta år hade både studenter och arbetare protesterat mot regimen politik. Liksom många andra i Tredje världen krävde dessa grupper sociala och politiska reformer. Särskilt upprörda var aktivisterna över att regimen satsade enorma belopp på de olympiska spelen i stället för att ta itu med fattigdomsproblemet. Hundratals studenter och arbetare sköts till döds av den mexikanska armén i samband med demonstrationer. Det exakta antalet dödade är okänt.²

Efter denna genomgång av ett antal länders studentrörelser, kan vi dra några generella slutsatser.

Det var inte bara Vietnamfrågan som hade en mobiliserande effekt på studenterna. Alla dessa länders universitetssystem var starkt påverkade av utbildningsexplosionen. Varken lärar- eller lokalresurserna räckte till. Till detta kom att de gamla patriarkaliskt auktoritära strukturerna ännu levde kvar vid universiteten. Ett av de få universitet som hade en mer modern struktur var Freie Universität i Berlin, men inte ens detta undgick kritik från studentvänsterns sida. De flesta studenter hade med andra ord mycket dåliga studieförhållanden. Ett annat gemensamt problem för studenterna i många länder var att de inte hade rätt till att bedriva politisk verksamhet inom universitetsområdet. Det var ingen tillfällighet att rötterna till 1968 års studentrevolt fanns bl.a. i revolten i Berkeley 1964. Den gången ledde kravet på yttrandefrihet inom campusområdet till en särskild rörelse: "Free Speech Movement". Ytterligare ett problem var studenternas mörka framtidsutsikter. På grund av utbildningsexplosionen utexaminerades alltför många akademiker i relation till det utrymme som fanns på arbetsmarknaden.

I Västtyskland, Frankrike och Italien pågick försök att reformera universiteten och då framför allt de humanistiska utbildningarna, vilka hade växt ut lavinartat under andra hälften av 60-talet. Genomgående drag i dessa reformer eller reformförsök var att statsmakterna strävade efter större effektivitet och att mål- och yrkesinriktade studierna i högre grad än tidigare. Innan det här reformarbetet var slutfört kom studentrevolten 1968 och kullkastade de officiella planerna. De olika reformförslagen förändrades kraftigt eller ersattes av nya reformer. Statsmakterna i

---

¹ *A Student Generation in Revolt* 1988, s. 266.

² *Ibid.*, s. 297, 298 och Katsiaficas 1987, s. 47 ff.

Västtyskland, Frankrike och Italien fick göra eftergifter till studentopinionen på vissa punkter. I synnerhet såg statsmakterna till att participationen - studenternas deltagande i universitetens beslutande organ - ökade.

Studenternas aktioner mot professorsvälde, bristfällig kurslitteratur, lokalbrist och inskränkt yttrandefrihet kulminerade 1968. Tidigare hade studentuppror ofta gällt politiska förhållanden: kritik mot diktaturregimer och krav på politiska reformer, men nu talade och verkade de radikala studenterna för sin egen grupp, det vill säga studenterna uppträdde 1968 som en egen social klass, som slogs för bättre arbets- och levnadsvillkor. Så långt var inte studentrevolterna direkt farliga för regimerna. Farlig blev en studentrörelse först när den hade en aktiverande funktion på industriarbetarklassen. Detta tillhörde dock inte vanligheterna. I framför allt Frankrike kan vi se en sådan utveckling och tendenser till en sådan fanns i Italien och Spanien. I USA, Västtyskland och England stod industriarbetarklassen utanför radikaliseringsprocessen på grund av de fackliga och politiska strukturerna i de här länderna. Särskilt isolerade tycks de radikala studenterna ha varit i Västtyskland.

III. DET SVENSKA UNIVERSITETET I FÖRÄNDRING OCH KRIS

I det föregående kapitlet behandlades studentrörelsen och studentrevolten i ett antal länder. Där kunde vi se hur universiteten påverkades av utbildningsexplosionen och hur statsmakterna i vissa länder försökte möta krisen med utbildningsreformer, som skulle öka effektiviteten i utbildningssystemen och anpassa utbildningarna till det moderna yrkeslivets krav. Vi har också sett att studenternas missnöje med universiteten i utbildningsexplosionens spår fick avsevärd betydelse för uppkomsten av en studentrörelse och studentrevolt.

I detta kapitel ämnar jag granska den svenska utbildningspolitiken, som utgjorde bakgrund till den svenska studentornas kring 1968. En viktig övergripande fråga är vilken påverkan utbildningsexplosionen hade på den statliga utbildningspolitiken, på de svenska universiteten och på dess studenter.

1955 års universitetsutredning

1955 års universitetsutredning, som presenterade sitt huvudbetänkande i början av 1960, hade stor betydelse för den fortsatta utvecklingen. Utredningen framstår som en representant för det äldre Humboldtska universitetsidealet med sin starka tilltro till utbildningens och bildningens värde, men utredningen betonade också att antalet studerande skulle öka kraftigt under det kommande decenniet och därmed förorsaka olika slags problem. Samhällets ekonomiska resurser utgjorde grunden för utredningens mer optimistiska resonemang och förslag, samtidigt som en ännu blott anad utbildningsexplosion kastade en del mörka skuggor över framtiden.

1955 års universitetsutredning framhöll att det var viktigt att investera i ökad utbildning och forskning som förutsättning för en positiv samhällsutveckling.¹ Tillgången på akademiker sågs som ett integrerat led i den allmänna samhällsutvecklingen. Utbildningen var därför en viktig strategisk faktor.² Utredningen gjorde viktiga politiska och utbildningsideologiska markeringar: Den betonade att olikheter i utbildning hade varit en "klass-skiljande faktor". På lång sikt skulle emellertid klassgränserna suddas ut, genom att ett stort antal människor fick högre ut-

---

¹ SOU 1959:45 "1955 års universitetsutredning", s. 434.

² *Ibid.*, s. 164.

bildning. Alla människor, oberoende av börd eller pengar, skulle ha samma rätt och möjligheter till utbildning. Utslagsgivande skulle endast vara individens studieförmåga. Vidare låg det ett demokratiskt värde i att all utbildning bedömdes som lika viktig - oavsett om den var praktisk eller teoretisk.¹

Bildningsbegreppet var centralt för utredningen: Forskning, utbildning och bildning skulle bilda en enhet.² Den allmänna standardhöjningen i form av högre utbildning skulle leda till en högre bildningsgrad hos ett större antal människor och därigenom göra det möjligt för allt fler att delta i den vetenskapliga debatten.³

Utredningen ansåg att det var värdefullt för den enskilde att fritt få välja studieväg. En långsiktig riktpunkt för utbildningspolitiken borde därför vara att rasera alla spärrar. I detta sammanhang betonade utredningen att en utbyggnad av resurserna för studie- och yrkesupplysning var nödvändig för att kunna skapa balans mellan olika delar av den akademiska arbetsmarknaden. Vidare måste tillträdet till långa och starkt specialiserade utbildningar begränsas. Det skulle inte heller gå att omedelbart utveckla ett system helt utan spärrar. Utbyggnadstakten och möjligheten att upphäva olika spärrar var beroende av hur snabbt det gick att få fram tillräckligt med lärare och lokaler. Detta kunde bli ett problem eftersom studentantalet beräknades öka kraftigt det närmaste årtiondet.⁴

Bland alla utredningens förslag kan nämnas att universiteten och högskolorna skulle byggas ut så att de kunde ta emot 40 procent fler nyinskrivna studenter i mitten av 60-talet jämfört med läsåret 1958/59; samtidigt skulle inte tillströmningen till humanistisk utbildning tillåtas öka ytterligare. I stället borde mer resurser satsas på naturvetenskaplig, samhällsvetenskaplig, ekonomisk och teknisk utbildningskapacitet. För att undvika problem för humanisterna på arbetsmarknaden skulle differentierad utbildning inom humaniora utredas.

En viktig följd av 1955 års universitetsutredning var riksdagens beslut om den s.k. *automatiken*. Den innebar att de filosofiska fakulteterna, inklusive humaniora, automatiskt fick ökade lärarresurser i relation till utökat antal studerande. Automatiken var ett utslag av tillväxtekonomin. När den stora tillströmningen blev en verklighet i slutet av 60-talet var det tack vare automatiken möjligt att bereda alla de nya studenterna plats i utbildningssystemet. Svårigheten var inte brist på ekonomiska resurser utan snarare brist på utbildade lärare och undervisningslokaler.

---

¹ Ibid., s. 174.

² Ibid., s. 175.

³ Ibid., s. 179.

⁴ Ibid., s. 181 f.

1955 års universitetsutredning försökte både att ge en slags grundläggande ideologi för den högre utbildningen och att föreslå realistiska vägar till att lösa de stora problem som väntades på grund av utbildningsexplosionen. Den öppet manifesterade utbildningsideologin måste betraktas som delvis radikal, särskilt när utredningen kom in på den högre utbildningen som ett möjligt instrument för klassutjämning. Den uttalade sig klart för det Humboldtska universitetsidealet. Utredningen slog fast: Forskning, utbildning och bildning måste bilda en enhet. När automatiken infördes var det de fria filosofiska fakulteternas humanistiska och samhällsvetenskapliga utbildningar som ökade mest. Ökningen av studerandeantalet vid de humanistiska utbildningarna var emellertid tvärt emot utredningens intentioner.

1955 års universitetsutredning diskuterades i tidningarnas spalter i början av 1960. Som så många gånger förr blev det en debatt om humanisternas plats i samhället. Två frågor utkristalliserades i debatten: Skulle det bli ett humanistöverskott? Vilken samhällsfunktion eller nytta hade den humanistiska utbildningen och forskningen? DN tog på ledarplats upp humanistkrisen. Där hävdades att det snabbt ökande humanistantalet till betydande del berodde på bristen på utbildningsplatser vid spärrade skolor och fakulteter. DN såg framför sig en mycket oroande utveckling, som hade kunnat förutses ganska länge, men som det ansvariga statsrådet Ragnar Edenman, enligt DN, tagit alltför lätt på.¹

SvD tog också upp humanistfrågan.² Ledarskribenten var starkt kritisk till att universitetsutredningen inte hade några planer på utbildning för humanister vid det planerade Umeåuniversitetet. Detta stred, menade SvD, mot den klassiska universitetstanken. SvD ville leda i bevis att humanisterna behövdes genom att peka på den viktiga roll dessa spelade i samhället som "opinionsbildare", "idealgivare" och "braständare". Vad SvD ville ha sagt var att ett universitet utan humanister inte var ett verkligt universitet i klassisk mening. SvD slog fast med emfas: "Man kan inte tänka bort det humanistiska elementet ur samhället utan att få fram en ödslig bild."³

Historieprofessorn Erik Lönnroth tog upp frågan om den humanistiska forskningens roll i samhället i en DN-artikel med rubriken "Är kulturvetenskap obehövlig?"⁴ Han ansåg att 1955 års universitetsutredning i och för sig hade en positiv inställning till den humanistiska forskningen men att denna utredning inte hade kunnat påvisa vad en expanderande

---

¹ DN 2/2 1960.

² SvD 6/2 1960.

³ Ibid.

⁴ DN 9/2 1960.

humanistisk forskning skulle kunna tillföra samhället i stort. Lönnroth menade att den något hädiska frågan om en humanistisk forskning överhuvudtaget behövdes i Sverige måste ställas just för att få igång en diskussion, som skulle tydliggöra humanisternas viktiga samhällsroll. Lönnroth hade två huvudlinjer i sin argumentation för forskningen inom humaniora. För det första hävdade han att de humanistiska vetenskaperna antingen var samhällsvetenskaper eller bedrev grundforskning som i sin tur var en nödvändig förutsättning för all samhällsforskning. För det andra betraktade Lönnroth den humanistiska forskningen som en viktig del av kulturen. Humanisterna fick inte stå utanför den aktuella kultur- och samhällsdebatten. De borde inse att deras specialiteter hörde hemma i ett större kultursammanhang.¹

Den dåvarande docenten i engelska Alvar Ellegård instämde i Lönnroths argumentation i en egen DN-artikel något senare.² Ellegård ville hörsamma Lönnroths uppmaning att humanisterna skulle argumentera för behovet och nyttan av humanistisk forskning. Ellegårds argumentation gick i stort sett ut på att den humanistiska vetenskapen behövdes som en gren till den samhällsvetenskapliga. Det humanistiska studiet skulle leda till större kunskap om samhället i allmänhet. På så sätt kunde den humanistiska forskningen anknyta till mer direkt nyttobetonade discipliner.³

1955 års universitetsutredning hade direkt och indirekt initierat en debatt om humanioras roll i samhället. Det fanns, enligt Lönnroth, en stor oro bland landets humanister om vad utvecklingen var på väg för deras del. Han befarade själv att humanisternas forskningsråd och fakulteter på grund av de knappa ekonomiska resurserna skulle bli hänvisade till "nöd-hushållning" och därmed bli allt mer underutvecklade. Den väg som både Lönnroth och Ellegård valde för att genskjuta krisen var en offensiv strategi: Humanisterna skulle gå ut i kultur- och samhällsdebatten och bevisa att deras forskning var av största vikt för samhällets hela utveckling.

P-gruppen

1960 beslutade riksdagen om utbyggnad av den högre utbildningen på grundval av 1955 års universitetsutredning. En flexibel planering var nödvändig, eftersom prognoserna för den andra hälften av 60-talet var osäkra. För att underlätta planeringen tillsattes en prognos- och plane-

---

¹ Ibid.

² DN 17/2 1960.

³ Ibid.

ringsgrupp kallad *p-gruppen*. Denna var en arbetsgrupp inom departementet och leddes av dåvarande avdelningschefen Sven Moberg.

Moberg och hans grupp kom 1962 med oroande prognoser.¹ De spärrade utbildningarna skulle inte räcka till för att täcka behovet av kvalificerad arbetskraft inom de tekniska, naturvetenskapliga och medicinska områdena. Därtill skulle de fria filosofiska fakulteterna få ta emot ett mycket större antal studerande än vad statsmakterna hade räknat med 1960. P-gruppen föreslog en skyndsam utbyggnad. Den beräknade att ca 88.000 personer skulle studera vid universitet och högskolor i början av 1970-talet.² Gruppen utarbetade därför ett förslag till utbyggnadsprogram.

Redan i det här läget började problemen med utbildningsexplosionen komma i centrum. Den övergripande utbildningsideologin kom alltmer i bakgrunden. Det var resursproblematiken (lärar- och lokalbristen) som skymde visionerna. Blickarna riktades mot de fria filosofiska fakulteterna, som skulle få ta emot den största ökningen av antalet studenter. Hur fria skulle de vara i fortsättningen? Skulle regering och riksdag bli tvungna att spärra även dessa utbildningsvägar? Fanns det något alternativ till spärrar? Alla de här frågorna pekade framåt mot UKAS-striden.

1963 års universitets- och högskolekommitté

År 1962, då p-gruppen presenterade sin promemoria, var antalet studerande vid universitet och högskolor ca 45.000. År 1968 hade antalet vuxit till ca 115.600.³ Den största ökningen skedde vid de fria filosofiska fakulteterna, eftersom dessa inte var spärrade. Med utgångspunkt från promemorian och remissyttrandena över denna lade regeringen fram en proposition hösten 1963, vilken innehöll riktlinjer för en fortsatt utbyggnad av universiteten.⁴ Dessförinnan hade den nya utredningen, kallad *1963 års universitets- och högskolekommitté (U 63)*, fått sina direktiv. I och med propositionens tillkomst hade kommittén också fått riktlinjerna fastställda för den framtida utbyggnaden.

U 63 presenterade sitt förslag 1965.⁵ Kommittén hade haft några viktiga faktorer att ta hänsyn till: Prognoserna pekade på en mycket stor ökning av studerandeantalet. Det rådde samtidigt brist på kvalificerad arbetskraft i samhället. Ökningen av studerandeantalet var stor vid de filo-

¹ SOU 1962:55 "Tendenserna på akademikernas arbetsmarknad fram till mitten av 1970-talet".

² Ibid., s. 119.

³ Statistisk årsbok 1970, tabell nr 348.

⁴ Prop 1963:172.

⁵ SOU 1965:11 "Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader I".

sofiska fakulteterna, men för liten vid de spärrade naturvetenskapliga, medicinska och tekniska utbildningarna. Vid en kraftig utbyggnad skulle det bli brist på lokaler, lärare och studentbostäder.

U 63 arbetade med ett ramtal som innebar att studerandeantalet skulle få växa till 82.600 i början av 1970-talet. Kommittén höll det inte för otroligt att detta antal kunde vara uppe i 110.000 - 120.000 år 1980.¹

En central fråga för U 63 var om utbyggnaden skulle kunna ske inom ramen för den befintliga organisationen. Utredningen kom fram till att de dåvarande lärosätena inte skulle räcka till och förslog därför en decentraliserad utbildning på ett- och tvåbetygsnivå vid *universitetsfilialer*. En antal folkskollärare hade redan läst akademiska kurser utanför de egentliga universitetsorterna för att få behörighet som ämneslärare i grundskolan. Dessa erfarenheter av decentraliserad utbildning kunde kommittén nu hänvisa till.² Det var framför allt problemet att få fram studentbostäder tillräckligt snabbt, som tvingade fram universitetsfilialer.³ De nya studieorterna skulle lättare kunna skaffa fram nya bostäder än universitetsorterna, som redan led av svår bostadsbrist.

U 63 föreslog vidare en kraftig utbyggnad av spärrad utbildning inom de medicinska, tekniska och naturvetenskapliga områdena, bl.a. en teknisk högskola och medicinsk utbildning i Linköping. Universitetsfilialerna skulle däremot i första hand ta emot en del av tillströmningen till de filosofiska fakulteterna.

U 63 oroade sig för den långsamma genomströmningshastigheten och den lägre examensfrekvensen vid de filosofiska fakulteterna. Utredningen anvisade flera metoder för att kunna korta studietiderna. Till exempel borde kurs- och studieplaner anpassas så att gällande normalstudietider kunde hållas. Fortlöpande revisioner borde göras och nytt lärostoff skulle inte få införas utan att motsvarande nedskärning av äldre stoff gjordes. Utredningen ansåg också att studiemetodiken kunde förbättras, t.ex. genom att införa programmerad undervisning inom vissa områden. Andra möjliga åtgärder för att korta ned de långa studietiderna var, enligt utredningen, att införa en spärregel eller att sätta upp en maximigräns för använd tid till en viss tentamen. Detta för att förhindra, som utredningen uttryckte det, "långt utdragna resultatlösa studier". Ett komplement till dessa regler kunde vara att begränsa antalet tillfällen som en studerande fick möjlighet att tentera i samma ämne eller kursmoment.⁴

---

¹ Ibid., s. 20 f.

² Ibid., s. 134.

³ Ibid., s. 145.

⁴ Ibid., s. 255 ff.

I propositionen 1965, som följde på U 63, förordade departementschefen Ragnar Edenman en så stor utbyggnad av universitet och högskolor som möjligt ur samhällsekonomisk synpunkt.¹ I allt väsentligt anslöt han sig till U 63:s förslag. I den viktiga filialfrågan stödde sig Edenman på remissinstanser som UKÄ, SÖ, LO, TCO, SR, Svenska kommunförbundet och Svenska stadsförbundet. Bland de remissinstanser som direkt vände sig emot universitetsfilialer fanns företrädare för universitet och högskolor och flera forskningsråd.

U 63:s beslut i filialfrågan innebar ett brott mot utbildningsideologin i U 55. Med beslutet hade statsmakterna visat att de i realiteten hade upphävt den Humboldtska principen om forskningens och utbildningens enhet. De nya filialerna skulle varken ha forskning, forskarutbildning eller ens utbildning på 3-betygsnivå (idag 60 p.). Filialfrågan rörde sig också inom den lokalpolitiska sfären. Kommunpolitiker hade betydande intressen i denna fråga.

Beslutet om fasta studiegångar

I 1965 års proposition tog departementschefen Edenman även upp frågan om fasta studiegångar vid filosofisk fakultet. Fasta studiegångar skulle innebära att de studerande inte längre kunde välja ämnen fritt, utan skulle vara tvungna att följa en fastställd studieväg.

Den kraftigt ökade tillströmningen gjorde att även spärifrågan fanns i luften, men de flesta ansåg vid denna tidpunkt att införandet av spärrior var ett för stort ingrepp i den traditionella valfriheten. De fasta studiegångarna tycktes i detta läge vara ett rimligare alternativ. Även UKÄ var inne på liknande tankegångar.²

Edenman avvisade spärrior till de filosofiska fakulteterna av bl.a. praktiska skäl. I stället föreslog han fasta studiegångar för att öka effektiviteten i utbildningssystemet och minska studietiderna. Enligt Edenman hade flera remissinstanser aktualiserat frågan. Han ansåg inte att fasta studiegångar skulle medföra någon väsentlig inskränkning i den enskilde studentens valfrihet.³ I december 1965 fattade riksdagen sitt beslut, som i stort sett var i enlighet med propositionen och därmed också U 63:s förslag.

Så hade till sist riksdagen fattat ett principbeslut om en genomgripande förändring av de fria filosofiska fakulteterna. Samtiden hade av allt

---

¹ Prop 1965:141.

² Ibid., s. 67 f.

³ Ibid., s. 128 f.

att döma inte klart för sig de vittgående konsekvenserna. Beslutet hade tagits utan någon genomgripande utredning om de filosofiska fakulteter-
nas funktion i utbildningssystem och samhälle. I debatten kring riksdags-
beslutet 1965 hade den avgörande frågan om de fasta studiegångarna en
undanskynd plats. Med riksdagsbeslutet som grund fick regeringen möj-
lighet att utarbeta ett konkret förslag till fasta studiegångar för filosofisk
fakultet med hjälp av sin administrativa apparat. I januari 1966 fick UKÄ
i uppdrag att utarbeta ett förslag till en fastare organisation vid de filosof-
iska fakulteterna.¹

UKAS-gruppen och dess förslag

Den 28/2 1966 tillsatte UKÄ arbetsgruppen *Universitetskanslerämbetets
arbetsgrupp för fasta studiegångar m.m.* (UKAS). I den fortsatta debatten
blev "UKAS" en benämning på både arbetsgruppen och dess förslag.

1967 fick UKAS ytterligare ett uppdrag nämligen att utreda hur den
ämneestetiska delen av ämneslärarutbildningen skulle utformas. Denna
utredning hade startat redan 1960 med *1960 års lärarutbildningssakkun-
niga* (LUS). Utredningen hade presenterat sitt huvudbetänkande
1965 (SOU 1965:29). Utbildningen till adjunkt hade vid denna tid en
mycket fri uppläggning. Den blivande läraren studerade först vid filoso-
fisk fakultet och valde ämnen fritt, dock med hänsyn till de ämneskombi-
nationer som fanns i det allmänna skolväsendet. Efter filosofie magister-
examen gick den blivande läraren ett så kallat provår vid något läroverk
eller motsvarande. Provåret ersattes så småningom med en praktisk-peda-
gogisk utbildning vid lärarhögskola. LUS hade föreslagit en helt annor-
lunda utbildningsväg. Studierna skulle vara bundna. Utredningen ville ha
fasta studiegångar, kvalitetsbetyg och kortare studietider. Mycket av se-
minarietraditionen från den dåtida folkskollärarutbildningen känns igen i
LUS' tankegångar. De blivande folkskollärarna fick sin utbildning vid
särskilda seminarier. Seminariestudierna var bundna, graderade kvalitets-
betyg delades ut och studieavbrotten var ovanliga. Med få undantag höll
seminaristerna den gällande tidsplanen.

LUS-förslaget fick i mångt och mycket vara modell för utform-
ningen av de fasta studiegångarna vid filosofisk fakultet. Det allmänna
skolväsendets utbyggnad i kombination med att läraryrket var det vanlig-
aste yrkesvalet bland studenterna vid filosofisk fakultet bidrog till att lä-
rarutbildningsfrågan och SÖ fick ett mycket stort inflytande på reform-

---

¹ "Utbildningslinjer vid filosofisk fakultet [del 1]. Universitetskanslerämbetets arbetsgrupp för fasta studiegångar m. m." (Stockholm, 1968), s. 48 f.

processen. De flesta fasta studiegångarna, som UKAS-gruppen sedermera föreslog, var dessutom inriktade på läraryrket.¹

UKAS-förslaget presenterades offentligt i början av april 1968. Reformen skulle enligt de ursprungliga planerna träda i kraft höstterminen 1968, men redan i februari stod det klart att statsmakterna var tvungna att skjuta på reformen ett år. Innan förslaget offentliggjorts hade redan information om huvudinnehållet läckt ut och debatten var i full gång. Inte någon gång tidigare hade det uppstått en sådan strid kring den högre utbildningen. Frågan politiserades alltmer. UKAS handlade inte längre enbart om den högre utbildningens organisation och funktion utan om makt och inflytande i samhället, om demokrati och om kultur- och bildningsideal.

UKAS' förslag innebar i korthet följande:

- En ny treårig filosofie kandidatexamen.
- Fasta studiegångar skulle inrättas, uppdelade på 34 linjer. Därtill kom en s.k. särskild linje med en mer fri uppläggning av studierna.
- Varje linje skulle ha en baskombination av ämnen, gemensam för i huvudsak alla studerande på linjen (2 studieår). Det tredje studieåret var valet något mer fritt. Den studerande kunde välja antingen påbyggnadskurser till baskombinationens ämnen eller ett antal studiekurser inom nya ämnesområden. En kombination av dessa alternativ var också möjlig.
- Varje kurs skulle omfatta ett bestämt poängantal. Ett läsår skulle motsvara 40 poäng. Systemet med poäng skulle ersätta betygssystemet med 1-3 betyg i ett visst ämne.
- Kontinuerliga prov skulle äga rum med skyldighet att delta i det första provtillfället. Om den studerande inte hade något särskilt skäl att utebli och inte heller hade fått prefektens tillstånd till detta, kunde den studerande utestängas från motsvarande prov vid senare tillfällen.²
- Graderade kvalitetsbetyg skulle ges på alla kurser omfattande minst tre poäng. (Skala 2-5, med betyget 3 som normalbetyg).
- Utspärningsregler skulle införas: För att gå vidare i studierna skulle det krävas vissa fastställda resultat. Den som inte uppfyllde kraven blev utspärrad.

---

¹ UKAS refererar till LUS i sitt förslag s. 50 ff.

² UKAS' egen formulering var: "...skall han [den studerande] icke äga göra anspråk på att få deltaga..." (s. 189).

- Utredningen angav också vissa riktlinjer för genomströmningshastigheten. Ökad genomströmningshastighet skulle medföra sänkta kostnader för statsmakterna, vilket i sin tur kunde möjliggöra ett utökat antal studerande vid filosofisk fakultet.¹

Studentoron i Sverige 1968 och den statliga utbildningspolitiken

UKAS-gruppen hamnade i en pressad situation genom att den internationella studentrevolten och den svenska studentoron nådde sin höjdpunkt bara någon månad efter UKAS-förslagets offentliggörande. Det upplammande studentmissnöjet och striden kring UKAS fick statsmakterna att ingripa. Redan den 12 juni 1968 lämnade UKÄ in en skrivelse till regeringen med en anhållan att få bedriva *Försöksverksamhet med nya former för samarbete mellan lärare och studenter* (FNYS). Syftet med FNYS var att studenterna skulle få utökat inflytande på olika nivåer. I denna fråga låg UKÄ t.o.m. steget före SFS. Den 16 juli uppvaktade SFS' ledning utbildningsminister Olof Palme angående denna försöksverksamhet.² Vid detta tillfälle överlämnade SFS en skrivelse till regeringen, i vilken organisationen uttryckte sin tillfredsställelse med UKÄ:s initiativ vad beträffar FNYS. Med hänvisning till att det skulle bli nödvändigt med en central samordning av FNYS-verksamheten föreslog SFS att en informell arbetsgrupp med representanter för utbildningsdepartementet, UKÄ, SÖ och SFS skulle inrättas för att följa försöken.³ Därmed var det konsensus mellan SFS, regeringen och UKÄ i inflytandefrågan.

Regeringen svarade ja på UKÄ:s begäran om försöksverksamhet med nya samarbetsformer (FNYS) men gjorde det tillägget att studenterna också borde ta del i UKAS' arbete med att utarbeta nya studieplaner. Denna del av UKAS kallades för UKAS II.

Regeringen hade handlat osedvanligt snabbt. Den hade troligen som motiv att undvika en långtgående polarisering mellan myndigheter och studenter, inte minst mot bakgrund av studentoroligheterna i länder som Frankrike, Västtyskland och USA.

---

¹ Sammanställningen bygger på UKAS s. 186 ff.

² *Verksamhetsåret 1968/1969 (SFS)*. [SFS' verksamhetsberättelse för 1968/69], s. 30.

³ *Ibid.*, s. 103.

UKAS-striden

Innan jag går in på UKAS-striden vill jag sammanfatta och något kommentera de problem inom den högre utbildningen som kunde motivera en reform.

Utbildningsexplosionen fick som följd att antalet studenter som läste utan någon särskild yrkesinriktning eller något specifikt mål kraftigt ökade. Av det föregående har det framgått att detta berodde på att de fria filosofiska fakulteterna fick ta emot den största delen av de nyinskrivna.

Till en början hade de filosofiska fakulteternas studenter kunnat sugas upp av arbetsmarknaden trots att de ofta hade skaffat sig en utbildning utan någon specifik yrkesinriktning. Framför allt hade många av dem gått till lärarbanan, eftersom det allmänna skolväsendet byggdes ut i snabb takt under 60-talet.

I slutet av decenniet, då utbildningsexplosionen började nå sin höjdpunkt, blev dock oron stor på olika håll, att många av de nyutexaminerade från de filosofiska fakulteterna aldrig skulle kunna komma in på akademikernas traditionella arbetsmarknad. För en del framstod ökad yrkesinriktning av de fria fakulteternas utbildningar som en lösning på detta problem.

En annan problematik som ofta återkom i debatten var de långa studietiderna vid de filosofiska fakulteterna. Det fanns en s.k. normalstudietid för de olika betygsgraderna (1, 2 och 3 betyg; idag 20, 40 och 60 poäng), men den kunde få studenter hålla. Åtskilliga var tvungna att studera både ett och kanske två år utöver normalstudietiden fram till fil. kand. eller fil. mag. De långa studietiderna kunde tolkas som om utbildningssystemet i sig var ineffektivt.¹ Jag har redan redovisat att U 63 var inne på denna problematik. Utredningen föreslog olika vägar för att öka genomströmningshastigheten.

Åke Vinterbäck, ledamot i UKAS-utredningen, var övertygad om att fasta studiegångar var något som skulle kunna bidra till lösningen av en del problem. Han hade som universitetslärare i Uppsala varit med om att omorganisera fysikinstitutionens tvåbetygsundervisning under den senare delen av 50-talet. Reformen innebar att undervisningen lades om från fria studier till helt bunden studiegång med både diagnostiska prov och deltentamina. Enligt Vinterbäck nästan halverades bruttostudietiden, som därmed hamnade inom ramen för gällande normalstudietid. Trots detta

---

¹ De långa studietiderna i utbildningsstatistiken kunde också förklaras med att det fanns åtskilliga studenter som till och från hade något förvärsarbete under studietiden och att en del studenter endast önskade komplettera en tidigare yrkesutbildning (ex. folkskollärautbildning) med några akademiska betyg.

kunde kunskapsstandarden bibehållas. Han anser att även forskningen på institutionen påverkades i positiv riktning.¹

Ett tredje problemområde var universitetspedagogiken. För många student kunde övergången från gymnasium till universitet vara mycket svår. Problemen med att gå över från helt bundna studier till de fria universitetsstudierna bidrog till studieavbrott eller förlängda studietider. Den pedagogiska problematiken blev mer uppenbar då studerandeantalet kraftigt ökade. Enligt Torgny Segerstedt, ordförande i Universitetspedagogiska utredningen (UPU), riskerade det stora antalet studenter att bli en anonym massa, som drog förbi, med en liten eller ingen direktkontakt med sina lärare.² Situationen underlättades inte av att universitetslärarkarriären nästan helt var inriktad på forskning. Tillkomsten av universitetslektoraten förändrade inte i nämnvärd grad den pedagogiska situationen. Universitetslärarens yrkesidentitet var och förblev forskarens.

UKAS var en del av det omfattande reformarbete som inletts med 1955 års universitetsutredning. Under denna långa, sammanhängande utredningsperiod togs många av de olika problemen inom den högre utbildningens område upp till behandling och en hel del gjordes för att komma till rätta med ett antal av dessa problem. Åtskilliga fanns dock kvar. Därför riktades blickarna mot UKAS 1968.

Den nya vänsterns kritik av UKAS

Studentvänstern satte in sin kritik mot UKAS i ett större samhällssammanhang. Peter Lamming m.fl. medlemmar från Vänsterns Studentklubb i Stockholm formulerade sin kritik i en debattbok. De ansåg att universitetet borde tillgodose samhällets behov i stället för näringslivets. Fick näringslivet härja fritt skulle det leda till miljöförstöring och till att människorna skulle bli psykiska vrak i status- elitsamhället på grund av den allt snabbare arbetstakten.³ I en stridsskrift som spreds bland vänsterstudenter fanns liknande tankegångar: Universitetet skulle tillgodose samhällets behov av tekniker, ideologer, byråkrater och försvarare av det rådande systemet.⁴ Vänsterstudenter på pedagogien vid Stockholms universitet hävdade i en egenproducerad studiebok att UKAS var ett utslag av

---

¹ *UKAS en utmaning*, eds. Bengt Hansson, Erik Janson (Stockholm, 1968), s. 87.

² *Universitetspedagogik*, ed. Karl-Georg Ahlström. 3:e uppl. (Lund, 1970), s. 1, förordet. Detta skrevs av Segerstedt redan 1967. Boken var en handbok i praktisk universitetspedagogik utgiven av UPU.

³ *UKAS en utmaning*, s. 58.

⁴ *Makten på universitetet*. Stencilerad stridsskrift innehållande en översatt artikel från *american socialist* tidskriften Progressive Labor författad av John Levin. Denna skrift spreds bland vänsterstudenter hösten 1968.

monopolkapitalets ökade tryck på människor, vilket manifesterades i strukturrationalisering för arbetarna och UKAS för studenterna.¹

Studentvänsterns uppfattning var således att hela samhällsapparaten hade som sin primära uppgift att tjäna ”monopolkapitalet”. En viktig del i denna samhällsapparat var utbildningsväsendet. I ledningen för detta fanns en utbildningsbyråkrati. För att tillgodose näringslivets ständigt ökande behov av kvalificerad arbetskraft hade det nu blivit nödvändigt att rationalisera även utbildningen. Det var UKAS som skulle verkställa denna rationalisering genom att införa fasta studiegångar och utspärrningsmekanismer. Studentvänstern jämförde åtgärderna för ökad genomströmningshastighet med industrins löpande band.

Några tongivande universitetslärares kritik

Uppsala universitets dåvarande rektor, Torgny Segerstedt, ledde kritiken mot UKAS. I sin debattbok *Studentrevolt* efterlyste han en diskussion om utbildningens mål. Denna diskussion var hela samhällets angelägenhet. Frågan om utbildningens mål skulle inte få avgöras i ett kort ekonomiskt perspektiv, vilket nu var fallet i UKAS-utredningen.²

Litteraturoccenten och författaren Erik Hjalmar Linder framhöll i sin debattbok *Varför och därför studerar studenten*, liksom Segerstedt, vikten av bildningsideal och personlighetsutveckling i den högre utbildningen. Linders önskan var att ingen student skulle lämna sina studier utan att ha fått en inblick i forskningens stränga sanningsprövning, all kunskaps bräckliga grund och vetandets beroende av samhällets värderingar. Men just här fanns den avgörande bristen hos UKAS. Reformen gav varken rum eller tid för den typen av allmänorientering.³

Filosofiprofessorn Harald Ofstad undrade om det verkligen var bäst för samhället att studenterna fick en snävt målinriktad utbildning. Den yrkesverksamme skulle förmodligen ha mer nytta av en bredare utbildning med större perspektiv. Ofstad hävdade vidare att det måste få ta sin tid att träna studenterna i kritiskt och självständigt tänkande.⁴

Även litteraturprofessorn Gunnar Brandell kom ut med en egen debattbok, *Skolreform och universitetskris*. I denna kritiserade han UKAS,

---

¹ *Mål, metoder och resultat inom det svenska utbildningssystemet*, ed. Stockholms universitet, pedagogiska institutionen (Stockholm, 1971), s. 196.

² Torgny Segerstedt, *Studentrevolt: Vetenskap och framtid* (Stockholm, 1968), s. 72 ff.

³ Erik Hjalmar Linder, *Varför och därför studerar studenten* (Stockholm, 1969), s. 54.

⁴ Debattartikel, i *UKAS och samhället*, ed. Marina Stenius Aschan (Stockholm, 1968) s. 89. Först publicerad i DN 21/5 1968.

som han uppfattade som kulmen på en utveckling i riktning mot centralisering och byråkratisering inom universitetsväsendet.¹

De här universitetslärarna hävdade i sin kritik att mycket mer stod på spel än vad de statliga utredarna ville medge. Det gällde här inte i första hand ett administrativt verkställande av ett redan fattat riksdagsbeslut. UKAS var i själva verket ett försök till en genomgripande omvandling av de filosofiska fakulteterna och därmed i praktiken hela universitetet. Detta fick lärarna att i första hand kräva en genomgripande målsättningsdebatt. De krävde också ett flexibelt system mer anpassat till individens behov och de fria studierna än till arbetsmarknadens krav. Lärarna ville dock inte i första hand kritisera UKAS-utredarna. Dessa ansågs ha gjort så gott de kunnat inom givna ramar i form av bindande direktiv och en alltför snäv tidsplan. Kritiken riktades i stället mot regeringens utbildningspolitik.

Kritiken mot UKAS' sociala konsekvenser

En del kritiker befarade att UKAS-systemet skulle få negativa sociala och ekonomiska konsekvenser. Utspärningen skulle kunna leda till personliga tragedier. De utspärrade studenterna hade ju redan skaffat sig en mer eller mindre stor studieskuld utan möjlighet till en fortsatt universitetsutbildning. Kravet på en viss studietakt skulle kunna leda till hets och neuroser. De bundna studierna kunde inte heller ge samma möjlighet till personlig utveckling och trivsel som de mer fria studieformerna. Dessa kritiker befarade också att studenterna i allmänhet skulle få mindre tid till sociala evenemang och studentpolitisk verksamhet.

PUKAS-reformen 1969

Allt som hänt i UKAS-frågan under våren och sommaren 1968 fick statsråden Olof Palme och Sven Moberg att slå till partiell reträtt. För att lugna opinionen höll statsråden var sitt tal i oktober samma år, där de presenterade ett uppmjukat förslag som i debatten kallades för MJUKAS (Uppmjukad UKAS). Regeringen tvingades att göra betydande eftergifter i relation till det ursprungliga UKAS-förslaget. På departementsnivå justerades UKAS och kallades i sin slutliga form för PUKAS (Palmes

---

¹ Gunnar Brandell, *Skolreform och universitetskris* (Stockholm, 1969), s. 56.

UKAS).¹ De förändringar som propositionen innehöll i förhållande till det ursprungliga UKAS-förslaget var följande:

- Antalet studiegångar skulle vara 17 i stället för 34.
- En princip med successiva val infördes. Efter normalt ett års studier skulle ett nytt val ske mellan ett antal alternativa studiekurser, vilka byggde på det första årets studier. Under det tredje studieåret skulle den studerande kunna välja helt fritt.
- Möjlighet att byta studielinje föreslogs.
- Förslaget om graderade kvalitetsbetyg togs bort.

Riksdagen behandlade propositionen i mars 1969. VPK var det enda parti som yrkade på avslag på hela propositionen. Moderaterna yrkade på uppskov med genomförandet ett år för att kunna utreda frågan ytterligare. Folkpartiet yrkade på större tilldelning av lärarkrafter och en förbättring av de pedagogiska resurserna vid filosofisk fakultet. Inte något av dessa yrkanden bifölls. Därmed hade regeringen till sist fått igenom sitt omstridda förslag.²

Under riksdagsbehandlingen visade det sig hur svårt det var för studentvänstern att få en mer allmän acceptans av utomparlamentariska metoder. Även om den politiska oppositionen i riksdagen hade förståelse för en del kritiska invändningar mot UKAS-reformen, fördömdes från detta håll de nya politiska metoder som studentvänstern använt sig av. Så t.ex. yttrade sig Axel Andersson (fp) i Första kammaren: "För mig och många andra har det i långa stycken varit en olustig historia, som visat att inom en visserligen begränsad men dock alltför stor grupp av den ungdom, som samhället väntar sig så mycket av och som samhället också numera satsar oerhört stora pengar på, är känslan för och kunskaperna om demokratiska spelregler praktiskt taget obefintliga."³ Även om moderaterna var så kritiska att de vill skjuta på reformen ett år, önskade de klart visa på rågången mellan det etablerade politiska systemet och den nya vänstern. Gunnar Wallmark (m) framhöll detta: "Herr talman, jag vill i detta sammanhang säga att den kritik som de yttersta vänstergrupperna riktat mot förslaget inte haft till mål att förbättra studierna till gagn för majoriteten studerande. Den kritiken har som målsättning haft att rent generellt skjuta på samhället. [---] Jag bortser alltså fortfarande ifrån de extrema vänsteryttringarna, som jag tycker man i detta sammanhang kan betrakta

---

¹ Prop 1969:4.

² Riksdagens protokoll, FK 1969:11, s. 55 ff; AK 1969:11, s. 135 ff.

³ Riksdagens protokoll, FK 1969:11, s. 17.

som en nullitet.”¹ Statsrådet Sven Moberg anklagade studentvänstern och andra kritiska grupper för bristande representativitet: ”Vad möter vi då? Jo, vi möter en onyanserad kritik, dels från vissa lärare och dels från vissa grupper av studerande som med massmedias och andras hjälp ger det svenska folket intrycket att de representerar en majoritet av lärare och studenter.”²

Mycket av debatten kring UKAS-förslaget handlade således om hur representativ kritiken var. Studentvänsterns företrädare hade varit kritiska mot SFS som studenternas officiella organ. De hade hävdad att ”kärbyråkraterna” inte var representanter för studenterna utan statsmaktens förlängda arm. I riksdagsdebatten kom Moberg även in på denna fråga: ”Vi i kanslihuset tror fortfarande att Sveriges förenade studentkårer kan avge yttranden som är representativa för majoriteten av studenter.”³ Thorvald Källstad (fp) i Andra kammaren ville också klart markera sitt avståndstagande till den nya vänstern och dess arbetsmetoder: ”Det finns ingen som helst anledning att tillmötesgå de delvis antidemokratiska krafter som står bakom den militanta kritiken”.⁴

Det enda riksdagsparti som var positivt inställt till den studentrörelsens ståndpunkter var VPK. Gunvor Ryding yttrade sig sålunda: ”PUKAS är alltså inte i något avseende någon jämlikhetsreform. Dess konsekvenser blir ökade svårigheter för flertalet studenter. [...] Medan statsråden Palme och Moberg talar om jämlikhet har i kampen mot deras reform för första gången i vårt lands historia vuxit fram en studentrörelse, som i växande medvetenhet om klassamhällets orättvisor är beredd att slåss för klassamhällets avskaffande.”⁵ Rydings anförande följdes av applåder på åhörarläktaren. Stig Alemyr (s) konstaterade med anledning av Rydings anförande: ”Jag börjar nu förstå i vilket partikansli som de paroller tillverkas som en liten obetydlig del av de svenska studenterna under det senaste året ganska högljutt har använt sig av på torgen.”⁶

Den nya studieordningen 1969 ersatte 1953 års examensstadga för de filosofiska fakulteterna. Idéhistorikern Sten Lindroth sammanfattade några år senare den stora förändring som denna nya studieordning innebar: ”Studieordningen av 1969 betydde en fullständig omvälvning av de filosofiska studierna. Utbildningen skraddarsyddes efter samhällsbehoven. Pendeln hade svängt; längre kunde man inte komma från 1800-talsro-

---

¹ Ibid., s. 22.

² Ibid., s. 31.

³ Ibid., s. 41.

⁴ Riksdagens protokoll, AK 1969:11, s. 71.

⁵ Ibid., s. 83.

⁶ Ibid., s. 84.

mantikens vision av universiteten som andens högborgar, där blivande ämbetsmän skolades under eviga stjärnor.”¹

I och med riksdagsbeslutet om PUKAS genomförande var första fasen av utbildningsstriden till ända. En del universitetslärare och studentvänstern fortsatte sin kamp mot den statliga utbildningspolitiken. Det stod snart klart för alla att UKAS bara var en delreform på vägen mot en helt ny högskola. Därför riktades studenternas intresse mot nästa stora, redan pågående utredning: *1968 års utbildningsutredning* (U 68).

1968 års utbildningsutredning

1968 års utbildningsutredning (U 68) tillsattes i april 1968. Utredningen fick till uppgift att utreda total dimensionering, lokalisering och organisation av *all postgymnasial utbildning*. Detta mycket omfattande utredningsarbete skulle ledas av fyra personer: universitetskanslern (från och med 1969) Hans Löwbeer, AMS-chefen Bertil Olsson, SÖ-chefen Jonas Orring och statssekreteraren i utbildningsdepartementet Lennart Sandgren (ordf). En massiv kritik hade riktats mot regeringen för att den låtit en icke-parlamentarisk expertgrupp som UKAS utreda och föreslå grundläggande förändringar, vilka de facto berörde hela den högre utbildningens organisation och mål. Trots denna kritik fick en utpräglad expertgrupp på nytt utreda den högre utbildningen. Skillnaden var den att utredarna nu hämtades från högsta nivå i den statliga byråkratin och att utredningsuppdraget var av mycket större omfattning. Till U 68 knöts också tre referensgrupper, vilka skulle representera olika intressegrupper. De tre referensgrupperna var: a) företrädare för de politiska partierna b) företrädare för utbildningsväsendet c) företrädare för arbetsmarknadsorganisationerna.

Redan uppläggningsen av utredningen och valet av referensgrupper visade på en ny riktning i den statliga utbildningspolitiken. Tidigare hade universitetslärare och studerande betraktats som huvudintressenter inom den högre utbildningens område. Nu gjorde *nya intressentgrupper* sin entré. Detta medförde att lärare och studerande mer och mer gick samman i en alltmer enhetlig kritik av U 68. Därtill kom att utredningen under arbetets gång lät de tre referensgrupperna få olika grad av inflytande. Detta medgav senare utredningens huvudsekreterare Gunnar Bergendal. Han erkände oförblommerat att referensgruppen med politiker fick ett

---

¹ Lindroth, Sten, *Uppsala universitet 1477-1977* (Uppsala, 1976), s. 234.

sådant stort inflytande att besluten fattades som om de sex politikerna tillsammans med de fyra ämbetsmännen var ledamöter i utredningen.¹

U 68 präglades starkt av en slags enhetlighetstanke. Socialdemokratien hade tidigare gått i spetsen för reformarbetet fram till en enhetlig grundskola och gymnasieskola. Nu var det den högre utbildningens tur. Redan i direktiven från den 26 april 1968 slog utbildningsminister Olof Palme fast att skillnaden mellan den akademiska och den icke-akademiska högre utbildningen inte längre skulle finnas: "Den hittills tillämpade uppdelningen av det eftergymnasiala området på en akademisk och en icke-akademisk sektor bör enligt min mening inte användas längre. Jag undviker därför i fortsättningen dessa termer."² Vidare fastställde utbildningsministern i direktiven att all högre utbildning i första hand skulle vara yrkesinriktad och specialiserad.³

Utredningen kom igång, men snart uppstod problem. De borgerliga partierna accepterade inte utredningens sammansättning och organisation. De borgerliga medlemmarna i den politiska referensgruppen krävde en parlamentarisk utredning. Kravet framfördes i riksdagen, men den socialdemokratiska majoriteten röstade ned förslaget. Däremot uppskattades från borgerligt håll de öppna arbetsformerna som utredningen använde sig av.⁴

I en intervjuundersökning, utförd av organisationsforskaren Don Orton 1974, kom det fram en del kritiska synpunkter på utredningsarbetet: Utredningen borde ha varit parlamentariskt tillsatt; många medlemmar i referensgrupperna var tämligen ointresserade av utredningens arbete och de fyra sakkunniga hade för många andra sysselsättningar. Dessutom ansågs utredningen samarbeta dåligt med universiteten.⁵ Det största problemet var dock den massiva kritiken från universitetshåll. Olika grupper av studerande och universitetslärare gick till storms mot utredningen. Debatten kring U 68 och delrapporterna i dess kölvatten pågick hela tiden från 1968 till 1977, det år som den nya högskolereformen trädde i kraft.

U 68 presenterade sitt huvudbetänkande i januari 1973. Eftersom utredningen hade arbetat mer öppet än UKAS, var innehållet i förslaget relativt välkänt. Den uteblivna målsättningsdiskussionen i UKAS-förslaget hade lett till mycket hård kritik. När U 68-förslaget presenterades visade

---

¹ Gunnar Bergendal, *På väg mot en ny högskola* (Stockholm, 1976), s. 37.

² SOU 1973:2 "Högskolan. Betänkande av 1968 års utbildningsutredning." (U 68), s. 677.

³ *Ibid.*, s. 682.

⁴ *Ibid.*, s. 630.

⁵ Don A. Orton, *U 68-utredningen och dess betänkande - En förändringsreform?* (Stockholm, 1974), s. 14.

det sig att utredningen tagit hänsyn till kritiken. Utredningen redovisade sina synpunkter på högskoleutbildningens mål under rubrikerna: personlighetsutveckling, välfärdsutveckling, demokrati, internationalisering och social förändring.

De stora organisatoriska förändringar som U 68 föreslog i sitt slutbetänkande kan sammanfattas på följande sätt:

- Hela högskolan skulle totaldimensioneras och spärras, främst av utbildningsekonomiska skäl.
- En decentralisering och regionalisering skulle ske genom att antalet universitet och högskolor skulle utökas till 19 fördelade på 6 utbildningsregioner, var och en med sin egen styrelse.
- Särskilda utbildningsnämnder och linjenämnder skulle inrättas.
- Så gott som all utbildning skulle vara yrkesinriktad och organiserad i tre olika typer av linjer: allmän utbildningslinje, lokal utbildningslinje och individuell utbildningslinje.
- Det dåvarande examenssystemet skulle slopas. I stället skulle ett utbildningsbevis utfärdas efter varje avslutad utbildning eller kurs.
- Representanter för de s.k. allmänna intressena, oftast fackliga representanter och lokalpolitiker, skulle komma in på olika nivåer i hierarkin.

Slutet på utbildningsstriden.

Debatten om U 68:s förslag blev mycket hetsig. Debatten fördes på tidningarnas kultursidor och i debattböcker. Även denna gång stod Torgny Segerstedt på barrikaderna mot den statliga universitetspolitiken och fann sig föranlåten att skriva ännu en debattbok kallad *Hotet mot den högre utbildningen*.¹ Det som han såg som det direkta hotet mot universiteten var att grundutbildning och forskning skildes åt. Segerstedt vidhöll sin bestämda uppfattning att enheten mellan forskning och grundutbildning var det säregna för just universiteten.²

Segerstedt hade själv varit ordförande i 1955 års universitetsutredning som slagit fast att forskning, utbildning och bildning måste bilda en enhet. Återigen hävdade han det klassiska Humboldtska universitetsidealet med emfas. Segerstedt var också mycket kritisk mot hela den organisation av den nya högskolan som U 68 höll på att utarbeta. I U 68:s högskola skulle nämligen lärarens arbetsdag, enligt Segerstedt, huvudsakligen ägnas

---

¹ Torgny Segerstedt, *Hotet mot den högre utbildningen* (Stockholm, 1974).

² *Ibid.*, s. 79.

åt sammanträden. Han trodde att det fanns lärare som inte delade U 68:s uppfattning, att sammanträden var den ”högsta formen av saligt liv”.¹

I sin bok *Universiteten och forskningen* framförde pedagogikprofessor Torsten Husén sin oro för forskningens framtid. Husén kunde i och för sig acceptera att den framtida högskolan skulle yrkesinriktas, men han vände sig emot de organisatoriska formerna och den utbildningssyn som kom till uttryck i U 68:s förslag: U 68:s organisationsmodell var av typ utbildningsföretag, där de olika produktionsenheterna, institutionerna, hade som sin främsta uppgift att leverera utbildning.² Husén kunde inte heller acceptera att den nya organisationsmodellen applicerades på forskningen. En av huvudfrågorna var, enligt Husén, i vilken utsträckning forskningen, som var en innovativ verksamhet, skulle kunna styras av administrativa modeller som var anpassade till verksamheten inom industrin och den offentliga förvaltningen.³

Studentrörelsens enhetsfronter mot UKAS fanns kvar på arenan i början av U 68-striden. Efter det att direktiven till den nya utredningen presenterats i början av 1968, gick studentvänsterns aktiva till hårt angrepp mot U 68. De använde sig av samma argumentation mot U 68 som mot UKAS. Från den nya vänsterns ideologiska utgångspunkter uppfattades U 68 som ingenting annat än ett UKAS i gigantiskt format. Under de fem år som U 68 arbetade hann emellertid studentrörelsens enhetsfronter försvinna från scenen. Den allmänna studentorn hade ebbat ut i början av 1970-talet. Nu växte det fram en mer allmänt hållen kritik mot den nya utredningen från studenthåll. Studenter och universitetslärare gick samman i fronten mot den nya universitetspolitiken.

I remissvaren på U 68:s betänkande framgick det att yttrandena från universitetens konsistorier och fakulteter i allmänhet var mycket kritiska till U 68. I synnerhet vad beträffar det bristande sambandet mellan grundutbildning och forskning samt utbildningens lokalisering. SFS ansåg att U 68:s förslag inte kunde läggas till grund för en reformering av den högre utbildningen. SFS ville ha en ny parlamentariskt tillsatt utredning. Remissvaren visade således att en mycket klar majoritet av de närmast berörda grupperna från universitetshåll inte ansåg sig kunna acceptera U 68:s förslag.⁴ Däremot var de fackliga organisationerna i stora drag mycket positiva. Detsamma gällde Landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet.⁵

---

¹ Ibid., s. 118 f.

² Torsten Husén, *Universiteten och forskningen* (Stockholm, 1975), s. 45.

³ Ibid., s. 42.

⁴ Prop 1975:9, s. 145.

⁵ Ibid., s. 144.

Med hänsyn till den splittrade opinionen tillsatte regeringen en parlamentarisk beredning med uppgift att se över U 68:s förslag. Den s.k. *U 68-beredningen* kom med sitt betänkande hösten 1974.¹

Utbildningsminister Bertil Zachrisson presenterade till sist sin högskoleproposition i februari 1975. Den hade utarbetats på grundval av både U 68 och ovan nämnda beredning. Huvudprinciperna från U 68 var oförändrade i propositionen. Bland de detaljförändringar som hade gjorts kan nämnas högskolestyrelsens sammansättning: Nu skulle representanter från de allmänna intressena besätta endast en tredjedel av platserna. Därmed hade lärare och studenter tillsammans återfått det avgörande inflyandet över den verkställande ledningen.²

Efter vissa jämkningar i utskottsbehandlingen gick riksdagen till beslut på grundval av propositionen i maj 1975. Direkt efter beslutet tillsattes en stor *central organisationskommitté* (H 75), som skulle utarbeta en organisation för den nya högskolan och göra kompletterande utredningar. Förutom den centrala kommittén tillsatte regeringen sex regionala organisationskommittéer.

Studentopinionen var fortfarande mycket stark mot U 68. Representanter för 135.000 högskolestuderande gjorde ett mycket kritiskt uttalande den 10 mars 1976 riktat mot högskolereformen. Bland representanterna fanns ledningarna både för SFS och de olika studentkårerna. Det framgår klart av detta uttalande att de studerandes frontlinje mot regeringens utbildningspolitik var obruten och att studenterna inte heller hade glömt UKAS/PUKAS.³

Det fanns de som hade förhoppningar att den nya borgerliga regeringen 1976 skulle ändra på högskolereformen i viktiga avseenden. Så blev dock inte fallet. Ett intressant faktum är att budgetministern i den nya regeringen, Ingemar Mundebo, hade varit en av medlemmarna i UKAS-gruppen. Att riva upp eller skjuta på reformen skulle medföra stora kostnader. Med tanke på Mundebos tidigare medverkan i utredningsarbetet och det ansvar han nu fått för statsfinanserna var det troligt att han hade ett avgörande inflytande på regeringens slutliga ställningstagande. Den nya högskolereformen trädde i kraft 1977. Den andra fasen av utbildningsstriden var därmed slut.

---

¹ Bergendal s. 39.

² Prop 1975:9, s. 514.

³ Uttalandet finns återgivet i *Lundagård (Lgd) 5/1976*, s. 5.

Sammanfattning och diskussion

Jag vill hävda att utbildningsexplosionen var en stor pådrivande faktor i det utbildningspolitiska skeendet under den senare hälften av 1960-talet. Det pågick till en början en rad olika debatter inom området om t.ex. spärrfrågan, humanistöverskottet, ökad grad av yrkesinriktning och utbildningsekonomi. Olika möjliga utvecklingslinjer inom den högre utbildningen övervägdes av debattörer, regering och utredare, men sedan kom utbildningsexplosionen och det blev mycket ont om tid, eftersom det tar en förhållandevis lång tid att utöka lärar- och lokalresurser.

Redan 1955 års universitetsutredning uppmärksammade att det skulle bli en kraftig ökning av antalet studerande vid universitet och högskolor och att de filosofiska fakulteterna troligen skulle få ta emot den största delen av ökningen. Statsmakternas första åtgärd blev därför att *utreda* de problem som väntades följa i utbildningsexplosionens spår och dessutom hålla en noggrann uppsikt över utvecklingen framför allt med hjälp av framför allt statistiska beräkningar. I det sammanhanget hade Sven Moberg en avgörande betydelse som både utbildningsstatistisk expert och senare statsråd.¹

De ledande politikerna hade en starkt tilltro till den högre utbildningens möjligheter att bidra till samhällsförändringar. Därför fick de filosofiska fakulteterna växa tämligen fritt med hjälp av de resurser som dessa tilldelades via den s.k. *automatiken*. 1960-talets ekonomiska tillväxt gjorde denna utbildningspolitik möjlig.

En annan åtgärd som statsmakterna vidtog i detta tidsskede var att sätta igång med en *utbyggnad* av utbildningskapaciteten. 1955 års universitetsutredning förordade en kraftfull utbyggnad och U 63 utredde hur både utbyggnaden skulle gå till och hur utbildningssystemet skulle kunna effektiviseras. Det är här som statsmakternas nästa steg kom in, nämligen ett försök att styra upp och effektivisera utbildningen vid de filosofiska fakulteterna.

Sedan en längre tid hade spärrar till dessa fakulteter diskuterats från skilda utgångspunkter och motiv. Många var dock skeptiska till spärrar, varför regeringen i stället förordade *fasta studiegångar* vid filosofisk fakultet. Riksdagen fattade sitt beslut 1965 om fasta studiegångar utan någon större uppmärksamhet. De fasta studiegångarna skulle sedan utredas och verkställas av UKAS. Denna arbetsgrupp presenterade sitt förslag bara någon månad före studentrevoltens höjdpunkt både i Sverige och

---

¹ Sven Mobergs doktorsavhandling var inom området utbildningsstatistik. Moberg fanns med redan i 1955 års universitetsutredning.

utomlands. Den svenska regeringen hade, genom de fasta studiegångarna och UKAS, gått in för en liknande väg som regeringarna redan valt i en del andra europeiska länder.

Parallellt med utredningsarbetet, utbyggnadsverksamheten och försöken att effektivisera de filosofiska fakulteterna växte en ny universitets-syn fram. Naturligtvis var det inte enbart utbildningsexplosionen och dess konsekvenser som fick regeringen, med Olof Palme och Sven Moberg som drivande krafter, att slå in på en helt ny väg inom utbildningspolitiken, men utbildningsexplosionen hade, enligt min mening, betydelse för denna nya inriktning framför allt som en påskyndande faktor.

Den strid som växte fram kring UKAS kan ses som en strid mellan två olika universitetsideal vad gäller organisation och mål: det *autonoma universitetet* och det *integrerade universitetet*. Det autonoma universitetsidealet innefattar en föreställning om att universitetet bör vara oberoende av statsmakterna vad beträffar mål, organisation och verksamhetens utformning. Det autonoma universitetet domineras av två intressegrupper: lärare och studerande. Det integrerade universitetet däremot kännetecknas av att samhället har integrerat det i det totala utbildningssystemet. Universitetet svarar i detta fall för kvalificerad yrkesutbildning på den eftergymnasiala nivån. Stora krav ställs dessutom på denna typ av universitet att inom forskningen generera kunskap för teknisk och ekonomisk utveckling i samhället. Integrationen leder också till att politiker på olika nivåer intresserar sig för universitetet som ett instrument för lokal och regional utveckling. Det integrerade universitetet har starka externa intressegrupper: rikspolitiker, lokalpolitiker, representanter från fackliga organisationer, näringslivsrepresentanter.

I U 63 och i de politiska beslut som fattades på grundval av denna utredning kom de första tecknen på ett trendbrott: beslutet om de fasta studiegångarna och om universitetsfilialer. Statsmakterna såg dessa åtgärder som nödvändiga för att klara av det snabbt ökande studerandeantalet. Utbildningsexplosionen hade mer eller mindre tvingat fram ett filialsystem, vilket i sin tur var ett grundskott mot det Humboldtska universitetsidealet om utbildningens och forskningens enhet. Universitetslärarna uppmärksammade att ett trendbrott höll på att ske, men de fick det allt svårare att hävda sin linje genom att det kom in nya aktörsgupper på scenen. Berörda regionala och kommunala politiker blev livligt engagerade i filialfrågan. De såg filialerna som en lokal- och regionalpolitisk potential.

I UKAS-striden tonade det fram en linje som innebar försvar av det autonoma universitetsidealet. Universitetslärarna försvarade detta ideal

därför att de befarade att UKAS genom sitt bundna system skulle resultera i en sänkning av både utbildningsstandarden och den allmänna kulturella nivån i samhället. De fruktade att politikernas snäva ekonomiska motiv och näringslivets behov alltför mycket skulle styra både grundutbildning och forskning. Studentvänstern försvarade också det autonoma universitetsidealet. Den ansåg att ett universitet i relativ autonomi hade en viss möjlighet att vara oberoende näringslivet.

Universitetslärare och studerande stod sida vid sida i striden mot det integrerade universitet som började ta form i U 68:s kölvatten. Starka krafter verkade emellertid för det integrerade universitetet: regeringen, utbildningsbyråkratin, politiker på olika nivåer och de stora fackliga organisationerna.

Regeringen bedrev 1968 en dubbel politik. Den gjorde eftergifter inför opinionen mot UKAS samtidigt som direktiven till U 68 utformades i en helt annan riktning. I frågan om successiva val gick regeringen till reträtt i UKAS-striden. Den mjukade upp UKAS-förslaget genom att införa principen om successiva val, något som gav den enskilde studeranden större frihet att välja studieväg än vad som skulle vara möjligt enligt det ursprungliga förslaget. I propositionen på UKAS, undertecknad av Palme, heter det om kritiken mot det bundna studievalet: "Jag anser att denna kritik har fog för sig och bör beaktas vid utformningen av den nya utbildningsorganisationen. [...] Mot denna bakgrund finner jag att utbildningen vid filosofisk fakultet bör organiseras enligt principen successiva val."¹ Samtidigt som denna reträtt ägde rum under 1968/69 pekade Palmes direktiv till U 68 i en helt annan riktning. I direktiven från april 1968 sägs det: "Principen att eftergymnasial utbildning skall vara inriktad mot den framtida yrkesverksamheten [...] bör i detta sammanhang fastslås. En följd av denna princip blir att specialiseringen ofta måste sättas in relativt tidigt, om utbildningen inte skall bli orimligt lång. Möjligheterna att på det eftergymnasiala stadiet tillämpa ett system med successivt val blir därför begränsade."²

Denna tillsynes motsägelsefulla politik från regeringens sida har dock sin förklaring. Det var två parallella skeenden i den utbildningspolitiska utvecklingen år 1968. I det ena skeendet fullföljde regeringen de åtgärder som skulle komma till rätta med det snabbt ökande studerandeantallets problem. Detta skulle ske med hjälp av UKAS-reformen. Regeringen räknade med att dessa åtgärder skulle vara tillräckliga för den första delen av 70-talet. I det andra skeendet utgick regeringen från att det behöv-

---

¹ Prop 1969:4, s. 69.

² SOU 1973:3, s. 84.

des en genomgripande översyn och långsiktig planering av hela den högre utbildningen. Initiativ till att starta denna process togs av Olof Palme genom direktiven till U 68 i april 1968 som en inledning till det integrerade universitetets epok.

Det var inte bara utbildningsexplosionen och dess omedelbara följder som regeringen måste ta hänsyn till i sin utbildningsplanering. Som ett extra problem kom 1968 års studentrevolt. Här handlade regeringen mycket snabbt. Redan under höstterminen detta år startade en försöksverksamhet (FNYS), som syftade till att i högre utsträckning integrera studenterna i universitetens beslutande organ. En annan åtgärd som också syftade till att dämpa studentkritiken var att regeringen sköt upp UKAS genomförande ett år och dessutom mjukade upp förslaget i form av PUKAS.

IV. UTVECKLINGEN I STOCKHOLMS STUDENTKÅR

I kapitel II av denna avhandling riktade jag blickarna mot studentrörelsens utveckling och studentrevolterna i framför allt USA, Västtyskland och Frankrike. Det visade sig att universiteten i de här länderna påverkades av utbildningsexplosionen i högsta grad och att statsmakterna i några av dem försökte möta krisen med utbildningsreformer, som syftade till att öka universitetens effektivitet och anpassa utbildningarna till arbetsmarknaden. Vidare har det framgått av kapitel II att studenternas missnöje med universiteten i utbildningsexplosionens spår fick avsevärd betydelse för uppkomsten av studentrörelser och studentrevolter.

I avhandlingens kapitel III har jag försökt påvisa att utbildningsexplosionen var en pådrivande faktor för den statliga utbildningspolitiken. Jag har också framhållit den viktiga roll UKAS-striden hade i skeendet. För regeringen framstod UKAS som en möjlig väg att effektivisera de hårt belastade filosofiska fakulteterna. Majoriteten av de närmast berörda, lärare och studenter, uppfattade emellertid UKAS som ett allvarligt ingrepp i universitetets verksamhet. Jag har dessutom framhållit regeringens snabba agerande, när Sverige hade fått något av en studentrevolt. Regeringens motdrag blev att mycket snabbt öka studenternas participation. Redan hösten 1968 startade försöksverksamhet med utökat studerandeinflytande (FNYS).

I detta kapitel skall jag granska politiserings- och radikaliseringsprocessen vid Stockholms studentkår. Innan jag går in på utvecklingen i Stockholm vill jag ge en kort översikt över student as such-frågans utveckling och kårparlamentarismens framväxt i allmänhet.

Student as such och kårparlamentarism under 50- och 60-talen

SFS och studentkårerna deltog under 50- och 60-talen i det i internationella studentsamarbetet genom organisationen *International Student Conference* (ISC). ISC hade bildats 1950 i Stockholm efter gemensamt nordiskt initiativ som ett alternativ till en annan studentorganisation, *International Union of Student* (IUS), därför att den senare hade tagit ställning för kommunismen i det kalla kriget. Eftersom ISC hade tillkommit som

en reaktion på politiseringen av IUS, betonade ISC till en början de praktiska frågorna som t.ex. studentutbyte, studentresor och stipendier. Beslutande organ var en vartannat år återkommande konferens. Varje ISC-konferens var suverän i sin beslutsrätt och därmed oberoende av tidigare konferenser. Dessa förlades till olika länder, så att inte något land kunde få ett dominerande inflytande över organisationen. År 1962 deltog 80 nationella studentunioner i ISC-konferensen. Genom det utökade deltagandet av länder från Tredje världen skedde en politisering så till vida att frågor om kolonialism och nationellt oberoende intog en framträdande plats på konferensen. De politiska motsättningar som skapades av detta, fick ett stort antal studentunioner att lämna konferensen.¹

Många nationella studentunioner höll fortfarande fast vid student as such-principen vid den här tiden. Principens anhängare utgick ifrån att studenter i allmänhet var en grupp som hade gemensamma fackliga intressen, vilka bäst togs tillvara om studenterna hade en enhetlig facklig front. De som höll på principen räknade också med att ett opolitiskt studentfackligt arbete lättare skulle kunna få stöd i skilda politiska läger ute i samhället. Det var framför allt från vänsterhåll som student as such-principen ifrågasattes. Principens kritiker förnekade att det fanns en sådan intressegemenskap bland studenter som anhängarna hävdade. Kritikerna menade dessutom att de stora politiska och ideologiska frågorna inte gick att hålla utanför studenternas värld. Studenterna borde inte längre isolera sig ifrån den stora världen med alla dess problem utan aktivt delta i samhällsprocessen.

SFS arbetade inom det internationella studentarbetet i mitten av 1960-talet efter en slags modifierad student as such-princip. SFS kunde tänka sig att uttrycka solidaritet med studenter och studentunioner, om så behövdes, i form av ekonomisk och personell hjälp samt protester och uttalanden.²

I början av 1967 avslöjades att ISC:s största medlemsorganisation, den amerikanska nationalunionen (USNSA), under en tid av 15 år tagit emot ett stort ekonomiskt stöd av CIA och även delvis samarbetat med denna organisation. Även ISC hade fått ekonomiska medel ur berörda CIA-fonder.³ ISC lyckades aldrig återhämta sig från denna kris.⁴

I 1968 års ramprogram för det internationella arbetet fastställde SFS' fullmäktige att organisationen, utöver de sedvanliga studentfackliga målen, skulle verka för internationell solidaritet; stabil och varaktig

---

¹ SFS 1967/1968, s. 298.

² Ibid., s. 299.

³ Ibid., s. 299 f.

⁴ SFS 1968/1969, s. 258. ISC lades ned ett par år senare.

världsfred; demokrati och nationellt oberoende samt frihet från såväl inre som yttre förtryck. SFS skulle kunna verka för dessa mål genom bl.a. protest- och solidaritetsuttalanden. Denna väg var en av fjorton lämpliga vägar för det internationella arbetet, så de studentfackliga inslagen dominerade trots allt i SFS' officiella program.¹

På studentriksdagen (SFS' fullmäktige) i maj 1968 blev det stor strid om student as such-principen. Två motioner föreslog bidrag till en internationell insamling (på franskt initiativ) för inköp av böcker till Hanois universitet. Styrelsen avstyrkte motionerna med hänvisning till att ett sådant beslut skulle uppfattas som ett "åsiktspolitiskt" ställningstagande. Internationella utskottet däremot föreslog ett bidrag på 10.000 kr, i enlighet med en av motionerna. Utskottets förslag antogs efter en mycket häftig debatt.² SFS' stöd till Hanoiinsamlingen var ett svidande nederlag både för student as such-principen och styrelsen.

Vi kan konstatera att studenternas organisationer under 50- och 60-talet inte lyckades hålla de världspolitiska frågorna utanför studentvärlden. Det kalla kriget hade delat upp världen i öst och väst. De storpolitiska spänningarna hade åstadkommit att studenternas internationella samarbete hade splittrats upp i två organisationer, och slutligen hade den västliga organisationen ISC fallit samman på grund av CIA:s inblandning.

Under 1960-talets gång blev studenter både i väst och i Tredje världen mer aktiva politiskt och intresset för problematiken kring fred, frihet, demokrati och de globala rättvisefrågorna ökade kraftigt. När studenterna i väst ville stödja befrielseörelser i Tredje världen kolliderade deras ställningstaganden med student as such-principen. Principen skulle ytterligare undergrävas, när Vietnamfrågan blev en av de dominerande frågorna bland världens studenter.

Kårparlamentarismens utveckling

Våren 1962 förespråkade statsvetaren Nils Elvander ett slags parlamentariskt styrelseskick, med åsiktsval och åsiktsgrupperingar, för fackliga organisationer. Han hoppades på att den fackliga interndemokratin därigenom skulle vitaliseras och att ledningen skulle bli mer representativ för sina medlemmar. LO, TCO och SACO var kallsinniga till den nya idén. Det blev i stället studentkårerna som omsatte denna i verkligheten.³

Förespråkarna för ett kårpartisystem hoppades framför allt på att uppnå ett högre valdeltagande. Detta var synnerligen önskvärt, eftersom studenternas intresse för och deltagande i kårval var extremt lågt. Genom

¹ SFS 1967/1968, s. 276.

² Ibid., s. 289.

³ Elvander 1978, s. 396.

ett partisystem skulle det också finnas en "regering" och "opposition" i studentkårerna. Detta förväntades höja den politiska temperaturen i kårarbetet - allt till gagn för kårdemokratin. Dessa nya idéer slog först igenom i Stockholm, så tidigt som 1962.¹ En av de drivande bakom reformen var den dåvarande kårordföranden Carl Tham.² Införandet av kårpartisystem i Stockholm bidrog till att öka valdeltagandet, dock inte den utsträckning som Tham och andra hade hoppats på. I mitten av 60-talet var valdeltagandet Stockholms kårval 15 procent.³

Efter denna genomgång av några grundläggande studentpolitiska problem under 1960-talet skall vi nu närmare granska politiserings- och radikaliseringsprocessen vid Stockholms studentkår. Jag börjar med en översikt över denna kårs organisation.

Stockholms studentkårs organisation

Stockholms högskola startade sin verksamhet höstterminen 1878 i liten skala.⁴ Det var den liberala reformvågen vid denna tid som drev fram beslutet att starta en högskola i Stockholm. Först fem år senare fick högskolan en studentkår. Studentnationerna, som i stor utsträckning bar upp studentlivet och skapade en speciell miljö i Uppsala och Lund, hade knappast någon betydelse i huvudstaden.⁵

Stockholms högskola omvandlades inte till universitet förrän 1960. Här fanns inte de anrika studenttraditionerna som i Uppsala och Lund, men vad beträffar antalet studenter kom Stockholm med tiden ifatt de två äldre universiteten och hade 1968 t.o.m. passerat dessa.

Stockholms universitets studentkår (SUS) var således den största studentkåren i landet med sina 24.575 betalande medlemmar.⁶ De två andra större studentkårerna, Uppsala och Lund, hade några tusen mindre. Det var emellertid inte storleken som gav Stockholmskåren en särställning, utan läget i landets huvudstad med dess koncentration av politisk, administrativ och medial makt. Koncentrationen av massmedia till Stockholm var betydligt större vid 1960-talets slut än vad den är idag.

Den ekonomiska grunden för Stockholms universitets studentkår, liksom för andra kårer, var det av statsmakterna beslutade kårobligatoriet.

---

¹ Ruin 1979, s. 97.

² Ibid., s. 98

³ Ibid., s. 201.

⁴ Bedoire & Thullberg 1978, s. 21.

⁵ De var fem till antalet. Medlemskap i nation var inte obligatoriskt i Sthlm. De hade ingen större social funktion. Endast en nation, Värmland-Dals, hade eget hus.

⁶ SFS 1968/1969, s. 18.

Detta obligatorium var mycket gammalt och hade tillkommit redan i slutet av 1600-talet, då i form av ett krav på medlemskap i nation för varje student. Statsmakterna kunde genom nationsobligatoriet få en viss kontroll över nationslivet. I modern tid var tanken att studentkårerna skulle fungera som en slags kommuner med egen uppbördsrätt för att tillvarata studenternas gemensamma intressen. Både statsmakterna och studentkårerna utgick ifrån att det fanns en intressegemenskap att bygga på. Politiseringen av studenkårens verksamhet i Sverige under slutet av 1960-talet luckrade upp denna intressegemenskap. Debatten om kårobligatoriet tog fart 1968. Bl.a. krävde SFS' fullmäktige en utredning i frågan om obligatoriets vara eller inte vara.¹ Kårobligatoriet blev av många starkt ifrågasatt under flera år framåt, men överlevde alla generalangrepp. Kårobligatoriet skapade en stor och stabil kader av medlemmar, men medaljens baksida var att det personliga engagemanget och intresset för kårpolitiska frågor var minimalt hos det stora flertalet studenter.

Kåren hade vid denna tid en stark ekonomi. Av bokslutet för år 1967 framgår det att omsättningen var nära 6 miljoner kronor. Intäkterna från terminsavgifterna uppgick till drygt 2 miljoner kronor. Sedan flera år hade kåren haft överskott i den centrala kårverksamheten. Överskottet för år 1967 uppgick till ca 580 000 kronor. Överskott brukade överföras till olika fonder.² Under 1967 och 1968 förekom då och då diskussion om att ge ekonomiskt stöd till solidaritetsaktioner och internationella rörelser av olika slag. Det var inte brist på likvida medel som hindrade denna typ av ekonomisk hjälp. Diskussionen rörde i stället principerna: Skulle kåren behandla internationella storpolitiska frågor? Kunde kårfullmäktige bevilja pengar till politiska rörelser, när en betydande del av kårens ekonomi baserades på terminsavgifter inbetalda av studenter, som alla var tvingade av universitetsstadgan att vara medlemmar i studentkåren? De olika kårpartierna gav skilda svar på dessa frågor. Ett annat diskussionsämne, som dök upp i dessa sammanhang, var från vilken eller vilka poster i budgeten som sådana medel skulle tas. Kåren hade nämligen ingen fast post i budgeten för internationellt stöd av det här slaget.

Stockholms studentkår var en stor organisation med åtskilliga funktionärer och tjänstemän. Eftersom kårledningarna växlade snabbt var det svårt att få kontinuitet i arbetet. Det högsta beslutande organet var *kårfullmäktige* som hade 40 platser. Valen till fullmäktige ägde rum på senhösten varje år. Kårens *styrelse* hade den högsta verkställande makten. År

---

¹ Ibid., s. 10.

² Gaud 7/1968, s. 16.

1968 bestod styrelsen av kårordföranden, vice kårordföranden och av tolv ordinarie ledamöter. Andra viktiga organ var de olika *utskotten*. Utbildningsutskottet spelade en stor roll 1968, då debatten om UKAS pågick som mest. Det internationella utskottet var också mycket livaktigt på grund av det ökande intresset för världspolitiken och Tredje världen. Det sociala utskottet hade en tung uppgift i dessa tider av bostadsbrist bland studenterna. De övriga utskotten var studieutskottet, förvaltningsutskottet och programutskottet.

Politiseringsprocessen i Stockholms studentkår

I detta avsnitt skall jag behandla politiseringsprocessen i studentkåren. Jag vill granska hur denna process utvecklades och hur både studentvänstern och dess motståndare handlade, när de internationella politiska frågorna gjorde sin entré i kåren. Eftersom studentpolitikerna agerade genom sina kårpartier börjar jag avsnittet med en översikt över dessa.

Kårpartierna 1967/68

Vilka kårpartier fanns i Stockholm 1967/68?¹ Det äldsta partiet var *Stockholms Universitets Studenter* (SUS). Det var det enda parti som deltagit i samtliga kårval sedan partisystemet infördes 1962. Partiet ville föra en studentfacklig politik, som var oberoende av rikspolitiska värderingar.² De långa internationella debatterna i kårfullmäktige uppfattade partiet som meningslösa och de ansågs gå ut över det studentfackliga arbetet. Formellt var alltså SUS opolitiskt men i själva verket fanns här en del framträdande högerstudenter som aktiva.³ I en artikel i *Gaudeamus* kallades partiet för "SUS-högern".⁴ Det var vanligt i studentkårspolitiken att studentvänstern såg student as such-partier som högerpartier eller åtminstone borgerliga. Bakom detta betraktelsesätt låg det förhållandet att de här partierna stoppade eller försökte stoppa uttalanden och solidaritetsaktioner till förmån för olika folk och grupper i framför allt Tredje världen.

---

¹ Beskrivningen av kårpartierna bygger på deras egna program, införda som Valextra i *Gaud.* 16/1967. Platserna i fullmäktige fördelade sig så här: Kåraktivisterna 11, SUS-gruppen 9, ITP 4, Liberalerna 5 och Samling vänster 11 mandat enligt Valnämndens kungörelse i *Gaud.* 19/1967, s. 12.

² *Gaud.* 16/1967, s. 15

³ Så t.ex. var Anders Wijkman, Peter Kockum och Mall Yams aktiva inom studenthögern. De hade eller hade haft toppositioner i denna.

⁴ I nr 6-7/1967, s. 14.

Ett annat studentfackligt parti, *Kåraktivisterna* (Kåå), som hade tillkommit 1964, ville driva en progressiv studentfacklig linje.¹ De aktiva hade en mer liberal profil än i SUS. Kåraktivisterna kan sägas representera etablissemangen år 1968. K. Ronnie Eklund var ordförande i studentkåren. Björn Wolrath var ordförande för *Stockholms studenters centralorganisation* (SSCO). Även i *Samhällsvetenskapliga föreningen* hade partiet en stark position.

Det tredje studentfackliga partiet var *Intresse- och trivselpartiet* (ITP). Detta parti hade bildats 1966 av aktiva inom studentidrotten. ITP ville givetvis gynna detta område, men partiet betonade också att det var ett student as such-parti. Liksom i SUS fanns i ITP en del aktiva högerstudenter.²

Studentvänstern var fram till hösten 1968 representerad genom kårpartiet *Samling Vänster*. Partiet hade bildats 1966. Samling Vänster gick till storms mot student as such-linjen. Denna innebar, enligt partiet att studenternas värld skulle bli en sluten, egoistisk enhet. För att kårarbetet skulle bli meningsfullt var det nödvändigt att det fick ett ideologiskt innehåll. Kårfullmäktige borde ha möjlighet att ta upp till behandling alla politiska frågor och därmed kunna stödja internationella solidaritetsrörelser och aktioner. Partiet hävdade, precis som studentvänstern på andra kårorter, att de studentfackliga partiernas opolitiska förhållningssätt endast var skenbart och därmed falskt.³ Genom sitt deltagande i kårarbetet visade Samling Vänster att partiet valt vägen att arbeta med traditionella parlamentariska metoder inom den officiella ram som angavs för kårarbetet.

Mest känd i Samling Vänster blev Anders Carlberg. Efter kårhusokupationen blev han i massmedia studentvänsterns ansikte utåt. Vid denna tid var Carlberg ordförande i Vänsterns ungdomsförbund (VUF). Den mest aktive motionären bland Samling Vänsters representanter i kårfullmäktige var Peter Lamming. Han hade börjat som aktiv i SECO. Lamming var från början socialdemokrat liksom Christina Hallman-Larsson, Ian Hamilton, Bengt Liljenroth, Anne-Marie Lindgren och Åke Löfgren. Teodor Kallifatides var född i Grekland och bosatt i Sverige sedan 1964. Några år senare skulle Kallifatides slå igenom som skönlitterär författare.⁴

---

¹ *Gaud.* 16/1967, s. 17.

² *Ibid.*, s. 8.

³ *Ibid.*, s. 12.

⁴ Uppgifterna om politisk tillhörighet m.m. kommer från Samling Vänsters egna uppgifter i *Gaud.* 16/1967, s. 12. De överensstämmar vad jag kan se med olika uppgifter i *Gaud.* om Samling Vänsters medlemmar.

Den borgerliga radikala studentvänstern representerades i fullmäktige av kärpartiet *Liberalerna*. Partiet betraktade liberalismen som en revolutionär ideologi, som vände sig mot varje auktoritärt system. Liberalerna ville stödja s.k. progressiva befrielseörelser både materiellt och ekonomiskt, i de fall en progressiv utveckling på en fredlig väg var utesluten och gav exempel på befrielseörelser som borde få stöd och hjälp: FNL i Vietnam, FRELIMO i Mocambique samt ZAPU och ZANU i Rhodesia. Liberalerna var noga med att hålla gränsen klar till vänstern. Att man inte accepterade beslutande stormöten, var ett av flera tecken på att det fanns en rågång mellan den borgerliga och socialistiska studentvänstern.¹

Gaudeamus visade sin syn på Liberalerna i en kommentar till valresultatet hösten 1969: "Vänsterpartierna - till vilka Liberalerna mer eller mindre räknas - förfogar sammanlagt övar 19 mandat."² Detta uttalande speglar troligen samtidens syn på vad Liberalerna hörde hemma: Partiet kunde räknas till studentvänstern endast i en vidare bemärkelse.

Inför valet hösten 1968 splittrades Samling Vänster. I stället bildades tre nya kärpartier:

En grupp socialdemokratiska studentpolitiker bildade kärpartiet *Socialisterna*. Av okänd anledning lät partiet först inregistrera sig under beteckningen "SDS". Utomlands och även i Sverige stod SDS-namnet för radikal nyvänsterpolitik. Det kom därför protester från olika håll inom Stockholms studentvänster mot den valda partibeteckningen. Initiativtagarna gav vika och ändrade namnet till Socialisterna.³ Partiet ville politisera undervisning och forskning och bryta "västindoktrineringen" i kurslitteraturen. Det ville bekämpa "kärmyglet" och verka för en universitetsdemokrati med minst 50 procent studenter i institutionskollegierna. Partiet stödde kårhusockupationen dock med en viss reservation.⁴

Det andra nya vänsterpartiet denna höst var *Vänsterns Studentklubb* (VSK). Några av de mest kända från Samling Vänster gick dit, t.ex. Peter Lamming och Marina Stenius Aschan. Partiet sade sig vara en del av den socialistiska rörelsen. VSK krävde en demokratisk universitetsreform: Beslutsgången skulle decentraliseras och studenterna skulle få en 50-procentig studentrepresentation. Kårbyråkratin var ett instrument för den härskande maktstrukturen och borde därför bekämpas. VSK ville

---

¹ *Gaud.* 16/1968, s. 14 f.

² *Gaud.* 17/1969, s. 1.

³ *Gaud.* 14/1968, s. 1.

⁴ *Gaud.* 16/1968, s. 4 f.

stödja nationella och sociala befrielseörelser och bekämpa "USA-imperialismen".¹

Det tredje nya vänsterpartiet var *Clarté*. Hos Stockholms universitets Clartéklubb, som bildats hösten 1967, hade till en början funnits tveksamhet att satsa på kårpolitiken. Partiet ställde dock upp i kårval hösten 1968 bl.a. för att försöka påvisa att kåren inte kunde fungera som intresseorganisation för studenterna. I detta kårval fick Clarté inte några mandat, men efter 1969 års kårval kom partiet in i kårfullmäktige. Clarté ville verka för socialismen från marxist-leninistiska och maoistiska utgångspunkter.² I sitt valmanifest 1968 utvecklade partiet sin kritik av Sovjetunionen: "Sovjet av i dag är inget socialistiskt land. Det är ett statskapitalistiskt land styrt av en ny härskande klass". Sovjet var "förrädare av socialismens sak". Clarté uttalade i stället sitt stöd för Kina: "I Kina genomför det kinesiska folket under Mao Tse-tungs och KKP:s ledning den stora proletära kulturrevolutionen för att förhindra att ett byråkratiskt skikt, som skulle föra en politik mot folkets intresse, får makten."³

Även studenthögern splittrades hösten 1968. Som en kraftig reaktion både mot politiseringen och kårhusockupationen bildades *Opposition 68* (O-68). Namnet var i sig självt mycket talande. Peter Kockum blev ordförande. Två redan då kända högerpolitiker kandiderade för O-68: Ulf Adelson och Anders Wijkman. Adelson blev vice ordförande i Moderata samlingspartiet detta år, så det var lättförklarligt att han snart försvann från kårpolitiken. Adelson hade varit ordförande i Sveriges konservativa studentförbund fram till 1968. Han överlämnade då ordförandeklubban till Wijkman. En okänd nittonåring skulle emellertid snart bli O-68:s tongivande representant. Hans namn var Carl Bildt.⁴

Ett nytt högerbetonat parti, *Allsköns samling*, tog sig an studentas such-frågan. Initiativtagaren till partiet var Emile Ben Salem. Allsköns samling försökte kombinera det studentikosa med det studentfackliga och riktade sin udd både mot studentvänstern och kårbyråkratin men blev inte långvarigt i kårpolitiken. Efter bara ett år åkte partiet ut ur kårfullmäktige.⁵

I följande **figur** visar jag kårpartierna i Stockholm vid slutet av 1960-talet. Årtalet inom parentes anger partiets startår:

---

¹ Ibid., s. 16 f.

² Ibid., s. 6 f.

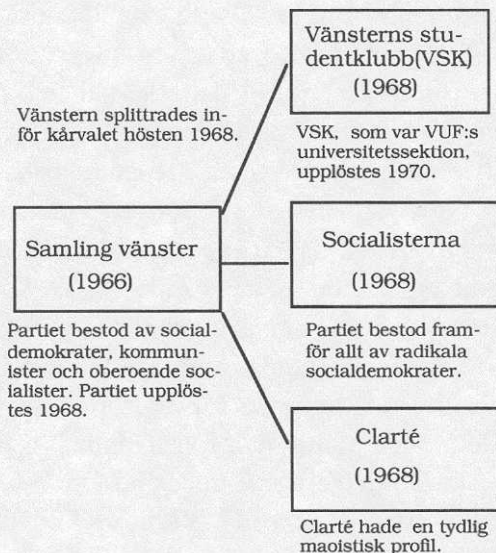
³ Ibid.

⁴ Ibid., s. 18

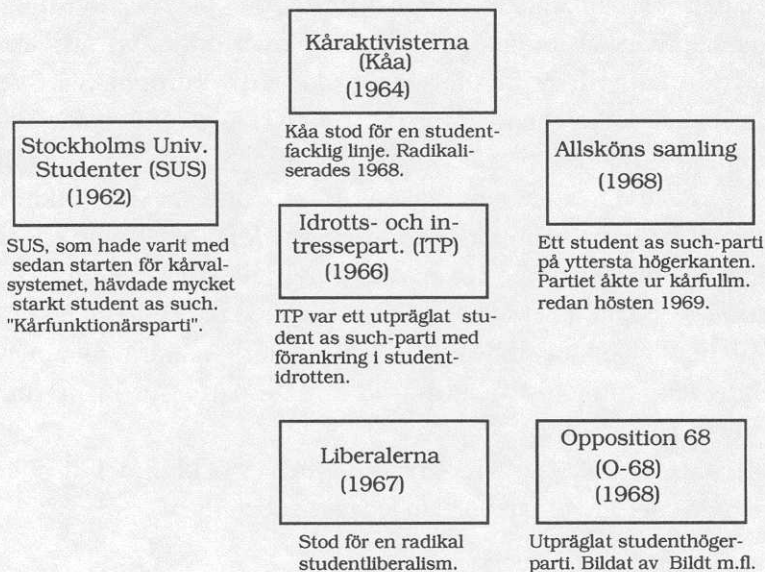
⁵ Ibid., s. 8 f.

Figur 3: Kårpartisystemet i Stockholm

VÄNSTERNS KÅRPARTIER UNDER 1960-TALET

STUDENT AS SUCH- OCH ICKE SOCIALISTISKA PARTIER

Källa: Gaudeamus och kårpartiernas valmaterial

Den internationella politiseringen gör sin entré

Vietnamfrågan

I februari 1967 kom Vietnamfrågan upp i Stockholms studentkår. En motion till kårfullmäktige föreslog att kåren skulle stödja den tidigare nämnda internationella Hanoiinsamlingen. De som var motståndare till politiseringen av kåren ville avslå motionen. De ansåg att ett ja till denna motion skulle innebära att studentkåren tog ställning politiskt. Hjälps skulle ges på ett annat sätt, hävdades från detta håll, så att kåren kunde undvika en politisering. Efter diverse olika turer avslögs motionen av kårfullmäktige.¹

Politiseringsstendenserna kom inte bara från studentvästern i kårfullmäktige. Den internationella studentsamarbetet bidrog också till att de storpolitiska dagsfrågorna kom upp på agendan. I början av 1967 agerade ISC i Vietnamfrågan. Organisationen uppmanade i ett cirkulär sina medlemskårer att kraftfullt protestera mot den amerikanska bombningen av Nordvietnam. Protesterna skulle sändas direkt till president Johnson. Dessutom begärde ISC att alla aktioner genomförda av studentkåren till förmån för Vietnams folk skulle rapporteras till ISC:s sekretariat.² Trots denna starka internationella uppmaning avslögs kårfullmäktige ytterligare en motion i slutet av mars som stödde Nordvietnam. Detta skedde efter en lång debatt.³ Än så länge kunde den studentfackliga falangen hålla vänstergrupperna stängna.

Det blev Kåraktivisterna som bröt dödläget i Vietnamfrågan. Kårens fullmäktige fattade den 19 juni 1968 ett för Stockholm unikt beslut om att protestera mot den amerikanska krigsföringen. Tidigare hade alla förslag om protester röstats ned. Kåraktivisterna röstade för en protest denna gång. Aldrig någonsin tidigare hade stridslinjen för och emot student as such varit så klart uttalad: Peter Gernandt (SUS) betonade med emfas att denna typ av frågor inte hörde hemma i kårarbetet. Kåren var nämligen en intresseorganisation. Peter Lamming genmälde att sådant "snack om student as such" inte gällde längre. Studenterna var inte en isolerad grupp som stod utanför samhällets beslut. Kanske var det, antydde Lamming, tron på "principen om den vita mössans överlägsenhet" som låg bakom Gernandts synsätt. Det var en Lamming-motion som ledde fram till Vietnamprotesten. Under ärendets gång hade motionen urvattnats. Även om Kåraktivisterna lagt om sin kurs i studentpolitiken och därmed stödde vissa av studentvästerns förslag, hade partiet en helt annan politisk ideo-

¹ Stockholms studentkårs fullmäktige (Fullm.) 16/2 1967.

² Utdrag ur ISC-cirkulär hämtat från *Gaud.* 6-7/1967, s. 14.

³ Fullm. 30/3 1967.

logi i grunden. Detta avgörande möte tog tio timmar, inräknat tre inom lyckta dörrar, då inget protokoll fördes. Sekreteraren behövde sedan ca 45 timmar för att skriva protokollet. Sekreterarens frustration är förståelig: ”Detta är inte ens löjligt, det är tragiskt. Ingen begär av en organisation unga och oerfarna människor att den skall fungera perfekt, men det finns trots allt en gräns.”¹

I början av höstterminen skulle en ny ordförande för det internationella utskottet, och tillika ledamot av styrelsen, utses i fullmäktige. Styrelsens förslag var Tore Zetterberg. Han kallade sig själv opolitisk. Ett begrepp som studentvänstern var ytterst skeptisk till. Som nämnts tidigare ansågs det från vänsterhåll att borgerliga och högerbetonade krafter dolde sig bakom begreppet. Samling Vänster frågade därför vilken linje Zetterberg skulle följa, när det gällde protestuttalanden och stöd till befrielse-rörelser. Vänsterns folk i fullmäktige torde ha blivit en aning förvånade, då han sade sig vara positivt inställd till protestuttalanden och att stödja befrielse-rörelser i exempelvis Angola och Mocambique. Därtill var han även positiv till att uttala stöd till FNL och att kåren skulle skänka böcker till universitetet i Hanoi.²

En vecka senare fick Zetterberg i praktiskt handling visa att han stod fast vid sin linje. Internationella utskottet rekommenderade styrelsen att ett stöd på 5.000 kronor skulle utgå till FNL i enlighet med en motion inlämnad av Peter Lamming. Styrelsen däremot ansåg sig ej kunna ge stöd till ”krigförande part”, utan endast ställa sig bakom utbildnings- och studiesocialt stöd. Motionen avslogs av fullmäktige. Däremot beslutades om ett nytt Vietnamuttalande formulerat av det internationella utskottet. Anledningen till den nya protesten var att fredsförhandlingarna i Paris inte hade gett något resultat och att USA fortfarande bombade Nordvietnam, vilket ansågs ha bidragit till dödläget i fredsförhandlingarna.³

Samling Vänster lyckades med stöd av andra kårpartier få igenom ett bidrag till Hanoiinsamlingen. På fullmäktige i oktober kom frågan upp till en avgörande vändning. Vänstern ville att kåren skulle bidra med 12.500 kronor till insamlingen. Styrelsen föreslog att kåren skulle skänka 5.000 kronor. Johan Gernandt (SUS) höll fast vid sin gamla linje: Kåren skulle inte ta ställning i en internationell storkonflikt utan i studentfackliga frågor. Han tyckte att en sympatyttring kunde vara berättigad, men om kåren sände pengar till Nordvietnam, skulle det betyda att den indirekt skickade vapen. Partikamraten Björn Lilliehöök instämde i detta och för-

¹ Fullm. 19/6 1968. Sekreterarens missnöje berodde framför allt på att, enligt honom, knappast några studenter hade praktisk möjlighet att ta del av protokollens innehåll.

² Fullm. 13/9 1968.

³ Fullm. 19/9 1968, *Gaud.* 13/68, s. 7.

klarade att en gåva skulle bidra till inköp av krigsmateriel i Hanoi med hjälp av obligatoriskt uttaxerade medel. Även ITP var emot förslaget och höll därmed fast vid sin studentfackliga linje. Styrelsens förslag gick igenom. Även ett tilläggsyrkande av kårordföranden K. Ronnie Eklund (Kåa) om att starta en frivillig insamling modell Lund bifölls.¹

Vietnamfrågan och dess konsekvenser i Stockholms studentkår visar att de internationella storpolitiska frågorna även i hög grad påverkade kårpolitiken. Sakta med säkert trängde sig Vietnamfrågan in i kårpolitiken. Först ville inte de studentfackliga kårpolitikerna överhuvudtaget behandla frågan. Sedan gick de med på att göra uttalanden, men ville inte ge någon form av ekonomiskt stöd till FNL eller Nordvietnam. Slutligen brast även denna fördämning och även ekonomiskt stöd beviljades.

Spanien- och Greklandsfrågan

Det var inte bara Vietnamfrågan som trängde sig på. I Europa fanns närliggande problem. I Spanien förde Franco en hård politik både mot studenter och andra grupper i den spanska oppositionen. Vid samma tillfälle i februari 1967, som motionen om Hanoiinsamlingen avslogs, beslöt fullmäktige att inlämna en protest till de spanska myndigheterna i förhoppningen att en sådan protest skulle hjälpa de spanska kamraterna i deras kamp för akademiska och organisatoriska rättigheter. Även detta beslut hade sina kritiker. En ledamot ansåg att protestverksamheten hörde hemma i SFS och att gränsen mellan det politiska och fackliga var för suddig.² Spanienprotesten var det första genombrottet för den internationella politiseringen i Stockholms studentkår. Det är troligt att Spanienfrågan banade väg för Greklands- och Vietnamfrågan. I vilket fall som helst innebar Spanienprotesten en spricka i den studentfackliga muren.

Våren 1967 tog en militärjunta, under ledning av överste Georgios Papadopoulos, makten i Grekland. Kulturpersonligheter som kompositören Mikis Theodorakis och skådespelerskan Melina Mercouri blev kända profiler aktiva i kampen mot juntan. Studenterna i diktaturens Grekland blev en utsatt grupp. Den svenska studentvänsstern uppmärksammade snart frågan. I april kom tre grekiska studenter med en vädjan till studentkåren att denna skulle sända en protestskrivelse till de grekiska myndigheterna.³ I slutet av maj kom ärendet upp i kårfullmäktige. I diskussionen visade sig en tydlig frontlinje: De studentfackliga kämpade mot förslaget om att sända en protestskrivelse, medan vänsterstudenter, som till exempel Anders Carlberg, försökte få igenom detta. De studentfackliga ledamö-

¹ Fullm. 17/10 1968.

² Fullm. 16/2 1967.

³ Styrelsen 28/4 1967.

terna fick ge vika. Fullmäktige antog ett protestuttalande angående den politiska situationen i Grekland. Däremot avslogs ett yrkande om att skänka 1000 kronor till Greklandsstudenterna.¹

I mars 1968 återkom både Spanien- och Greklandsfrågan. Anders Carlberg lämnade in en motion till förmån för oppositionen i Spanien. Motionen vållade strid redan när den behandlades i styrelsen. Styrelsens taktik var att genom ett uttalande stödja de spanska studenterna (och inte hela det spanska folket). På så sätt skulle kåren inte åsidosätta studentas such-principen. Uttalandet byggde på, betonade en styrelsemedlem, allmänt accepterade, icke-partiskiljande värderingar inom den svensk politiken. Den studentfackliga gruppen stred energiskt för att få fullmäktige att överhuvudtaget inte behandla frågan. Sådana allmänpolitiska frågor var utanför fullmäktiges kompetensområde, hävdade denna grupp. En studentfacklig ledamot, Tony Sandell (SUS), förklarade att han kunde stödja motionen som privatperson men inte som fullmäktigeledamot. Fullmäktige antog dock motionen. Dessutom gick mötet emot styrelsen och ändrade, efter ett yrkande, på formuleringarna så att det uttalade stödet inte bara skulle gälla de spanska studenterna utan hela det spanska folket. Mötet beslöt också att uttalandet skulle överlämnas till den spanska ambassaden av en särskild delegation.²

Senare samma kväll behandlades en motion om stöd till de grekiska studenterna inlämnad av Kallifatides. Efter en maratondebatt och en lång rad av yrkanden av olika slag beslöt fullmäktige att göra ett uttalande om förhållandena i Grekland i enlighet med Kallifatides motion. Ledamöterna bestämde sig också för att ge den grekiska studentorganisationen i exil, EFEE, 10.000 kronor som ett allmänt ekonomiskt stöd. Mötet slutade i utmattningens tecken. Klockan 3.21 slog talmannen klubban i bordet och förklarade sammanträdet avslutat.³

Greklandsfrågan kom även upp i ett senare sammanhang. Internationella utskottets ordförande, Christian Norman (Kåa), avkrävdes en förklaring varför han i DN uttalat att studentkårens uppvaktnings och avlämnade protest till den grekiska ambassaden inte kunde betraktas som en politisk handling. Norman förklarade att han endast velat påvisa att det inte rört sig om en rikspolitiskt partiskiljande protest.⁴ Denna lilla incident visar hur hårt de båda parterna i politiseringsprocessen - studentvänstern och den studentfackliga gruppen - bevakade varandra. I sak var de båda parterna ense. Det rådde fullständig enighet om att diktaturena i

---

¹ Fullm. 24/5 1967.

² Fullm. 4/3 1968.

³ Ibid.

⁴ Fullm. 4/5 1968.

Spanien och Grekland borde fördömas och att oppositionen därmed borde ges stöd på skilda sätt, men de studentfackliga ville hålla Spanien- och Greklandsfrågan utanför studentkårsarbetet för att inte dessa frågor skulle bana vägen för en politisering av kåren.

Övriga internationella frågor

De första dagarna i april 1968 förekom demonstrationer och blodiga kravaller i hela USA. I den ena staden efter den andra proklamerades undantagstillstånd. Även i Västtyskland började en orolig tid efter mordförsöket på Rudi Dutschke den 11 april.

Händelserna i USA och Västtyskland gav efterdyningar i Stockholm. Peter Lamming (Samling Vänster) försökte förmå Stockholmskåren, via motioner, att stödja både SDS i USA och dess motsvarighet i Västtyskland samt de brasilianska studenterna. Lammings motioner, vilka för övrigt avslogs av fullmäktige, är intressanta av två skäl. Dels visar behandlingen av motionerna hur de internationella händelserna påverkade politiseringsprocessen i Stockholms studentkår, dels ger det oss en uppfattning om den svenska studentvänsterns bild av den internationella utvecklingen. Lamming lade ut texten grundligt i fullmäktige denna kväll, då han motive-
rade sina motioner. Den första gällde SDS i Västtyskland. Denna organisation borde få hjälp av Stockholms studentkår genom olika stöd- och protestuttalanden. Lamming menade att Bonnregeringen ytterst var ansvarig för mordförsöket på Dutschke och att Springerpressen hade en stor skuld i det som skedde i Västtyskland. Han uppmanade kårens medlemmar att vara på sin vakt mot liknande "fascistiseringstendenser" i Sverige. I en annan motion föreslog han att studentkåren skulle stödja en aktion som 26-aprilrörelsen i Stockholm stod bakom, och i en tredje motion yrkade han på att kåren skulle skicka telegram till SDS och SNCC i USA för att stödja dessa organisationer. I den senare motionen hade Lamming rubricerat USA som en fascistisk stat. Lammings många motioner tvingade fullmäktige att diskutera förhållandena i Västtyskland, USA och Brasilien. Liberalerna i fullmäktige kunde delvis instämma i Lammings många synpunkter, men de tog avstånd från hans marxistiska grundsyn och hans karaktäristik av Västtyskland och USA som fascistiska stater. En ledamot, Yngve Lithman (Kåa) gjorde i debatten ett uttalande som får representera Lammings och studentvänsterns kritiker. Han tyckte att studenternas krav på särbehandling många gånger gick för långt. Han kunde inte förstå, varför studenterna måste gå ut och manifesteras studentmakt. Lammings många motioner (alla är inte nämnda här) hade skapat en sådan turbulens

och debatt att det åter blev ett nattligt sammanträde. Klockan 3.34 slutade förhandlingarna.¹

Ute i världen drabbade studenter och polis samman på många håll: Den första maj slog polis med våld ned revolten vid Columbiauniversitetet i New York. Den tredje maj omringades Sorbonne i Paris av polis. Universitetet stängdes och majrevolten var i full gång. I Sverige ägde Båstadaktionen rum samma dag. Demonstranter lyckades i Båstad stoppa en Davis Cup-match mellan Rhodesia och Sverige. Demonstranterna, av vilka många var studenter, kom från olika håll i södra Sverige. Efterdyningarna till alla dessa händelser nådde även till Stockholm.

Dagen efter, en lördag, hade Stockholms kårfullmäktige sammanträde.² Mötet, som började redan på förmiddagen, var starkt påverkat av händelseutvecklingen. Tonen mellan de stridande hade blivit hård och stundtals hätsk. Skarp kritik riktades mot styrelsens sätt att behandla Lammings motioner, som hade inlämnats till det föregående mötet. Dessa hade avstyrkts utan någon vare sig skriftlig eller muntlig motivering. Kårens vice ordförande, Hugo Nordenfelt (SUS), motiverade detta med sin principiella åsikt att kåren inte borde göra uttalanden i kontroversiella frågor. Därför fanns det, enligt Nordenfelt, inte någon anledning att ta upp motionernas innehåll till diskussion. Klarare än så här kunde inte studenternas principer deklareraras. Efter hård press beklagade Nordenfelt dock till sist det sätt på vilket motionerna hade behandlats och lovade bot och bättring på denna punkt. Bengt Liljenroth (Samling Vänster) ansåg att uppgifterna om styrelsens arbetssätt gav en ”tragisk bild av en administration i upplösning”.

Det hände under detta möte att beslut revs upp, vilka var fattade tidigare under sammanträdet. Det gällde för fullmäktiges medlemmar att under många timmar hänga med i alla turer. Egentligen var mötet samman kallat för att diskutera UKAS, men den pågående studentrevolten hade skapat en mängd nya frågor, som trängde undan UKAS-striden för en dag.³

Den 25 maj ockuperades kårhuset i Stockholm. Denna händelse, som skall behandlas mer utförligt i ett annat sammanhang, väckte ett mycket stort uppseende i massmedia. En egendomlig tillfällighet var att kårfullmäktige i Stockholm formellt endast var ajournerat under den tid kårhusockupationen ägde rum. Fullmäktige hade haft ett sammanträde den 21 maj och ajournerat detta till den femte juni. Under det senare mötet gick

---

¹ Fullm. 24/4 1968.

² Fullm. 4/5 1968.

³ Dagen efter gick stridens vågor höga om UKAS i nio timmar (Fullm. 5/5 1968). Både UKAS-striden och Studentvänsterns radikaliserings behandling behandlas mer utförligt längre fram i denna framställning.

det kraftiga svallvågor efter ockupationen.¹ Fullmäktige diskuterade styrelsens agerande i samband med ockupationen: polisanmälan och skadeståndsyrkanden. "Båstad" blev också en synnerligen kontroversiell fråga. Det internationella utskottet, med dess ordförande Rolf Granstrand (Lib) i spetsen, kom nämligen med ett förslag till uttalande, vilket starkt kritiserade att Tennisförbundet hade inbjudit Rhodesia till match. Förslaget innehöll även kritik av regeringens agerande i sammanhanget och av massmedias, enligt utskottet, överdramatiserade och missvisande bild av händelserna i Båstad. Styrelsen fick finna sig i att fullmäktige antog den första delen av förslaget. Uttalandet mot Tennisförbundet var i strid med styrelsens intention och grundprincip: den studentfackliga. Vid det här laget hade denna blivit ytterligare urholkad.²

Den 19 juni tog kårfullmäktige, vilket jag redan redogjort för, ett avgörande beslut i Vietnamfrågan. Flera andra viktiga internationella frågor behandlades på detta möte. Trots en diger föredragningslista beslöt mötet att ajournera sig en stund för att lyssna på en medlem från FN:s apartheidkommitté. Dagen före hade ANC:s ordförande Oliver Tambo - på besök i Stockholm - i ett tal befarat att krig var den enda utvägen för Sydafrikas del. Nu blev studentpolitikerna direkt informerade om den allvarliga situationen. Det var inte bara i detta land som framtidsutsikterna för fredliga lösningar hade blivit mörkare. Denna dag gick Martin Luther Kings änka Loretta King i spetsen för en jättelik demonstration i Washington mot fattigdom, krig och rasförtryck. Det som hände i Sydafrika och i USA var på olika sätt starkt närvarande i sammanträdeslokalen på Drottninggatan denna dag. Peter Lamming yrkade i en motion att fullmäktige skulle uttala sin sympati för både SNCC och SDS i USA. Kårstyrelsen ansåg inte att kåren skulle stödja SDS. Däremot ställde styrelsen upp på ett uttalande till förmån för SNCC och lade dessutom till tre andra amerikanska organisationer. Carl-Gustav Mörner tyckte däremot att kåren inte heller skulle stödja SNCC. Mörner tillhörde ITP. Därför var hans inställning inte förvånande. Det intressanta är däremot hans motivering: "efter att ha hört Stokely Carmichael här i Stockholm, kan jag inte ställa mig bakom." Vi ser här ännu ett exempel på de direkta kontakt-erna med de internationella aktörerna. Ledamöterna lyckades inte under mötets gång få någon klarhet i frågan varför styrelsen hade utelämnat SDS - inte ens om detta skett av politiska skäl eller av misstag. Ej heller de närvarande från styrelsen kunde kasta ljus över problemet eller tala

---

¹ Fullm. 21/5 och 5/6 1968.

² Kampen var mycket jämn. Styrelsens yttrande över Båstadsmotionen avslogs med 14 röster mot 13. Utskottets delförslag till kritiskt yttrande över massmedias roll kring "Båstad" avslogs med lottens hjälp (Fullm. 5/6 1968).

om vad styrelsen tyckte.¹ Efter en förvirrad debatt om de radikala amerikanska organisationerna fann mötet det nödvändigt att skaffa mer information.²

Arbetsgruppen för utredning av ställningstaganden i protestfrågor

Kårstyrelsen kände sig osäker på hur kåren borde agera, när de storpolitiska frågorna kom upp på dagordningen. Därför tillsattes i början av 1967 en grupp kallad *Arbetsgruppen för utredning av ställningstaganden i protestfrågor*. Bakom det byråkratiska namnet dolde sig styrelsens försök att få kontroll över politiseringen. I gruppen skulle de olika kårpartierna vara representerade.³ Gruppen gjorde en indelning av konflikter för att göra behandlingen av dessa mer hanterbar: De indelades i a) storpolitiska konflikter b) studentfackliga konflikter c) konflikter som var en blandning av de två förstnämnda. Gruppens medlemmar var ense om att kårfullmäktige hade juridisk kompetens att behandla internationella frågor. Om det var lämpligt att ta upp en sådan fråga till behandling, måste vara en politisk fråga för fullmäktige.⁴ Efter att ha rapporterat sina synpunkter i fullmäktige upplöstes gruppen senare samma år. Den här gruppen hade inte någon betydelse för den fortsatta politiseringsprocessen. Det enda resultatet av intresse var att gruppen hade slagit fast att det i varje fall inte fanns några formellt juridiska hinder för kåren att göra politiska uttalanden.

Studenthögern går till motattack inför kårvalet hösten 1968

Kåraktivisterna hade 1967/1968 försökt att gå en balansgång mellan ett studentfackligt förhållningssätt och ett annat som innebar att partiet i en viss utsträckning accepterade politiseringen av studentkåren. Partiet ansåg till skillnad från övriga partier att dessa båda förhållningssätt gick att förena. Nästkommande kårval skulle komma att visa att Kåraktivisterna hade intagit en mycket svår position, där partiet var öppet för attacker både från vänster och höger.

Politiseringen av studentkåren och kårhusockupationen blev sprängstoff i studentpolitiken. Som nämnts tidigare splittrades både vänstern och högern. De enda partier som gick intakta in i valrörelsen hösten 1968 var

---

¹ Jag har letat i kårstyrelsens mycket summariska beslutsprotokoll för att finna svaret på detta, men inte funnit någon protokollförd debatt om de amerikanska organisationerna.

² Ovanstående bygger på protokoll från Fullm. den 19/6 1968. Detta sammanträde finns även refererat i *Gaud.* 11/1968, s. 13.

³ Protokoll från Stockholms studentkårs styrelse (Styrelsen) 24/2, 8/3 1967.

⁴ Fullm. 17/10 1967.

Kåraktivisterna, ITP och Liberalerna. Genom det nybildade kårpartiet O-68 gick studenthögern hårt ut mot studentvänstern. "Nä nu dj-lar ere dags att sparka ut dom!" var partiets budskap i Gaudeamus nr 16, presenterat i ett sådant format att det upptog halva det utrymme som partiet disponerade i tidningen till valinformation.

*Det nybildade kårpartiet Opposition 68:s valaffisch. Efter kårhus-
ockupationen och andra vänsteraktioner tyckte detta parti att det
var dags att den nya vänstern förpassades ut ur kårpolitiken.*

O-68 hävdade att de opolitiska kårpartierna hade misslyckats i sina försök att stoppa vänstern. Nu skulle O-68 lyckas med detta genom att vara ett tydligt politiskt parti. Partiet stack inte under stol med att det var borgerligt och med en slagsida åt höger. O-68 ville få alla "soffliggare" till valurnorna. Partiet misstänkte nämligen att en stor andel av den tysta borgerliga majoriteten inte röstade i kårval. Nu skulle de som inte brukade rösta förmås komma till valurnorna: "Den här gången är det dags för DIG att säga ifrån att DU har fått nog av kårhusockupationer, revolter och annat trams".

Det var många som med spänning såg fram emot valresultatet hösten 1968 efter kårhusockupationen och andra stormar. Carl Bildt och de andra i O-68 hade hoppat in för att resolut och med kraft stoppa vänsterrevolten bland studenterna. Hur gick det då? Det finns en del som har den uppfattningen att högern vann stort och att Bildt och hans partikamrater stormade in och tog över studentkåren efter studentrevolten. Verkligheten var dock något mer komplicerad. Visserligen blev det nya partiet O-68 det största i kårfullmäktige genom att erövra 11 av de 40 mandaten. Detta var naturligtvis en anmärkningsvärd framgång men rösterna togs i stor utsträckning från de icke-politiska partierna, inte minst från Kåraktivisterna som endast fick 5 mandat. ITP, SUS-gruppen, det nya partiet Allsköns samling och Liberalerna fick 3 mandat vardera. Vänstern hade splittrat upp sig på tre partier i valet. Clarté fick inga mandat alls på sina 244 röster. Vänsterns studentklubb och Socialisterna fick 6 mandat vardera. Det blev till sist en koalition mellan O-68, Kåraktivisterna och ITP som skulle styra kåren under den kommande mandatperioden.¹

Genom de tre nya vänsterpartierna var studentrörelsens olika riktningar bättre representerade i detta kårval än i de tidigare. Studentrörelsen hade satsat hårt på att via studentkåren som plattform få ut sitt budskap. Detta var ingen självklarhet eftersom många inom studentvänstern ville prioritera det utomparlamentariska arbetet. Samtidigt hade radikaliseringen i allmänhet och kårhusockupationen i synnerhet skapat en motreaktion i form av O-68. Alla dessa omständigheter gör att det är särskilt intressant att se hur många som röstade på studentvänstern just hösten 1968.

Röstdeltagandet låg på 38 procent genom att 10.321 röster hade avgivits. Detta skall jämföras med att endast 5.571 röster avgavs året innan. Det totala antalet röstande på studentvänsterpartier var 3.250. Det föregående året var motsvarande siffra 1.458 (= antal röster på Samling Vänster). Därtill kan eventuellt läggas Liberalernas 769 röster. Andelen vänsterröster blir (exkl. Lib.) 31,5 %.² Detta innebar att studentvänstern hade en betydande position i kårpolitiken, men att det trots allt var en lång väg kvar för studentvänstern, om den skulle vilja ta över ledningen av kåren. Det sistnämnda var inte något primärt mål. Ur taktisk synvinkel var det bättre att bekämpa "kårsbyråkratin" i oppositionsställning än att ta över kårledningen och därmed bli en del av det etablissemang som skulle bekämpas.

---

¹ Uppgifterna om valresultatet 1968 är hämtade från valnämndens kungörelse i *Gaud.* 19/1968, s. 14. Uppgifterna om valresultatet hösten 1967 kommer ifrån *Gaud* 19/1967, s. 12.

² Uppgifterna är hämtade från valnämndens kungörelse i *Gaud.* 19/1968, s. 14.

Som framgått av det tidigare, hade de icke-politiska partierna velat bekämpa politiseringen av studentkåren. De försökte med kraft hävda student as such-principen för kårarbetet. Trots denna principiella hållning kan politiska drag urskiljas hos dessa partier: Kåraktivisterna ville vara ett Student as such-parti men hade mer och mer hamnat på kårpolitikens vänstra halva. Allsköns samling, som också ville vara opolitiskt i sin framtoning, var ett högerparti som hade kontakter med den högerextremistiska studentorganisationen *Demokratisk allians*.¹

Vid årets sista fullmäktigesammanträde tackade talmannen Håkan Hagvall för det gångna året. Det hade, tyckte han, varit ett stimulerande år, även om han beklagade att han fått se sina ideal gå i graven på grund av den politisering av studentkåren som ägt rum.² Student as such-principen hörde nämligen till talmannens ideal.

Den internationella utvecklingen hade satt sin prägel på Stockholms universitets studentkår. De storpolitiska frågorna hade gjort sin entré även i fullmäktige trots alla försök att stoppa dem. Politiseringen av kåren var mer eller mindre fullständig. Genom Opposition 68:s uppdykande hade en del av studenthögern bytt taktik. I stället för att stoppa studentvänstern i kårfullmäktige med hjälp av student as such-principen skapades ett studenthögerparti som skulle ”sparka ut” vänstern ur kårpolitiken. Detta lyckades inte. I stället fick fullmäktige en relativt stark både vänster och höger. Den senare hade utvecklats på bekostnad av de icke-politiska partierna. Resultatet blev att student as such-principen inte länge var särskilt relevant även om vissa partier formellt höll fast vid den.

Politiseringen fick även andra konsekvenser. Studentkåren blev ett besvärligt fögderi för de ledande funktionärerna. Den kårparlamentariska situationen var oklar. Detta berodde bl.a. på att det förekom både politiska och formellt opolitiska partier i fullmäktige. Dessutom innebar politiseringen att kåren i praktiken höll på att införa ett slags ”spoilsystem”, vilket skapade problem med kontinuiteten. I en organisation med över 20.000 medlemmar och med viktiga sociala, pedagogiska och ekonomiska funktioner var detta ett icke oväsentligt problem.

Fortsatt polariseringstendens i studentkåren

Politiseringsproblematiken ställdes på sin spets våren 1969. Då inträffade en unik händelse genom att kårfullmäktige uttalade ett misstroendevotum mot kårordföranden Peter Kockum (O-68). Bakgrunden var följande:

¹ Uppgifter om något slags samröre finns i bl.a. *Gaud.* 14/1968, s. 6.

² Fullm. 26/11 1968.

Enligt UKÄ:s demokratiseringsplaner skulle det tillsättas ett samarbetsorgan mellan universitet och studentkår. Kockum hade tagit sig friheten att själv göra en tillsättning av representanter. Han utsåg sig själv till högerrepresentant. Till mittenrepresentant utsåg han Peter Honeth (Kåa), som enligt vänstern befann sig på yttersta högerkanten. Till vänsterrepresentant föreslog han Jan Milld, försteman på Socialisternas lista. Här fick han nej. Hela vänstern fördömde förfaringsättet. Då vände sig Kockum till Liberalerna, som varken av Socialisterna eller Vänsterns studentklubb betraktades som ett vänsterparti. Ej heller Liberalerna ställde upp. I enlighet med ett förslag från VSK beslöt fullmäktige om misstroendevotum mot Peter Kockum med 18 röster mot 17 och två nedlagda för att han handlat självsvåldigt och odemokratiskt. O-68, som betraktade beslutet som en "influensakupp", gick till motattack genom att samla ihop fullmäktigenamn på en lista, där dessa ledamöter reserverade sig mot beslutet om misstroendevotum.¹ Två ITP:are, som hade lagt ned sina röster, fanns med på listan. Därmed hade de protesterat mot ett beslut som de själva i praktiken hade medverkat till. Tilläggas skall att Peter Kockum satt kvar. Han och hans parti betraktade misstroendevotumet som enbart ett taktiskt spel av vänstern.²

Vi kan här se att det inte bara var en kamp mellan vänstern och högern i kårfullmäktige. Även en maktkamp mellan det högsta beslutande och det verkställande organet kunde skönjas. Studentvänstern hävdade kårparlamentarismens princip: Kårordföranden borde ha kårfullmäktiges förtroende. Om inte så var fallet borde han att avgå. O-68 med Kockum i spetsen betraktade emellertid en del fullmäktigebeslut som ett resultat av vänsterns "odemokratiska" metoder och som därför kunde ifrågasättas och negligeras. I stället stödde sig O-68 och Kockum på sin starka maktposition i kårstyrelsen. Partiet såg sig som en politisk kraft som stod för kontinuitet och ansvarstagande i kårarbetet. Taktiken blev därför att låta stormarna i kårfullmäktige få blåsa över i förhoppning att kastbyarna inte skulle nå upp till administrationen.

Det var inte bara vänstern och liberalerna som försvarade kårparlamentarismen. Kåraktivisternas ordförande skrev något senare: "Peter Kockum - kårordföranden - är givetvis välkänd för de flesta. Prickad av fullmäktige kvar sitter han ändå på sin post. Helt visst fordras det politisk moral för att avgå från sin post efter en prickning av studentkårens högsta

---

¹ Fullm. 17/4 1969, bilaga. Reservationen var författad av Carl Bildt. Läsaren kan känna igen den bildtska formuleringsförmågan: "Debatten kom att präglas av en intellektuell fattigdom och en ovilja att acceptera logiska resonemang från vänsterns sida som bådar illa inför fullmäktiges fortsatta arbete."

² Ibid. samt *Gaud.* 7/1969, s. 5.

beslutande organ. Ingen väntar sig följaktligen att Peter Kockum skall avgå - hur många prickningar han än utsätts för".¹

Konflikterna om de internationella frågorna ebbade inte ut helt efter 1968. Då och då dök de upp på nytt. Ett år efter majrevolten i Paris diskuterades ett förslag om ett större penningbidrag till "American Deserters Committee", som hade som uppgift att hjälpa de amerikanska desertererna. Vänstern lyckades inte få igenom förslaget, men det visar att Vietnamkriget fanns där i bakgrunden som en fortsatt pådrivande faktor för politiseringen.² Vid samma tillfälle försökte liberalen Magnus Lagerkvist få fullmäktige att anslå 10.000 kronor till FNL:s utbildningssektor - ej heller detta lyckades.

Inför valet hösten 1969 framhöll O-68 att det varit problem att regera tillsammans med en rad splittrade och opolitiska partier. Partiet delade vänsterns åsikt att de s.k. opolitiska partierna endast var skenbart opolitiska. O-68 var inte nådigt i sin bedömning av de opolitiska mittenbröderna: Dessa var både opålitliga och karriärinriktade. Den studentfackliga gruppen kunde inte bli, påstod O-68, något annat än ett "kärnutte- och myglargång" utan handlingskraft.³

O-68 hade tagit på sig som huvuduppgift att stoppa vänstern. Partiet erkände att det endast delvis hade lyckats men påstod att vänstern inte längre uppträdde som studenternas talesman, utan hade tvingats acceptera sin roll som minoritetsgrupp. Partiet betonade också att det med hjälp av rationaliseringsexperter sett över studentkårens organisation. Detta skulle leda till både bättre service och lägre kåravgifter.⁴

Politiseringen av kårpolitiken under 1968 avsatte sina spår i valmaterialiet från 1969 års kårval. Studentvänstern och O-68 hade 1968 varit i första ledet när det gällde att i sin valpropaganda ge ett större utrymme för kritik av sina motståndare med ett skarpare språkbruk. Nu hade detta i 1969 års valpropaganda spritt sig till de andra kårpartierna. I långa valdebattinlägg av pamflettyp angrep nästan varje parti sina motståndare. Så till exempel var SUS' Eva-Christina Cederlov arg på "skitsnacket i kårfullmäktige, vare sig det kommer från höger, vänster eller ultravänster". Liberalerna tyckte att Allsköns samling var en "högerextrem samling av den typ som man hoppats slippa se i Sverige". Vänstern hade, enligt Liberalerna, bevisat - genom sina ändlösa diskussioner om ordningsfrågor och paragrafrytteri i fullmäktige - sin totala oförmåga att handla konstruktivt. VSK ansåg att Socialisterna mest tänkte på sin karriär i SAP och att O-68

---

¹ *Gaud.* 11/1969, s. 3.

² *Fullm.* 5/5 1969.

³ *Gaud.* 11/1969, s. 6.

⁴ *Ibid.*

var ett reaktionärt parti med högvärlödade byråkrater, som tjänade på studenterna i stället för att tjäna dem. Kåraktivisterna slog åt både höger och vänster: "Det skrämmande med Allsköns samling är att partiet ej endast består av lallande festprissar - i kulisserna finns den militanta högerextremistgruppen Demokratisk Allians"; "Liberalerna har i ett par år be dragit sina väljare och fört dem bakom ljuset med sin skenbara liberala fasad"; "Socialisterna leds av en oärlig och skensocialistisk grupp som känner maktvittring i år"; "Till sist Opposition 68 - ett blankt ark papper beskriver bäst vad partiet utträttat i år på kåren".¹

Detta är bara ett urval av alla fräna uttalanden från 1969, men de ger läsaren en viss bild av debattklimatet och förhållandet mellan partierna vid denna tid. De förändrade kårpolitiska språket kan förklaras med att en ny debattkultur hade införts i studentrevoltens kölvatten.

Tendensen från 1968 höll i sig i valet hösten 1969. O-68 ökade och fick 15 av de 40 mandat (föreg. år 11 mandat). Socialisterna fick 9 (6), VSK 5 (6) och Clarté 2 (0) mandat. Därmed hade studentvänstern ett mandat mer en O-68. Liberalerna höll ställningarna med sina 3 mandat. Däremot minskade antalet mandat för de opolitiska partierna ytterligare: SUS fick 2 (3), Kåraktivisterna 2 (5), ITP 2 (3) och Allsköns samling åkte ut.² Därmed hade denna grupp av partier smält samman till 6 mandat i kårfullmäktige. Kåraktivisterna och ITP hade utgjort fundamentet i kåren våren 1968, då de tillsammans (efter valet 1967) hade haft 24 mandat.³ Gaudeamus konstaterade att de partier som inte ville låta sig placeras på den politiska skalan, utan i stället vidhöll student as such-principen, gick bakåt. Tidningen tillade i samma artikel att denna tendens fanns i hela riket men att den var kraftigast uttalad i Stockholm.⁴

Klarare än så kunde inte saken uttryckas. Student as such-principen, som under 50-talet och under en stor del av 60-talet hade varit grundva len för det kårpolitiska arbetet, riskerade nu att försvinna ut ur kårpolitiken.

Striden om gruvarbetarnas pengar 1970 -politiseringsprocessens höjdpunkt

På riksplanet hände mycket som kom att förändra den politiska situationen för den nya vänstern. Det viktigaste var den stora strejkväg som gick

¹ Citat och uppgifter om valet 1969 är hämtade från kårpartiernas valmaterial/propaganda, infört i *Gaud.* nr 15 och 16 1969.

² Valresultat hösten 1969 i *Gaud.* nr 17/1969, s. 1.

³ Valresultatet hösten 1967 (val av 1968 års fullmäktige) finns i *Gaud.* 19/67, s. 12.

⁴ *Gaud.* 17/1969, s. 1.

fram över landet i början av 1970. De många strejkernas upptakt var en hamnarbetarstrejk i Göteborg i november 1969 följt av den stora gruvstrejken vid LKAB i Malmfälten en månad senare. Den sistnämnda blev utomordentligt uppmärksammad av både massmedia och allmänheten och den pågick i nästan två månader. I dess kölvatten följde en lång rad mindre strejker runtom i landet under den andra hälften av januari 1970. Under tre veckor genomfördes nära 75 vilda strejker av sammanlagt drygt 15.000 arbetare.¹ En lång rad av de största verkstadsindustrierna var bland de strejkdubbade. Att det verkligen var frågan om en strejkvåg under 1970 visar statistiken. Antalet strejker under åren 1968-1973 var: 1968:5, 1969:25, 1970:137, 1971:63, 1972:44, 1973:65.²

Historikern Christer Thörnqvist, som har studerat olika strejkrörelser i Sverige under efterkrigstiden, har framhållit att 70-talets strejkvåg var ett generellt fenomen, som berörde stora delar av västvärlden. Den troligaste förklaringen till detta fenomen är, enligt Thörnqvist, att efterkrigstidens ekonomiska boom i början av 70-talet övergick i lågkonjunktur. Han vill dock inte helt utesluta att radikaliseringsvågen kan ha haft en påverkan på 70-talets strejkvåg, eftersom ideologiska förändringar kan få sina effekter långt i efterhand.³ Ett karaktäristiskt drag i händelseutvecklingen var, enligt Thörnqvist, det stora intresse som massmedia visade för strejkvågen i början 70-talet.⁴

De vilda strejkerna uppmärksammades i alla högsta grad av studentvänstern. Studentaktivisterna tyckte sig se en ny och mera revolutionär epok i arbetarrörelsens historia. De såg också framför sig en möjlighet att förverkliga ett samarbete mellan studenter och arbetare. Majrevolten i Paris 1968 hade för en kort tid verkat som en början på ett sådant samarbete. 1970 tycktes det som en liknande möjlighet hade givits den svenska studentvänstern. Hela strejkvågen upplevdes som en strid mot etablissemanget. I detta ingick inte bara myndigheter och företag utan även facket. I TV kunde tittarna få inblickar i dramatiska stormöten, där deltagarna gick till storms mot både företagsledning och fackets representanter.

På ett fullmäktigemöte i februari föreslog studentvänstern att kåren skulle uttala sitt stöd och dessutom skänka 150.000 kronor, ett i dåtidens penningvärde mycket stort belopp, till de strejkande gruvarbetarna vid LKAB. Förslaget lades fram så sent som vid ett-tiden på natten. Alf Gustavsson (Soc.), som var den som yrkat på att motionerna om stöd till

---

¹ Rolf Granstrand & Bodil Henriksson, "Arbetsdomstolen och de olagliga strejkerna 1969-1973", i *Studier i arbetarrörelsens historia* 6/1975, s. 7.

² *Ibid.*, s. 4.

³ Christer Thörnqvist, *Arbetarna lämnar fabriken* (Göteborg, 1994), s. 111.

⁴ *Ibid.*, s. 123.

gruvarbetarna skulle behandlas denna kväll, föreslog att studentkåren skulle anta följande yttrande: ”Vi vill uttala vårt helhjärtade stöd åt er beslutsamma kamp för förbättrade löne- och arbetsförhållanden. Era krav är rättmätiga. Det är vår förhoppning att ni kan föra kampen till ett segerrikt slut. Fullmäktige vid Stockholms Universitets Studentkår”¹ Beslutet om att skänka pengar till gruvarbetarna gick igenom under förhållanden, som inte går att i efterhand klarlägga.² Några fakta kan dock fastställas: Beslutet var fattat i fullmäktige och protokollfört, men styrelsen med ordföranden Thomas Thiel (O-68) i spetsen vägrade att betala ut det stora beloppet. Thiel t.o.m. skrev ett brev till regeringen, i vilket han hävdade att beslutet hade tillkommit under tvivelaktiga former. Vidare efterlyste han klarare riktlinjer för gränsdragningen av kårens kompetensområde.³ Debatten gick vidare. Studentvänstern talade om ett försök till högerkupp och studenthögern talade om en vänsterkupp.⁴

Clarté, som inte tyckte att det var rimligt att ”reaktionären” Thiel försökte stoppa utbetalningen av pengarna med hjälp av universitetsstadgan, gick ut i en kampanj för att samla ihop namnunderskrifter till förman för ett allmänt kårmöte, där frågan om de inestående pengarna till gruvarbetarna skulle behandlas.⁵ Stadgan gav nämligen en möjlighet att samla alla kårens studenter till ett rådgivande stormöte. Det hade skett två gånger under 60-talet.

Det blev nu ett märkligt ställningskrig i kåren. Genom att Peter Hougner (ITP) bytt sida och gått över till vänstern i kårfullmäktige, kunde ställningen bli 20 röster mot 20. I ett sådant fall skulle lottning äga rum. Detta hände under ett fullmäktigemöte i mars, då vänstern gjorde en slagkraftig markering mot kårstyret genom att rösta på 0 kronor i arvode för de högsta förtroendevalda tjänstemännen. Lottningen avgjorde arvoden för var och en av de förtroendevalda i toppen. Thiel hade tur i lottningen och fick behålla sitt arvode, medan kårvicen och en del andra helt förlorade sina arvoden.⁶ Nu hade politiseringen av kåren t.o.m. fått stora privatekonomiska konsekvenser. Toppfunktionärerna beräknades arbeta mer eller mindre på heltid åt studentkåren och som en konsekvens av detta hade de arvoden som kompenserade inkomstbortfall. Senare under

---

¹ Fullm. 24/2 1970.

² I *Gaud.* 4/1970 ger de båda sidorna sin syn på vad som hade hänt under fullmäktiges möte den 24/2. Liberalerna röstade emot förslaget p.g.a., som de sade, tvivelaktiga former för beslutet, trots att de i princip var för förslaget.

³ Brevet finns i avskrift i *Gaud.* 4/1970, s. 4.

⁴ *Gaud.* 4/1970, s. 4 f.

⁵ *Gaud.* 4/1970, s. 5.

⁶ Fullm. 23/3 1970.

låsåret skulle emellertid de som hade haft otur i lottningen få tillbaka sina arvoden.¹

Hur gick det då med gruvarbetarnas pengar? Jo, det rådgivande kår-mötet i mars beslutade att kåren skulle verkställa det kontroversiella beslutet, men kårordföranden vidhöll sin ståndpunkt. Efter nyvalet 1970 ut-sågs en ny ordförande, Dag Klackenbergs, som ej heller han ansåg sig kunna utbetala det innefrusna stödet till gruvarbetarna.

Striden om gruvarbetarnas pengar är en parallell till den föregående striden kring misstroendevotumet mot Kockum. Taktiken från kårstyrel-sens sida är densamma: De kontroversiella beslutens legitimitet ifrågasätts och i kraft av sin ledande position i administrationen låter styrelsen frå-gan ebba ut.

Clarté gick en helt annan väg genom att ta initiativ till ett extra kår-möte för att få stöd för sin linje. Ett kårmöte innebar att samtliga studenter hade rätt att delta i mötet. Detta låg i linje med studentvänsterns stormötesdemokrati. Svagheten, sett ur vänsterns synvinkel, var att mötet endast hade en rådgivande funktion. Vänstern räknade troligen med att den opinionsskapande kraften hos ett sådant stormöte skulle vara så stor att kårledningen skulle tvingas ge efter i frågan.

Fortsatt internationalisering i studentkåren 1970

Natten till den första maj lät president Nixon amerikanska trupper inva-dera Kambodja. De amerikanska studenterna demonstrerade mot Nixons krigspolitik. Då fyra studenter vid Ohio:s universitet sköts till döds av nationalgardet, sköljde en våg av protester och våld över den amerikanska studentvärlden. Protestvågen gick vidare över världen och nådde även Stockholm.

Dessa händelser utgjorde en mörk bakgrund, när studentvänstern lyckades få till stånd ännu ett kårmöte i maj. Denna gång gällde det stöd och pengar till FNL. Endast 350 kårmedlemmar kom till mötet, vilket antog en resolution som kraftigt fördömde USA:s krigspolitik. Det kräv-des också i resolutionen att Stockholms studentkår skulle bidra med ett betydande belopp till FNL:s verksamhet.² Kårstyrelsen ignorerade även denna gång ett kårmötesbeslut.

Att ta upp storpolitiska frågor till behandling i fullmäktige var nu mer självklart än tidigare. I november antog fullmäktige ett förslag som fördömde den spanska regimens behandling av den baskiska befolk-

¹ Genom beslut i fullmäktige den 8/9 fick toppfunktionärerna tillbaka sina arvoden (Fullm. 8/9).

² Hela resolutionstexten finns i *Gaud.* 10/1970, s. 5.

ningsminoriteten. Bakgrunden var att Francoregimen hade startat en rad militärrättegångar mot baskiska motståndsmän, vilka nu hotades av dödsstraff. Uttalandet från Stockholm innehöll även ett avståndstagande från den spanska diktaturen överhuvudtaget. Det här uttalandet var ett i den långa raden av uttalanden i internationella frågor. Det anmärkningsvärda är vilka som låg bakom yrkandet: Carl Bildt (O-68) och Claes Leo Lindvall (VSK).¹

När det stundade till kårval hösten 1970 var Vänsterns studentklubb inte längre med. Partiet var upplöst (mer om studentvänsterns utveckling i nästa avsnitt). Inför valet slog sig Kåraktivisterna och ITP samman under beteckningen *Samling Mitten*. Det var ett nytt försök att blåsa liv i student as such-tanken. Valdeltagandet blev lågt: endast 25,4 %. O-68 fick hälften av mandaten (+5). Vänstervinden var trots allt inte över: Socialisterna fick 8 mandat (-1) och Clarté fick 7 (+5). Den kraftiga uppgången för Clarté kan till en betydande del förklaras med att många f.d. VSK-väljare röstade på detta parti. Liberalerna fick 2 mandat (-1). SUS, det äldsta av kårpartierna låg kvar på 2 mandat och det nya Samling Mitten fick endast 1 mandat.²

Ny kårordförande blev Dag Klackenborg (O-68). I kårtidningen uttalade han ett visst mått av självkritik gentemot det egna kårpartiet. Han sade sig vara både glad och förvånad över valutgången men ansåg att slagord som "Håll skrån-vänstern på mattan" hade varit cynisk spekulation för att få väljare.³

Då FNL fyllde tio år gratulerades de i en protokollsanteckning i fullmäktige:

"Det hjältemodiga vietnamesiska folket har under FNL:s ledning vunnit stora och betydelsefulla segrar. För var dag som går försvagas fienden och blir alltmer desperat medan folket enas och stärks i sitt motstånd. För alla som strävar efter fred, oberoende och demokrati står FNL som ett lysande exempel på folkens segerrika kamp och imperialisternas oundvikliga nederlag. Längre leve FNL, Sydvietsnams Nationella Befrielsefront."⁴

Den här gratulationen var undertecknad av studentvänstern (Clarté och Soc.) och av de två liberalerna i fullmäktige, Finn Hedvall och Anders Röttorp.

Debatterna i fullmäktige blev på grund av polariseringen stundtals våldsamma och oerhört långa. I raskt tempo fattade fullmäktige beslut,

---

¹ Fullm. 23/11 1970.

² "Valet i siffror", i *Gaud.* 17/1970, s. 1.

³ *Gaud.* 17/1970, s. 16.

⁴ Fullm. 14/12 1970, bilaga 2.

tog tillbaka dessa, ajournerade sig och uppehöll sig vid både stora och små problem i till synes ändlösa debatter. Båda sidor hänvisade till formalia i sina taktiska utspel. Ibland kunde ledamöterna ägna sig åt en lång debatt, om mötet skulle ajourneras eller inte. En diskussion, om det skulle råda rökförbud i sammanträdeslokalen, kunde förorsaka protokollsanteckningar. Detta studentpolitiska klimat var karaktäristiskt för 1968 och den närmaste tiden därefter. Epokens kärpolitik hade fått sin egen "dramaturgi", som klart skilde sig från både tiden före och efter.

Kris i lärar- och lokalfrågan

Antalet studenter vid Stockholms universitet mer än fördubblades under 60-talet.¹ Det ligger därför nära till hands att anta att problem förorsakade av överbefolkningen av universitetet skulle vara en betydande bakgrundsfaktor till studentradikaliseringen.

Eftersom den förut nämnda automatiken tilldelade institutionerna ekonomiska resurser efter antalet studenter, låg problemen i Sverige på ett annat plan än det ekonomiska: Även om pengarna fanns lyckades inte institutionerna skaffa fram tillräckligt med lärare och undervisningslokaler - att utbilda universitetslärare och att i stor skala bygga ut lokalkapaciteten var då som nu långsiktiga projekt.

I det följande granskar jag dessa problems omfattning i Stockholm och hur de behandlades i den kärpolitiska processen.

Låsåret 1967/68 var ett krisår både vad beträffar lokaler för undervisning och studentbostäder. Frescati, Stockholms förortsuniversitet, hade ännu inte byggts. Studiesituationen för många var näst intill katastrofal. Undervisning kunde bedrivas i de mest egendomliga provisoriska lokaler, utspridda över hela staden. "Det är ett helvete att ordna med lokalerna", sade en av de ansvariga för lokalanskaffningen på statskunskapen. Denna institution, med ett tusental inskrivna studenter, hade på grund av det snabbt växande studentantalet blivit tvungen att hyra in sig i minst sagt udda lokaler: En grupp höll till i Israelmisionens kyrka, och i ungarshotellet Vale på Hagagatan höll både statsvetare och matematiker till.

Nationalekonomiska institutionen var en annan stor institution. Den hyrde in sig i KFUM:s hörsal på Snickarbacken. Denna lokal hade för få fönster och dåligt med luft. Företagsekonomiska institutionen, med 2500 studenter hade egna lokaler som tillsammans rymde 138 åhörare. Vid skrivningar fick institutionen i bland söka sig ut ur staden för att finna en

---

¹ Bedoire & Thullberg 1978, s. 111.

tillräckligt stor lokal. Rektorn för Stockholms universitet, Dag Norberg, tyckte att lokalsituationen för universitetet var "kuslig" men tröstade sig med att det ännu inte skedde någon undervisning på gatan.¹

Trots dessa omständigheter är det sällan som de olika problemen lämnar spår efter sig i styrelse- och fullmäktigeprotokoll. En liten glimt av bostadsproblemet skymtade till på ett styrelsemöte i september 1967. Kårens vice ordförande talade om detta problem som "det stora sorgebar-net". Han beklagade att en aktuell hyreshöjning stod "helt utanför Stockholms studentbostäders kontroll". Det var tyvärr ekonomin som styrde och inte kårens ledning.²

Även lärarbristen kom upp i kårsammanhang. På ett styrelsemöte i början av 1968 meddelade en ledamot att det inte fanns någon lektor som undervisade på ettbetygsnivån i nationalekonomi. Dessutom var endast två av nio lediga lektorstjänster i ämnet utlysta. Styrelsen beslöt att kontrollera förhållandena på institutionen.³ Sådana här reaktioner på lärarbristen var dock inte vanliga i kåren.

Historikern Per Thullberg talar om "näst intill desperata stämningar" i utbildningsexplosionens spår och han anser att kårhusockupationen belyste dessa stämningar.⁴ Med andra ord sätter han de missförhållanden som uppkom på grund av utbildningsexplosionen i samband med studentradikaliseringen. Min egen studie tyder på att det inte går att finna ett entydigt samband. Det finns flera tecken på att dessa missförhållanden spelade en mindre roll i Stockholms studentkår än på åtskilliga håll utomlands. Det förekom till exempel inte någon omfattande debatt om de olika problemen i utbildningsexplosionens spår. Studentvänstern stred inte heller på barriaderna i kårfullmäktige för att få till stånd kraftfulla åtgärder mot den rådande bostads-, lokal- och lärarbristen. De här problemen politiserades således inte i kårsystemet. I stället blev det UKAS-frågan och de internationella frågorna som blev föremål för politisering. Vad berodde detta på? Min egen teori kan formuleras på följande sätt: Samtliga aktörer var överens om behovet av att komma till rätta med ovan nämnda brister så snart som möjligt och att de var medvetna om att samhället hade resurser att lösa dessa problem på lite längre sikt. För Stockholmskårens del var läget dessutom något ljusare än på en del andra håll, så till vida att projekteringen av ett utbyggt universitet, Frescati, pågick för fullt. Bostads-, lokal- och lärarbristen kunde därför upplevas som övergående problem, som studenterna var tvungna att acceptera ytterligare en tid.

¹ Citat och beskrivningar av lokalbristen hämtade från *Gaud.* 12-13/1967, s. 6.

² Styrelsen 4/9 1967.

³ Styrelsen 24/1 1968.

⁴ Bedoire & Thullberg 1978, s. 85.

Politiseringsprocessen vid Stockholms studentkår -sammanfattning och diskussion

Studentvänsterns övergripande strategi i kårpolitiken var att politisera kåren och använda den som en plattform för att kunna föra ut sina idéer. Studentvänstern var nämligen mycket medveten om opinionsbildningens betydelse för framgångar i det politiska arbetet. Däremot var inte studentvänstern särskilt intresserad av att få makten över studentkåren. De ville inte bli en del av det kåretablissemang som de så starkt kritiserade.

Förutom UKAS-frågan, som behandlas i ett kommande avsnitt, lyfte studentvänstern särskilt fram de storpolitiska frågorna i kårpolitiken. Studentvänstern lyckades i strid med den studentfackliga falangen föra in dessa i kåren. En inkörsport för de storpolitiska frågorna, och då i synnerhet Vietnamfrågan, blev diskussionen i kårfullmäktige om förhållandena i Spanien och Grekland. Dessa båda länder var hårda diktaturer vid denna tid och det rådde konsensus i det svenska samhället om att de här regimerna borde fördömas. Det var därför svårt för de studentfackliga kårpartierna att säga nej till vänstermotionerna i Spanien- och Greklandsfrågan. Dessa kårpartier höll dock länge stånd i Vietnamfrågan och avslög till en början motioner, som föreslog stöd till Nordvietnam och Hanoi. Varför skulle det vara mer opolitiskt och studentfackligt att hjälpa studenterna i Grekland och Spanien än dem i Hanoi? Den internationella insamlingen till förmån för Hanois universitet ställde denna fråga på sin spets. De studentfackliga partierna hade inte något konsekvent och logiskt svar.

Till sist brast den studentfackliga fördämningen genom att även Hanoi fick stöd både i form av uttalanden och pengar. En nyckelroll i sammanhanget hade Kåraktivisterna. I valet 1967 hade partiet beskrivit sig som ett progressivt studentfackligt parti. Vad som nu hade hänt var att de progressiva radikala krafterna tog överhanden över de studentfackliga. Både den inhemska och den internationella utvecklingen påverkade partiets beslut.

Det mest påtagliga resultatet av studentvänsterns agerande var således den politisering av kåren som ägde rum under 60-talets sista år. Så sent som våren 1968 hade studentas such-principens försvarare makten i kåren, men de närmast följande åren blev denna grupp en liten minoritet. Därmed hade det skett ett kårpolitiskt systemskifte.

I tidsskedet från 1966 fram till hösten 1968 fanns studentvänsterns motståndare i de studentfackliga kårpartierna. I dessa fanns både opolitiska kårfunktionärer och aktiva i studenthögern. Denna första typ av motstånd gick ut på att helt enkelt förhindra att ideologiskt särskiljande

politiska frågor togs upp till behandling. Strategin från det studentfackliga hållet var att stödja sig på ett kårpolitiskt system, som utgick ifrån student as such-principen. Detta system hade visat sig mycket starkt från 50-talet fram till 60-talets slut, vilket fick vänsterns motståndare att underskatta vänsterns politiseringsstrategi.

Inför kårvalet hösten 1968 gick en stor del av studentvänsterns motståndare över till en helt ny strategi. Ett antal aktiva i studenthögern hade kommit fram till att det inte gick att föra en kamp mot studentvänstern inom ramen för ett studentfackligt kårpartisystem. De bildade då ett eget kårparti, O-68, vilket fick som sin främsta uppgift att bekämpa vänstern i kårpolitiken med rent politiska medel. Studenthögern hade tidigare varit en av de främsta garanterna för student as such-principen. Därför var det ett radikalt nytänkande från Stockholms studenthögerns sida, när den startade ett eget politiskt kårparti. O-68 blev efter valet hösten 1968 med sina 11 mandat det största partiet i kårfullmäktige, men många av rösterna togs från de studentfackliga mittenpartierna. Den politiska mitten i kåren blev mycket svag. Därmed hade det skett en polarisering mellan högern och vänstern. Den parlamentariska situationen i fullmäktige medförde att den försvagade studentfackliga falangen trots allt fick en vågmästarroll.

Etablerandet av ett profilerat kårhögerparti var ett fenomen speciellt för Stockholm. Uppsala hade visserligen sitt UUS (Uppsala Universitets Studenter)¹ och Lund hade sitt Fris (mer om detta nedan), men båda dessa partier hade en i långa stycken studentfacklig framtoning, som starkt kontrasterade till O-68:s politiskt offensiva stil. Reaktionen mot studentrevolten och vänsterradikaliseringen fick därigenom starkare politiska förtecken i Stockholm än på de övriga två större kårorterna.

När politiseringsprocessen nådde sin höjdpunkt 1970 i och med fullmäktiges beslut att skänka 150.000 kronor till de strejkande gruvarbetarna, prövade vänsterns motståndare ytterligare en strategi. Denna gick ut på att stoppa vänsterförslag på rent formella grunder. I kraft av sin ställning i kårstyrelsen ignorerade studenthögern fullmäktiges beslut i ovanstående fråga med motiveringen att beslutet inte var fattat på ett formellt riktigt sätt. Följden blev ett ställningskrig mellan inte bara högern och vänstern utan också mellan det beslutande och det verkställande organet i kåren.

Stockholms studenter hade mer än fördubblats under 60-talets gång. I utbildningsexplosionens spår följde en mängd problem. Framför allt led Stockholms universitet och dess studenter brist på behöriga lärare, undervisningslokaler och studentbostäder. Även om institutionerna tilldela-

---

¹ En kortfattad redogörelse av den kårpolitiska utvecklingen i Uppsala finns i Elvander 1978, s. 397 ff.

des ekonomiska medel i relation till antalet studenter kunde inte de enskilda institutionerna få fram tillräckligt med behöriga lärare och undervisningslokaler.

Jag tolkar mitt material så att dessa problem inte hade någon större betydelse för politiseringen och radikaliseringsprocessen av studenterna. Det finns ett antal rimliga förklaringar till detta förhållande. I Sverige fanns ekonomiska resurser att komma till rätta med de olika brister som uppstått som en följd av utbildningsexplosionen, men det skulle däremot ta tid att få fram tillräckliga resurser för att lösa alla problem. Det rådde konsensus om att dessa problem borde lösas så snart som möjligt. Ingen kunde heller tvivla på statsmakternas goda vilja i detta fall, eftersom projekteringen av den nya universitetsområdet i Frescati pågick för fullt.

Studentvänstern valde att politisera helt andra frågor än de ovanstående. Det fanns inte någon anledning att politisera frågor som det rådde konsensus kring och som därmed inte var politiskt och ideologiskt särskiljande.

Radikaliseringsprocessen i Stockholm - den nya vänstern växer fram

Jag har i det föregående avsnittet studerat politiseringsprocessen i kåren och hur studentvänstern och studenthögern agerade inom ramen för det kärpolitiska arbetet. I det följande granskar jag framför allt studentvänstern och hur denna utvecklades under de avgörande åren 1967-1970.

Vilka tillhörde studentvänstern i Stockholm?

Det är inte helt självklart vilka individer eller organisationer som skall räknas till studentvänstern. De dåtida aktivisterna inom denna gav själva olika svar. Jag vill dock göra ett försök till indelning och bestämning:

Studentvänsterns kärpartier har jag redan behandlat. Förutom dessa fanns det *vänsterorganisationer* utanför den direkta kärpolitiken: 26-aprilrörelsen, 27-majrörelsen, Unga Filosofer, NU-grupperna samt miljö-, u-lands- och fredsgrupper. Vidare fanns det *politiska ungdoms- och studentförbund*. Vi får inte heller glömma de olika *institutionsgrupper* som var livaktiga aktörer i radikaliseringsprocessen.

Ett antal personer inom studentvänstern var verksamma i flera av dessa partier och organisationer. Jag vill i detta sammanhang ge några betydande exempel: *Anders Carlberg* var ordförande i Vänsterns ung-

domsförbund, fullmäktigeledamot för Samling Vänster 1967/68 och informell ledare under kårhusockupationen. Under denna sekunderades han av *Peter Lamming*, som tidigare hade varit aktiv i SECO och i FNL-rörelsen. Nu 1968 var han, som vi redan sett, en mycket aktiv motionär i kårfullmäktige för Samling vänsters och senare för VSK:s räkning samt styrelseledamot i Socialistiska förbundet. *Marina Stenius-Aschan* hade varit chefredaktör för kårtidningen i Helsingfors. Hon var från hösten 1968 aktiv i VSK och tillika detta år en av redaktörerna för *Gaudeamus*. Den andre redaktören från samma tidning var *Christina Ollén-Riben*, f.d. pressekreterare i Stockholms studentkår, som 1968/69 var med på kårpartiet Socialisternas lista. *Lars-Erik Backman* var också med i detta parti. Dessutom var han med i Svensk-kubanska föreningen och aktiv i den s.k. revolten på statskunskapen. *Bengt Liljenroth* var mycket aktiv i Samling Vänster och senare i Socialisterna. Han var också redaktör för Socialdemokratiska Studentförbundets tidning *Libertas*, kassör i Unga Filosofer och med i tidningen *Kommentars* redaktion. Pionjären inom Unga Filosofer, *Åke Löfgren*, var också fullmäktigeledamot för Samling Vänster och tillika fredspolitiker. *Teddy Arnberg* hade studerat SDS-rörelsen i USA. Han var fullmäktigeledamot för Samling Vänster och med i Unga Filosofer. Listan kunde göras mycket längre men detta urval ger ändå en bild av hur de aktiva inom studentvänstern kunde formera sig i olika partier och grupper.¹

Studentvänsterns internationella kontakter

Stockholms studentvänster hade goda internationella kontakter på olika plan. Jag antar att dessa kontakter påverkade Stockholmsvänsterns idémässiga utveckling. Här följer en granskning av några av dessa internationella kontakter.

Den 17-19 januari 1968 ägde en stor *studentkonferens* rum i Dublin. En mängd länders studentorganisationer både från öst och väst sände delegater. *Christina Hallman-Larsson* och *Anne-Marie Lindgren* var SFS' representanter på konferensen. Det stora ämnet var studerandedemokratin. I en stort upplagd artikel i *Gaudeamus* berättade *Christina Hallman-Larsson* om konferensen och gav också en översikt över den franska studentrörelsen. Hon redogjorde för franska massaktioner och beskrev även

---

¹ Denna personpresentation bygger bl.a. på kårpartiernas egna presentationer i *Gaud.* 16/1968. Se även *Gaud* 12/1968 (Unga Filosofer); *Gaud.* 5/1970 (Stenius-Aschan); *SvD* 28/2 1988 (Lamming).

de franska studenternas ideologiska grundsyn och praktiska taktik.¹ Detta var tiden strax före den stora franska studentrevolten.

Hallman-Larsson och Lindgren tillhörde båda Stockholms studentvänster. Konferensen gav dem möjlighet att få ökad kunskap om studentrörelserna i övriga europeiska länder, en kunskap som de förmedlade vidare till andra aktiva i Stockholmsvänstern.

Då den västtyske studentledaren *Rudi Dutschke* besökte Stockholm i mars höll han ett tal i Medborgarhuset. Peter Lamming från Samling Vänster var där och intervjuade honom. I en artikel i *Gaudeamus* presenterade Lamming den västtyske studentledarens idéer: Det västtyska SDS' roll var, enligt Dutschke, att organisera aktioner mot statsapparaten och därigenom sträva mot ett samhälle, där människan inte längre förtrycktes i sin personliga utveckling på grund av att hon institutionaliserades och cyniskt utnyttjades i sitt arbete. SDS' metod var den stegvisa revolutionen. I sitt tal kom Dutschke också in på UKAS-reformen. Han jämförde UKAS med motsvarande tyska "reaktionära" reform. I båda fallen hade politikerna gjort eller ville göra universiteten till "fabriker" och studenterna till "fackidioter".²

Vid den här tiden var Rudi Dutschke kanske den mest kände studentledaren i väst. Bara drygt en månad senare skulle studentrevolterna komma i gång i många länder. Det var således under upptakten till dessa revolter som Dutschkes Sverigebesök ägde rum. Naturligtvis visste varken Dutschke eller några andra studentaktivister vad som skulle komma att ske, men de var medvetna om att studentrörelsen var på frammarsch och de tog också vara på olika möjligheter att föra ut studentrörelsens ideologi.

Stockholms studentvänster intresserade sig även för studentrörelsen i USA. Våren 1968 besökte Teddy Arnberg USA för att där studera den nya vänstern. Han kom samma år ut med en bok som byggde på erfarenheterna från USA-besöket.³ Framför allt hade Arnberg, under sitt besök, kontakter med olika aktivister inom SDS och Black Panther Party. Arnberg sympatiserade med en ideologisk riktning inom det amerikanska SDS, som två tongivande teoretiker, Greg Calvert och Carol Nieman, presenterat vid denna tid. Enligt dessa skulle, vid sidan av den traditionella arbetarklassen, studenter och akademiker betraktas som en slags ar-

---

¹ *Gaud.* 2/68, s. 6.

² *Gaud.* 6/1968, s. 14

³ Teddy Arnberg, *Revolutionära rörelser i USA*. (Stockholm, 1968). Arnbergs bok uppmärksammades även i Lund. Håkan Arvidsson kritiserade starkt vissa av Arnbergs teser i en recension. Se *Lgd* 18/1968, s. 22.

betarklass.¹ Denna tes blev omstridd inom studentvänstern både i USA och i Sverige.

Unga Filosofer anordnade i slutet av augusti och början av september 1968 ett internationellt seminarium om USA:s utrikespolitik.² Flera från den internationella nya vänstern medverkade som talare: Gareth Stedman Jones, historiker från Oxford, tillhörde redaktionen för *New Left Review*. Robin Blackburn var också redaktionsmedlem och dessutom en av Englands mest kända studentledare. Eike Hemmer var verksam inom det västtyska SDS. Bland de ämnen som behandlades kan nämnas: USA:s imperialism: uppkomst och utveckling; Den moderna kapitalismens politiska ekonomi; Amerikanskt kapital i Europa; USA i Latinamerika; USA i Israel; USA i Västtyskland; USA-CIA i Indonesien; USA i framtiden.

Vietnamkriget hade medfört att den internationella nya vänstern satt sökarljuset på den amerikanska utrikespolitiken i stort. Nu tog även den svenska studentvänstern mycket aktivt del i denna debatt. Eftersom USA-seminariets föredrag utgavs i bokform, kunde en större krets ta del av dessa och därmed fick budskapet ytterligare spridning.

Nya vänsterrörelser växer fram

En rörelse av nyvänstertyp var gruppen *Unga Filosofer*. Det var på filosofiläraren Åke Löfgrens postseminarier 1965 som denna grupp började växa fram.³ En antal studenter samlades hos honom på hans tjänsterum för att diskutera filosofiska och existensiella frågor. Löfgren, som undervisade i praktisk filosofi, brukade en kväll i veckan hålla föreläsningar om dygder, det vill säga normativ etik. Detta var ett aktuellt ämne denna höst. Vietnamkriget hade blivit alltmer uppmärksammat både i USA och i resten av världen. Därför började de studera de bakomliggande orsakerna till detta krig.⁴

Sent på hösten 1965 deltog gruppen - som först kallade sig *Studenter i praktisk filosofi* - i en namninsamlingsaktion mot USA:s krig i Vietnam. Bakom uppropet stod "Kampanjen mot atomvapen". Gruppen startade också studiegrupper, som behandlade USA:s utrikespolitik efter 1945 samt studerade Vietnams historia och fransk kolonialism. Gruppens medlemmar ville förena saklighet med engagemang. De uppfattade det dess-

---

¹ Arnberg 1968, s. 48 ff.

² Föredragen spelades in på band och de viktigaste utgavs i bokform: *Om Förenta Staternas imperialism. Ett symposium redigerat av Unga Filosofer* (Stockholm, 1969).

³ Om Unga Filosofers begynnelse, se "Unga Filosofer" av Ragnar Ohlsson i *Ungdomsåret 1969*, s. 77 ff. Ohlsson, som skrev sin artikel 1968, var aktiv i Unga Filosofer vid denna tid.

⁴ *Ibid.*, s. 78.

utom som en moralisk plikt att handla med utgångspunkt från det vetande som var och en hade om problemet. Att vara medveten var också en plikt. Medvetandet blev till en drivkraft att lämna den teoretiska analysen och gå ut i ett direkt handlande.¹

Gruppen vidgade sin verksamhet: Den startade studiegrupper, författade skrivelser till president Johnson och uppvaktade den amerikanska ambassaden. Ett upprop till USA:s president i *Gaudeamus* nr 1, 1966 blev både uppmärksammat och omdiskuterat.² I slutet av januari 1966 ordnade man protestaktioner mot de återupptagna bombningarna av Nordvietnam. Man gav ut en stencilerad tidskrift: *För Vietnam* och den första maj 1966 presenterade man ett dubbelnummer om Vietnamkriget. Gruppens medlemmar blev efterhand allt mer övertygade om att problemet inte enbart kretsade kring Vietnamkriget. Kriget var bara ett exempel på tidens viktigaste problem: u-landsproblemen. Klyftan mellan den rika tredjedelen av världen och de fattiga två tredjedelarna ökade ständigt.³

Filosoferna kring Löfgren försökte medvetet vara utan fast organisation. Ingen skulle kunna lämna över ansvaret till någon styrelse eller arbetsgrupp. De hade heller inte någon medlemsavgift. Vem som helst kunde bli medlem genom att delta i arbetet. Så småningom var gruppen tvungen att skaffa sig ett postgirokonto för att hantera de likvida medlen. Då skapades den ekonomiska stödföreningen "Unga Filosofer". Det namnet blev efter hand vedertaget som en beteckning på gruppen som sådan. 1966 startade Unga Filosofer sitt u-landsarkiv.⁴ Året därpå kastade sig gruppen in i den s.k. Lamco-debatten. Ylva Momsen och Johan Mannerheim gjorde en sammanställning och analys av LAMCO-affären i anslutning till Löfgrens seminarier i gruppetik.⁵

Det antiauktoritära förhållningssättet var genomgående hos Unga Filosofer. Andra drag var viljan till debatt och betonandet av det personliga engagemangets betydelse. Vidare hade Unga Filosofer en organisationsstruktur som vi känner igen från den nya vänstern: Beslutande organ var medlemsmötet. Medlemmar blev de som deltog i medlemsmötena. Ett arbetsråd fanns också som ett slags verkställande organ.⁶ I övrigt utgjorde olika arbetsgrupper och studiecirkelar basen i verksamheten.

I februari 1968 gav Unga Filosofer ut det första numret av tidskriften *Kommentar*. Eftersom denna kom att få ett avsevärt inflytande på

---

¹ Ibid.

² *Gaud* 1/1966, s. 11.

³ *Ungdomsåret 1969*, s. 80.

⁴ Första rapporten i serien var "Aspekter på u-landsproblemen" 1966.

⁵ Ylva Holmsen, Johan Mannerheim, *Lamco:s Liberia* (Stockholm, 1968).

⁶ *Gaud*. 12/1968, s. 16.

opinionsbildningen i radikala studentkretsar, har jag översiktligt granskat årgångarna 1968-70.

I det första numret konstaterade Kommentars ledarskribent att den unga generationen tog del av vad som hände i världen på ett sätt som inte tidigare generationer gjort, men att samtidigt utlandsrapporteringen i svenska massmedia var otillräcklig, särskilt när det gällde den fattiga delen av världen. I ledaren slogs fast att tidskriften huvudsakligen skulle innehålla artiklar som handlade om förhållanden i Tredje världen och om relationerna mellan rika och fattiga länder. Kommentar räknade med att få kontakt med läsare och medarbetare som hade ett radikalt engagemang. Meningen var att tidskriften skulle få en katalytisk effekt på de idéer som höll på att växa fram.¹

Efter min genomgång kan jag konstatera att Kommentar höll fast vid sin målsättning. Tidskriften innehåll en mängd artiklar om förhållanden i Tredje världen. I den första årgångens 11 nummer fanns inte mindre än 33 artiklar inom bevakningsområdet Tredje världen. Inom detta dominerade Asien med 21 artiklar av vilka 5 tog upp förhållanden i Sydostasien. Endast 7 artiklar behandlade europeiska förhållanden varav 5 handlade om Västtyskland.

Författarna kom från ett brett spektrum på vänsterkanten. Bland första årets skribenter kan nämnas Staffan Beckman, Lisa och Lasse Berg, Noam Chomsky, Rudi Dutschke, Peter Lamming, Bengt Liljenroth, Ragnar Ohlsson, Jean-Paul Sartre, Göran Sonnevi, Susan Sonntag och Peter Weiss. Således blandades etablerade författare och debattörer med aktiva från Stockholms studentvänster i spalterna.

Intressant är att Tyskland dominerade inom bevakningsområdet Europa det första året. Kommentars "man" i Tyskland, Robert Jakobson, presenterade bl.a. APO och SDS.² Av ännu större vikt ur opinionssynpunkt var ett tal av Rudi Dutschke, hållet i Uppsala den 7 mars 1968 och infört i Kommentar nr 4. I talet återfanns den nya vänsterns vanligaste intresseområden och teman. Dutschke talade om den kritiska synen på vetenskapen, om den "nya fascismen" i Västtyskland, om kapitalets behov av ökad utbildning och om de pågående utbildningsreformerna. Han betonade Vietnamfrågans vikt - ingen skulle inbilla sig, sade Dutschke, att den bara handlade om Vietnam. Han framhöll att den tyska studentrörelsen inte var sekteristisk. I stället ställde den emancipationens och imperialismens problem i centrum.³

---

¹ *Kommentar* 1/1968, s. 1. Ledarskribenten var Erik Eriksson, ansvarig utg. och redaktör.

² *Kommentar* 2/1968, s. 14 ff.

³ *Kommentar* 4/1968, s. 3 ff.

Materialet inom området Tredje världen fortsatte att kraftigt dominera innehållet i de efterföljande årgångar som jag undersökt. Ett ofta återkommande tema är USA:s roll i Tredje världen-problematiken. I nr 8/1969 hette det t. ex. att USA:s agerande i Latinamerika var ett av de bästa exemplen på industriländernas avancerade metoder för ekonomisk utskogning och militär och social kontroll - det vill säga imperialism.¹

Det internationella materialets dominans i förhållande till det svenska mötte en viss kritik. Kommentar försvarade dock sin policy med att uppdelningen i "inrikes" och "utrikes" var en felaktig kategorisering. Sverige var inte isolerat utan ingick i *en* struktur: det kapitalistiska systemet dominerat av USA, en struktur som skapade misär åt somliga och överflöd åt andra.²

Kommentars medarbetare betonade att de var oberoende socialister och att skilda ståndpunkter skulle få torgföras i spalterna. Tidskriften propagerade inte för någon speciell socialistisk inriktning. Artiklarna var upplagda på basis av fördjupning och analys i stället för nyhetsreportage. Den nya svenska vänstern hade sitt intresse till stor del riktat mot de globala problemen och då inte minst relationen mellan fattiga och rika länder. Kommentar var både en spegling av detta intresse och en medveten katalysator i medvetandegörandets process.

Häftet för Kritiska Studier, ett annat av Unga Filosofers publicistiska verk, var också ett av de mer långlivade resultaten av vänsteruppsvinget 1968. Tjugo år senare såg sig tidskriften om i backspegeln: "Kritiska Studier har fortfarande ambitionen att vidareutveckla det bästa i '68 års samhälls- och ideologikritiska forskningstradition; den som började artikuleras här och var inom en tämligen kaotisk studentvänster." "Häftet" betonade att den aldrig varit ett organ för en viss grupp utan bara representerat sig själv och att det bästa i arvet från "1968" var debattlustan och det antiauktoritära kritiska engagemanget mot förtryck och exploatering.³

"Häftet" blev ett viktigt organ för de mer teoretiskt och analytiskt inriktade vänsterstudenterna. Tidskriften behandlade en rad ämnesområden såsom ekonomi; historia; sociologi och arbetsforskning; politisk teori; massmedieteori; psykologi och pedagogik; filosofi och vetenskapsteori; idéhistoria samt forsknings- och utbildningspolitik. "Häftet", mer än någon annan tidskrift, speglade det förhållandet att den nya vänstern hade sin bas vid universiteten. I likhet med Kommentar var "Häftet" både "ett

---

¹ Kommentar 8/1969, s. 8.

² Kommentar 6/1970, s. 1.

³ *Häftet för kritiska studier* 1/1988, s. 2 f.

barn” av det radikala uppsvinget kring 1968 och katalysator i den fortsatta vänsterdebatten inom skilda vetenskapliga områden.

En vänsterorganisation som bildades nästan samtidigt med Unga Filosofer var *Forum Vänster* (FV). Organisationen bildades tidigt våren 1966 för att fungera som en paraplyorganisation för Stockholms många vänstergrupper, det vill säga den samlade vänsterrörelsen i huvudstaden. Bara några månader efter bildandet lämnade styrelsemedlemmarna Bengt Liljenroth och Åke Löfgren FV. Liljenroth uttryckte sin besvikelse över att FV inte blev den odogmatiska och politiskt obundna organisation som han hoppats på. Han var också starkt kritisk till organisationens Vietnampolitik.¹ Löfgren delade Liljenroths åsikter om FV:s Vietnampolitik och beklagade att FV i stället för att samla vänstergrupperna utökade deras antal med ännu en.²

I början av april 1968 arbetade en arbetsgrupp, kallad 26-aprilgruppen, med en internationellt organiserad solidaritetsaktion, som skulle äga rum den 26 april till förmån för ”de förtryckta folken i världen”. Som ett led i denna aktion planerade studenter i bl.a. USA stora strejker vid de flesta universiteten. I Sverige kom 26-aprilgruppen dock fram till att en strejk inte var det mest lämpliga medlet, utan planerade i stället att anordna ett stort möte, som både skulle ta upp förhållanden vid de svenska universiteten och manifesteras den internationella solidaritetsaktionen. Mötet hölls som planerat den 26 april i Spökparken och därmed var *26-aprilrörelsen* född.³

Nästa enhetsfrontrörelse uppstod bara en månad senare. Den sista dagen av kårhusockupationen, den 27 maj, samlades ett stort antal studenter till ett avslutande möte, som antog ett manifest. I och med detta möte bildades *27-majrörelsen*, vars manifest blev ett grunddokument för rörelsen:

”Stoppa UKAS! UKAS är storfinansens och statsbyråkraternas försök att öka förtrycket av studenterna, manipulera med dem och enligt kapitalismens princip om profitmaximering göra det arbetande folket till undertryckta och strömlinjeformade produktionsredskap.[...] Bekämpa kårbyråkratin! Ockupationen av kårhuset är ett misstroendevotum mot kårbyråkratins svek, inkrökta och impotenta arbetsmetoder, dess underdåniga remissvar och mygel med statsapparatusens företrädare.”⁴

27-majrörelsen var ett försök att i Stockholm bygga upp en rörelse liknande de SDS-rörelser som fanns i Göteborg och Uppsala. Under vår-

---

¹ *Gaud.* 12/1966, s. 6.

² *Gaud.* 13/1966, s. 3.

³ Enligt uppgifter i *Gaud.* 7/1968, s. 1.

⁴ Utdrag ur ”Manifest av den 27 maj 1968”, i *UKAS och samhället*, s. 118 f.

terminen 1968 hade det bildats SDS-grupper på dessa kårorter. Under sommaren samma år började en SDS-grupp växa fram även i Lund. Kårhusockupationen och UKAS-frågan hade skapat den politiska kraft som möjliggjorde bildandet av 27-majrörelsen.

Under hösten gick Clarté och 27-majrörelsen över till en ny strategi: skapandet av en enhetsfront. De klart marxistiska dragen, som fanns i manifestet, tonades ned för att inte stöta bort icke-socialistiska anhängare. Kvar blev två paroller: Stoppa UKAS! Stoppa byråkratin!¹

Inom 27-majrörelsen uppstod snart problem och spänningar mellan de olika grupperingarna som stödde rörelsen. Clarté och Kfml höll fast vid enhetsfrontsprincipen, medan VUF/VSK alltmer började hävda en renodlat socialistisk linje. Clarté hade samtidigt problem inom de egna leden med de s.k. rebellerna. Clartés interna problem tog tid och kraft även från 27-majrörelsen. Rörelsen blev ytterligare försvagad när VSK/VUF lämnade denna i december 1968.² Studentvänstern lyckades alltså inte utnyttja den frigörelse av politisk energi som följde i kårhusockupationens spår. Splittringstendenserna var redan påfallande i uppbyggnadsskedet av 27-majrörelsen. Den spontana kraften i skeendet gick snabbt förlorad.

Det uppstod även en utomparlamentarisk, icke-socialistisk gruppering hösten 1968 kallad *NU-grupperna*.³ Denna rörelse ställde även upp i riksdagsvalet samma år, mest för att bilda opinion. Det fanns ett handfull NU-grupper som var utspridda över staden. De enskilda grupperna skulle vara specialiserade i viss utsträckning. Grupperna var mycket löst organiserade och flytande i alla avseenden. En dörr stod alltid öppen för var och en som var intresserad. NU-grupperna ville verka huvudsakligen utanför universiteten med utomparlamentariska arbetsmetoder. Rörelsen arbetade, liksom den socialistiska delen av studentvänstern, spontant och informellt med olika aktioner, opinionsmöten och diskussioner.

På ett flygblad gick NU-grupperna ut med sitt budskap: "Nej till Förgiftningssamhället, Svältsamhället, Betongsamhället, Reklamsamhället, Konkurrenssamhället". Alla som ställde upp på dessa minimikrav räknades till NU-grupperna. Längst ned på flygbladet stod orden: "Medvetandet känner inga köns- eller generationsgränser".⁴ NU-grupperna tyckte att det var viktigare att ta mer hänsyn till de gemensamma behoven än till privat konsumtionsökning. Reklamen borde begränsas genom skatter och andra åtgärder. En av de första stora debattfrågorna i NU-grupperna var

---

¹ Enligt samtida uppgifter från aktiva i Studentvänstern: Claes Fredelius (VSK) i *Tidsignal* 2/1969, s. 10, samt Daniel Fleming och Bengt Åkerberg, båda från Lund, i *Zenit* 20/1970, s. 31 f.

² Ibid.

³ NU-grupperna presenterade sitt program och verksamhet i *Gaud.* 11/1968, s. 11.

⁴ Flygblad från NU-grupperna i faksimil i *Gaud.* 11/1968, s. 11.

orättvisorna i världshandeln. Allt fler studenter och andra grupper i Sverige började uppmärksamma dessa problem. År 1964 hade FN-organet UNCTAD startat sin verksamhet. Organet, som fick som uppgift att verka för en rättvis världshandel, sammanträdde vart fjärde år. NU-grupperna fick sin egen UNCTAD-debatt. Engagemanget för Tredje världen var stort. NU-grupperna samarbetade därför till en början med *U-gruppen* i Stockholm. NU-grupperna var starkt oroade över den tilltagande miljöförstörelsen. Miljöhistoriker brukar räkna 1960-talet som det stora uppvaknandets årtionde inom miljöområdet.¹ Marinbiologen och författaren Rachel Carson hade startat den stora internationella miljödebatten 1962 med sin bok *Silent Spring*. År 1967 kom miljöforskaren Hans Palmstierna ut med boken *Plundring, svält, förgiftning*. NU-grupperna gav ut ett flygblad som var utformat som en dödsannons över Homo Sapiens. Det mesta av parollerna i NU-grupperna gick ut på att det var bråttom med tidens stora frågor: "...man ska göra saker NU. Mesamma! Genast! På stubinen!"²

En av NU-gruppernas aktiva var Ann-Katrin Hatje (Lib), historiker med intresse för U-landsfrågor och fredsforskning. I sitt fortsatta samhällsengagemang hamnade hon så småningom i Grupp 8 och till sist i Stockholmspartiet. Ann-Katrin Hatje kommer särskilt ihåg debatterna om en rättvis världshandel och vapenvägrarfrågan. Hon beskriver sig själv som radikalt liberal vid denna tid. Med sin borgerliga bakgrund kände hon sig främmande inför den marxistiskt inriktade studentvänsterns aktioner. Hon råkade av en tillfällighet vara en kortare stund i kårhuset under ockupationen. Vad hon minns var att hon ställde sig ytterst undrande inför denna aktion och vänsterns agerande i liknande sammanhang.³ Kaj Frick och Barbro Rönnblad (båda Lib) var, förutom aktiva i NU-grupperna, engagerade i U-gruppen.⁴

De aktiva i NU-grupperna kom således från radikalt liberala grupper. I NU-gruppernas egen presentation, fanns inte någon marxistisk terminologi, men i övrigt var både budskap och arbetsformer besläktade med den socialistiska studentvänsterns. I NU-grupperna förenades de ideella krafter som skulle få ett uppsving efter 68-vågen: U-landsrörelsen, kvinnorörelsen och inte minst miljörörelsen. NU-grupperna är ett tydligt tecken på att det spontana uppsvinget 1968 inte enbart omfattade socialistiska grupper.

¹ Om uppvaknandet på 60-talet kan man läsa i till ex. Lars J Lundgren, Jan Thelander, *Nedräkning pågåår: Hur upptäcks miljöproblemet? Vad händer sedan?* (Stockholm, 1989), s. 33 ff.

² Flygblad, *Gaud.* 11/1968, s. 11.

³ Intervju med Ann-Katrin Hatje den 6/12 1994.

⁴ Dessa personuppgifter finns i Liberalernas valprogram, kårvalet hösten 1968 i *Gaud.* 16/1968, s. 14.

De antikommersiella rörelserna i Stockholm

Den dominerande av de antikommersiella rörelserna i Sverige var *allaktivitetsrörelsen*. En som särskilt intresserat sig för denna är sociologen Bertil Nelhans. Hans översikt över den svenska allaktivitetsrörelsen *Allaktivitet - ja, men hur?* kom ut 1971. De tre mest framträdande allaktivitetsrörelserna i Sverige fanns i Stockholm, Göteborg och Lund.

Begreppet allaktivitet användes i Sverige för första gången 1967 i samband med debatten om bevarandet av en rivningshotad kulturbyggnad: Gasklockan i Stockholm, men den egentliga debatten om allaktivitet tog fart i denna stad från och med hösten 1968. Vid samma tid bildades också en opinion för att en ny utställningslokal Glasellipsen skulle ställas till förfogande för icke-kommersiella aktiviteter med tillträde för alla människor. På invigningen av Glasellipsen i oktober lovade Hjalmar Mehr att ett hus på Gamla Brogatan 27, Gamla Bro, skulle få bli ett allaktivitetshus. Gamla Bro blev en del av den kommunala verksamheten och styrdes därför inte som ett allaktivitetshus. Enligt allaktivitetsrörelsen skulle ett sådant hus styras av de människor som tog del i verksamheten. Alla beslut skulle fattas av ett stormöte och verkställas av olika arbetsgrupper. Det blev en långvarig strid om hur Gamla Bro skulle styras och hur beslut skulle fattas. Efter en tolv dagars ockupation hösten 1970 slutade det med nedläggning av verksamheten.¹

Den starka antikommersiella tendensen under 1968 blev särskilt tydlig i en aktion riktad mot en kommersiell tonårsmässa i Stockholm, Teenage Fair, i november månad. Denna mässa blev inte som arrangören tänkt sig. Ett stort antal ungdomar, organiserade i olika grupper, hade engagerat sig i aktionen mot mässan. Utanför mässlokalerna skanderade demonstranterna: "Stoppa mässan!" I stället för att ockupera eller göra något annat mera militant, ordnade demonstranterna alternativa mässor med teater, film och diskussioner. Tonårsmässan beskrevs av dessa demonstranter som en kommersiell exploatering av omedvetna ungdomar. Demonstranterna ansåg att de nått sitt mål i och med att tonårsmässan blev ett ekonomiskt bakslag för arrangören.

Aktionen mot Teenage Fair är ett exempel på att den nya vänsterns idéer fått fotfäste också utanför universiteten. Den nya vänsterns syn på kommersialism och på den rika världens förhållande till Tredje världen genomsyrade antimässaktionen. Genom den stora uppmärksamheten i massmedia fördes de nya budskapen ut till en större allmänhet.

Julen 1968 inriktade sig de antikommersiella grupperna på att få till stånd ett alternativt julfirande. Kåren var inte sen att haka på den nya

---

¹ Bertil Nelhans, *Allaktivitet - ja, men hur?* (Stockholm, 1971) s. 12 ff, 94 ff.

trenden. Fyra dagar före julafton beslöt kårstyrelsen att anslå pengar till *Alternativ-jul* i Stockholm.¹ Åtskilliga studenter och andra ungdomar arbetade i grupper för att organisera den alternativa julen. Ungdomarna kom från olika politiska och kristna grupperingar. Ute på stan kunde den julhandlande allmänheten läsa på demonstranternas plakat: "MER GEMENSKAP MINDRE ÖVERFLÖD", "BAKOM TOMTEN LURAR M WALLENBERG", "HERRE HJÄLP OSS I EN SPLITTRAD VÄRLD", "UPPVAKTNING PÅ MIN FÖDELSEDAG UN DANBEDES, JESUS KRISTUS"²

Den alternativa julen firades på olika håll i hela landet. I Stockholm organiserades alternativt julfirande på bl.a. Konstfackskolan och Stadsmuseet. På Konstfack döptes verksamheten om till "Alternativt samhälle" den 27 december.³

Den alternativa julens aktivister inriktade sin kamp mot det s.k. överflödssamhället. Med siffror och statistik ville de påvisa det orimliga i fördelningen av världens resurser. Fattigdomen i Tredje världen fick utgöra en skarp kontrast till det svenska julfirandet. Det gick också en existensiell underström i den alternativa julens budskap - kanske inte så underligt med tanke på tidpunkten: De kommersiella krafterna i samhället kunde inte skapa gemenskap mellan människor. När aktivisterna på Konstfack döpte om rörelsen till Alternativt samhälle ville de peka på att problemet var vidare än det svenska julfirandets slöseri med resurser. Det räckte inte med att få till stånd ett nytt julfirande. I stället måste hela samhället förändras.

27-majrörelsens organisation och arbetsmetoder

Jag har valt att närmare undersöka 27-majrörelsens organisation och arbetsmetoder, därför att denna rörelse närmast motsvarar de SDS-rörelser som fanns på flertalet andra universitets- och högskoleorter. SDS-rörelserna var organiserade efter den nya vänsterns syn på demokrati, organisation och ledarskap. I Stockholm byggde också 27-majrörelsen på samma grundläggande principer.

I de flesta källor glimtar 27-majrörelsen förbi i form av små kommentarer. Oftast är det då de ideologiska striderna i rörelsen om enhetsfrontprincipen som omnämns. De bakomliggande gruppernas inbördes

---

¹ Styrelsen 20/12 1968.

² Texterna är hämtade från ett fotografisk bild av en demonstration julen 1968, publicerad i *Se* 52/1968, s. 36.

³ Nelhans 1971, s. 16.

oenighet i denna fråga kan till stor del förklara splittringen i rörelsen. 27-majrörelsen hade tillkommit direkt efter kårhusockupationen i det politiska energifält som uppstått efter denna. Det var därför svårt att ordentligt få igång rörelsen, eftersom det var sommarferier under uppbyggnadsskedet.

Vilka var då aktiva i rörelsen? Enligt Claes Fredelius, studentaktivist i Stockholm vid denna tid, fanns det en grupp från mötet den 27 maj som utgjorde en slags kärna. Han anser att de aktiva var socialister och att utomstående betraktade rörelsen som socialistisk, trots försöken till enhetsfront. Däremot kunde flertalet studenter, även icke socialistiska, ställa upp på de båda parollerna: STOPPA UKAS, BEKÄMPA BYRÅKRATIN.¹

Organisation

Stormötesidén fick ett genombrott vid denna tid. Överallt där studentrörelsen försökte tillskapa sig ett inflytande verkade de aktiva för att viktiga beslut skulle fattas av ett beslutande *stormöte*. Både studentrörelsen och allaktivitetsrörelsen tog strid för stormötet. För studentrörelsens del togs denna strid framför allt på institutionerna, när dessa höll på att omorganiseras på grund av FNYS.²

Också 27-majrörelsen byggdes upp kring det beslutande stormötet. Under 1969, efter det att PUKAS presenterats, mattades aktiviteterna i rörelsen och det blev problem med stormötena. Dessa var synnerligen dåligt besökta och urartade till slut med utspel av olika slag.³ Eftersom stormötet var navet i verksamheten påverkade denna kris följaktligen hela 27-majrörelsen. De dåligt fungerande stormötena speglade den allmänna krisen i rörelsen.

Stormötets centrala karaktär förstärktes av att 27-majrörelsen inte hade någon formellt utsedd ledare eller verkställande styrelse. Det var i stället olika arbetsgrupper som hade att verkställa stormötets beslut. Denna horisontella organisation var beroende av att stormötet och arbetsgrupperna verkligen fungerade.

De olika *lokalgrupperna* och andra mindre *arbetsgrupper* stod för rörelsens aktioner och aktiviteter. Dessa skulle också verkställa eventuella stormötesbeslut. När 27-majrörelsen var i uppbyggnadsskedet sommaren 1968, fanns det ett fåtal små arbetsgrupper. En lokalgrupp på Söder hade fungerat som arbets- studie- och kontaktgrupp sedan mitten av juni. Alla i denna grupp var inte studenter. Cirka 15 aktiva träffades en gång i

¹ Claes Fredelius, "Studentrörelse på väg", *Tidsignal* 2/1969, s. 10.

² Om striden på inst. se bl. a. *Gaud* 19/1968, s. 4; artikelrubriken är belysande: "Stormöten eller indirekta val?"

³ Fredelius s. 10.

veckan. Gruppen arbetade framför allt med UKAS-frågan och 27-majrörelsens mål och arbetsmetoder. Den andra lokalgruppen verkade på studenthemmet Jerum. Där diskuterades också UKAS men även den s.k. indoktrineringen i undervisningen.¹

Det lokala arbetet ansågs inom den nya vänsterns rörelser vara den viktigaste och mest grundläggande delen av verksamheten. Ett framgångsrikt lokalt arbete betraktades som nyckeln till framgång för hela rörelsen. Det gällde att aktivera människor på den plats de verkade i sitt dagliga liv i bostadsområden, på arbetsplatser, studenthem och universitetsinstitutioner. Det var därför naturligt för 27-majrörelsen att försöka bygga upp ett antal lokala grupper i olika delar av Stockholm. I linje med ideologin ville rörelsen därigenom även nå människor utanför universitetsvärlden. Lokalgruppen på Söder poängterar särskilt att inte alla i denna grupp var inskrivna vid universitetet.

Eftersom 27-majrörelsen huvudsakligen var en rörelse bland studenter, var arbetet på de aktivas egna universitetsinstitutioner av avgörande betydelse. Rörelsen försökte därför bygga upp ett antal *institutionsgrupper*. Sommaren 1968 fanns endast en grupp, nämligen i statskunskap. Med i denna var bl.a. de studenter som stod bakom revolten på statskunskapen (se nedan). Denna institutionsgrupp sade sig vilja kämpa för en allsidig undervisning och en demokratisering av undervisningsformerna.² Institutionsgrupperna var endast löst knutna till 27-majrörelsen. I dessa grupper togs en debatt upp 1969 om rörelsens framtid. De aktiva diskuterade om det behövdes en fastare organisation och en ledning med större effektivitet och handlingskraft.³

Arbetsmetoder

27-majrörelsen hade olika arbetsmetoder för att kunna påverka den allmänna opinionen och vinna gehör för sina två paroller om UKAS och byråkratin. Genom kårhusockupationen blev UKAS-frågan mer uppmärksammas av allmänheten. *Flygblad* var en möjlig kanal att få ut budskapet. En annan kanal var *27-maj-bulletinen*. Beslut om en egen tidning togs på ett stormöte sommaren 1968 och en arbetsgrupp tillsattes för att förverkliga beslutet. Bulletinen skulle väcka debatt. Rörelsen ville att artiklarna skulle diskuteras och även kritiserats ute bland människor och i andra tidningars spalter. Att dela ut flygblad och bulletinen innebar också en di-

---

¹ *Gaud.* 11/1968, s. 5. I detta nr presenterades 27-majrörelsens verksamhet. Rörelsen befann sig då i uppbyggnadsskedet. Men vilken organisation och vilka arbetsmetoder man skulle ha, hade redan utkristalliserats.

² *Ibid.*

³ Fredelius s. 10.

rektkontakt med allmänheten som möjliggjorde en dialog. Ett aktuellt ämnesområde i bulletinen var, förutom UKAS och (kår)byråkratin, arbetslösheten i Sverige. Allt i tidningsarbetet skulle vara öppet för alla intresserade: debatten i spalterna, det redaktionella arbetet och distributionen av tidningen. Vidare startade 27-majrörelsen *studiecirklar* och anordnade *diskussionsmöten* i olika ämnen: UKAS, kurslitteraturen m.m. I övrigt planerades *aktioner* av olika slag inför höstterminen 1968.¹

Daniel Fleming och Bengt Åberg betecknar kårhusockupationen (i sin samtida analys av studentrörelsen i Sverige) som både det större genombrottet och kulmen för studentrörelsen i Stockholm.² Är deras bedömning riktig, så innebär det att 27-majrörelsen uppvisar samma kurva. Stockholms studentaktivister hade säkert stora förhoppningar på rörelsen under den första perioden, men sedan tog splittringstendenserna överhanden. De bakomliggande vänstergrupperingarna kunde inte komma överens om någon kraftfull strategi eller organisatoriska förändringar.

Studentvänsterns aktioner i Stockholm 1968/1969

Det spontana vänsteruppsvinget 1968 kännetecknades av en betydande grad av "aktionism". Detta begrepp användes vid denna tid av en del aktiva inom studentvänstern för att beskriva den nya vänsterns starka inriktning på aktioner av olika slag. Jag använder begreppet i denna avhandling på samma sätt som det användes av dessa studentaktivister.

Ett antal aktioner genomförda av Stockholms studentvänster är av särskilt intresse. De är tydliga exempel på politiseringens och radikaliserings yttringar. Det var dessa yttringar som gav allmänheten en bild (ofta via massmedia) av studentradikalismen. En granskning av dessa aktioner ger oss dessutom kunskap om studentvänsterns arbetsmetoder. Vilka metoder som skulle användas var föremål för debatt inom studentvänstern.

Revolten på statskunskapen

Studentvänstern stod för en hel del aktioner i Stockholm varav den mest kända är kårhusockupationen. Den föregicks av en annan händelse som är något mindre känd men som var ett betydelsefullt led i radikaliseringsprocessen, nämligen den s.k. revolten på statskunskapen, som inträffade i

---

¹ Ibid.

² I desammas "Studentrörelsen i Sverige", *Zenit* 20/1970, s. 31.

mitten av maj 1968.¹ En bakgrundsorsak var det prekära läget på lärarsidan. Institutionen hade varit tvungen att anställa extra, oerfarna lärare på de lägsta betygsnivåerna. De här lärarna fick arbeta under svåra förhållanden. Dåliga lokaler, stora studiegrupper och studenter som hade lärt sig att ställa krav och ta en diskussion med sina lärare var några av de svårigheter som lärarna ställdes inför.

Oron på statskunskapen började redan vid början av vårterminen, då ettbetygarna vände sig mot kursplanen i Internationell politik. Studenterna ansåg att kursplanen hade för stor tyngdpunkt på västvärlden. Studenterna fick sina krav tillgodosedda. En omDispositionering av de tolv lektionerna i Internationell politik gjordes. Dessutom fick studenterna fritt välja ämne för en extra 13:e lektion i kursen - de valde då Kina.

Ett utbrott av missnöje inträffade på lektor Ingemar Olofssons lektioner. En grupp ettbetygare anklagade Olofsson för bristande objektivitet i undervisningen. Enligt dessa skulle Olofsson ha hävdad, under en lektion, att Ådalskravallerna var styrda av Moskva. På en annan lektion kom frågan upp vem som började Koreakriget. Meningarna gick isär, om det var Nord- eller Sydkorea som började detta krig. Olofsson vidhöll att Nord var den anfallande parten, med vänsterstudenter hävdade att det fanns dokument som tydde på att Syd i stället låg bakom anfallet. När lektionen så småningom fortsatte, fastnade de närvarande studenterna snart på en ny stridsfråga, om det var USA-trupper eller FN-trupper som stödde Sydkorea i konflikten. Det fanns studenter under lektionen som var upprörda över att vänsterstudenterna "störde" undervisningen. Liksom Olofsson befarade de här studenterna att diskussioner och avbrott skulle göra det svårt att hinna med kursen. Nästa lektion slutade med tumult. Ingemar Olofsson försökte köra ut en vänsterstudent, Lars-Erik Backman, som hade fotograferat Olofsson under lektionen.² Det hela slutade med att Ingemar Olofsson lämnade lokalen. Backman i sin tur JO-anmälde saken.

En delegation på tio studenter gick till professor Hans Meijer och krävde Olofssons avgång. Studierektorn Ingemar Lindblad kontaktade institutionskollegiets studeranderepresentant Rolf Granstrand. De utlyste ett möte där lärare och studenter skulle diskutera "indoktrineringen" i undervisningen. Det var inte alla studenter som ställde upp på aktionen mot lektor Olofssons undervisning. En grupp gick till motaktion genom att

---

¹ En detaljerad beskrivning av revolten finns i *Gaud.* 10/1968, s. 8 och 9. I redogörelsen för detta fall har jag också använt mig av ett referat i samma nr av en bandinspelning som gjordes under en av Olofssons lektioner (den som avbröts).

² Den omstridda bilden finns i *Gaud.* 10/1968, s. 1.

samla in namn på en lista som stöd för Olofsson. Den här gruppen tyckte att vänstern gjort sig skyldig till personangrepp.

Olofssonaktionen togs även upp till behandling av 26-aprilrörelsen, VSK och Socialdemokratiska studentklubben. Diskussionen i kölvattnet av aktionen vidgades till att handla om studentinflytande, rätten att ifrågasätta lärarnas undervisning och valet av kurslitteratur; då liksom nu dominerade den amerikanska litteraturen i många ämnen. En av lärarna på pedagogen, Lennart Grosin, skrev i ett debattinlägg, att förhållandena på universitetet nu till slut hade lett till den första egentliga studentrevolten. Därigenom hade, menade Grosin, västindoktrineringen och den odemokratiska akademiska autokratien äntligen kommit i skottgluggen.¹

Även kårstyrelsen tog upp Olofssonfallet. Professor Meijer hade informellt tagit kontakt med någon i kårstyrelsen för att höra sig för om studentkårens syn på klagomålen. En medlem fick i uppdrag att framföra styrelsens krav på ”objektiv undervisning i statskunskap.”² Det kan knappast ha hört till vanligheterna att en prefekt tog upp sådana klagomål med studentkårens ledning. Detta måste tyda på att Olofssonfallet skapat oro på statsvetenskapen.

I kårfullmäktige togs frågan upp i juni strax efter kårhusockupationen. Trots allt som hade hänt i samband med ockupationen, hade inte studentvänstern glömt Olofsson. Enligt Peter Lamming hade studenterna krävt att Olofssons förordnande inte skulle förnyas. Lamming undrade hur kårstyrelsen skulle agera. Denna menade att det var prefekten Meijer som hade avgörandet i sin hand.³

Revolten på statskunskapen hade, som en del i studentvänsterns historik, ett symbolvärde.⁴ De som var längst ned i studenthierarkin (ettbetygarna) hade stått för revolten. De aktiva var en mindre grupp studenter, som försökte att få med sig de övriga i kampen för en ”objektiv” undervisning och ”progressiva” studieplaner.

Kårhusockupationen den 25 maj 1968

Oron på statskunskapen överskuggades snart av nästa händelse i det svenska skeendet våren 1968: kårhusockupationen. Den har allmänt setts som ett utslag av missnöje med UKAS-förslaget. Denna studie visar

¹ *Gaud.* 10/1968, s. 4.

² Styrelsen 15, 20 och 21/5 1968.

³ Fullm. 19/6 1968. Meijer var på semester. Därför kunde inte styrelsen få reda på vad han skulle företa sig i Olofssonfallet.

⁴ Exempelvis talar Claes Fredelius om ”revolt mot statskunskapens ensidiga undervisning i *Tidssignal* 2/1969, s. 10. Se även Grosins, i det föregående citerade, uttalande om ”den första egentliga revolten från studenthåll”.

att det även fanns andra bakgrundsfaktorer till det plötsliga utbrottet, bl.a. en strid om kåren som en arena för opinionsbildning och propaganda.

Det var i samband med 26-aprilrörelsen som denna strid uppstod: En kårstyrelseledamot hade stoppat två ”sandwichmän”, som gick omkring i kårhusets stora matsal med plakat som informerade om just 26-aprilrörelsen. Enligt Peter Lamming (i fullmäktige) hade styrelseledamoten slitit av dem deras plakat. Styrelseledamoten hävdade däremot att han hade hjälpt dem att ta av sig plakaten därför att det rådde affischeringsförbud för alla organisationer som inte var en kår förening. Någon från kåren hade också ringt till polisen för att få reda på om det fanns polistillstånd för möte i Spökparken. Detta upplevdes av studentvänstern som otillbörlig kontroll. Studentvänstern anklagade kårstyrelsen för att inskränka yttrandefriheten på kåren, vilket var en allvarlig anklagelse.¹

Uppaktan till själva kårhusockupationen var ett allmänt möte i kårhuset fredagen den 24 maj, där UKAS-frågan skulle behandlas. VSK, som låg bakom arrangemanget, hade först tagit kontakt med Clarté för att kunna göra en gemensam aktion. Clarté ville dock stå utanför. Mötet började som ett protestmöte mot UKAS, men efter några timmars debatt ändrade mötet karaktär. De närvarande beslutade att ockupera kårhuset. Anders Carlberg och Peter Lamming m.fl. i en särskilt utsedd kommitté försökte att organisera ockupationen.

Kårstyrelsen var också närvarande på kårhuset under den pågående ockupationen. Styrelsen bestämde sig för att inte tillkalla polis inne i själva huset så länge som de närvarande inte förgrep sig på kårens egen personal.² Kårstyrelsen var hela tiden orolig för att det skulle bli bråk med både personella och materiella skador som följd. Dess taktik var att trappa ned läget. I ett meddelande till pressen gav kårstyrelsen sin syn på ockupationen:

”Det är betänkligt att mötesmetoderna har fått sådana former att medlemmar förvägrats inträde till mötet, kamerainnehavare registrerats, kroppsvisitering ägt rum, olikänkande tystats. Styrelsen tar bestämt avstånd från dessa aktioner vilka reellt innebär klara avsteg från vad en överväldigande majoritet av studentkårens medlemmar och svenska folket allmänt accepterat som parlamentariska och demokratiska principer vid mötesarrangemang”³

I samma uttalande hävdade styrelsen att ockupanterna, eftersom de tagit rätten i egna händer, inte var representativa för Stockholms 25.000

---

¹ Fullm. 4/5 1868. Dagen efter Båstadaktionen.

² Styrelsen 24-27 maj 1968. Extra styrelsesammanträde under ockupationen. Sammanträdet var inte sammankallat i enlighet med kårstadgan.

³ Kårstyrelsens uttalande till TT och pressen söndagen den 26 maj kl 23. Bilaga till styrelseprotokoll 24-27 maj 1968.

studenter. Mötesuttalanden skulle följaktligen inte tillmätas någon betydelse.

Anders Carlberg hade under fredagskvällen föreslagit att de närvarande skulle ringa till Sven Moberg och Olof Palme, men då hade någon kommit med ett motförslag att de båda ministrarna skulle hämtas med bil. I det sammanhanget hade Carlberg yttrat: "Kommer dom inte hit, så finns det tillfällen att ockupera andra lokaler - Kanslihuset är en lämplig lokal."¹ Så småningom dök dock Olof Palme upp i kårhuset.

Denna kväll på ett överfyllt kårhus möttes två kombattanter, vilka då representerade olika system och tänkesätt: Olof Palme - ansvarigt statsråd för utbildningspolitiken och därmed UKAS - och Anders Carlberg, ordföranden i VUF. Den följande replikväxlingen klargör skiljelinjerna mellan socialdemokratin och studentvänstern.

Olof Palme äntrar talarstolen på vilken någon har satt upp en text: KÅREN ÄR OCKUPERAD AV STUDENTERNA TILLS VIDARE. Han börjar debatten lite försiktigt. Han säger att han inte vill uttala sig om enskildheterna i UKAS-förslaget. Däremot vill han tala för fasta studiegångar. Anders Carlberg går till motangrepp. Snabbt och utan manus säger han:

-Vi har ett samhälle, som dirigeras av femton familjer. Vi har låglönegrupper som idag är större än vad de var 1948. Vi har ett samhälle där inkomstolikheterna växer. Vi har ett samhälle, där de stora förmögenheterna på grund av kapitalackumuleringen växer. Då är det intressant [...] att diskutera genomströmningshastigheten!

Olof Palme går i svaromål med mer formella ordvändningar:

-Den högre utbildningens målsättning, det är inte en exklusivitet för akademiker - det är en gemensam angelägenhet för alla samhällets medborgare. Därav följer att ett väsentligt mål för den högre undervisningen måste vara att tillgodose samhällets i vidaste mening behov av utbildat folk av olika kategorier.

Carlberg knyter snabbt an till Palmes yttrande om samhället :

-Samhället kräver... Vilket jävla samhälle? Är det dom samhällen som sammanträder ute på Harpsund? Är det Wallenberg och Tage Erlander som då sammanträder? Sedan var det anpassningen. Det är svårt att anpassa sig. Ja, vem f-n vill bli anpassad till det här samhället alltså? Det frågar man sig.

Efter Carlbergs temperamentsfulla inlägg hörs applåder, rop och stampningar i golvet. Palme lämnar nu manus och säger med emfas:

---

¹ Detta citat och det följande utdraget ur debatten är avskrift av ljudet till dokumentärfilmen "Kårhusockupationen" ur TV-programmet "Året var 1968, del II" av Rainer Hartleb. Programmet sändes den 1/9 1986. Jag har inte anpassat replikernas talspråk till skriftspråk utan valt att göra en ordagrann avskrift av filmjudet.

-UKAS ska vi resonera om, men det har framförts en väsentlig skiljelinje här. Min grundläggande övertygelse är att detta samhälle har nått en utvecklingsnivå och har, trots alla brister, uppnått sådana konkreta resultat i mänskligheternas sociala verklighet att den fredliga samhällsordningens metod har visat sin slagkraft... /rop hörs bland publiken/ och när det gäller demokrati... /någon i publiken ropar: "Sluta"/ som förutsätter en... Det står en kille här och skriker sluta - Jag har varit i den situationen förr... /någon ropar: "Du kan fatta dej kort"/ En gång när jag försökte på studentkongressen i Prag ta till orda, då skrek dom ner mej och ropade "Stalin" i stället, därför att dom inte ville att jag skulle få framföra dom synpunkter, som jag hade att göra på de svenska studenternas vägnar. /Palme höjer rösten en aning/ Men på den punkten alltså kommer ni aldrig att få mig att ändra mig en millimeter, och jag är övertygad om att jag på den punkten, ni må tala om makt och sånt hur mycket som helst, när det gäller vakthållningen om ett demokratiskt styrelseskick, så företräder jag det svenska folkets överväldigande majoritet.¹

Vi ser här hur Palme vände den besvärliga situationen till en egen fördel. Någon eller några i lokalen försökte få Palme att tystna. Studentvänstern hade tidigare talat mycket för yttrandefriheten. Rätten att fritt få diskutera och framföra olika ståndpunkter var i själva verket en bärande idé i stormötesprincipen. Palme insåg snabbt, mitt i sitt anförande, att situationen var paradoxal. Palme kunde i den uppkomna situationen jämföra studentvänsterns agerande med aktörerna i de stalinistiskt kommunistiska staterna. Dessa stod i lika låg kurs hos den nya vänstern som hos den traditionella socialdemokratin. Det var emellertid oklart om mötesstörarna tillhörde VUF/VSK. I lokalen fanns grupper till vänster om dessa, bl.a. en extrem grupp som kallades dubbelmaoisterna.²

Ovanstående debatt handlade om demokrati och representativitet. Argumenten och synsätten som här blottades var inte originella, men de framfördes under den svenska studentornas höjdpunkt - kårhusockupationen. Scenen liknade den franska: en offentlig lokal packad till bristningsgränsen, hetsiga debatter, oroliga representanter för den bestående ordningen och studenter som för en kort stund tyckte att allt är möjligt. Senare på fredagskvällen lämnade Olof Palme kårhuset. Ockupationen fortsatte. Någon eller några hissade en röd fana på kårhusets tak.

Den 41-årige Olof Palme, som snart skulle efterträda Tage Erlander, försvarade under fredagskvällen den svenska modellen och den parlamentariska demokratin. Anders Carlberg hade svag tilltro till detta system. Enligt honom låg makten hos kapitalet, samtidigt som facket och det politiska etablissemanget hade ingått en allians med detta. Det bör påpekas att

---

¹ Ibid.

² Ibid. Även Lamming talar om interna stridigheter, att till exempel bokstavstroga maoister ville sätta sin prägel på upproret. (SvD 28/2 1968, s. 3).

samförståndsandan mellan industrins representanter och den svenska arbetarrörelsen nu hade nått sin höjdpunkt. Var facket och den socialdemokratiska regeringen representativa för arbetaren, tjänstemannen och studenten som befann sig längst ned i systemet, eller var den svenska demokratin i realiteten en skendemokrati? Studentvänstern var säker på svaret.

Nästan ett decennium senare skulle Olof Palme återkomma till kårhusockupationen och 60-talets demokratidebatt. Palme ansåg då att det fanns en slapphet i 60-talsdiskussionen, när begreppet ”borgerlig demokrati” användes som en motsats till verklig demokrati. Enligt Palme var den svenska demokratin inte tillräcklig; den behövde både breddas och fördjupas, men det fanns trots allt viktiga värden i denna demokrati i form av yttrandefrihet, fria val och mänskliga rättigheter. Han nämner inte i detta sammanhang vilka han kritiserar, men det är klart att han syftar på studentvänstern. Palme beskriver sitt eget agerande under kårhusockupationen som ”en match med sekterna” och att han stod där ”en hel natt” och bara talade om demokratin.

Avsiktligt eller oavsiktligt låter Olof Palme i sitt resonemang den antiauktoritära studentvänstern 1968 bli detsamma som 70-talets dogmatiska vänsterrörelser. Han beskriver sig själv som den som förde demokratins talan vid denna tid i kampen mot ”sekterna” och att denna uthållighet till sist gav resultat.¹

Kårhusockupationen fortsatte nästa dag, likaså debatten om UKAS och om eventuella aktioner mot reformen. Studenterna genomförde också ett stort demonstrationståg genom centrala delar av staden med plakat som DET ÄR RÄTT ATT GÖRA UPPROR och KROSSA KAPITALISMEN. Även dagen därpå fortsatte ockupationen och de intensiva diskussionerna. På kvällen infann sig ett större antal poliser, som slog en ring runt kårhuset och spärrade alla ingångar. Grupper som var emot kårhusockupationen gjorde nu sin stämna hörd genom talkörer utanför huset. Den sista ockupationsdagen, måndagen den 27 maj, tågade de närvarande i det bombhotade huset ut under ordnade former, i samråd med polisen. Som redan nämnts avslutades kårhusockupationen med ett stort möte i Spökparken senare på kvällen.

Marina Stenius Aschan hade deltagit som privatperson i kårhusockupationen. Hennes handlande upprörde kårstyrelsen, som tillsatte en utredning om fallet. Styrelsen tilldelade därefter Stenius Aschan en varning. Styrelsens handlande fick stor publicitet. Studentvänstern i fullmäktige ra-

---

¹ Olof Palme, *Med egna ord*. (Uppsala, 1977), s. 110. Denna bok är egentligen en intervjubok. Det parti som jag hänvisar till är en intervju med Palme av Nordal Åkerman. Det verkligt intressanta med Palmes synpunkter på kårhusockupationen och demokratidebatten är att han framförde dessa spontant. Frågan i sammanhanget gällde egentligen den aktuella vakhållningen kring demokratin.

sade mot varningen och ansåg den vara helt ogrundad, eftersom Stenius Aschan hade agerat som privatperson under ockupationen. Studentvänstern gick så småningom segrande ut ur denna kamp, då styrelsen av fullmäktige tvingades återta varningen.¹

Kampen om makten på institutionerna

Revolten på statskunskapen, kårhusockupationen, UKAS-debatten och den internationella studentorn 1968 påverkade demokratiprocessen ute på institutionerna. Rektorn för Stockholms universitet, Dag Norberg, hade under våren skyndat på utvecklingen genom att i en rundskrivelse rekommendera samtliga prefekter att tillsätta särskilda remissgrupper som skulle behandla UKAS II. Dessa grupper skulle till hälften bestå av studenter.²

De nya reglerna för utökat studerandeflytande (FNYS) under höstterminen 1968 lämnade fältet ganska fritt för olika modeller för studentinflytande. På varje institution fanns redan ett så kallat institutionskollegium med två studeranderepresentanter. Hur och i vilken omfattning studenterna borde vara representerade enligt de nya reglerna rådde det delade meningar om. Vissa institutioner gick studenternas krav på större representation till mötes, och skilda modeller för utökad demokrati prövades. Några lärargrupper, till exempel assistenterna, hade också intresse av att få utökat inflytande. Studenterna, i varje fall de som tillhörde studentvänstern, ville att prefekternas beslutsrätt skulle överföras till kollegierna och att dessa skulle bestå av hälften studenter, hälften anställda. FNYS-reglerna var svårtolkade och universitetsstadgan snårig. Detta ledde till att aktörerna gjorde skilda tolkningar av regelverket inom området. Gaudeamus kallade situationen för "kaos på kollegierna".³

Den statsvetenskapliga institutionen var den näst största av landets alla institutioner. Den hade haft en explosionsartad tillströmning av studenter från mitten av 60-talet. Olof Ruin, då en av lärarna på institutionen, menar att universitetet speglar de generella utvecklingstendenserna i samhället.⁴ Detta gällde i särskilt hög grad denna institution år 1968. Lärarna föreslog att ett institutionskollegium med inte mindre än ca 70 medlemmar skulle ha beslutanderätt i frågor av policykaraktär, såsom litteraturlistor, examinationsregler och remissyttranden. Hälften av kollegiets medlemmar skulle vara studeranderepresentanter för de olika stu-

---

¹ Fullm. 19/9 1968.

² *Gaud.* 11/1968, s. 6. Som nämnts tidigare var UKAS II studieplansdelen i UKAS-utredningen.

³ *Gaud.* 13/1968, s. 1.

⁴ Ruin, Olof, "Samhällstendenser speglade i en universitetsinstitution" ur *Universitet och samhälle*. ed. Thorsten Nybom. (Stockholm, 1989), s. 284.

dienivåerna. Eftersom kollegiet var stort, föreslogs också att detta skulle ha ett arbetsutskott (med 4 lärare + 4 studenter). I statsvetenskaplig anda var förslaget nogare reglerat med klart angivna kompetensområden.¹

På institutionen kolliderade uppenbarligen två grundläggande principer om demokrati. Studentvänstern å sin sida hävdade stormötesdemokratien, medan lärarna å andra sidan, enligt Ruin, höll hårt på den representativa demokratins princip.² Detta satte sin prägel på den nya demokrati-modellen på institutionen. Ruin uppfattade denna demokrati som tungrodd: Diskussionerna, som ofta blev långa, fastnade i formfrågor eller i konkreta problem. Ofta bildades "oheliga" koalitioner. Lärare, som var uppfostrade i, som Ruin uttrycker det, en gammaldags ämbetsmannatradition kände sig ibland främmande i det nya besluts klimatet, medan andra mer kände sig hemma med den nya demokrati-modellen.³ När Ruin talar om "den 'demokratisering' i tidsandans vindriktning", sätter ordet "demokratisering" inom citationstecken. Ruin motiverar detta med att det fanns principiella motsättningar, vilka sällan kom upp i debatten. Till exempel kunde lokala beslut kollidera med centralt givna direktiv. Skattebetalarna hade också via det politiska systemet sina rättmätiga krav på inflytande över universiteten. Med andra ord kunde det demokratiska systemet inte bara innefatta lärare och studenter. Allmänintresset måste också få komma in i beslutsprocessen. Ruins resonemang känner vi igen från diskussionen kring UKAS men framför allt från debatten om U 68. Det var i dessa sammanhang särskilt socialdemokraterna som talade för allmänintresset.

En arbetsgrupp på sociologiska institutionen ville ha en mycket enklare modell än den statsvetenskapliga: Kollegiet skulle helt enkelt överta prefektens beslutsrätt. Det skulle bestå av fem lärare och fem studenter. Den nya vänsterns grundläggande demokratisyn kan tydligt spåras i förslaget: Mandattiden för studentrepresentanterna skulle vara kortare än en termin för att undvika byråkratisering. De skulle utses på stormöten där alla kunde närvara. Arbetsgruppen uppmanade studenterna vid samtliga institutioner att kräva demokrati i såväl institutionskollegiet som fakulteten och konsistoriet.⁴

Kampen om makten på institutionerna ledde till ett flygbladskrig mellan två kårpartier: Kåraktivisterna och VSK. Det startade med att Kåraktivisterna gick ut med ett radikalt förslag till studentinflytande. I flygbladet föreslog partiet att studenter och lärare skulle ha lika antal re-

¹ *Gaud.* 13/1968, s. 9.

² Ruin 1989, s. 289.

³ *Ibid.* Demokratimodellen avskaffades, enligt Ruin, i början av 1970-talet.

⁴ *Gaud.* 13/1968, s. 9.

presentanter i institutionskollegiet och att studenterna skulle utse sina representanter vid ett allmänt valmöte. Vidare skulle prefektens beslutande-rätt överföras till kollegiet. Kåraktivisterna sade sig vilja undvika att vissa "kampgrupper" bestämde i alla studenters namn. Partiet syftade här på studentvänsterns olika grupper. Förslaget var innehållsmässigt likartat vänsterns motsvarande förslag. Dessutom förstärkte användandet av en flygbladsaktion likheten med vänstern. VSK gick blixtnabbt till motaktion i ett eget flygblad. Detta beskrev Kåraktivisterna som kårbyråkrater, som bara hade vänt kappan efter vinden.¹

Lugnet på statskunskapen var inte helt återställt efter Olofssonfallet. Diskussionen kring Olofssons undervisning hade, som nämnts tidigare, vuxit till att omfatta även litteraturlistor och kursplaner. Ett femtiotal studenter ville senare under läsåret ha bort en av Lipsets böcker från kurslistan.² Kritiken vände sig mot Lipsets tes, att arbetarklassen hade auktoritära tendenser. Prefekten Meijer höll med studentkritiken på den punkten att den amerikanska kurslitteraturen dominerade.³

Kritik riktades också mot Gunnar Boalt, som var prefekt på sociologien. Hans böcker användes i stor omfattning på ettbetygsnivån. Det var den mycket aktiva arbetsgruppen i sociologi som uttalade kritiken: Boalts böcker var i och för sig lättlästa, men alltför ytliga. De innehöll mycket "plankningar" och "hopkok" från andra forskare. Boalt gick i svaromål och hävdade att det alltid var en svår balansgång mellan det pedagogiskt lättlästa och det mer vetenskapliga. Han gjorde också gällande att hans, enligt egen uppgift lättlästa böcker, skapat ett större intresse för ämnet sociologi. Om institutionskollegiet vill byta ut hans kursböcker skulle han emellertid inte förhindra detta.⁴

Dessa diskussioner om kurslitteratur förebådade en ny tid, där det skulle bli självklart att studerande på olika nivåer skall ha inflytande över det viktiga valet av kurslitteratur. Det var studentvänsterns olika grupper på institutionsnivå som gick i första ledet för en nyordning, stödda av FNYS' nya regler för studerandeflytande.

Aktionen mot UKÄ i december 1968

En grupp vänsterstudenter krävde att UKÄ skulle lägga papperen från U-68 på bordet, avsätta särskilda medel till diskussion på lektionstid och att universitetet skulle öppnas för alla utan några formella inträdeskrav.

¹ De båda flygbladen finns ordagrant återgivna i *Gaud.* 13/1968, s. 15.

² Den icke önskvärda boken var Seymour Lipset, *Den politiska människan*. Tarschys och Tham nämner något om striden kring Lipset i sin *Den nygamla vänstern* (Stockholm, 1969), s. 48 (fotnot 1).

³ *Gaud.* 15/1968, s. 1.

⁴ *Gaud.* 1/1969, s. 9. 7 av 17 böcker på ettbetygsnivån var skrivna av Boalt själv.

Dessa krav presenterades i samband med en aktion mot UKÄ i mitten av december 1968.¹ Den tändande gnistan hade varit att studenterna på statskunskapen fått avslag från UKÄ på en ansökan om extra resurser för att kunna diskutera demokratiseringen på lektionstid. Målsättningen var att alla studenter skulle delta i demokratiseringsdiskussionerna.

UKAS och demokratifrågan hade fått studentvänstern att rikta blickarna på UKÄ. Det statliga verket uppfattades som skenbart opolitiskt. Under sin opolitiska täckmantel höll UKÄ på att helt reformera universiteten utan att de närmast berörda - lärare och studenter - kunde påverka processen. Med andra ord, studentvänstern såg inte UKÄ:s anställda enbart som tjänstemän utan mer som politiska aktörer och motståndare.

UKÄ-aktionen väckte på nytt frågan om studentvänstern borde lägga tonvikten vid facklig enhetsfrontkamp eller en socialistisk, politisk kamp. Vissa inom studentvänstern tog avstånd från aktionen, framför allt Clarté. Partiet ansåg att aktionen var alltför anarkistisk och att den därmed skulle få ringa stöd av studentmajoriteten.² Som en motpol till denna ståndpunkt stod UKÄ-aktionens strategi, vilken var inspirerad av den franska *direkta aktionen*. En fördel med aktionstypen, sett ur studenternas perspektiv, var att den kunde dra till sig stor uppmärksamhet i massmedia.

Aktionen mot UKÄ började med att endast ett mindre antal studenter släpptes in i UKÄ:s lokaler, men på order av universitetskansler Rosén fick alla de närvarande komma in. Rosén var konciliant i sitt uppträdande och hans taktik var att undvika provocerande åtgärder. I stället ville han diskutera och se tiden an. I det första skedet fanns det en större polisstyrka för att bevaka ingångarna. Så småningom drogs polisstyrkan tillbaka. Studenterna och tjänstemännen på UKÄ diskuterade i hela sex timmar. Tjänstemännen hävdade att de inte hade någon politisk makt utan var tillsatta för att verkställa politikernas beslut. De uppvaktande studenterna hävdade motsatsen: Byråkratin hade tagit på sig politiska befogenheter och inte gett de närmast berörda grupperna någon möjlighet att komma till tals.³ I ett särskilt manifest fastslogs: "Demokrati måste först vara *vilja till verklig demokrati - där alla deltar från början* i alla viktiga beslut och själva bestämmer om sina liv."⁴ Återigen känner vi igen den nya vänsterns demokratisyn som manifesterades på så många sätt det här året.

---

¹ *Gaud.* 20/1968, s. 1.

² Uppgifterna om spelet inom studentvänstern inför UKÄ-aktionen kommer från Claes Fredelius (VSK), *Tidsignal* 2/1969, s. 10.

³ *Gaud.* 20/1968, s. 1.

⁴ Manifestet finns återgivet i *Gaud.* 20/1968, s. 1.

Aktionen på UKÄ kompletterades med ett flygblad som senare spreds på stan. I flygbladet gick aktivisterna till attack mot UKÄ:s och professorernas makt och mot byråkratin. De krävde demokrati på den egna arbetsplatsen och insyn i allt utredningsarbete.¹ Terminologin är mycket allmän. Den marxistiska analysen hade utelämnats. Studentvänsterns vanliga grundsyn på universitetens roll - att dessa skulle förse det kapitalistiska systemet med välutbildad och specialiserad arbetskraft och att UKAS var systemets redskap i processen - lyste med sin frånvaro för att få en större grupp studenter att ställa upp på målsättningarna. I flygbladet talas det om "arbetsgivarnas vinstintressen" och att "företagens produktion" står emot "de enskilda människornas behov".

Aktionen mot universitetets konsistorium den 19 december 1968

Endast en kort tid efter UKÄ-aktionen var det dags för nästa utomparlamentariska aktion. Denna gång gällde det en aktion mot universitetets konsistorium (universitetets ledning) den 19 december 1968. Denna dag skulle konsistoriet bl.a. diskutera studentdemokrati. Kallad till sammanträdet var en representant från studentkåren, Birgitta Nyhed-Wolrath (Kåa). När mötet hade kommit till punkten studentdemokrati invaderade ett antal studenter sammanträdeslokalen.²

De studenter, som trängt sig in, ville sitta med och lyssna på diskussionen om studentdemokrati. De fick tillstånd att läsa upp en skrivelse, men sedan ville rektor och de övriga i konsistoriet att studenterna skulle avlägsna sig. Rektor Norberg framhöll att studenterna inte hade någon laglig rätt att närvara. Studenterna å sin sida hävdade att konsistoriet kunde adjungera dem. Birgitta Nyhed-Wolrath höll med studenterna, att konsistoriet borde klargöra sin principiella ståndpunkt om studentrepresentation i konsistoriet. Under tiden som rektor gick in i en debatt med studenterna avlägsnade sig allt fler konsistoriemedlemmar och tvingade därmed rektor att ajournera sammanträdet.

Denna aktion är en parallell till de s.k. mötesstörningarna i Lund, som skall behandlas i nästa avsnitt. I Lund utmålades studentvänsterns mötesstörningar i delar av den lokala pressen som en fara för yttrande- och mötesfriheten och ett hot mot demokratin.

Den andra aktionen mot UKÄ

Den höga aktivitetsnivån fortsatte även i början av 1969. Redan i februari var det dags för den andra aktionen mot UKÄ. Som så ofta tidigare handlade diskussionen om studentdemokratin - om vilka som skulle repre-

¹ Flygblad utdelat av UKÄ-aktionens studenter. (Dag Sandahls privata arkiv).

² Enligt konsistoriets protokoll den 19/12 1968, återgivet i faksimil i *Gaud.* 1/1969, s. 11.

sentera studenterna i skilda sammanhang. Studentvänstern var misstänksam mot både UKÄ och studentbyråkratin i form av studentkår och SFS.

UKÄ var vid denna tidpunkt fullt upptaget med att förbereda UKAS-reformen. Beslut skulle tas senare under året. På UKÄ hölls därför en rad ämneskonferenser för att förbereda UKAS II. Till varje konferens hade UKÄ inbjudit lärar- och studentrepresentanter. De sistnämnda var utsedda genom SFS. UKÄ hade lyckats genomföra ett antal ämneskonferenser om studieplanerna utan intermezzon, när 20-30 studenter i ämnet sociologi slog till mot UKÄ.¹ Sociologistudenterna, som kom från hela landet, menade att UKÄ:s tjänstemän bedrev konferenser i smyg och att de inte var intresserade av att föra ut debatten på den basnivå där den borde höra hemma. Studenterna ville genom sin aktion göra alla uppmärksamma på UKÄ:s, i deras tycke, odemokratiska tillvägagångssätt. Studenternas krav på att få framföra sina synpunkter på ämneskonferensen avslogs av Rosén. Efter diverse olika turer slog sig studenterna ned på golvet framför den låsta dörren till konferensrummet. De inbjudna studenterna krävde att deras ej inbjudna kamrater skulle få komma in för att framföra sina synpunkter inför hela ämneskonferensen. Så blev inte fallet och hela aktionen slutade med att de förstnämnda studenterna fick läsa upp en egen resolution.

Det var inte någon tillfällighet, att det var just studenter i sociologi som protesterade mot UKÄ. Ämnet var mycket populärt vid 60-talets slut, inte minst inom studentvänstern. Den ökade tillströmningen av studenter i sociologi medförde att fler från bredare samhällsskikt påbörjade studier i ämnet än tidigare. Under 1968 hade sociologistudenterna, liksom andra studenter, genom FNYS-verksamheten, fått utökat inflytande på institutionsnivå. Nu gick de vidare och krävde inflytande på de högre nivåerna i universitetsbyråkratin.

Mycket av diskussionen vid denna tid handlade om representativitet. Låt oss se på den sista UKÄ-aktionen i detta avseende. De fem ordinarie studentrepresentanterna i ämneskonferensen i sociologi ansåg inte att de kunde representera mer än sig själva, beroende på det sätt de hade utsetts. De icke inbjudna studenterna gjorde inte heller anspråk på att representera övriga studenter. De hade på eget initiativ åkt till UKÄ för att påvisa det orimliga i UKÄ:s syn på demokratisk representation. Återigen var det studentvänsterns demokratisyn som låg bakom studentkraven: Alla som representerade, i vilket sammanhang det än vara månne, skulle utses på stormöte, där alla de närmast berörda skulle kunna närvara. Huvudmoti-

---

¹ Se UKÄ:s version av händelseförloppet och studenternas resolution (uppläst på UKÄ) i *Gaud.* 2/1969, s. 11 f.

vet för sociologistudenternas aktion var således att rikta uppmärksamheten på UKÄ:s och SFS' förfaringssätt i demokratifrågan.¹

Studenterna var nu på väg att få inflytande på fler nivåer, samtidigt som beslutsrätten i högre grad decentraliserades till institutionsnivå. Dock kunde inte UKÄ sträcka sig så långt som att gå med på någon slags stormötesdemokrati i universitetsvärlden. Även om studentvänstern och UKÄ närmade sig varandra i några avseenden, hade de helt skilda ideal och slutmål i demokratifrågan.

Fortsatt turbulens på institutionerna

Även striden om vilken eller vilka som skulle bestämma om kursplaner och litteratur gick vidare under 1969. De ämnesinstitutioner som studentvänstern betraktade som särskilt progressiva: statskunskap, sociologi och pedagogik, gick i främsta frontlinjen för utökat inflytande. På pedagogen avskaffades ämnesrådet. Lärare och studenter samlades till ett stormöte för att diskutera lösningar på de stora problem som fanns på institutionen. Gaudeamus kallade denna aktion för ett föredöme och betraktade UKÄ:s modell som "tuggummibyråkrati".² På pedagogen fortsatte turbulensen hela hösten. De oppositionella studenterna anordnade stormöten där både lärare och studenter deltog. Under den fjärde av en serie aktioner av institutionens ettbetygare beslöt ett stormöte att studenterna skulle ha inflytande över kurslitteraturen, undervisningsplaneringen och examinationsformen. Ettbetygarna uppvaktade både statsrådet Sven Moberg och UKÄ. Tvåbetygarna i sin tur framförde kritiska synpunkter på forskningsmetoderna, läroböckerna och på handledarbristen.³

Den här oroliga hösten på den pedagogiska institutionen är intressant ur ett annat perspektiv: Här framfördes skarp kritik över bristen på lärarresurser och dålig planering. Det talades om katastrofläge. Detta är ett av de få tillfällen då den typen av kritik manifesteras öppet i källmaterialet, men även i detta sammanhang överväger trots allt demokratifrågan. Det verkar som om flertalet hade uppfattningen att överbelastningen kunde lösas med utökade resurser och bättre planering. Däremot uppfattades frågan om makten över institutionerna som en övergripande, principiell fråga, som de radikala studenterna ville ta strid om.

Studentvänsterns demokratimodell innefattade även lärarna. Särskilt hoppades studentvänstern på att kunna få anhängare bland de lärare som

---

¹ I resolutionen hette det: "Vi menar att det vore riktigare att diskussioner om studieplaner fördes ut på basnivå: till samtliga studenter och lärare vid institutionerna och att först därefter nya ämneskonferenser tillkallas, och då med en demokratiskt ordnad representation." (*Gaud.* 2/1969, s. 11).

² *Gaud.* 18/1969, s. 7.

³ *Gaud.* 19/1969, s. 13.

hade en lägre och även mer utsatt position på institutionerna: amanuenser, assistenter och vikarierande lektorer. De som däremot ibland hamnade i skottgluggen var vissa prefekter.

På den nationalekonomiska institutionen blossade en konflikt upp och pågick under hela sommaren och hösten. Striden gällde huruvida en artikel om marxistisk ekonomi av J. O. Andersson skulle ingå i kurslitteraturen. Efter många olika turer lät prefekten artikeln utgå. Det kan tyckas egendomligt att båda parter kunde strida så länge om en artikel, men striden var principiellt viktig, inte minst för vänsterstudenterna. I detta fall slutade maktkampen med att prefekten ensam fattade sitt beslut med stöd av sin författingsenliga beslutsrätt. De oppositionella studenterna rasade och tyckte att beslutet visade att det inte existerade någon demokrati på institutionen.¹

Epilog i det "röda Stockholm"

Under 1969 gick utvecklingen in i ett avgörande skede för hela den svenska studentrörelsen. För det första miste studentrörelsen utomlands sin styrka. Samma process ägde rum vid svenska kårorter. För det andra trädde UKAS-reformen i kraft hösten 1969. UKAS hade varit en stor principiell fråga, som studentvänstern i Stockholm lyft fram i det offentliga rummets strålkastarljus. Nu, när reformen var genomförd, var det mycket svårare att hålla kampen vid liv.

Den nya situationen fick sprickorna i Stockholms studentvänster att komma i öppen dag 1970. VUF, som bildats 1967, sprack då i två delar: *Förbundet Kommunist* (FK) och *Marxist-leninistiska Kampförbundet* (MLK). Därmed så upplöstes även VUF:s kårparti VSK. FK och MLK fronderade mot varandra.²

FK:s medlemmar kom i viss utsträckning från före detta VSK, som t.ex. Teddy Arnberg, Anders Carlberg, Claes Fredelius, Peter Lamming och Miki Agerberg. Hur såg då FK på den studentrörelse som nått sin topp 1968 och som nu höll på att dö ut? Partiet tillmätte studentrörelsen en viss betydelse. Att det spontana vänsteruppsvinget kunde äga rum över hela världen 1968 berodde på revisionismens grepp om arbetarklassen. Studentrörelsen uppträdde som ett substitut för ett verkligt revolutionärt parti. Studentrörelsens småborgerliga bas och studenternas avskildhet från övriga klasser ledde till spontanism och instabilitet. Detta ledde i sin tur

¹ Ur en skrivelse författad av de kritiska studenterna citerad i *Gaud.* 18/1969, s. 7.

² Följande avsnitt om de båda nya grupperingarna bygger på deras egna redogörelser i *Gaud.* 13/1970, s. 10 f.

till den splittring som just var för handen. Nu, när en strejkvåg gick fram över Sverige, var läget ett annat: Studentrörelsespontanismen hade spelat ut sin roll. Nu gällde det för arbetare och studenter att samverka i bildandet av ett kommunistiskt parti, vilket kunde göra upp med stalinismen. FK kritiserade KFML och MLK för att inte ha gjort upp med det förflutna, det vill säga stalinismen. Enligt FK var det endast de kinesiska och albaniska partierna bland de kommunistiska partierna som inte urartat. FK ville bygga på Mao Tse-tungs tänkande för att kunna åstadkomma en brytning med den stalinistiska traditionen. I det teoretiska arbetet ville FK vara med och verka för en svensk revolution. Partiet ville dra nytta av de internationella revolutionära erfarenheterna och då speciellt majrevolten i Paris. Ett viktigt delmål var att omvandla studentrörelsens spontanism till ett verkligt kommunistiskt parti. Viktiga strategiska stödjepunkter för att sprida information i det politiska arbetet var industriarbetsplatser, universitet och skolor.

MLK i sin tur kritiserade skarpt FK som varande högeropportunistiskt med rötter i VPK:s revisionism. MLK betonade att FK hade sin historia i studentrörelsen och i den nya vänstern. Detta betraktades som en försvårande omständighet. I en liten exposé över den nya vänsterns moderna svenska historia gjorde MLK upp räkningen med denna vänster.

Den sjunde september 1970 förklarade VSK att de som var invalda på den egna fullmäktigelistan kunde välja mellan att ansluta sig till andra kårpartier eller agera självständigt.¹ Därmed var satt en punkt i utvecklingen. Denna officiella deklaration om VSK:s upplösning hör till det sista kapitlet i 68-rörelsens historia i Stockholm.

Radikaliseringsprocessen i Stockholm - sammanfattning och diskussion

Stockholm visade upp ett spektrum av olika grupperingar och rörelser inom den nya vänstern kring 1968. Inom studentkåren fanns till en början Samling Vänster, som splittrades upp hösten 1968. Inför detta val skapades i stället tre nya kårpartier: VSK, Socialisterna och Clarté. Alla dessa profilerade sig inte bara mot studenthögern utan delvis även mot varandra. Den radikala studentliberalismen fick sitt uttryck i kårpartiet Liberalerna. Utanför kåren fanns en mängd vänstergrupper: Clarté, KFML, VUF, Socialdemokratiska studentklubben m.fl. samt rörelser som 27-maj-

---

¹ Fullm. 7/9 1970, Bilaga 1: Protokollsanteckningar.

rörelsen, Unga Filosofer, den antikommersiella rörelsen och de allmänt radikala NU-grupperna.

Bakgrundsfaktorer

Vilka var de viktigaste bakgrundsfaktorerna till radikaleringen och studentorn? Det ligger nära till hands att först peka på de internationella influenserna. Stockholms studenters internationella kontakter var omfattande. Både SFS och studentkåren hade sedan länge en internationell verksamhet inom ramen för det organiserade studentarbetet. De aktiva i den nya vänstern i Stockholm hade därtill många möjligheter att få en mängd impulser utifrån genom bl.a. besök av ledande studentaktivister, deltagande i konferenser och egna utlandsresor. Via massmedia kunde de få en egen bild av vad som hände i andra länder 1968.

Vietnamfrågan fungerade som en pådrivande faktor. Denna fråga, som dominerade den internationella scenen, dök upp i kårfullmäktige läsåret 1967/68. Vietnamrörelsen föregick studentrörelsen, och en hel del studentaktivister hade börjat i den förstnämnda. Båda rörelserna var en del av det allmänna uppsvinget inom studentvänstern kring 1968. Vietnamfrågan handlade inte bara om den amerikanska krigföringen i Vietnam, utan var också relaterad till det ökade intresset för Tredje världens problem.

Den dominerande inhemska bakgrundsfaktorn blev alltmer den statliga utbildningspolitiken i allmänhet och UKAS-frågan i synnerhet. UKAS-frågan behandlas mer utförligt i nästa avsnitt, men jag måste ändå nämna något om denna fråga här för sammanhangets skull.

UKAS-frågan politiserades medvetet av först VUF/VSK och sedan av 27-majrörelsen. Denna rörelse kom fram till att UKAS-frågan var en lämplig fråga för en enhetsfront. I manifestet från maj 1968, 27-majrörelsens första grundläggande dokument, fanns kampen mot UKAS och byråkratin insatt i ett marxistiskt perspektiv, men till hösten samma år hade de marxistiska inslagen tagits bort. Kvar blev till sist bara de två parollerna "Stoppa UKAS" och "Bekämpa byråkratin." Det var Clarté m.fl. som inom 27-majrörelsen stod bakom enhetsfrontstrategin. Denna falang hoppades att så många studenter som möjligt skulle komma med i enhetsfronten mot framför allt UKAS för att senare om möjligt engagera sig i en mer socialistisk kamp.

Den statliga utbildningspolitiken påverkade radikaliseringsprocessen även på annat sätt än genom UKAS. Regeringen och UKÄ initierade en demokratisering inom ramen för FNYS-verksamheten. Reglerna för hur det utökade studentinflytandet inom FNYS' ramar skulle organiseras var inte helt tydliga. Studentvänstern kunde ta initiativet i förändringsproces-

sen på en del institutioner och arbeta för utökat inflytande vad beträffar kurslitteratur och studieplaner. 27-majrörelsen hade som målsättning att skapa fungerande institutionsgrupper.

Organisationsstruktur och arbetsmetoder

Flera av studentvänsterns organisationer hade en likartad struktur. Demokratien, vid eller utanför universitetet, skulle byggas upp från basplanet. Det var de närmast berörda i en verksamhet som också skulle fatta de för verksamheten avgörande besluten. Under ideala förhållanden innebar detta att samtliga berörda var både aktiva och delaktiga i besluten. Både implicit och explicit fanns det en stark kritik mot den rådande parlamentariska demokratin på dess olika nivåer.

I linje med den grundläggande synen på demokrati skapades en horisontell organisation i stället för en hierarkisk sådan. Studentrörelsen tillämpade en direkt demokrati, där stormötet var högsta beslutande organ. Detta leddes av en på mötet vald ordförande. Dessa stormöten var öppna för samtliga som ville delta i verksamheten. På stormötena fattades alla avgörande beslut om verksamheten och olika arbetsgrupper tillsattes, allteftersom behoven dök upp. Stormötesprincipen hade en mycket stark ställning. Att ge upp principen uppfattades som att urholka själva kärnan i demokratin. Vi kan betrakta 27-majrörelsen i detta avseende med dess försök att finna en fungerande organisatorisk form. Trots problemen med stormötena övergavs aldrig stormötesdemokratin. Ett annat lika belysande exempel på den starka förankring stormötesprincipen hade inom den nya vänstern i Stockholm är allaktivitetsrörelsen. Denna ville inte definiera Gamla Bro som ett allaktivitetshus just därför att Gamla Bro inte hade stormötesdemokrati.

Inga övergripande formella ledare utsågs. I stället fanns ett informellt ledarskap. Ett exempel på detta är att rörelsen inte hade någon ordförande eller ledare för arbetsgrupperna. I stället utsågs endast en sammankallande för att alla skulle vara lika delaktiga i gruppens arbete och beslut. Den starka tilltron till kollektivet som här kommer till uttryck speglar den nya vänsterns syn på gruppernas stora betydelse i samhällsprocessen. De informella ledarna behövde i viss utsträckning andra egenskaper än de formellt utsedda som fanns i andra politiska partier och rörelser. Ett exempel på hur ett informellt ledarskap kunde växa fram i en given situation är Anders Carlbergs växande roll under kårhusockupationen. Det informella ledarskapet kom i allmänhet till uttryck i stormötesdebatter och i arbetsgrupper. De informella ledarna blev valda till mötesordförande eller till sammankallande i arbetsgrupper. De deltog

mycket aktivt i den ideologiska debatten: skrev tidningsartiklar och gav ut böcker.

Det fanns inte heller någon verkställande makt i form av en formellt vald styrelse. Det var i stället en eller flera arbetsgrupper som fick verkställa gemensamt fattade beslut. Avsaknaden av ett verkställande organ utgjorde ett viktigt fundament i den horisontella organisationen. Rörelsen hoppades genom detta kunna undvika en hierarkisk struktur och uppkomsten av byråkrati.

Vilka var då 27-majrörelsens arbetsmetoder? Mycket av verksamheten gick ut på att skapa opinion och debatt. 27-maj-bulletinen och flygblad var därför lämpliga kanaler i den opinionsskapande processen och när dessa trycksaker delades ut kunde de aktiva få till stånd en diskussion med människorna ute på sta'n. Vietnamrörelsen hade för övrigt redan haft framgång med samma metod. Den innebar arbete på basplanet och låg därför väl i linje med den nya vänsterns grundläggande ideologi. Andra sätt att skapa opinion och debatt var att organisera studiecirkel och anordna diskussioner i grupp- eller stormötesform. Även demonstrationer och andra typer av aktioner gick i huvudsak ut på att påverka människors attityder och åsikter både i och utanför universitetets värld.

Yttringar

Det förekom en rad yttringar av studentrevolten i Stockholm. Jag vill här sätta in dessa i ett lite större sammanhang i radikaliseringsprocessen.

Den mest spektakulära yttringen var utan tvekan kårhusockupationen men bara en kort tid dessförinnan hade den s.k. revolten på statskunskapen ägt rum. Den är ur principiell synpunkt mycket intressant. Flera av de aktuella frågeställningarna lyftes fram av studentvänstern. Hur stor rätt att diskutera och få yttra sig fritt under lektionerna skulle studenterna ha? Studentvänsterns kritiker hävdade att för mycket diskussioner på lektionerna skulle gå ut över undervisningstakten. Ifrågasättandet var emellertid en naturlig följd av studentvänsterns pedagogiska grundsyn. Rörelsen har ju också kallats för den antiauktoritära rörelsen. Var kurslitteraturen alltför ensidig och amerikaniserad? Studentvänstern hade sitt svar klart och tog senare strid för en revidering av litteraturlistor och studieplaner. Vem skulle ha makten på institutionen? Hur skulle en fungerande institutionsdemokrati se ut? Detta var några av de frågor som väcktes i samband med turbulensen kring Olofssonfallet. Sett i ett större sammanhang står det klart att denna yttring av studentrevolt på statskunskapen inte så mycket handlade om Olofssons lektioner utan om viktiga principer, som nu ställdes under debatt. Olofssonfallet var inte ett engångsfall. Den turbulenta situationen på institutionen fortsatte. Vänsterstudenterna

riktade in sin bevakning både på studieplaner och kurslitteratur. Lärarna kunde ha olika förhållningssätt i processen. En del hade svårt att acceptera den nya situationen, medan andra ganska snabbt anpassade sig till studenternas krav på större inflytande över viktiga frågor.

Med nästa större yttring i radikaliseringsprocessen - kårhusockupationen - kom UKAS-frågan in på allvar. Att VSK och Clarté inte kunde komma överens om ett gemensamt möte om UKAS den 24 maj pekar framåt på den splittring som utvecklades alltmer mellan dessa grupperingar även inom 27-majrörelsen. Det var både taktiska och strategiska överväganden som låg bakom splittringen inom Stockholms studentvästanster, framför allt en strid i enhetsfrontfrågan. Stämningarna på kårhusockupationens kaotiska stormöte ledde till att UKAS-frågan snart kom i bakgrunden. Extrema vänstergrupper såsom dubbelmaoisterna gjorde också sin stämma hörd under mötet. Mao-citatet målat på kårhusets vägg, "Det är rätt att göra uppror", var ett klart uttryck för radikaliseringsen under ockupationens gång. Närmare än så här kunde inte den svenska studentrevolten komma majrevolten i Paris: En överfylld lokal med studenter som diskuterade nästan dygnet runt, revolutionära deviser och plakat samt ett upptrappat stämningssläge. Stockholm var dock inte Paris; det fanns åtskilliga skillnader. En sådan skillnad var förhållandet mellan aktivisterna och polisen. Trots en viss risk för ockupation av fler byggnader i Stockholm undveks en våldsamt sammandrabbning. Även upplösningen av själva ockupationen blev fredlig. Detta var signifikativt för hela den svenska studentrevolten. Riktigt farliga inslag av våld saknades.

Frågan om yttrandefrihet för vem eller vilka och i vilka sammanhang kom åter upp till diskussion och strid i samband med kårhusockupationen. Strax före ockupationen hade 26-aprilrörelsen och studentvästanstern känt sig hindrade att sprida information i kårhusets lokaler. Under kårhusockupationen var rollerna omvända. Då ansåg kårstyrelsen att studentvästanstern gjort allvarliga inskränkningar i yttrande- och mötesfriheten. Eftersom stormötet under ockupationen inte var ett parlamentariskt möte, hävdade kårstyrelsen att studentvästanstern under pågående ockupation gjort sig skyldig till brott mot de demokratiska spelreglerna. Ockupanterna hade tagit rätten i egna händer och var därför inte representativa för de tusentals studenterna i Stockholm. På nytt kom de skilda demokratiidealerna i dagen som så många gånger under åren 1968-1970. Vi måste också ha i åtanke att denna tid var en brytningstid, när det gäller synen på utomparlamentariska aktioner. För studentvästanstern var sådana en naturlig och legitim del i det politiska arbetet, medan dessa aktioner från studenthög-

gers och de studentfackligas sida upplevdes som ”gatans parlament” det vill säga ett hot mot den representativa demokratin.

Nästa större yttring i radikaliseringen, ockupationen av UKÄ i mitten av december, hade samma teman som den föregående, nämligen kampen mot UKAS och byråkratin. I det senare fallet var kårbyråkratin utbytt mot den statliga byråkratin. Studentvänstern hade inom 27-majrörelsen, som var en följd av kårhusockupationen, enats om de två parolerna ”Stoppa UKAS!” och ”Bekämpa byråkratin!” I det läget var det följdriktigt att rikta blickarna mot tillsynsmyndigheten UKÄ, som dels hade tillsatt utredningsgruppen UKAS och dels var en representant för den statliga byråkratin. Liksom under den föregående aktionen kom demokratifrågan upp på agendan. Studenter från statskunskapen hade skickat in en ansökan till UKÄ om extra resurser för att kunna diskutera demokratiseringen av utbildningen på lektionstid. UKÄ hade avslagit denna ansökan, vilket från studentvänsterns sida upplevdes som att UKÄ försökte motarbeta eller i varje fall inte ville underlätta den demokratiska processen.aktionen slutade med ett manifest där de undertecknade fastslog att demokrati först måste vara vilja till verklig demokrati, där alla deltar från början. Bakom manifestets ord kan vi finna den nya vänsterns syn på demokrati. De som var närmast berörda i frågan måste först få ta ställning. Demokratin måste med andra ord utgå från basplanet. I det aktuella fallet var basplanet själva institutionerna. Med UKÄ:s FNYS-modell var gången den motsatta. UKÄ försökte genomföra en demokratisering uppifrån. I stället borde UKÄ, enligt studentvänstern, underlätta demokratiseringsarbetet på basplanet och låta demokratiseringsprocessen ha sin egen gång.

Även i samband med denna aktion manifesterades studentvänsterns splittring. Clarté tog avstånd från aktionen, eftersom den inte var i linje med enhetsfrontpolitiken. Om studentvänstern skulle samla så många som möjligt i en enhetsfront i kampen mot UKAS och byråkratin, måste denna typ av aktioner undvikas.

Universitetskansler Rosén agerade i enlighet med en pragmatisk linje. För att undvika en direkt konfrontation använde sig denne av långa förhandlingar. I hela sex timmar pågick diskussionen på UKÄ. I denna hävdade UKÄ att man var ett opolitiskt organ, som hade att verkställa politiskt fattade beslut. Vänsterstudenterna å sin sida ansåg att UKÄ agerade politiskt under en skenbart opolitisk mantel. Det fanns en tendens hos studentvänstern att hävda att de flesta handlingar på olika plan i samhället hade, när allt kom omkring, ett politiskt innehåll och att samhällets aktörer i de mest olika sammanhang hade politiska motiv, medvetna eller

omedvetna. Därför uppfattades UKÄ och UKAS mer som det politiska systemets redskap än som en del av en opolitisk administrativ apparat.

En andra aktion riktad mot UKÄ i februari 1969, med ett antal sociologistudenter bakom, skulle visa att den pågående ämneskonferensen i sociologi (som ett delmoment av UKAS-utredningen) inte hade en demokratisk representation och att debatten om ämnesplanerna fördes på fel nivå. Debatten skulle, hävdade de här sociologistudenterna, föras på basplanet, så att alla berörda studenter kunde delta. UKÄ:s studerandedemokrati bestod i att SFS hade fått utse ämneskonferensens studentrepresentanter. Enligt studentvänstern var SFS en del av studentkårsbyråkratin, vilken samverkade med den statliga byråkratin - det vill säga UKÄ - över studenternas huvuden. Kritiken riktades inte mot de formellt utsedda studeranderepresentanterna utan mot systemet som sådant.

1968 års sista radikala yttring var aktionen mot universitetets konsistorium knappt en vecka före julhelgen. Ett antal studenter ville närvara under konsistoriets sammanträde, som skulle behandla studentdemokratin. Genom aktionen tvingades, i varje fall indirekt, rektor att ajournera mötet. Denna aktion är en parallell till Lundavänsterns mötesstörningar som skall behandlas i nästa avsnitt. I Stockholm kallades de inte för mötesstörningar. Toleransnivån mot utomparlamentariska aktioner verkar ha varit avsevärt större i Stockholm än i Lund.

Ett flertal yttringar utanför universiteten av radikaliseringsprocessen förekom under framför allt 1968 i studentrevoltens spår: aktionen mot tonårsmässan, alternativ-julfirandet, allaktivitetsrörelsen. Alla dessa kan ses som ett resultat av de starka antikommersiella strömningarna. Kritiken mot "överflödssamhället" växte snabbt inför julen 1968. Den svenska julhandeln framstod för många ungdomar stå i stark kontrast till Tredje världens brist på resurser och svält. Alternativt julfirande introducerades med ett uttalat mål att bygga själva firandet på gemenskap i stället för materiellt överflöd.

I vissa avseenden kan allaktivitetsrörelsen räknas in i den antikommersiella rörelsen. Huvudidén i allaktivitetsrörelsen var nämligen att bygga upp en verksamhet byggd på gemenskap och arbete tillsammans, utan att kommersiella intressen fick något spelrum. På 1960-talet hade fritidens yttringar kommersialiserats: Fritidsindustrin växte. Kommunerna hade också i växande utsträckning organiserat fritiden genom att snabbt bygga ut antalet fritidshem, ungdomsgårdar och idrottsanläggningar. Nu kom en motreaktion. På basplanet skulle alla ur olika generationer och samhällsklasser kunna mötas både utanför kommunens verksamhetsramar och den kommersiella sfären. Allaktivitetsrörelsen ville att

Gamla Bro skulle organiseras som ett verkligt allaktivitetshus med ett beslutande stormöte, medan Stockholms stad önskade att gamla Bro skulle vara en integrerad del av den kommunala verksamheten, vilket också blev fallet.

Dessa olika yttringar var signifikativa inslag i radikaliseringsprocessen. Den nya vänstern byggde inte upp någon sammanhållen ideologi. Den presenterade inte heller några fasta doktriner. I stället blev det alla dessa yttringar som till en del konstituerade den nya vänstern.

UKAS-striden i Stockholm

Bostads- lärar- och lokalbrist drabbade hårt Stockholms universitet och dess studenter. Ett större problem för den enskilde studenten var dock oron för framtiden. Ett decennium tidigare hade en universitetsexamen nästan varit en garanti för ett adekvat arbete. Visserligen hade det även tidigare funnits grupper som haft svårt att komma in på arbetsmarknaden, ofta de med humanistisk utbildning, men nu utgjorde utbildningsexplosionen en ny och oroande faktor, som ingen kunde komma ifrån. Det var kanske svårt för åtskilliga studenter att stämma in i studentsångens välkända ord: "Sjung om studentens lyckliga dar". Det verkade som om alltför många riskerade att stå utanför den akademiska arbetsmarknaden efter sin examen.

Upptakten

Studierådets ordförande Göran Skotte uppmärksammade beslutet om de fasta studiegångarna 1965. Han var mycket kritisk till dessa och hoppades att den vanlige studenten skulle ge sig in i den pågående debatten för att påverka utbildningens framtida utformning. Skotte var profetisk så till vida att han klart insåg hur snabbt utvecklingen skulle gå: "Plötsligt bara står vi där, med creditpoäng, målinriktning och hela faderullan. Och då är det så dags."¹ I och för sig var inte Skotte emot en ökad målinriktning av studierna. Tvärtom var han bekymrad över att många studenter, som påbörjat sina studier, inte hade något bestämt mål med dessa. Vad Skotte pläderade emot var att all universitetsutbildning skulle målinriktas. Han ville inte att universiteten skulle bli "mastodontiska fackskolor".² Trots denna tidiga larmklocka blev det inte någon allmän debatt om den pågå-

---

¹ *Gaud.* 20/1965, s. 8.

² *Ibid.*

ende reformarbetet. Det tycks som om Skotte var och förblev en ”ropande röst i öknen.”

År 1967 hade knappast UKAS-gruppens arbete börjat uppmärksammas av massmedierna. Frågan utgjorde inte något aktuellt nyhetsstoff. UKAS tycktes i detta skede för de flesta vara ett led i det administrativa reformarbetet med mål att öka examinationsfrekvensen. Hösten detta år togs UKAS-frågan upp i kårfullmäktige i Stockholm.¹ Utbildningsutskottets ordförande orienterade om läget i UKAS-arbetet. UKAS-frågan hade ännu inte politiserats utan fullmäktige diskuterade lugnt läget i studieplansarbetet. Fullmäktiges ledamöter hade ännu ingen aning om vilken studentpolitisk ”bomb” kåren fått att behandla. Det största problemet verkade i dåvarande läge vara tidsbristen. Kårfullmäktige ville därför att reformen skulle flyttas fram till ht 1969 - den bristfälliga informationen till studenterna, avsaknaden av färdiga studieplaner och problemet med ej existerande utbildningslinjer skulle annars leda till kaos.²

När UKAS först uppmärksammades i Stockholms studentkår, var det således två problem som fördes fram: behovet av alternativa förslag till studieplaner i vissa ämnen och ett krav på att skjuta på hela reformen för att administrativt hinna genomföra denna på ett acceptabelt sätt. Det sistnämnda problemet försvann snart. I mars 1968 fick kåren information om att starten på UKAS-reformen skulle skjutas upp ett helt läsår.³

Den 3 april presenterades UKAS officiellt. Representanter från studentkåren deltog i en presskonferens om UKAS på UKÄ. Ett par andra representanter uppvaktade statsråden Palme och Moberg för att diskutera utbildningsfrågor. Kåren satte upp en informationsutställning om UKAS och anordnade debatter. Ett tecken på att kåren bedömde UKAS-frågan som ytterst viktig var inrättandet av en extra halvtidstjänst som UKAS-sekreterare.⁴ Den 22 till 27 april hade kåren en utbildningsvecka kring UKAS med information och debatter. Till och med en telefonjour inrättades. Den 27 april anordnade kåren ett ”teach-in” i kårhusets stora matsal, där lärare och studenter diskuterade UKAS. Det stod helt klart att studentkåren bedömde frågan som synnerligen angelägen.

---

¹ Fullm. 24/11 1967.

² Det var alltså UKAS II, d. v. s. studieplanerna, som snart skulle remissbehandlas. Den avgörande delen av förslaget fanns i UKAS I. På den delen hade inga studenter fått avge några synpunkter.

³ Fullm. 4/3 1968.

⁴ Om de tidiga kåraktiviteterna i frågan, se fullm. 23/4 1968.

Striden kring UKAS

I början av maj 1968 blev UKAS-frågan alltmer politiserad. Både socialister och liberaler i studentkåren satte nu in UKAS i ett allmänpolitiskt och ideologiskt sammanhang. Den 5 maj, då majrevolten pågick för fullt i Paris, diskuterades UKAS på ett fullmäktigesammanträde i hela nio timmar. Anders Carlberg krävde under detta möte att Stockholmskåren skulle begära en helt ny utredning, eftersom UKAS inte innehöll någon målsättning för den högre utbildningen utan var en teknisk och byråkratisk utredning. Liberalen Magnus Lagerkvist ville att kåren skulle definiera målsättningarna. Målen borde vara, ansåg han, att både demokratisera utbildningen och samhället i stort. Studentvänstern ville redan under detta möte helt förkasta UKAS, men kårstyrelsens förslag till principer för uppläggnig av remissvaret bifölls av mötesmajoriteten. Resultatet blev därmed att Stockholms studentkår i och för sig uttalade stark kritik gentemot UKAS-reformen men trots allt accepterade den tågordning för ärendet som statsmakterna fastställt.¹

”Århundradets utbildningsreform” kallades förslaget av Gaudeamus.² UKAS politiska implikationer började bli alltmer uppenbara. ”Vi måste sätta fart på klasskampen bland studenterna”, sade Peter Kockum angående UKAS-frågan. När han gjorde sitt uttalande tillhörde han fortfarande det studentfackliga kårpartiet SUS. Liberalen Thomas Norell tyckte däremot att både studenter och lärare visste för lite i frågan för att delta i några massaktioner.³

Det var flera faktorer som bidrog till den höga aktivitetsnivån kring UKAS under september månad. Kårhusockupationen hade mobiliserat politisk kraft som verkade för fullt även i början av höstterminen. Den internationella studentrevoltens verkningar bidrog därtill. När Stockholms studenter samlades till en ny termin denna höst hade mycket hänt under det gångna halvåret. Nu var det också bråttom i UKAS-ärendet. Alla dessa omständigheter bidrog till att kåren sjöd av UKAS-aktiviteter. Stora debatter anordnades på institutionerna.

27-majrörelsen och den övriga studentvänstern höll hårt fast vid att behandlingen av UKAS II innebar ett accepterande av UKAS I och därmed hela reformen som sådan. Därför accepterade inte studentvänstern kårens uppläggnig av remissförfarandet.⁴ Gaudeamus sammanfattade detta läge koncist i en rubrik: ”UKAS I eller UKAS II på 34 institutions-

---

¹ Fullm. 5/5 1968.

² *Gaud.* 5/1968, s. 16.

³ *Ibid.*

⁴ *Gaud.* 12/1968, s. 1.

debatter?"¹ Studentvänsterns strategi var att arbeta på basnivå. På de olika institutionerna författades särskilda UKAS-resolutioner undertecknade i både studenters och lärares namn. Resolutionerna publicerades i *Gaudeamus*.² Majoriteten av dessa hade samma eller liknande ordalydelse, genomsyrad av studentvänsterns uppfattning i frågan: UKAS I skulle förkastas. Det var en administrativ reform som inte föregåtts av någon diskussion om den högre utbildningens mål och roll i det svenska samhället. UKAS innebar ett hot mot demokratin. Eftersom UKAS II var en konsekvens av UKAS I måste även UKAS II förkastas. Dessa resolutioner medförde en del svåra avväganden. Åtskilliga lärare och studenter var av den åsikten att de dåvarande studieplanerna borde revideras eller ersättas och hade därför gärna diskuterat nya studieplaner i det egna ämnet, men tvingades nu avstå helt från studieplansdebatt i detta skede för att klart markera sitt avståndstagande till *hela* reformen.

Helt i linje med studentvänsterns strategi hade tyngdpunkten i UKAS-arbetet förskjutits till institutionerna på bekostnad av kårens organ. Studentvänstern visade misstro mot kårens hantering av UKAS-frågan. Även i kårfullmäktige arbetade vänsterns representanter på att institutionernas yttranden skulle väga tyngst i remissbehandlingen. Bengt Liljenroth (Samling Vänster) ansåg - på ett fullmäktigemöte den 30 september - att det skulle vara olyckligt om fullmäktige yttrade sig i studenternas namn och därmed ställde sig över institutionerna. Han gick så långt att han hävdade att fullmäktige i och för sig kunde yttra sig - men inte i studenternas namn! Bakom denna ståndpunkt låg studentvänsterns demokratisyn: Det var basen, det vill säga institutionerna, som var navet i den direkta demokratin. Styrelsens förslag till remissvar antogs på mötet med den ändringen att olika yttranden om UKAS från institutionsmötena skulle bifogas, då remissvaret tillställdes SFS.³

I sitt remissvar till SFS framhöll Stockholmskåren (SUS), att den inte i princip var emot en organisatorisk reform, men att UKAS-förslaget inte kunde accepteras på grund av dess konsekvenser både för utbildningen och samhället. SUS ansåg att UKAS' direktiv och förslag alltför mycket präglades av ett kortsiktigt ekonomiskt tänkande och att remisstiden varit orimligt kort. Eftersom SUS inte accepterade UKAS I, kunde inte heller UKAS II accepteras. SUS beklagade att den mycket angelägna studieplansrevisionen därigenom inte gick att genomföra. När UKAS-förslaget hade lagts åt sidan och tid hade anslagits för diskussioner om bl.a. målen, skulle

---

¹ *Gaud* 12/1968, s. 4

² Majoriteten av resolutionerna publicerades i *Gaud*. 13/1968, s. 12 f.

³ Fullm. 30/9 1968.

SUS gärna återkomma i studieplansfrågan.¹ I remissvaret hade således även Stockholms studentkår förkastat hela reformen, men samtidigt lämnat en dörr öppen för en översyn av den högre utbildningen.

Det fanns de som hade invändningar mot studentvänsterns resoluta linje i UKAS-frågan. Ett antal lärare protesterade mot de ovan nämnda resolutionernas utformning. Några lärare hade reserverat sig, men fann till sin förvåning att reservationerna inte var publicerade i *Gaudeamus* samtidigt med resolutionerna.² I efterföljande nummer av tidningen fick ett antal av de kritiska lärarna komma till tals. Indirekt kan dessa lärares kritik tolkas som att UKAS-frågan inte borde ha politiserats i så stor utsträckning: ”Vi kan inte gå med på att UKAS skulle innebära ett direkt hot mot demokratin”, yttrade assistent Claes Wiklund på statsvetenskapen. Litteraturodocenten Carl Reinhold Smedmark talade om överdrifter i UKAS-kritiken och tyckte att det var fel att ”skrika ute på gatorna”, att UKAS skulle stoppas.³ Det skall dock framhållas att även dessa lärare i sak var kritiska mot UKAS, men de ville hålla på det formella och dessutom, som de uttryckte det, nyansera de kritiska ståndpunkterna.

Som en följd av den svenska studentrevolten höll regeringen och UKÄ på att genomföra utökad studerandedemokrati på försök (FNYS). UKAS-frågan blev den första stora fråga som skulle behandlas på de demokratiserade institutionerna. Det växande intresset både för UKAS och studentdemokratin gick hand i hand. Dessa två faktorer understödde varandra.

UKAS-frågan försatte Stockholms studenthögern i ett predikament. Studenthögern var i och för sig, från sakliga utgångspunkter, lika kritisk till UKAS som sina politiska motståndare, men den ville inte ge motståndarna några taktiska eller strategiska vinster i UKAS-frågan. Ett belysande exempel på problemet finner vi när Stockholms studenter planerade en stor demonstration mot UKAS den 7 november. De två högerrepresentanterna, Carl Bildt och Peter Kockum, protesterade och reserverade sig mot att Marina Stenius Aschan hade utsetts till studenternas talare under den kommande demonstrationen. Bildt och Kockum motiverade sitt handlande med att Stenius Aschan representerade en ”sektaristisk linje”, som förde en ”fel sorts kamp” mot UKAS.⁴

I början av november planerade 27-majrörelsen att anordna ett stort teach-in i Folkets Hus.aktionen skulle planeras på ett stormöte. På detta blev det bråk med de s.k. rebellerna, vilka hade skapat turbulens inom

¹ Hela remissvaret finns återgivet i *Gaud.* 14/1968, s. 4.

² *Gaud.* 14/1968, s. 7. Enligt tidningen hade dessa reservationer inte inkommit till redaktionen.

³ *Ibid.*

⁴ *Gaud.* 15/1968, s. 1.

Clarté. En del av mötesdeltagarna ville kasta ut rebellerna, men till sist fick de stanna.¹ Överhuvudtaget var det svårt att hålla samman 27-majrörelsen, trots den samlande UKAS-frågan. De aktiva inom rörelsen ville skapa opinion även utanför universitetet. Därför började dessa att föra ut UKAS-frågan även till åtskilliga gymnasier. 27-majrörelsen hade kontaktmän i olika skolor och en särskild talarbank, där skolorna kunde beställa UKAS-debattörer. På en del skolor bildades särskilda aktionsgrupper.² Det verkar som om UKAS-motståndarna lyckades bredda basen för motståndet mot reformen.

I början av 1969 diskuterades PUKAS. Hade Palme och Moberg gjort betydande eftergifter eller var det endast kosmetiska förändringar för att lugna opinionen? Den 2 februari var statsrådet Sven Moberg på kåren för att förklara och försvara den nya varianten av UKAS-förslaget. Cirka 500 studenter hade bänkat sig i kårens matsal för att höra vad Moberg hade att säga. Frågorna haglade över statsrådet och enligt Gaudeamus reporter var få nöjda med svaren. De närvarande tyckte inte att det var någon skillnad mellan UKAS och PUKAS. Under debattens gång fick Moberg frågan vad han tyckte om kårhusockupationen. När Moberg inte svarade direkt sade någon att Moberg lika gärna kunde gå om han inte ville svara på frågan. Då gick Moberg. De kvarvarande diskuterade om det var en förlust eller seger för dem att Moberg hade lämnat mötet.³ Tillställningen fick allmän uppmärksamhet i pressen. Gaudeamus rubrik löd: ”’Svara din jävel’ Finemang sa Moberg, smet efter svärord”⁴ Det rådde delade meningar vad som sagts under mötet, men det stod klart att förhållandet mellan studentvänstern och de ansvariga statsråden inte var det bästa.

I en skrivelse till SFS gav Stockholms studentkår sin syn på PUKAS. Det var ett förslag från Rolf Granstrand (Lib) som låg till grund för skrivelsen. Kårens skrivelse inleddes med: ”UKAS symboliserar ett fiasko. Det symboliserar utbildningsbyråkratins orealistiska syn på universitetens problem; uppfattningen att problemen med bristande motivation, föråldrade studieformer och auktoritär struktur kan lösas med administrativa skenreformer.”⁵ Stockholmskåren visade i den här skrivelsen en ambivalent hållning till PUKAS. Helst ville kåren förkasta förslaget, men eftersom riksdagen skulle få propositionen på sitt bord redan i mars, presenterade kåren en rad detaljförslag till förändringar av PUKAS.

---

¹ *Gaud.* 15/1968, s. 11.

² *Ibid.*

³ Referat av mötet i *Gaud.* 2/1969 s. 1, 5.

⁴ *Gaud.* 2/1969, s. 5.

⁵ Skrivelsen finns återgiven i *Gaud.* 2/1969, s. 10.

Fronten mot UKAS/PUKAS var nu så kompakt bland Stockholms studenter att studenthögern t.o.m. hade planer på att bilda en enhetsfront mot reformen tillsammans med 27-majrörelsen, trots de helt skilda ideologiska utgångspunkterna i kritiken.¹ Bland de sista stora manifestationerna mot UKAS var de demonstrationer mot förslaget som hölls i hela landet några dagar före riksdagsbehandlingen. I Stockholm gick omkring 2000 studenter, gymnasister och lärare sida vid sida för att protestera mot UKAS. Den vanligaste parollen i alla dessa demonstrationståg var: ”STOPPA UKAS!”² In i det sista arbetade studerande och lärare på olika håll med aktioner och uppvaktningar av riksdagspolitiker, men tiden var för kort för att åstadkomma några genomgripande förändringar i PUKAS-förslaget. I mars antog riksdagen propositionen och från och med höstterminen samma år skulle reformen börja gälla, dock med övergångsregler.

Nu började en annan typ av motstånd mot reformen. Motståndarna till PUKAS försökte att finna olika vägar att kringgå de nya bestämmelserna. Studenterna rekommenderades i *Gaudeamus* att kringgå PUKAS. Det hela gick ut på att dessa skulle anmäla sig till ett ämne i taget, läsa detta först och sedan välja ett nytt ämne tills examen var klar. På så sätt skulle en student, enligt tidningen, kunna läsa på samma sätt som före PUKAS.³ Det fanns visserligen möjlighet att välja en individuell utbildningslinje (nr 18), men då var studenten tvungen att bestämma sig för alla ämnen i förväg och dessutom få den egna kombinationen godkänd av universitetet.

I början av 1970 täpptes det rekommenderade kryphålet till. Trots detta fortsatte kampen mot PUKAS. Stockholms studentvänster, som varit något av en motor i processen, hade emellertid två huvudproblem i kampen mot den statliga utbildningspolitiken. För det första fick studentvästern föra en kamp på två fronter, dels mot UKAS, som redan var i funktion, och dels mot den nya statliga universitetsutredningen U-68. För det andra drabbades denna vänster av en i det närmaste total splittring omkring 1970. Splittringen mellan VSK och Clarté kom i öppen dag. Så till exempel kunde dessa partier inte enas om ett gemensamt UKAS-uttalande, när UKAS behandlades på ett fullmäktigemöte.⁴

---

¹ Ibid.

² *Gaud.* 5/1969, s. 12.

³ *Gaud.* 14/1969, s. 7.

⁴ Fullm. 10/3 1970.

UKAS-striden i Stockholm - sammanfattning och diskussion

När UKAS började diskuteras 1967, var det kåretablissemanget som tog upp frågan. UKAS kritiserades från studentfackliga utgångspunkter. Särskilt framhölls att tiden var för knapp för att kunna genomföra reformen till höstterminen 1968. Det argumentet mot UKAS föll dock, sedan det meddelats att reformen hade skjutits upp ett helt år.

Den 5 maj 1968 hölls en nio timmar lång debatt i kårfullmäktige, där studentvänstern gick till en första stor attack mot UKAS och också kritiserade kårens handläggning av ärendet. Den internationella studentrevolten och radikaliseringen på hemmafronten medverkade till att UKAS-frågan snabbt blev politiserad, när hela studentvänstern, inklusive liberalerna, satte in UKAS i ett större samhälleligt och ideologiskt sammanhang. Därmed accepterade vänstern inte kåretablissemangets studentfackliga utgångspunkter i kritiken av UKAS. Kårhusockupationen mobiliserade ytterligare kraft mot UKAS. Den nybildade 27-majrörelsen hade stoppandet av UKAS som en av sina huvudparoller. UKAS kom alltmer i centrum för studentvänsterns engagemang.

Studentkåren trappade också upp aktivitetsnivån i UKAS-frågan i början av höstterminen 1968. Kåren bedömde frågan så viktig att en halvtidstjänst som UKAS-sekreterare inrättades. En hel utbildningsvecka organiserades för att alla skulle kunna vara med och diskutera reformen. Överhuvudtaget visade kåretablissemanget (med Kåraktivisterna i spetsen), att det fanns en vilja att föra ut diskussionen på en bred nivå, dock på studentfackliga grunder.

Vänstern i kårfullmäktige och 27-majrörelsen arbetade för att UKAS-frågan skulle behandlas på institutionsnivå. Som en konsekvens av detta försköts tyngdpunkten i behandlingen av UKAS från kårens organ till institutionerna. Därmed hade studentvänstern vunnit en delseger: Dels skulle UKAS behandlas på basnivå (institutionerna), dels skulle beslut om uttalanden i frågan fattas av ett institutionsmöte. Resultatet av detta arbete blev de s.k. UKAS-resolutionerna som presenterades i kårtidningen. Dessa skulle ha kunnat vara ett utomordentligt intressant källmaterial, om inte formuleringarna i många resolutioner i avgörande delar är identiska. Någon slags förlaga har tydligen förekommit. Hur som helst innebar resolutionerna ett förkastande av hela UKAS-förslaget. Det kom en del kritik mot resolutionerna från ett antal lärare. I sak var dessa lärare lika kritiska mot UKAS som studentvänstern, men de tyckte att kritiken från vänsterns sida i en del fall saknade nyanser och innehöll en del felaktigheter. De ville inte heller fullständigt förkasta UKAS utan i stället försöka förändra förslaget till det bättre. Om förslaget helt förkastades, befarade

de här lärarna att universitetet hade omintetgjort alla möjligheter till påverkan i UKAS-frågan.

Striden kring UKAS och demokratiseringen av institutionerna genom FNYS gick hand i hand höstterminen 1968. Interaktionen mellan UKAS-frågan och FNYS mobiliserade ett ökande intresse för både utbildningsreformen och demokratiseringen. Den 30 september tog UKAS-frågan en avgörande vändning. Då beslöt kårfullmäktige att säga nej till UKAS II för att därmed visa att studentkåren förkastade *hela* reformen. Till remissyttrandet (till SFS) bifogades ovan nämnda resolutioner i enlighet med kårfullmäktiges beslut. Så här långt hade kårledningen dominerats av Kåraktivisterna, det vill säga ett studentfackligt kårparti. Efter kårvalet hösten 1968 tog O-68 över kårledningen. Även studenthögern ville stoppa UKAS, men hade svårt att ställa upp på samma sida i kampen som studentvänstern på grund av skilda ideologiska utgångspunkter i UKAS-kritiken.

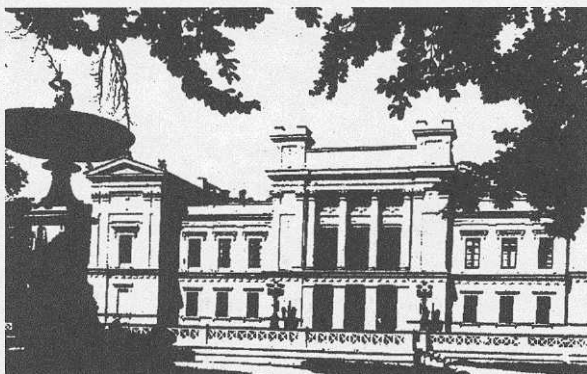
I mars 1969 antogs UKAS av riksdagen i sin modifierade form kallad PUKAS. Hur stora eftergifter Palme och Moberg gjort gentemot studentopinionen rådde det delade meningar om. Ett av de mer remarkabla inslagen i kampen mot PUKAS var planerna hos studentvänstern och studenthögern att bilda en gemensam front mot PUKAS. Det blev inget av detta, men inför riksdagsbehandlingen av PUKAS bedrevs en intensiv kampanj mot reformen in i det sista. Eftersom det var en sådan massiv studentopinion mot PUKAS fanns det förhoppningar från studenthåll att politikerna på riksplanet kunde påverkas i frågan. När inte heller detta lyckades och sedan PUKAS beslutats av riksdagen, gick oppositionen över till en ny taktik, nämligen att finna vägar att kringgå PUKAS. Studenterna rekommenderades helt öppet att inte välja någon av de fastställda utbildningslinjerna utan välja ett ämne i taget. Om alla studenter skulle ha gjort detta, hade det inte funnits några fasta studiegångar i praktiken. Därmed skulle hela reformen vara torpederad. I början av 1970 täpptes dock denna lucka i bestämmelserna till.

När PUKAS var i funktion och det visade sig att reformen trots allt fungerade i praktiken sett ur den enskilde studentens perspektiv, gick luften ur studentvänsterns front mot reformen. Samtidigt började denna vänster att splittras. Andra frågor tilldrog sig dessutom studentvänsterns uppmärksamhet. Jag tänker då speciellt på strejkvågen 1969/70, som inte minst engagerade Stockholms studentvänster. En annan fråga var U-68, en utredning som i omfattning och betydelse vida överskuggade UKAS. Det spontana uppsvingets tid var emellertid förbi. Studentrörelsen började bli historia.

V. UTVECKLINGEN I LUNDS STUDENTKÅR

Efter att ha studerat politiserings- och radikaliseringsprocesserna samt UKAS-frågans behandling vid Stockholms studentkår, vänder vi blickarna söderut för att undersöka hur utvecklingen i dessa avseenden såg ut vid Lunds studentkår.

Innan jag går in på 60-talets studentpolitik i Lund, vill jag påminna läsaren om både de radikala och konservativa traditioner som fanns i denna stad genom att nämna något om studentliv och studentpolitik vid seklets början.

Lunds universitet firade 300-årsjubileum med pompa och ståt 1968. Få studenter deltog i firandet. Jubileet bidrog till en radikalisering av Lunds studenter. Många aktioner och demonstrationer anordnades av den framväxande studentvästern.

”Det röda Lund” var inte någon nyhet. I staden utvecklades under detta sekels första decennier radikala idéströmningar i studentkåren. I Lund fanns föreningen *DYG* (Den yngre gubben), i vilken många socialdemokrater varit aktiva, bl.a. Tage Erlander. Den svenska *Clarté-rörelsen* fick sitt centrum i Lund under 1920-talet. Initiativtagare till Lundaklubben var Arnold Ljungdahl, en av marxismens pionjärer i Sverige. Tidskriften *Clarté* kom ut med sitt första nummer 1924.¹ En traditionslinje från 20-talets *Clarté* gick vidare till 60-talets *Clarté* och därmed till den nya vänstern i Lund 1968/69: en politisk och kulturell öppenhet gentemot de olika socialistiska riktningarna.

Det fanns också en nationell och idékonservativ tradition bland Lunds studenter. En grupp inom denna idétradition kom ut med en egen

¹ Christer Skoglund, *Vita mössor under röda fanor*. (Stockholm, 1991), 139 ff.

tidning, *Nationell Samling*, under perioden 1920-25. År 1926 drabbade de radikala och konservativa falangerna samman. Studentkåren var i november detta år sammankallad för att ta ställning till en inbjudan att delta i firandet av 250-årsminnet av slaget vid Lund 1676. Kårmötet blev mycket stormigt. DYG och Clartéfolk reagerade över de nationalistiska och nationella dragen i festprogrammet. Studentkåren tackade visserligen ja till deltagande, men förslaget om uppvaktning av kungen lyckades radikalerna fälla. De konservativa reagerade kraftigt mot att förslaget fällts och ordnade därför en egen uppvaktning. 600 studenter bildade under festdagen häck för att hylla kungen. Samtidigt som de stora festligheterna tog sin början, öppnade DYG och Clarté en egen dansk-svensk minnesfest med 300 deltagare.¹

Antalet studenter var mycket litet vid denna tid i Lund jämfört med 1960-talets slut. År 1929 var det totala antalet studenter 2.588 varav kvinnliga endast 408. Antalet nyinskrivna var 213.²

Enligt en undersökning av Jörgen Weibull hade Lunds universitet under 1930- och 40-talen huvudsakligen lokal och regional rekrytering. Under 50- och 60-talen ändrades rekryteringsbasen. Lunds universitet blev liksom Uppsalas ett riksuniversitet.³ Weibulls undersökning visar också att Lundastudenterna under hela den studerade perioden (1870-1960) i hög grad kom från medelklassen. Till en början, under 1800-talets senare del, hade landsbygdens mellangrupper dominerat. Under 1900-talet ökade antalet studenter från nya medelklassgrupper som en följd av samhällets strukturella omvandling.⁴

Det inträffade troligen inte några större förändringar de närmaste åren efter 1960. Vi vet att studenter från tjänstemannaklass fortfarande dominerade i riket som helhet och att den s.k. snedrekryteringen kvarstod, även om antalet studenter från arbetarklass ökade något både i relativa och absoluta tal.⁵

Lunds studentkårs organisation

Studentkåren i Lund hade en komplicerad organisation; så komplicerad att det även för kårfunktionärerna var svårt att sätta sig in i hela verksamhe-

---

¹ *Akademiska Föreningen i Lund. Årsskrift 1968*, s. 32 f.

² *Ibid.*, s. 34.

³ Jörgen Weibull, *Lunds universitets historia del IV*. (Lund, 1968), s. 135-144.

⁴ *Ibid.*, s. 134.

⁵ Enl. Promemoria från SCB 1981:6, tabell 3 A.1, kom 22% av nybörjarna i hela riket läsåret 1971/72 från arbetarklass, 16% av nybörjarna kom från akademikerhem, 20% kom från gruppen högre tjänstemän och 19% från gruppen lägre tjänstemän. Uppgifterna är baserade på faderns yrkestillhörighet.

ten i form av organisation, stadgar och sedvaneregler. Studenternas verksamhet i Lund var organiserad i en treenighet: *studentkåren*, *Akademiska Föreningen* (AF) och *nationerna*.

Studentkårens högsta beslutande organ kallades för *deputerade*. I början av den tidsperiod som behandlas här var valen till detta organ personval, något som var vanligt vid denna tid i studentkåren. Att sitta i deputerade hade inte någon hög status. Det var arbetskrävande och ibland tröttsamt, då sammanträdena blev för långa. Det kunde också vara problem med närvaron. Den dåliga närvarofrekvensen kom upp till debatt i deputerademötet.¹ Strider kring sammanträdestekniken var också vanliga under den oroliga perioden läsåret 1968/69. De olika studerandegrupperna var ojämnt representerade i deputerade. Studerande från humanistisk fakultet var kraftigt underrepresenterade medan studerande från juridisk, ekonomisk och teknologisk fakultet var överrepresenterade.² Samhällsvetarna var också något överrepresenterade. Det finns många förklaringar till de här förhållandena. De överrepresenterade grupperna hade mer bundna studiegångar. Därigenom var det lättare att organisera dem. Det fanns en större tradition av kårarbete i de överrepresenterade grupperna. Detta berodde delvis på att uppdrag i studentkåren, särskilt de mer kvalificerade, var en merit i den framtida karriären för jurister, ekonomer och samhällsvetare.

Styrelsen utgjorde kårens nav. Det var förenat med en viss prestige att sitta i denna och en plats där kunde vara en språngbräda till de högsta befattningarna i studentkåren. Särskilt betydelsefulla var naturligtvis ordförandeposten och vice dito.

På mellannivå i kårbyråkratin befann sig de fem *utskotten*. Om dessa var deputerades eller styrelsens organ var inte klarlagt.³ De valdes av och var ansvariga inför deputerademötet, men styrelsen kunde faktiskt desavouera utskottens beslut. För min undersökning är särskilt utbildningsutskottet och det internationella utskottet intressanta.

Studentkåren hade egna organ, som bevakade utbildningsfrågorna på fakultetsnivå: *studieråden*. Dessa skulle påverka undervisningen via fakulteternas undervisningsnämnder; det kunde t.ex. gälla fastställandet av kursplaner och litteraturlistor. I studieråden satt representanter för de olika ämnena; de kallades för *ämnesombud*. Längst ned i denna hierarki befann sig de s.k. *kursombuden*. Dessa var en nyhet som infördes i början av 1968. Kursombudet skulle vara den enskilda studiegruppens talesman

¹ Till. ex. Dep.mötet den 25/5 1966.

² Lgd 10/1967, tabell, s 4.

³ Lgd 21/1969, s. 4.

gentemot institution och lärare i alla frågor, som direkt berörde undervisningen. Klagomål var tänkta att framföras via kursombudet till studierådet vid den aktuella fakulteten för vidare behandling.

Ett problem var de enskilda kårmedlemmarnas passivitet. Det var svårt att få studenterna att rösta i kårvalen och det var svårt att få fram kandidater till olika befattningar, speciellt på lägre nivåer. Detta gällde både kårens egna organ och de olika universitetsorganen. Dessutom var omsättningen av kårfunktionärer - av naturliga skäl - mycket hög. Den interna funktionärsutbildningen hängde inte med. Våren 1967 arbetade en särskild arbetsgrupp fram ett förslag i syfte att förbättra rekryteringsläget. Arbetsgruppens förslag vann inte något större gehör i deputerade.¹

Akademiska Föreningen hade ett eget högsta beslutande organ och en egen styrelse. Det som förenade studentkåren och AF var att alla deputerade var medlemmar i AF:s beslutande organ *överstyrelsen*. AF hade, liksom kåren, fem utskott. Det viktigaste i de sammanhang som här behandlas var *studentaftonutskottet*. Vid den här tiden stod det ofta för arrangemang som speglade sin tid. Utbudet förändrades under påverkan av de starka internationella och radikala strömningarna vid 60-talets slut. Det blev alltför seriösa aftnar. Ofta togs något internationellt problem upp. Åtskilliga prominenta gäster bjöds in, både inhemska och utländska.

AF bedrev social och ekonomisk verksamhet med hjälp av ett flertal bolag med egna styrelser: t.ex. Akademiska föreningens studentbostäder, Akademibokhandeln AB, Akademiska föreningens hotellbolag, Akademi-restauranger AB. Akademi-restaurangers legendariska kafé Athén var en viktig mötesplats för olika grupper av studenter.

Nationerna satte sin prägel på studentlivet i Lund. Eftersom det uppstått en praxis att tillåta ett mera fritt val av nation, valde många den nation, där de kunde finna andra med liknande intressen eller helt enkelt den som hade lägst avgift. Smålands nation fick en särställning i början av 1970-talet, då den var något av en samlingsplats för studentvänsstern.² Smålands nation vände sig medvetet till de studenter som kommit till universitetet genom de nya reglerna för vidgat tillträde, bland annat f.d. folkhögskoleelever. Folkhögskolans egen elevorganisation (SFEF) radikaliserades i början av 70-talet som en direkt följd av studentrevolten 1968. Elever som hade varit aktiva i folkhögskolan fann en naturlig plattform i Smålands nation för sin fortsatta verksamhet, när de kom som studenter till Lund. I juli 1971 samlades en grupp nationsaktiva för att disku-

¹ Kritik av deputerade framfördes i *Lgd* 10/1967, s. 4 av Sigrd Sjöstrand.

² Den nyvalde kuratorn för 1971, Bengt Ståhl, presenterade sig som både socialist och kristen (*Dackekuriren* 9/1970, s. 5). Ståhl blev vice ordf för studentkåren då vänstern tog över makten 1972 under de s. k vänsterns hundra dagar.

tera framtiden. Gruppen kom fram till att nationen skulle ha en allmänt progressiv karaktär och att den skulle vara partipolitiskt fristående men politiskt aktiv.¹ För konservativa studenter framstod Smålands nation som den ”röda nationen”.

Antalet studenter ökade mycket kraftigt i Lund liksom i övriga Sverige under slutet av 60-talet. Studenternas antal uppgick till ca 18.000.² Det stora och växande antalet var ett problem både för universitet och studentkår. För kårens del var det mycket svårt att ordna bostäder till alla studenter som önskade få studentbostad. Det rådde en permanent bostadskris under några år. Av studenterna bodde 33 % i studentbostad. I hyresrum på studieorten bodde 19 %. Egen lägenhet hade 16 %. Uppseendeväckande många hade inte bostad i Lund; hela 24 % bodde på annan ort.³ Andra boendeformer var att bo hos föräldrar, i andrahandslägenhet eller i rivningslägenhet.

Belastningen på studenthälsovården ökade också kraftigt. På grund av den snabba ökningen av studentkårens medlemmar och det stora totalantalet blev klyftan mellan kårfunktionärer och enskilda medlemmar allt större. Den enskilde studenten hade i de flesta fall mycket liten kontakt med funktionärerna.

Politiseringsprocessen i Lund studentkår

Vi har i det föregående sett hur stora förändringar ägde rum under 60-talets senare hälft vid flera av de svenska studentkårerna. Kårpartier bildades och kårarbetet politiserades. I Lund sammanföll dessa förändringar tidsmässigt med studentrevolten 1968. Naturligtvis fanns det ett samband. Radikaliseringen påskyndade utvecklingen av ett kårpartisystem för Lunds del.

Upptakten

Diskussioner om kårens organisation och stadgar var vanliga under 60-talet. 1964 tillsattes en organisatorisk arbetsgrupp (OA), som skulle utarbeta ett förslag om effektivisering av kårarbetet. Gruppen fick inte igenom sitt förslag. Det föll i andra läsningen, i maj 1965. Trots detta fick gruppen fortsätta sitt arbete och kallades nu för OA II. Ett nytt förslag

---

¹ *Dackekuriren* 2/1971, s. 7.

² *SFS* 1968/1969, s. 18.

³ De statistiska uppgifterna är hämtade från den tidigare nämnda ”Statistikuppgift över Lunds studentkårs medlemmar, höstterminen 1969”, publicerad av Lunds studentkår.

antogs som vilande hösten 1965 och därmed tog debatten om kårpartier fart även i Lund. Det nya förslaget innebar att det gamla kårmötet skulle ersättas med ett mindre, beslutande organ kallat deputerade. OA II föreslog därtill majoritetsval med nationerna som valkretsar. En grupp, som kallade sig för "Kommittén för kårdemokrati", lanserade ett alternativt förslag. Kommittén föreslog att kårvalet skulle ske i en enda valkrets med proportionella val. Tanken var att på så sätt få fram ett kårpartisystem.¹ I och med detta startade en utdragen kamp mellan dem som ville ha kårpartier och därmed en viss politisering av kåren och dem som ville bibehålla ett mer traditionellt system med personval.

OA II:s förslag antogs i en andra läsning i början av 1966. Den nya kårstadgan innebar att *deputerade* skulle bestå av 60 ordinarie medlemmar, valda genom majoritetsval i 14 valkretsar. Valkretsindelningen sammanföll med nationerna, men det var inte nationernas valberedningar som föreslog kandidater. I stället hade varje enskild valkrets sin egen valberedning. De kårmedlemmar som så önskade kunde lämna kandidatförslag till dessa valberedningar. Skillnaderna jämfört med tidigare system var viktiga. Det nya systemet medförde att studentkåren fick full kontroll över de egna valen. Därmed reducerades det inflytande som kommit nationerna till del i den äldre stadgan. Det intressanta ur principiell synpunkt var att den nya stadgan varken gynnade eller missgynnade uppkomsten av kårpartier. Den sittande kårledningen tyckte att stadgan var en bra kompromiss. Kårledningen behöll dock sin kritiska inställning till kårpartier.²

Kårledningen höll även fast vid principen att kårpolitiken skulle hålla sig inom ramen för det studentfackliga arbetet. Kårvicen 1967, Bertil Persson kritiserade SFS' fullmäktiges protest mot Vietnamkriget. Han ansåg att protesten var ett brott mot den studentfackliga principen och att det var tveksamt om en sådan protest ens gagnade dem som önskade få slut på Vietnamkriget.³

Under 1967 blev det allt svårare för ledningen av studentkåren att hålla storpolitiken utanför kårens verksamhet. Därtill blev kårvalet denna höst ett fiasko; valdeltagandet var nämligen endast ca 3 procent. I början av 1968 var debatten i full gång om valsystemet.

Det var Jan Annerstedt, senare aktiv i SDS i Lund, som i januari 1968 startade debatten i Lundagård. Annerstedt lyfte fram argument för ett kårpartisystem. Han menade att partisystemet haft barnsjukdomar men

---

¹ *Lgd* 4/1966, s. 10 ff.

² Ledare i *Lgd* 4/1966, s. 3. Det val som åsyftades hade haft ett valdeltagande på endast 15 %, ett bottenrekord för Stockholms del (Ruin 1979, s. 201).

³ *Lgd* 12/1967, s. 22.

att dessa höll på att övervinnas. Annerstedt slutade sin debattartikel med en uppmaning till kåren att ändra stadgan så att bildandet av kårpartier underlättades.¹ I en ny artikel återkom Jan Annerstedt med mer detaljer om hur valsystemet borde ändras. Då hade han redan hamnat i en arbetsgrupp, som skulle undersöka hur valsystemet kunde förbättras. Arbetsgruppen föreslog en enklare valprocedur än tidigare och hoppades att detta skulle leda till högre valdeltagande i det kommande valet.²

Kårpartisystem etableras i kölvattnet av "1968"

Kritiken mot studentkårsfunktionärerna tilltog i styrka under 1968. Lundagård, under ledning av den dåvarande chefredaktören Per Gahrton, bedrev kritik mot det rådande systemet. Lennart Berntsson, en av redaktörerna på tidningen, anklagade kårens toppskikt för "karriärism och klickvälde". Ledande kårfunktionärer ansågs ha för nära samband med universitetsmyndigheten. Berntsson gav flera exempel på kårpolitiker som gått över till tjänst i universitetets administration. Han var synnerligen kritisk mot denna företeelse som han rubricerade som ett uppköp av kårens representanter. Vidare ansåg Berntsson att makten var för koncentrerad i kåren: Nyckelposterna innehades av en grupp på 25-30 personer. I denna grupp fanns det en inre cirkel av 5-10 höga kårfunktionärer som utgjorde den egentliga makteliten.³

Inför höstterminen 1968 skedde den stora förändringen i kårpolitiken. Ett kårpartisystem började växa fram.

Följande **figur** visar de kårpartier som fanns i Lunds studentkår 1968 och under de närmast följande åren. Årtalet inom parentes betecknar partiets startår:

---

¹ Lgd 1/1968, s. 11.

² Lgd 9/1968, s. 23.

³ Lgd 13/1968, s. 7. Artikeln skrevs av redaktionsmedlemmen Lennart Berntsson.

Figur 4: Kårpartisystemet i Lund

VÄNSTERPARTIER I LUND 1968 - 1971

Studera
nde för
ett demo
kratiskt
samhälle (SDS)

(1968)

Både utomparlamentarisk vänsterfront och kårparti. SDS upphörde som kårparti redan 1969.

Progressiv
studentfront
(PSF)

(1971)

Förse
nat "1968" i Lund. PSF upplöstes 1973.

Lunds radikala
demokrater
(LURD)

(1968)

Allmänt radikalt kårparti som bestod av socialdemokrater, liberaler och centerpartister med flera.

STUDENTFACKLIGA KÅRPARTIER

Lunds fria
studenter
(Fris)

(1968)

Först valorganisation för oberoende kandidater, därefter, från 1969, ett studentfackligt kårparti med en i huvudsak konservativ prägel.

Valorganisationen
VAL 69

(1969)

Tog över efter Fris, när detta parti blev ett riktigt kårparti.

Fakultetspartiet
(FAK)

(1971)

Ville ersätta studentkåren med fakultetsföreningar. FAK var i koalition med PSF 1971.

Motionspartiet

(1969)

Detta parti försvann redan 1970.

Källa: Lundagård och kårpartiernas valmaterial

Det var den allmänna radikaliseringsen i studentsamhället som drev fram en förändring i kårpolitiken. I Lund var det särskilt händelserna i Båstad den 3 maj och demonstrationerna mot universitetets 300-årsjubileum i

början av juni som påskyndade radikaliseringen. Två partier började ta form under sensommaren och hösten, nämligen *Studerande för ett demokratiskt samhälle* (SDS) och *Lunds radikala demokrater* (LURD).

SDS växte gradvis fram som en följd av ett behov av samordning mellan olika aktivitetsgrupper inom studentvänstern i Lund.¹ Partiet bestämde sig för att arbeta både parlamentariskt och utomparlamentariskt. SDS ansåg att det sistnämnda arbetsformen var den viktigaste.² (En utförlig redogörelse för SDS' organisation och verksamhet finns längre fram). I valet 1968 ställde partiet upp med endast fyra kandidater.³ Detta var partiets sätt att protestera mot valsystemet, som betraktades som odemokratiskt.⁴

SDS formulerade ett program med utgångspunkt från tre olika områden: a) Utbildningen: SDS vände sig emot näringslivets styrning av forskning och undervisning och mot auktoritära undervisningsformer. Partiet ville verka för mindre undervisningsgrupper, för en utvidgad demokrati på basplanet vid universitetet och decentralisering av beslutsrätten. b) Internationell solidaritet: Partiet skulle verka för solidaritet med befrielseströrelser i Tredje världen och med internationella progressiva studentrörelser. c) Studiesociala reformer: SDS skulle arbeta för att bryta studenternas isolering. Universitetet skulle öppnas för alla och dessutom skulle kårobligatoriet avskaffas.⁵

Till följd av att valsystemet fortfarande byggde på personval betonades särskilt att SDS kandidater skulle representera partiet och inte sig själva.⁶

LURD växte också fram under sommaren 1968. Förebilden var, som redan nämnts, Uppsala radikala demokrater (URD). Uppsalapartiet betraktades i Lund som ett broderparti. Initiativtagarna ville se samma radikala grupper bakom partiet i Lund som de i Uppsala. LURD presenterade sig som en grupp bestående av liberaler, socialister och politiskt fristående.⁷ I praktiken fick partiet en viss förankring bland liberaler, socialdemokrater, centerpartister och oberoende radikaler. LURD framhöll att den etablerade kärpolitiken inte var opolitisk utan i stället studentfackligt konservativ och att valsystemet utgjorde en garanti för att kårbyråkratin skulle kunna fortsätta att inneha makten. LURD ville framstå som ett ra-

---

¹ "Handbok för kritiska studier", stencil utgiven av SDS i Lund, s. 4. (Dag Sandahls privata arkiv).

² "Valprogram för SDS", stencil från 1968. (Dag Sandahls privata arkiv).

³ "Varför SDS?", stencil från 1968 med bl.a. kandidatnamn. De fyra kandidaterna var Clas Fleming, Anders Jönsson, Ingrid Jönsson och Anders Löfqvist. (Dag Sandahls privata arkiv).

⁴ "Valprogram för SDS", stencil. (Dag Sandahls privata arkiv).

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ "Vad är LURD?" stencil utgiven av LURD 1968. (Ak. för.:s arkiv).

dikalt alternativ med bred politisk förankring.¹ I slutet av oktober konstituerade sig LURD och en styrelse valdes.²

Huvudpunkterna i LURD:s program inför valet 1968 var att universitetet skulle vara fritt från spärrar och att studentinflytandet borde förstärkas på olika nivåer. Kår- och nationsobligatorierna borde avskaffas. Vidare skulle studentkåren kunna ta ställning i internationella och andra politiska frågor och således inte begränsa sig till enbart studentfackliga frågor.³

Partierna i Lund föddes inte utan våndor. Endast tre veckor före valet fann sig Lundagårds Per Gahrton och studentkårens organisationssekreterare tvungna att i en artikel efterlysa de nya partiernas program. Läget var synnerligen oklart. Skulle några partier alls ställa upp i valet? I artikeln uppmanades alla medlemmar att gå och rösta.⁴

Sista chansen för partierna att presentera sig var i Lundagård nummer 17. På grund av lång pressläggningstid hann inte SDS komma in i tid med sitt valprogram. I stället publicerade Jan Annerstedt en insändare för SDS räkning. Bl.a. anklagade han kåren för mygel i valberedningen.⁵

Det framgår av det föregående att både SDS och LURD var kritiska till det rådande valsystemet. De ville ändra på detta så att det skulle bli lättare att bygga upp kårpartier. De kritiserade också kårfunktionärerna för att vara konservativa bakom en skenbart opolitisk fasad. De ville att kåren skulle vara aktiv politiskt och bl.a. kunna ta upp till behandling internationella frågor. Den mest aktuella av dessa var naturligtvis ett ställningstagande mot USA:s krigföring i Vietnam.

En kraftig reaktion i kårpolitiken mot SDS och LURD kom till stånd i form av en ny gruppering i studentkåren, kallad *Lunds fria studenter* (Fris). Dess motsvarighet fanns redan på flera kårorter. Hösten 1968 började Fris ta form i Lund. Fris:arna ville inte kalla sig för parti. I stället höll de till en början fast vid benämningen *valorganisation*, eftersom deras viktigaste mål var att motverka partier. Fris ansåg att ett partisystem skulle försvaga kårens fackliga styrka och hänvisade till erfarenheterna i Stockholm och Uppsala som avskräckande exempel. Fris vände sig till alla studenter som ville ha en kår, som arbetade för att förbättra studenternas fackliga och studiesociala villkor och som var restriktiv med att

---

¹ Lgd 11/1968, s. 6.

² Lgd 17/1968, s. 12.

³ Lgd 11/1968, s. 6.

⁴ Lgd 16/1968, s. 9.

⁵ Lgd 17/1968, s. 13.

ta ställning i världspolitiska frågor.¹ På listan av kandidater som Fris stödde fanns en hel rad av kända kårfunktionärer.²

Fris strategi var uppenbar. Partiet ville arbeta utifrån student as such-principen. I studentkåren var skiljelinjen mellan vänstern och Fris mycket tydlig redan från början. Det framgår av de ovan presenterade valprogrammen. Fris ville mobilisera en opinion mot en allmän politisering av studentkåren, medan de båda vänsterpartierna var angelägna att kunna ta upp till behandling även allmänpolitiska och internationella frågor.

Denna grundläggande motsättning hade dykt upp redan våren 1967. Då hade en deputerademedlem, Daniel Kallos, yrkat på att Lunds studentkår skulle fördöma militärjuntan i Grekland. Detta hade avvisats av majoriteten för att slå vakt om den studentfackliga linjen, trots att alla i sak kunde instämma i Kallos yrkande. De 27 deputerade som röstat på Kallos förslag hade till sist fått nöja sig med en protokollsanteckning.³ Denna debatt och omröstning hade givit kårledningen en föraning om hur svårt det skulle bli att hålla världspolitiken utanför Lundastudenternas värld.

I januari 1968 inlämnades en motion till deputerade undertecknad av Centerns studentklubb, Clarté, Fredspolitiska föreningen PAX, Liberala studentklubben, Lunds socialdemokratiska studentklubb, Lunds Vietnamkommitté och Zenitgruppen. Motionen föreslog att studentkåren skulle lämna ett bidrag på minst 1.250 kr till den pågående Hanoiinsamlingen.⁴ När motionen skulle behandlas i kårstyrelsen kom ledamöterna i ett besvärligt läge. Ingen kunde förneka att insamlingen var både humanitär och angelägen, men ett bidrag skulle innebära avsteg från student as such-principen. Styrelsen försökte komma ur dilemmat genom att föreslå en insamling i stället för ett bidrag.⁵ Eftersom en insamling vilade på frivillig grund och det var den enskilde som var bidragsgivare, kunde styrelsen möjligen undgå att föra in storpolitiken i studentkåren. En av de ledande kårfunktionärerna, Per Anders Fagerholm, varnade i en skrivelse för att en politisering skulle försvaga kårens fackliga arbete.⁶ Den 29 januari avgjordes frågan efter en hård strid med allehanda turer. Insamlingen godkändes till sist av deputerade.⁷

---

¹ "Val. Information från Lunds fria studenter - valorganisation för en bättre kårpolitik -" (Tryckt informationsblad utgivet av Fris inför valet 1968). Ak för.:s arkiv.

² Ibid. Bland kandidaterna fanns Janne Lundblad, Per Anders Fagerholm, Göran Ravnsborg, Per Åke Hallberg, Lars Philipsson, Arne Blom, Maija Vadzis.

³ Deputerademötets protokoll (Dep.) 24/4 1967.

⁴ Dep. 17/1 1968.

⁵ Kårstyrelseprotokoll den 25/1 1968.

⁶ Särskilt yttrande till deputerade den 25/1 undertecknat Per Anders Fagerholm.

⁷ Dep. 29/1.

Kårvalet hösten 1968 blev ett rekordval. Valdeltagandet uppgick till hela 36,7 %. Vänstern avgick emellertid inte med segern detta studentrevolternas år, det gjorde Fris. Inklusiva suppleanter fanns det 91 mandat i deputerade. Valet utföll sålunda: Fris (invalida, stödda av Fris) fick 61 mandat; LURD 9; SDS (på 4 namn) 14; övriga invalda 7 mandat.¹

De partier som ville politisera studentkåren genom ett nytt valsystem fortsatte kampen 1969 för att ändra valreglerna. Ett förslag med symboliskt värde gick ut på att partibeteckning skulle införas efter namnen i deputerades protokoll. Det avslogs av majoriteten i deputerade.²

I en skrivelse till deputerade i början av 1969 gick SDS till en förnyad attack mot valsystemet. De tre tidigare valen med det nya valsyste- met som hade införts 1966 visade, enligt SDS, att Lunds studentkår inte längre var demokratisk. Den ”byråkratiska och hierarkiska uppbyggnaden” omöjliggjorde en facklig kamp.³

Vid ett deputerademöte i februari 1969 kom Jan Annerstedt (SDS) med en motion, som innehöll ett förslag om ett nytt valsystem. Detta möte blev kaotiskt. Storgrän bröt ut om vems fel det var att beslutsprocessen blev orimligt lång.⁴ Det var numera vanligt att använda formella yrkan- den och göra anteckningar till protokollet på ett sådant sätt att mö- tespraxis och regler inte räckte till för att klara situationen. Under 1969 blev många deputerademöten oerhört långa. Ovan nämnda möte, för att ta ett exempel, slutade kl 2 på natten.

År 1969 visade det sig att det system kåren hade inte kunde hantera det nya läget. SDS agerade beslutsamt och kunde skaka om systemet ord- dentligt. Partiet använde sig av olika aktioner i deputerade i linje med partiets strategi. Mot sig hade SDS:arna ett stort block av fris:are, som inte såg sig som ett parti utan som en valorganisation. Detta fick till följd att fris:arna i deputerade många gånger uppträdde utan sammanhållning och på ett alltför självständigt sätt för att kunna tillvarata Fris-ledningens intressen.

Hela kåren kom i gungning. Resultatet blev långa och för alla parter besvärliga deputerademöten. Det gick så långt att ordföranden vid ett möte var tvungen att tillämpa den gamla s.k. ”tumultregeln” och därmed avbryta mötet.⁵

---

¹ ”Valresultat För Lunds studentkår tiden 1968-1977”. En rekonstruktion utförd av Erik Ferbas och av undertecknad.

² Dep. 27/1, 1969.

³ Skrivelse till Dep. från SDS/Annerstedt den 10/1, 1969.

⁴ Dep. 24/4, 1969.

⁵ Dep. 5/5, 1969.

Nu började det komma krav på en förändring från flera håll. Per Gahrton bedrev en konsekvent kampanj i Lundagård för att ändra valsystemet. Enligt Gahrton gick "fris-konservatismen" obönhörligt mot sin undergång.¹ Nummer 10 blev Gahrtons sista nummer. Han efterträddes av Fredrik Braconier, som kom från LURD. Braconier fortsatte sin företrädares kamp mot valsystemet. Felet var, menade Braconier, att deputerade, som var en politisk församling, fick verka i ett system där den äldre, opolitiska strukturen fanns kvar. Kårpresidiet försökte undvika de olika politiska riktningarna. Resultatet blev överbelastning och anarki. Braconier drog den slutsatsen att det väsentligaste för kåren var att det bildades partier som inte var "fiffelkotterier" och som inte endast var verksamma vid kårvalen.²

Fris hade bildats som en motpol till de politiska kårpartierna, men även de aktiva i Fris började vackla i partifrågan. De började känna ett behov av att valorganisationen Fris omvandlades till ett kårparti. Politiseringen av Fris var snart ett faktum. Senhösten 1969 blev Fris ett politiskt kårparti.³

Inför valet 1969 stod studentkåren inför en helt ny situation. Dess verksamhet hade politiserats mer eller mindre fullständigt. Även Fris hade accepterat detta och presenterade nu ett studentfackligt partiprogram. SDS gick en helt annan väg. Partiet hade kommit fram till att studentkåren var "svårt sjuk". Valsystemet var odemokratiskt, enligt SDS, och studentkåren hade blivit ett kontrollinstrument åt UKÅ. Det senare påståendet syftade på kårens behandling och handläggning av PUKAS. Allt detta fick SDS att bojkotta valet hösten 1969. Beslutet togs vid ett allmänt möte i slutet av oktober.⁴ Med detta beslut försvann SDS ut ur den kårpolitiska historien i Lund. SDS hade bjudit de etablerade "opolitiska" kårpolitikerna hårt motstånd och i hög grad bidragit till att politisera kårarbetet. SDS:arna hade anklagats för anarkistiska metoder, men de hade medverkat till en kraftigt förhöjd aktivitetsnivå i kårpolitiken.

I valet i november ställde två partier och en "valorganisation" upp. Fris ansåg att rikspolitiken skulle hållas utanför kårpolitiken - kåren skulle vara enbart en facklig organisation. Partiet tryckte på behovet av modernare och bättre undervisning, utökade bibliotek och bättre kurslitteratur. I linje med den studentfackliga profilen var också kraven på utökad och permanent studentinflytande i samtliga beslutande organ vid uni-

---

¹ Lgd 9/1969, s. 5.

² Lgd 19/1969 s. 5.

³ Lgd 20/1969, s. 7.

⁴ Ibid., s. 9.

versitetet samt förbättrad studenthälsovård och översyn av studiemedels-systemet.

LURD ville bryta, som de uttryckte det, ”fris-konservatismens maktställning”. Partiet accepterade inte PUKAS-reformen. På det allmänpolitiska planet skulle LURD sträva efter en fördjupad solidaritet och ökad demokratisering. Det skulle också finnas möjlighet för studentkåren att solidarisera sig med folk i ”förtryckta länder” genom uttalanden och ekonomiska bidrag till stöd för nationella befrielseörelser.¹

När Fris hade omvandlats till ett kårparti måste det därmed lämna sin tidigare övergripande målsättning: att förhindra ett kårpartisystem i Lund. Idén om att en studentkår skulle vara baserad på ett opolitiskt system var dock inte död. I valet 1969 dök det upp en ny gruppering som höll fast vid Fris ursprungliga program. I konsekvens med detta kallade sig denna gruppering för ”valorganisation”. Grupperingen valde beteckningen VAL 69 på sin organisation. Syftet var att stödja icke partianslutna kandidater, exakt samma syfte som Fris hade haft föregående år. VAL 69 reagerade både mot politiseringen och polariseringen i deputerade. Partiet kallade SDS för ”tokvänstern” och Fris för ”tokhögern”. Båda dessa riktningar ville VAL 69 ersätta med icke partibunden kompetent verksamhet som bars upp av oberoende kårfunktionärer. Partiet hade sin udd riktad mot Fris, som ansågs vara en okunnig ”junta”.²

Det är värt att notera hur seglivad idén var i Lund om att hålla kårpolitiken isolerad från allmänpolitiska frågor. Trots att ett kårpartisystem redan var etablerat, dök det upp en ny gruppering, som ville hävda principerna från ett tidigare skede. Det visade sig emellertid att det inte gick att rubba på kårpartisystemet. Fris vann valet och kunde ensamt besätta både presidium och kårstyrelse. Fris erhöll 54 mandat av sammanlagt 91 i deputerade, LURD 22, VAL 69 endast 4 och ett nytt opolitiskt parti, Motionspartiet, erhöll 9 mandat. Dessutom kom två oberoende kandidater in i deputerade.³

Det nyvalda deputerade sammanträdde för första gången i december 1969. En nyhet var att platserna i utskotten och i SFS fullmäktige fördelades proportionellt mellan de olika grupperingarna i deputerade enligt en i förväg träffad överenskommelse. Därigenom hade partisystemet definitivt slagit igenom i Lunds studentkår.⁴ Mötet markerade samtidigt slutet på den turbulenta perioden.

---

¹ Lgd 20/1969, s. 8.

² Ibid., s. 9 samt 21/1969, s. 6.

³ ”Valresultat 1968-1977”.

⁴ Lgd 1/1970, s. 5.

År 1970 gick kärpolitiken in ett lugnare skede. Inför detta val hade antalet platser i deputerade reducerats från 91 till 61. Betecknande för det här året är att endast två partier ställde upp i valet: Fris och LURD.¹ Det senare gjorde nu sitt sista val. LURD hade hela sin tid stått i skymundan i förhållande till både SDS och Fris. Partiet erkände senare att det hade misslyckats att nå studenterna på basplanet.² Fris säkrade på nytt sin majoritet. Partiet fick 39 av de 61 mandaten i deputerade, medan LURD fick nöja sig med 12. Oberoende kandidater tog resten av mandaten.³ Detta var möjligt eftersom valsystemet tillät både partival och personval.

Försenat "1968" - Vänstern tar makten 1971

1971 började en ny vänstergruppering av enhetsfrontkaraktär bildas. Den nya frontens bärande idé var att försöka bygga upp verksamheten på basplanet. Genom hyresfronten, bostadsgrupper och institutionsgrupperna försökte denna nya gruppering få en bas att arbeta ifrån. Fronten kallade sig för *Progressiv studentfront* (PSF) och rekryterade sina aktiva från olika vänstergrupper i Lund, från radikala kristna grupper och från den radikala delen av kvinnorörelsen.

PSF var inte ett marxistiskt kärparti utan ett allmänt radikalt vänsterparti. PSF påminde mycket om SDS, det fanns för övrigt en hel del f.d. SDS:are med i PSF, men partiet försökte undvika en alltför radikal framtoning för att fånga in så många olika kategorier som möjligt på vänsterkanten. I Lundagård nr 11 presenterades ett allmänt upprop till vänstern av "arbetsgruppen för ett progressivt kåralternativ". Det nya vänsteralternativet ville bryta Fris makt i deputerade och bekämpa kårbyråkratin.⁴ PSF fick för övrigt ett program som i flera avseenden var detsamma som SDS' program ett par år tidigare.⁵

Inför valet 1971 steg den politiska temperaturen igen. Förutom PSF dök det upp ytterligare ett parti kallat *Fakultetspartiet*. Huvudkravet i detta partis program var att studentkåren skulle decentraliseras och därigenom mer eller mindre avskaffas. Kårens verksamhet och funktioner skulle övertas av särskilda fakultetsföreningar, därav det särpräglade namnet.⁶ Fakultetspartiet bestod huvudsakligen av teknologer. Dessa hade en stark sammanhållning och organisation. De utgjorde en politisk kraft

---

¹ Partierna presenterade sina program i *Lgd* 25/1970.

² *Lgd* 17/1971, s. 18.

³ "Valresultat 1968-1977".

⁴ *Lgd* 11/1971, s. 22.

⁵ *Lgd* 16/1971, s. 19.

⁶ *Ibid.*, s. 18.

som både Fris och PSF var tvungna att ta på allvar. Socialt och allmänpolitiskt stod Fakultetspartiet nära Fris, men det fanns också radikala inslag i programmet. Fakultetspartiet var därför intressant som koalitionspartner för båda de andra partierna.

Fris hade i stort sett samma studentfackliga program som tidigare. Genom att ytterligare betona vikten av att akademikerna fick adekvata arbeten efter utbildning och att kontakterna mellan universitet och näringsliv skulle utökas, fick Fris det här året en mer konservativ prägel än förut. Ordföranden Lars Johannesson medgav att krav som dessa bars upp av en högeropinion, men han trodde samtidigt att en majoritet av studenterna trots allt stödde Fris åsikter.¹

Det hade emellertid börjat blåsa nya vänstervindar inom studentkåren i Lund. Ett första tecken var att vänstern vann samhällsvetarvalet, det vill säga valet till utbildningsnämnden vid samhällsvetenskaplig fakultet.²

PSF lyckades till en del med sitt basarbete. Viktigast var bostadsgrupperna. Dessa var de beslutande organen i partiet. Aktiviteterna organiserades i sin tur i mindre arbets- och studiegrupper. Målsättningen var att även få in icke-studenter i verksamheten. Partiet ordnade också diskussioner, filmvisningar, teater och motionsidrott. Barnpassning skulle också organiseras.³ PSF hade en fördel. Genom att VPK stödde partiet tillfördes organisatorisk och administrativ hjälp. Det var VPK:s universitetssektion som bestämt sig för att stödja PSF. VPK ansåg att PSF var ett progressivt parti men inte socialistiskt. VPK ville trots detta stödja partiet i det stundande valet⁴ VPK:arna hade uppfattningen att SDS misslyckats på grund av bristfällig organisation och att verksamheten varit alltför begränsad till universiteten. PSF hade ett annat utgångsläge. VPK uttalade därför sitt särskilda stöd för de kandidater som var socialister. VPK såg dessa som en brygga mellan studenter och arbetare.

Även om PSF hade stor spännvidd politiskt kunde inte alla vänstergrupper låta sig inordnas i detta parti. KFML(r):s studentorganisation SKS(m-l) anklagade PSF för att sakna revolutionärt perspektiv och för att föra en politik som gick ut på att inom den borgerliga statens ram finna lösningar på missförhållandena.⁵

---

¹ *Lgd* 18/1971, s. 15.

² *Lgd* 16/1971, s. 21. Valda blev de tre inom Lundavänstern välkända: Jan Annerstedt, Gunnar Olofsson och Göran Therborn.

³ *Dackekuriren* 4/1972, s. 5.

⁴ *Lgd* 17/1971, s. 20.

⁵ *Lgd* 16/1972, s. 11.

Att vinna kårvalet var inte ett huvudmål för PSF; snarare kunde kåren bli ett medel, när det gällde att föra ut idéerna och i viss mån förverkliga dem. PSF:arna hade fått en viss vana att arbeta i bostadsgrupper och i hyresfronten. De hade byggt upp en del aktiviteter på basplanet, men de saknade vana att leda arbetet i en studentkår. Detta var partiets akilleshäl.

Valutgången 1971 blev en överraskning. PSF blev det största partiet och erhöll 29 av de 61 mandaten i deputerade, medan Fris gick tillbaka till endast 25 erhållna mandat. Fakultetspartiet erhöll 4 mandat och blev nu koalitionspartner åt PSF. Resten av mandaten tillföll oberoende kandidater. Maktbasen var bräcklig. Dels var koalitionen med det lilla Fakultetspartiet inte utan komplikationer, dels hade denna koalition en inte alltför betryggande majoritet. Båda dessa faktorer skulle bli ödesdigra för den nya vänsterstyret i Lunds studentkår.

PSF, som så hårt kritiserat kårbyråkratin, höll nu på att sugas upp av densamma. Det praktiska kårarbetet tog mycket tid.¹ Ganska snart uppstod också en konflikt mellan ideologin och den ekonomiska verkligheten. PSF hade stött fronten mot hyreshöjningar. Nu fick partiet ta över ett akut ekonomiskt problem, nämligen Akademiska Föreningens hyresförluster. Partiet hade i detta läge att välja mellan en mycket stor förlust för studentkåren på ca 450.000 kr eller en hyreshöjning. PSF valde det första alternativet och gjorde hyresfrontens kamp till sin.² Budgeten underbalanserades och PSF-ledningen hoppades att kunna lösa problemet på lite längre sikt.

I deputerade fick PSF igenom ett uppdrag som krävde att USA skulle ut ur Vietnam. Nixons Vietnampolitik kritiserades och partiet lyckades även driva igenom ett beslut om en ny insamling till Hanois universitet. De insamlade medlen skulle denna gång gå till teknisk och vetenskaplig utrustning. Omröstningen slutade med 12 röster mot 12 och 4 nedlagda. Det var lotten som avgjorde frågan.³ Omröstningen påvisade den bräckliga parlamentariska grunden och gav en förning om vad som skulle komma. En kris var under uppsegling genom att deputeraden Lennart Borgquist från Fakultetspartiet i massmedia förklarade att han inte längre stödde sitt partis huvudkrav om utträde ur SFS. Denna punkt var en av de få som förenade de båda koalitionspartierna. Borgquist uteslöts ur sitt parti och "regeringskrisen" var ett faktum.

---

¹ Lgd 17/1972, s. 5.

² Lgd 2/1972, s. 3.

³ Dep. 14/2, 1972.

Lundavänsterns "hundra dagar" är förbi. Fris kommer tillbaka

På deputerademötet den 10 april 1972 anklagade kårens ordförande, Anders Westerberg (PSF), Borgquist för att ha satt den representativa demokratin ur spel. Motiveringen till denna anklagelse var att Borgquist var invald som FAK-kandidat och därmed förpliktigad att stödja valprogrammet. Gjorde han inte det skulle följden, enligt Westerberg, bli nyval. Kårvicen Bengt Ståhl ställde saken på sin spets genom att yrka på utträde ur SFS. Yrkandet avslogs med 31 röster mot 30. Borgquist lät föra till protokollet att han inte kunde rösta mot sin övertygelse i denna fråga. Samtidigt krävde han styrelsens avgång.¹ Krisen var därmed ett faktum och nu återstod endast nyval.

Den 18 april avgick PSF-ledningen. Som en slags expeditonsminister valdes två fris:are. Alf Sjöström blev ny kårordförande och Lars Johansson blev kårvice.²

Valdebatten inför extravalet, som skulle äga rum i maj, blev mycket hätsk och polariserad. Fris menade att PSF hade misslyckats med nästan allt: "Flertalet av Progressiv Studentfronts förslag har varit karaktäriserade av en så vetlös vänsterpolitisering av kårarbetet att inga möjligheter har funnits till konstruktiva ändringar."³ Enligt egen uppgift hade Fris nu åstadkommit en breddning av sitt eget rekryteringsunderlag. De grupper som hade stått den organiserade högern nära sades ha lämnat partiet. Partiet skulle alltså ha tagit ett steg åt vänster.⁴

PSF erkände i valdebatten sina svårigheter med kårarbetet. Maktövertagandet hade kommit något oväntat och partiet hade i viss utsträckning sugits upp av kårapparaten. Dock avvisades kritiken som gick ut på att man försummat det som partiet tidigare varit bra på nämligen "gräsrotskontakterna" och basarbetet.⁵ Denna kritik hade framförts av bl.a. Lundagårdsredaktören Rolf Erichs.⁶ PSF beskrev sig självt som ett vänsterparti på en bred grund. Fris däremot ansågs vara ett förtäckt reaktionärt parti, som gömde sig bakom en fasad av facklighet.⁷

Det lilla Fakultetspartiet ställde inte upp i extravalet. Det ansåg sig ha för begränsade resurser och en för svag basorganisation. De aktiva var

---

¹ Dep. 10/4, 1972.

² Dep. 18/4, 1972.

³ Lgd 8/1972, s. 19.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid., s. 18.

⁶ Rolf Erichs hade blivit redaktör under något märkliga omständigheter. Per Lysander hade fått lämna redaktörsstolen. Efter honom hade man väntat sig en person från vänstern. I stället blev, efter diverse olika turer, Rolf Erichs utsedd till ny redaktör. Han kom närmast från Kvällsposten.

⁷ Lgd 8/1972, s. 18, 23.

trötta och desillusionerade till följd av det rabalder som partiet hamnat i under Borgquistaffären.¹

Ytterligare ett parti deltog i valet. Valsystemet innehöll inga spärrar eller andra hinder. Detta gjorde att olika grupper lätt kunde lansera sig som ett nytt parti med kort varsel. Ett sådant exempel var *Mittenpartiet*, som ställde upp i extravalet.²

Fris vann valet och erövrade 38 platser i deputerade. PSF gick tillbaka till 23 erhållna platser. Fris konsoliderade nu sin maktställning. I september 1972 började Fris att avveckla en del PSF-projekt inom det internationella området. I en skrivelse till deputerade tog Fris avstånd från den, av PSF påbörjade, nya Hanoiinsamlingen. Fris började på nytt betona studentas such-principen. Den svenska inställningen till Vietnamkriget var enligt kårordföranden Sjöström klar och entydig, men av principiella skäl borde studentkåren hålla sig utanför politiska aktiviteter. Studentpolitiken borde endast behandla studentfackliga frågor.³ I en liknande skrivelse kritiserade Sjöström planeringen av en Kubavecka med samma slags motivering.⁴

PSF upplöstes året därpå. Den sista stora mobiliseringen av 68-vänstern var förbi. Nu stod i stället traditionella vänsterpartier med smal och dogmatisk profil mot ett starkt och ohotat Fris.

Politiseringsprocessen i Lund - sammanfattning och diskussion

Våren 1968 hade Lunds studentkår ännu inte infört ett kårpartisystem. Visserligen hade röster höjts för ett sådant system även i Lund, men de ledande kårfunktionärerna i Lundakåren misstrodde kårpartisystemet och ansåg att tillämpningarna av detta system i Stockholm och Uppsala var avskräckande exempel. Därför höll kårfunktionärerna fast vid personvalssystemet.

Sommaren och hösten 1968 växte de båda vänsterpartierna SDS och LURD fram. Dessa partier hade en del gemensamma punkter i den övergripande strategin: De ville ersätta det existerande personvalssystemet med ett kårpartisystem. De ville också bekämpa "kårsbyråkratin".

För grundarna av SDS var det till en början inte självklart att partiet skulle bli ett kårparti. I första hand ville SDS vara en utomparlamentarisk rörelse, men partiet tog ett strategiskt beslut att verka även i kårpolitiken

---

¹ Ibid., s. 18 f.

² Ibid., s. 22.

³ Skrivelse till Dep.mötet från Alf Sjöström/Fris undertecknat den 12/9 1972.

⁴ Skrivelse av densamme undertecknat den 13/9 1972.

för att kunna använda studentkåren som plattform till att föra ut de egna idéerna och samtidigt kunna avslöja kårbyråkratins förmenta mygel inifrån. För att demonstrera mot valsystemet ställde SDS upp med endast fyra namn i kårvalet hösten 1968. I valet erhöll SDS 14 mandat och efter fyllnadsval fick partiet 13 mandat i kårens högsta beslutande organ. Inför kårvalet 1969 omprövade SDS den övergripande strategin. Partiet drog sig helt ut ur kårpolitiken för att i fortsättningen endast ägna sig åt den utomparlamentariska verksamheten.

Förutom UKAS-frågan, som behandlas i ett senare avsnitt, satsade studentvänstern på att föra in de storpolitiska internationella frågorna i kårpolitiken. Redan 1967, året innan vänsterpartierna bildades, försökte en vänsterstudent att få igenom ett uttalande mot diktaturregimen i Grekland. Förslaget föll i deputerade och de som fällde förslaget hänvisade till student as such-principen. Den humanitära insamlingen till förmån för studenterna i Hanoi blev däremot en viktig vattendelare i politiseringsprocessen.¹ De styrande kårpolitikerna fann sig tvungna att acceptera insamlingen trots att den stred mot student us such-principen. Kårstyrelsen försökte kringgå problemet genom att betona att insamlingen var av humanitär art och inte innebar något ställningstagande i den politiska frågan. En del ledande kårpolitiker reserverade sig trots detta mot denna omstridda insamling. Även SDS' arvtagare PSF lyfte fram de internationella frågorna på ett särskilt sätt. När PSF kom till makten i studentkåren i koalition med Fakultetspartiet 1971, startade PSF flera internationella projekt, bl.a. en ny Hanoiinsamling.

Vilka var de resultat som studentvänstern uppnådde inom kårpolitiken? Det första och mer långsiktiga resultatet var introduktionen av ett kårpartisystem i Lunds studentkår. Studentvänstern lyckades visserligen inte få till stånd en genomgripande förändring av valsystemet 1968, men studentkåren tvingades att acceptera kårpartisystemet i praktiken. Genom att Fris omvandlades till kårparti inför kårvalet 1969 hade kårpartisystemet dessutom fått en allmän acceptans även i Lunds studentkår. Ett annat resultat av studentvänsterns agerande var att de storpolitiska frågorna fördes in i kårpolitiken. Genom beslutet om Hanoiinsamlingen lämnade studentkåren student as such-principen och kårledningen tvingades acceptera politiseringen.

Studentvänsterns motståndare var många och välorganiserade. De fanns dels inom den starka studentfackliga falangen, dels inom studenthögern. Motståndarna hade det gemensamt att de mycket envist försvarade student as such-principen och det rådande personvals-systemet. De ville

¹ Beslut i deputerade den 25/1 1968 (Dep. 25/1, 1968). Mer om Hanoiinsamlingen i nästa avsnitt.

undvika varje form av politisering. Denna övergripande strategi var framgångsrik fram till hösten 1968. Då bildades SDS och LURD och ett kårpartisystem hade därmed införts i realiteten. Vänsterns motståndare bytte då taktik genom att bilda valorganisationen Fris. Initiativtagarna till den nya kårgrupperingen betonade att Fris inte var ett kårparti. Tvärtom hade Fris som uppgift att motverka att ett kårpartisystem slog igenom i Lund.

Inför valet 1969 modifierade Fris sin strategi. Valorganisationen Fris omvandlades till kårpartiet Fris. Den nya strategin innebar ett accepterande av kårpartisystemet, men misstron fanns kvar hos fris:arna mot alla politiseringstendenser. Kårpartiet Fris ville vara ett renodlat studentfackligt parti. Partiet försvarade med emfas studentas such-principen och hade år ut och år in ungefär samma studentfackliga program.

Radikaliseringsprocessen i Lund - den nya vänstern växer fram

Efter att ha följt den allmänna kårpolitiska utvecklingen i studentkåren skall vi nu närmare undersöka den lundensiska studentvänstern.

Den nya vänstern i Lund

En speciell ställning i det radikala Lund hade Zenitgruppen som gav ut tidskriften *Zenit*. Denna tidskrift blev något av den svenska motsvarigheten till *New Left Review*.

Göran Therborn lanserade begreppet "den nya vänstern" i *Zenit* nr 2/1965. Året efter kom debattboken *En ny vänster* med Therborn som redaktör.¹ Enligt Therborn själv var den här boken inte ett utslag av någon större rörelse. I stället var den en produkt av en liten grupp unga intellektuella, som ville förändra socialdemokratien i vänstersocialistisk riktning.² År 1967 bytte *Zenit* inriktning. Den hade fram till dess varit en syndikalistisk tidskrift. Den skulle nu vara en oavhängig, nordisk tidskrift och fungera som en öppen valplats för den socialistiska vänsterns debatt.³ Therborn var en av initiativtagarna bakom nya *Zenit* och redaktionsmedlem.

---

¹ *En ny vänster*, ed. Göran Therborn. (Stockholm, 1966).

² Therborn har givit sin syn på den svenska nya vänstern och beskrivit sin egen roll i sammanhanget i uppsatsen: "Brytningarnas och genombrottens årtionde. Den nya vänstern och resten av 60-talet", i *Marx i Sverige*, ed. Lars Vikström (Stockholm, 1983), s. 104 ff.

³ *Zenit* 1/1967, s. 3.

Eftersom Zenit, enligt min mening, fick en central position för spridandet av de nya idéströmningarna inom vänstern, vill jag översiktligt granska något av innehållet i tidskriften under perioden 1967-70.

Den belgiske nationalekonomen Ernest Mandels grundläggande verk om marxismens ekonomiska teori hade presenterats på svenska redan 1965, av Lunds Clartésektion och Lunds Zenitgrupp, i form av en stencil med rubriken *Inledning till den marxistiska ekonomin*. Detta material användes i det interna studiearbetet inom den skandinaviska vänstern.¹ I Zenit nr 3/1968 kom Mandel tillbaka och i en artikel tog han upp Marx' ekonomiska teori och Tredje världens industrialisering.²

Den ungerske marxistiske teoretikern Georg Lukács, som bl.a. ansågs ha upptäckt och rekonstruerat den unge Marx, hade betydelse för den mer humanistiskt inriktade delen av 60-talets nya marxism. Lukács hade varit verksam sedan 1920-talet och genomgått olika perioder i sin utveckling. Man brukade skilja på den unge och den äldre Lukács. Den unge Lukács' utveckling skildrades i nr 1/1967 i en artikel av Gunnar Gunnarson, som då arbetade på en bok om Lukács. Gunnarson tog upp dennes utveckling fram till 1920.³ I nr 11/1969 publicerades en artikel av Lukács om parlamentarismen (från 1920). I den behandlade han frågan om när proletariatet kunde använda parlamentet som ett defensivt vapen. Det kunde bara användas, hävdade Lukács, när proletariatet av olika skäl inte kunde använda sina egentliga kampmedel. Revolutionen var i det fallet inte möjlig inom överskådlig tid. I parlamentet skulle den kommunistiske parlamentarikern aktivt bekämpa detta, eftersom det var bourgeoisins instrument. Lukács hävdade till sist i sin artikel att parlamentarismen var överflödigt, där det var möjligt att upprätta arbetarråd.⁴

I Zenit nr 2/1967 publicerade André Gorz sin artikel *Reform och revolution*, som redan varit införd i *Les Temps Modernes*. Artikeln hade väckt åtskillig debatt i Frankrike. I denna behandlade Gorz det neokapitalistiska systemet i det industriellt utvecklade Europa och arbetarrörelsens förhållande till detta. Gorz kom även in på frågan om demokrati och reformer. Reformerna skulle inte, enligt Gorz, genomföras uppifrån (som i reformismen) utan nedifrån med sin bas i massornas egen förmåga till självstyre och initiativ. Det senare var den "verkliga" demokratin.⁵ Detta synsätt känner vi igen i studentrörelsens demokratisyn som den kom till uttryck i kampen för demokrati på institutionerna. I nr 3/1968 återkom

---

¹ 1969 publicerades materialet i bokform under rubriken *Inledning till marxismens ekonomiska teori*.

² *Zenit* 3/1968, s. 48 ff.

³ *Zenit* 1/1967, s. 35 ff.

⁴ *Zenit* 11/1969, s. 29 ff.

⁵ *Zenit* 2/1967, s. 16 f.

Gorz, då han i en intervju gav sina synpunkter på aktuella förhållanden inom den franska kommunismen (s. 62 ff). I efterföljande nummer infördes ett reportage av Gorz i vilket han livfullt skildrade en majdag 1968 i en ockuperad radarfabrik i Bagneux (s. 23 ff). I nr 19/1970 analyserade Gorz de invandrande arbetarnas situation i Västeuropa (s. 37).

En delegation från New Left Review hade besökt Zenits internationella seminarium i oktober 1967. Göran Therborn var en av dem som hade särskilt goda kontakter med den engelska nya vänstern och New Left Review. I nr 3/1968 presenterade han översiktligt läget för den engelska nya vänstern (s. 82 f). Perry Anderson från New Left Review analyserade i en artikel statens roll i det neokapitalistiska samhället i nr 11/1968. Andersons syn på staten ledde honom fram till konklusionen att varken den bolsjevikiska våldsamma erövringen av statsmakten eller den parlamentariska vägen var rätt väg för den revolutionära socialismen. Slutkampen skulle visserligen utan all tvivel innebära en del våld, men detta våld var ett index på bourgeoisiens svaghet. Perry Anderson grundade resonemanget på sin uppfattning att den kapitalistiska makten nu tagit form av en djupgående hegemoni över det civila samfundet. Denna makt var baserad på en kontroll av produktionsmedlen. Staten intog därigenom en sekundär plats i den västliga kapitalismens maktstruktur.¹

Den danske marxist-leninisten Benito Scocozza bemötte Perry Anderson. Scocozza fann att Andersons teorier var ett uttryck för den balansgång mellan reformism och revolutionär teori som hade präglat den nya vänstern under ett årtionde. Scocozza menade att Perry Anderson undervärderade statens roll och att detta i sin tur omöjliggjorde uppbyggnaden av vänsterns grundläggande strategi och taktik.²

Nicos Poulantzas, medlem av Althussergruppen, introducerades i nr 4/1968. I artikeln *Marxismen och den politiska teorin i dagens Frankrike* utvecklade han några teoretiska problem, som då stod i centrum för den marxistiska debatten i Europa (s. 45 ff.) Poulantzas' bok *Pouvoir politique et classes sociales* presenterades i samma nummer. Huvudämnet i boken var förståelsen av den kapitalistiska staten (s. 51 ff.).

År 1968 väckte studentrörelserna i olika länder Zenits intresse. I nr 4/1968 gavs en relativt fyllig redogörelse av det danska studentupproret (s. 68 ff) och i samma nummer gjorde Kurt Aspelin en analys av den tyska studentrörelsen. Aspelin menade att Frankrikes studenter stod för aktionen, medan de tyska utarbetade teorin. Han trodde att de tyska studenternas teoretiska arbete kunde vara av betydelse också för den radikala

---

¹ Zenit 11/1968, s. 98 ff.

² Zenit 11/1969, s. 24 ff.

universitetsoppositionen i Skandinavien. Inte minst på grund av de strukturelligheter som fanns mellan Tysklands och Skandinavien pågående utbildningsreformer. Kritiken av UKAS skulle inte få stanna inom utbildningsdebattens ramar, hävdade Aspelin med emfas, utan måste mynna ut i en uppgörelse med hela det senkapitalistiska samhället i imperialismens epok.¹

Carl Davidson från SDS i USA beskrev den amerikanska studentrörelsens strategi och taktik i nr 5/1968. Han manifesterade tydligt den nya vänsterns syn på studentkårsarbetet. Studentkårens var, enligt Davidson, maktlösa och skulle så förbli. Att försöka "ta över makten" var alltså helt meningslöst, men mandatet i en studentkår kunde användas som plattform för att demonstrera studentkårens "impotens" inifrån. Ett vänstermandat skulle ha funktionen av en talarstol. Davidson ansåg att de radikala studenterna borde undvika att delta i reformer syftande till utökat studentinflytande. Sådant samarbete var fyllt av fallgropar. I stället borde studenterna slå vakt om yttrande- och organisationsfriheterna så att studentrörelsen kunde verka fritt inom campusområdet.²

Många av den nya vänsterns intresseområden togs upp till behandling och debatt i *Zenit* såsom Vietnamkriget, imperialismen, aktuella förhållanden i Tredje världens länder och kritisk granskning av socialdemokratien. De artiklar som hämtades från utländska tidningar översattes till något skandinaviskt språk (*Zenit* var ju en nordisk tidskrift). På så sätt kunde läsarna ganska enkelt och snabbt ta del av den europeiska vänsterdebatten. *Zenit*'s grundläggande uppgifter om aktuella vänstertidskrifter, böcker och författare underlättade för en läsare att gå vidare och fördjupa sig i en viss fråga. Nya *Zenit* startade samma år som studentoppositionen hade sin upptakt i åtskilliga länder. Det gav sannolikt tidskriften en betydande roll som opinionsbildare inom den svenska radikala vänstern och studentrörelsen under några avgörande år.

Under slutet av 60-talet fanns det i Lund, vid sidan av kretsen kring *Zenit*, ett antal aktiva grupper som bar fram de nya politiska idéerna inom vänstern. En av de äldsta var *Clarté*. Redan 1966 tyckte sig organisationen märka en tendens till ökad radikaliserings bland studenterna, vilket antogs till en stor del bero på det eskalerade Vietnamkriget. *Clarté* anade en ny storhetstid för sin organisation.³

En annan för utvecklingen betydelsefull grupp var *Lunds Vietnamkommitté*. De aktiva i proteströrelsen mot USA:s krig i Vietnam var re-

---

¹ *Zenit* 4/1968, s. 72 ff.

² *Zenit* 5/1968, s. 4 ff.

³ *Lgd* 7/1966, s. 23.

dan vid denna tid medvetna om att intresseområdet hade vidgats till att gälla Tredje världens problem i stort.¹

Andra grupper i Lund, som arbetade med internationella frågor, var *Sydafrikakommittén*, *Latinamerikagruppen*, *Greklandskommittén*, *Freds-politiska föreningen Pax* och *U-gruppen*.

Bland de politiskt klart definierade grupperna kan nämnas *Socialdemokratiska studentklubben* och *KFML*. Där fanns också *VPK* som nu växte på grund av tillströmningen av vänsterstudenter. Som tidigare nämnts kom detta parti att spela en viss roll även i kärpolitiken, framför allt vid vänsterns maktövertagande 1971.

Det fanns i Lund även en borgerlig vänster i form av *Centerns studentklubb* och *Liberala studentklubben*. De samverkade i vissa aktioner med socialistiska grupper. En bred samverkan ägde också rum i de grupper som stod för kulturella aktiviteter: studentaftonsutskottet och studentteatern var båda vid denna tid kända för sin radikala profil.

Studentvänsterns första aktioner

Hanoiinsamlingen

Det blev den förut nämnda Hanoiinsamlingen som utvecklades till den stora vattendelaren i radikaliseringsprocessen.

Debatten om insamlingen övergick till storm en tid efteråt och en motrörelse kom igång. I ett upprop i Lundagård uppmanades studenterna i Lund att protestera mot beslutet. De tio undertecknarna ansåg att deputerade hade överskridit sina befogenheter och åsidosatt de demokratiska spelreglerna.² 82 professorer tillfrågades om de skulle kunna stödja insamlingen med ett personligt bidrag. 72 procent svarade ja, medan 11 procent svarade nej.³ En stor del av de insamlade pengarna var ersättning för de dagsverken som studenter utfört. Studentkåren gav ut en särskild tidning *Dagsverkaren* som såldes till allmänheten. Här medverkade bland andra universitetets nye Rector Magnificus Per Stjernquist. Han stödde genom olika personliga initiativ insamlingen. Detta skulle leda till komplikationer för honom själv.

Per Stjernquist började nu tona fram som en allmänt radikal person. I massmedia byggdes det efterhand upp en bild av Stjernquist som en rektor i tiden, nästan en slags representant för "1968". Han tillhörde inte

---

¹ *Lgd* 6/1967, s. 12.

² *Lgd* 3/1968, s. 5.

³ Enkät utförd av Lundagård i nr 10/1968, s. 23.

den egentliga vänstern, men i många avseenden sympatiserade han, enligt egen utsago, med den socialistiska samhällssynen.¹

Det väckte stort uppseende i konservativa kretsar, när Per Stjernquist uttalade och motiverade sitt stöd för studentkårens Hanoiinsamling: ”Känslan av solidaritet med människorna i olyckligt lottade länder och den aktiva viljan att hjälpa dem är väl det värdefullaste inslaget i nutidens politiska och kulturella strömningar. Det ger trots allt hoppet om en annan och bättre ordning i världen.”² I ett upprop i dagspressen uttryckte Stjernquist också en förhoppning om en allmän uppslutning bakom denna humanitära insamling, både bland lärare och studenter.³

I en skrivelse till konsistoriet, författad av professor Gösta Holm, riktades kritik mot Stjernquists ställningstagande i en tidigare debatt om forskningens frihet och mot hans uttalade stöd för Hanoiinsamlingen. Skrivelsen kom till allmän kännedom, vilket fick som konsekvens att studenter både från borgerliga organisationer och olika vänstergrupper manifesterade sitt stöd för Stjernquist och skarpt kritiserade Holms skrivelse, vilken uppfattades som ett uttryck för de reaktionära strömningarna vid universitetet.⁴

Hanoiinsamlingen startade vid höstterminens början 1968. Det förekom flera attentat från den militanta delen av motrörelsen. Vilka dessa militanta personer var blev aldrig klarlagt. Motståndare till aktionen antände bål på nedrivna affischer. Nedrivningen av affischer i AF:s foajé tvingade medlemmar i insamlingskommittén att sitta vakt om nätterna. En brand anlades på en arbetsplats, där en ”dagsverkare” arbetade för insamlingen. Två stora stölder ur den insamlade kassan blev heller aldrig upplärade. Den mindre militanta delen av motrörelsen nöjde sig med att dela ut flygblad och bedriva en aktiv propaganda mot insamlingen.⁵ Allt detta gjorde att debatten kring insamlingen blev inflammerad. Per Gahrton beklagade i mycket provokativa formuleringar att det demokratiska beslutet om Hanoiaktionen, som han såg det, motarbetades och saboterades av professor Holm och en del andra lärare.⁶ Gahrtons uttalande ger en bild av den irriterade stämningen under den tid insamlingen pågick.

¹ Enligt en intervju med Stjernquist i *Lgd* 10/1969 s. 10.

² Citat från ”Dagsverkaren”. En tillfällig tidning utgiven den 13/8 1968 till förmån för Hanoiinsamlingen av Lunds studentkår. Redaktör och ansvarig utgivare var SDS:aren Klas Sondén. (Dag Sandahls privata arkiv).

³ *Arb* 19/9, *SkD* 19/9, 1968.

⁴ ”Upprop”, odaterad stencil undertecknad ”medlemmar i Centerns studentklubb, Clarté, Latinamerikagruppen, Liberala studentklubben, Lunds studentkår, LURD, Zenit, PAX, SDS, Socialdemokratiska stud.kl., Sydafrikakommittén, U-gruppen vid Lunds Universitet, Vietnamkommittén”. (Dag Sandahls privata arkiv).

⁵ *Dep.* 13/11, 1968.

⁶ *Lgd* 17/1968, s. 5. Under signaturen Per Kele.

Båstadaktionen den 3 maj 1968

Den första riktigt stora aktion som Lundavänstern var inblandad i var Båstadaktionen. Demonstranterna kom från hela landet, men studentaktivister från Lund spelade en betydelsefull roll i denna aktion.

Massmedia använde sig av dramatiska övertoner för att beskriva vad som hände i Båstad. DN hade på sin första sida rubriken: "Slaget om Båstad. Saltsyra, spikklubbor, mot tårgas och vatten". Ingressen var inte mindre dramatisk: "[---] Efter en dryg timmes stundtals våldsamma kravaller, där demonstranternas försök att spränga grindarna och deras äggkastning, stora stenar, saltsyra, järnstolpar, och spikförsedda träribbor hade mötts av polisen med tårgas, vattenslang och batonger, fann tennisledningen och polisen för gott att kapitulera."¹

I en samtida studie, som tog upp opinionsbildningen och massmedias roll i fallet Båstad, fick pressen, radio och TV hård kritik.² Slutsatsen i studien var att massmedia först spred ut en i många avseenden felaktig bild av vad som hänt. Denna första bild fick mycket stor genomslagskraft och påverkade opinionen på ett betydande sätt. Efterhand korrigerade massmedia denna bild, men detta skedde då på mer undanskymd plats så att det fick en jämförelsevis svag effekt på opinionsbildningen. I denna fas av massmedias bevakning hade fallet Båstad förvandlats från en stor nyhet till ett debattämne på undanskymd plats för en mindre grupp experter.³

De deltagande radikala Lundastudenterna upplevde Båstadaktionen som en seger. Dessutom hade de genom denna fått större erfarenheter av utomparlamentariska aktioner och lärt sig betydelsen av en stark organisation.

Demonstrationerna mot universitetsjubileet i juni 1968

Nästa stora aktion i Lund blev demonstrationerna i samband med Lunds universitets 300-årsjubileum 1968. De blev en vändpunkt. Nu riktades kritiken från de radikala studenterna mot det egna universitetet. Aktionerna och demonstrationerna under jubileet pågick den 11 - 13 juni. Det fanns farhågor om ett nytt "Båstad" men det hela gick relativt lugnt till väga. Det var tre helt skilda problemområden som diskuterades, nämligen Vietnamkriget, UKAS och det sätt varpå universitetets jubileum firades. Vid sidan av ett officiellt symposium, *Vetenskap och politik*, anordnat av universitetet och studentkåren, bildades diskussionsgrupper. Olika de-

---

¹ DN 4/5, 1968.

² *Fallet Båstad, En studie i svensk opinionsbildning*, ed. Bo Lindblom. (Stockholm, 1968). Denna studie är en blandning av debattinlägg och analys. Studien innehåller en mängd intervjuer, omfattande bildmaterial, citat mm. Urval och disposition präglas av författarens sympatier för demonstranterna. Lindblom har dock som målsättning att markera vad som är egna ståndpunkter och vad som är fakta.

³ *Ibid.* 190 ff.

monstrationer ägde rum under ordnade former. Hård kritik riktades mot att USA:s ambassadör Heath var bland de inbjudna honoratiore. En del ställde sig också undrande inför det stora antal poliser som ansågs behövas för att "bevara ordningen." Själva jubileumsarrangemangen var sedvanliga och traditionella. De skulle ha väckt föga uppmärksamhet om de ägt rum något år tidigare, men mot bakgrunden av studentrevolter världen över, kårhusockupationen i Stockholm den 24 maj och studentriksdagen i Linköping i slutet av maj såg de radikala studenterna jubileet i en ny belysning. De reagerade över att få studenter var inbjudna och att arrangemangen var påkostade. Universitetens roll i samhället ifrågasattes och därtill kom den allt mer upptrappade UKAS-debatten. Demonstrationerna och aktiviteterna under dessa dagar påskyndade både politiserings- och radikaliseringsprocessen.

SDS-rörelsen växer fram i Lund

Embryot till SDS kan spåras till juni månad 1968.¹ Aktiva i SDS har själva förklarat varför partiet bildades: Dels hade universitetsjubileet i juni givit hundratals studenter den första impulsen till ett djupare politiskt engagemang som kunde kanaliseras i SDS, dels behövdes ett mer organiserat samarbete mellan Lunds vänstergrupper för kampen mot UKAS.²

När SDS började växa fram i Lund fanns redan sådana grupper på de övriga större kårorterna. Under vårterminens gång hade SDS-grupper bildats i Uppsala och Göteborg. I Stockholm fanns redan, som vi sett, 27-majrörelsen.³ Det framstår i efterhand som om tre faktorer bidragit till uppkomsten av en SDS-rörelse även i Lund sommaren 1968: 1) universitetets jubileum, som hade skapat en motreaktion och stor aktivitet hos de olika vänstergrupperna i Lund 2) den snabbt växande internationella studentrevolten under maj månad 3) de nybildade SDS-grupperna på andra större kårorter, som manade till efterföljd för Lunds studentvänster.

---

¹ Lgd 11/1968, s. 6 f.

² *Brottmål 813/1968 vid rådhusrätten i Lund: Försvartal och dom.* (Stockholm, 1969), s. 9. Ett urval sammanställt av SDS redaktionsgrupp. Brottmålet var en följd av demonstrationerna kring värnpliktsinskrivningarna i Lund den 26 och 27 september. Dokumentation och sammanställning gjordes på grundval av egna bandinspelningar under rättegången, anteckningar och manuskript. SDS såg rättegångarna som politiska. Man ville med denna dokumentsamling ge sin egen version av rättegången. Mer om rättegången längre fram.

³ Lgd 11/1968, s. 7.

SDS' organisation och medlemmar

SDS-gruppens organisation och struktur överensstämde väl med motsvarande grupper utomlands. Medlemskapet var flytande. Det fanns i och för sig ett medlemskort, men jag har inte funnit några medlemsförteckningar. Medlemsavgiften var för övrigt frivillig.

Det högsta beslutande organet i SDS var ett *allmänt möte*.¹ Detta var en typ av stormöte. En särskild mötesordförande skulle väljas för varje gång. Stormötet beslutade både om riktlinjerna i stort för verksamheten och om enskilda aktioner och demonstrationer. Stormötena var i regel öppna för allmänheten. Detta gjorde att även pressen hade full insyn i verksamheten.

Mellan de allmänna mötena fungerade *samarbetskommittén* som en slags styrelse. Samarbetskommittén bestod av en kontaktman, en medlemssekreterare, en kassör samt de fem medlemmar som var ansvariga för var sin *lokalgrupp*.² De fem lokalgrupperna utgjorde en slags permanent kretsindelning i Lund: Norr, Söder, Centrum, Öster och Väster.

Inom SDS betraktades arbetet i de olika *arbetsgrupperna* som grundläggande för hela verksamheten. Alla skulle ha möjlighet att delta i den direkta demokratin på sin arbetsplats eller i sitt bostadsområde genom att verka i olika lokala arbetsgrupper. Under den tid SDS var aktivt i Lund uppstod olika arbetsgrupper för mer eller mindre specialiserade uppgifter: Arbetsgruppen för studier av näringslivets styrning av forskning och undervisning, Arbetsgruppen för institutionsgrupper, Propagandagruppen, PUKAS-gruppen, Redaktionsgruppen för Aktion, Material- och filmgruppen och Juristgruppen.³

SDS ansåg att *institutionsgrupperna* var de viktigaste arbetsgrupperna. Redan sommaren 1968 bildades ett par sådana. Efter modell från amerikanska SDS diskuterades senare om partiet skulle koncentrera satsningen på någon ur vänstersynpunkt strategiskt viktig institution. Tanken var att erfarna SDS:are skulle skriva in sig och delta i studierna i ett viktigt ämne, där det kanske fanns konservativa lärare och många missnöjda studenter. På en sådan institution skulle det finnas en grogrund för SDS verksamhet. Planerna kom aldrig att sättas i verket, men de utgör ett slående exempel på de taktiska överväganden som gjordes under denna tid.⁴

---

¹ "Handbok för kritiska studier. SDS i Lund", stencil från jan 1970. (Dag Sandahls privata arkiv).

² "Kontaktlista för SDS i Lund", ur *Aktion Extra* 1969. (Dag Sandahls privata arkiv).

³ Ibid.

⁴ Rapport från SDS arbetsgrupp för institutionsgrupper, den 15/1 1969, stencil. (Dag Sandahls privata arkiv).

Några av deltagarna i symposiet för vetenskap och politik startade en arbetsgrupp för ett *kritiskt universitet* efter internationella förebilder. Projektet kunde av olika skäl aldrig fullföljas utan verksamheten organiserades i stället i form av *kritiska seminarier* vid några institutioner. Dessa seminarier blev en del av SDS' verksamhet, när partiet började ta form sommaren 1968. Det viktigaste var det *allmänna vetenskapskritiska seminariet*, som till en början var tvärvetenskapligt. Verksamheten var mycket påverkad av den pågående vetenskapskritiska debatten i Tyskland och Frankrike. Våren 1969 ägnades seminariet helt åt Frankfurtskolan. Ett annat kritiskt seminarium organiserades vid den psykologiska institutionen kallat *Psykologi och ideologi*. Där diskuterades Adorno, Piaget, Reich och den pågående sociopatutredningen. Vänstern i Lund drog i gång en debatt om psykiatri i allmänhet och rättspsykiatri i synnerhet.

SDS hade fastslagit redan från början att det skulle verka med hjälp av både parlamentariska och utomparlamentariska metoder. I kårvalet 1968 fick SDS 14 mandat i deputerade på endast fyra namn. Därför hade partiet först endast fyra representanter i kårens högsta beslutande organ. Efter fyllnadsval fick SDS dock ytterligare 9 representanter. Dessa 13 utgjorde *deputeradegruppen*. Deputeradegruppens medlemmar skulle i första hand verka för införande av ett nytt valsystem i studentkåren. I övrigt skulle studentkåren användas som plattform till att föra ut de egna idéerna.

Den utomparlamentariska verksamheten skulle visa sig kräva mycket organisatoriskt arbete. De många aktionerna under 1968/69 krävde särskilda förberedelser. Därför bildades *februarikommittén* på ett allmänt möte den 20 februari 1969. Denna fick vidsträckta befogenheter och arbetade delvis utan insyn. Februarikommittén hade hand om aktionerna och demonstrationerna i anslutning till de rättegångar, där SDS-medlemmar stod åtalade.¹

Det har länge diskuterats vilken social bakgrund de aktiva inom den nya vänstern hade. Torgny Segerstedt tog upp denna fråga redan 1968.² Inom ramen för denna avhandling har jag undersökt SDS' medlemmar i Lund vad beträffar socialgruppstillhörighet. Metoden har varit följande:

Till att börja med har jag fastställt vilka som var medlemmar eller aktiva i SDS-gruppen. SDS förde inte några medlemsregister eller förteckningar över de aktiva. Medlemskapet i SDS var flytande, vilket låg i linje med ideologin, där improvisation och spontanitet betonades mer än

---

¹ Ur "Diskussion i SDS om kontaktkonferensaktionen 28/2 och demonstrationerna i samband med rättegångarna", stencil. (Dag Sandahls privata arkiv).

² *Studentrevolt* 1968, s. 62.

organisation. På grund av detta har jag inte gjort någon distinktion mellan begreppen "medlem" och "aktiv" utan använder dessa synonymt.

Det har inte varit enkelt att fastställa vilka som var aktiva i en rörelse av en så löslig karaktär som SDS. De enskilda individer som jag identifierat kommer från fem olika kategorier: 1) SDS-aktiva som skrev debattartiklar, undertecknade upprop och liknande i dagspressen samt i Lundagård 2) SDS-ledamöter i deputerade läsåret 1968/69 3) SDS-aktiva som arbetade i olika arbetsgrupper, ofta som sammankallande eller gruppansvariga 4) SDS-aktiva som ställdes inför rätta i den s.k. värnpliktsvägrarrättegången; namnuppgifterna finns i förundersökningsmaterialet 5) SDS:are som tillhörde de s.k. "självangivarna".¹

I den andra fasen har jag fastställt socialgrupp för var och en av de aktiva i SDS-gruppen.² Detta har skett genom att ta fram uppgiften om faderns yrke för varje student med hjälp av universitets- och nationsmatriklar.³ Slutligen har SDS-medlemmarna i Lund jämförts med rikets samtliga studenter vad beträffar socialgrupptillhörighet.⁴ Fördelningen framgår av tabellbilaga.

Det föreligger inte några stora skillnader i fördelningen på faderns yrke mellan SDS-gruppen i Lund och studenterna i hela riket. Dock är antalet studenter från akademikerhem relativt sett större i SDS än motsvarande grupp i riket som helhet. Det motsatta förhållandet gäller studenter från arbetarhem. Denna grupp är mindre i SDS än samma grupp i riket som helhet. Likväl står det klart att de aktiva inom SDS inte på något avgörande sätt skiljer sig från normalpopulationen av studenter i riket vad gäller social bakgrund. Precis som bland studenterna i allmänhet dominerar där olika medelklassgrupper.

I SDS var det aktiva med huvudsakligen medelklassbakgrund som bar upp stora delar av SDS verksamhet. Medelklassen är en omfattande grupp. Inom denna var det vissa kategorier som dominerade för SDS del. Sålunda kom inte mindre än en tredjedel av de aktiva inom SDS från hem

---

¹ Dessa ansåg att åklagaren endast valt ut vissa SDS:are till åtal för att på så sätt få en rättegång mer hanterbar. Därmed hade han åsidosatt principen om likhet inför lagen. Därför gick de självmant till polis och angav sig själva.

² Av totalt 117 kända aktiva i SDS-gruppen är 78 kartlagda. I absoluta tal var fördelningen på faderns yrke följande: Jordbruk med binäring: 3, Folkskoll. m.fl.: 6, Akademiker: 21, Officerare: 2, Direktörer m.fl.: 2, Handlande m.fl.: 11, Högre tjm, fria yrken: 13, Övriga tjm: 8, Arbetare: 12.

³ Det icke systematiska bortfall som förekommer har helt skilda orsaker, t.ex. att den enskilde inte fyllt i uppgift om faderns yrke, att aktuell nationsmatrikel generellt saknar uppgifter om faderns yrke eller att den enskilde studenten har samma för- och efternamn som annan student och identifiering därmed inte är möjlig.

⁴ Uppgiften om fördelningen för hela riket är hämtad från SCB:s promemoria 1981:6, tabell 3 A.1. Någon undersökning av Lundastudenternas socialgrupptillhörighet för den aktuella tidsperioden finns tyvärr inte att tillgå.

där fadern hade ett människovårdande yrke: läkare, överskötare, lärare, pastor och präst.¹

Jag har även undersökt den sociala bakgrunden hos de 19 studenter av 78 som hade en mer ledande funktion. Dessa har sedan jämförts med övriga SDS-medlemmar. Skiljer sig de 19 studenter som hade en ledande funktion i SDS från de övriga? Undersökningen (se tabellbilaga) visar att de ledande i högre grad kom från hem där fadern var högre tjänsteman. Det rör sig emellertid om små absoluta tal.

Aktioner och rättsliga efterspel

Källorna

När det gäller SDS' aktioner och deras rättsliga efterspel har jag använt mig av tre huvudtyper av källor: 1) förundersöknings- och domstolsprotokoll 2) SDS interna material 3) massmediematerial i form av tidningsartiklar, radio- och TV-program. De båda förstnämnda typerna emanerar från två skilda parter i händelseutvecklingen. Partsförhållandet mellan SDS och rättsväsendet var mycket tydligt i Lund. Partiet kritiserade hårt rättssystemet och betraktade rättegångarna mot de egna medlemmarna som politiska. SDS arbetade hårt, ofta med hjälp av rättsväsendets egna spelregler, för att bevisa detta. En mängd anmälningar, överklaganden och yrkanden av olika slag i skilda sammanhang kom olika myndighetspersoner till del. Åklagare och polis uppfattade från sina utgångspunkter mycket av detta som ett taktiskt spel eller rent av som försök att sabotera hela rättsapparaten. Normalt brukar förundersökningsprotokoll bedömas ha högt källvärde. Här kan detta dock diskuteras, dels på grund av ovan nämnda partsförhållande, dels därför att polisen i några fall utredde sina egna åtgärder. Så var fallet med t.ex. den hårt kritiserade rensningsaktionen, som polisen genomförde på Kiliansgatan.² I förundersökningsprotokollet framhöll polischef och åklagare polisens egna insatser som nödvändiga och rentav föredömliga, medan demonstrerande studenter och massmedia gav en annan bild av polisens agerande.

Massmediematerials källvärde är tidigare diskuterat i olika sammanhang. Vad beträffar händelserna i Lund 1968, vill jag endast framhålla en i och för sig föga unik omständighet, nämligen att journalisterna i stor utsträckning tog hänsyn till läsvärdet. Det som hände i Lund bedömdes som mycket intressant av den omfattande bevakningen att döma. Intresset var stort för både olika aktioner och de rättsliga efterspel som följde. Så-

---

¹ 26 av 78 undersökta.

² En utförlig redogörelse för denna aktion finns längre fram i denna framställning.

väl lokala som rikstäckande massmedia stod för bevakningen. TV hade ännu bara en kanal, men en avsevärd genomslagskraft. TV-aktuellt bevakade mer eller mindre kontinuerligt händelseutvecklingen i Lund under 1968.

Rubriker, ingresser samt den fotografiska bilden spelade en mycket stor roll i massmedias sätt att spegla händelserna. Ett antal rubriker exemplifierar detta: "Lundastudenter piskades. Polisen själv om sin insats: Ett snyggt jobb" (Arb 27/9 68); "Så slog poliserna ner deras demonstration" (AB 27/9 68); "Polismästaren om kravallerna i Lund: Ockupationshot oroade" (SDS 28/9 68); "Rasande studenter: Res hem hr Vorster" (Arb 8/11 68); "Demonstranter försökte storma! Alla 31 åtalade lämnade rätten" (KvP 24/2 69); "Applåder och visslingar vid farsartad rättegång" (AB 25/2 69); "Demokratins sabotörer" (SmP 6/3 69); "Det blir revolution om vi får fängelse" (SDS 28/2 69); "Fängelse krävs för alla i uppviglarområdet" (AB 28/2 69).

Trots att källorna är så olika till sin karaktär uppvisar de oftast stor samstämmighet i sina redogörelser av yttre händelseförlopp. När det gäller att tolka de enskilda händelserna, genom att sätta in dessa i ett större sammanhang, skiljer de sig emellertid åt. Ett bra exempel på detta är domkyrkoaktionen. I korthet innebar den att en grupp studenter störde ett diplomatbesök i domkyrkan genom att sjunga högt och ljudligt. Samtliga parter var helt överens om det yttre händelseförloppet. Studentvänstern ansåg för sin del att detta var en legitim och högst befogad demonstration riktad mot en förtryckarregim, medan åklagare och polisledning uppfattade det hela som förargelseväckande beteende och störande av kyrkofrid.¹

Inte någon vänstergrupp i Sverige stod för så uppmärksammade utomparlamentariska aktioner som SDS-gruppen i Lund. Uppmärksamheten berodde till en del på det spektakulära rättsliga efterspel som följde på några av aktionerna. Den som bara ser till det yttre skeendet och vissa åtalsrubriceringar kan få intrycket att det gick våldsamt till i Lund. Massmedia underblåste denna bild genom sitt sätt att sköta bevakningen. Bilden av händelseutvecklingen i Lund är emellertid missvisande. Även om polisen satte in ridande polis och använde batonger och andra maktmedel var våldet på båda sidor ringa, om vi jämför med det våld som förekom i exempelvis USA, Frankrike och Västtyskland. Detta var något som polisen i Lund gärna framhöll.

---

¹ Förundersökningsprotokoll K 04126-68, Lunds polisdistrikt samt Rådhusrättens i Lund dom DB 118/1969, B 813/1968, den 28 mars 1969.

Aktionen mot värnpliktskontoret på Folkets Hus den 29 september 1968

Den största och mest uppmärksammade aktionen i Lund ägde rum i samband med inskrivningarna av värnpliktiga i Folkets hus den 26/9 1968. Denna aktion är ett utmärkt exempel på den nya vänsterns spontana aktionism: SDS hade ingen eller ringa framförhållning, när det gällde att planera den här typen av aktioner. I stället tog aktivisterna vara på de tillfällen - lämpliga för aktioner - som dök upp i SDS' väg. Det fanns hela tiden en kärna av SDS:are som fungerade som organisatörer och informörer. Informationskanalerna var muntlig information och vägganslag.

Det hela började den 24 september med att några personer delade ut flygblad till värnpliktiga utanför Folkets Hus, som för tillfället tjänstgjorde som inskrivningslokal. Texten på flygbladen löd: "Vägra döda! Vägra värnplikt! Vägra varje inställelse till värnplikt! Vägra delta i någon funktion inom det militära försvaret! Uppmana andra att vägra!"¹ Flygbladet innehöll en utläggning om icke-våldsförsvaret samt ett för militären provokativt citat från Albert Einsteins "Min världsbild".²

En journalist från tidningen *Arbetet* anmälde utdelningen av flygbladen till polisen. Länsåklagare E. Strandmark satte omedelbart igång med en förundersökning. Nästa dag grep polisen tre studenter från en värnpliktsvägrargrupp för förhör. Denna grupp var en arbetsgrupp inom *Fredspolitiska föreningen Pax* i Lund. De tre studenterna höll på att dela ut flygblad, med samma text som nämnts ovan, till de värnpliktiga som var på väg in till Folkets Hus för inskrivning. Polisen grep dessa tre och förde dem till förhör på polisstationen. Efter avslutade förhör släpptes de tre studenterna. Ryktet om denna händelse spreds snabbt ut bland SDS:are och andra vänsterstudenter. SDS tog upp frågan på ett stormöte senare på kvällen. Till detta möte i AF:s lokaler kom cirka 300 personer. De flesta av mötesdeltagarna var inte vapenvägrare, men de kom fram till att myndigheterna på ett upprörande sätt hade gjort sig skyldiga till övergrepp på tryckfriheten. Sent på natten beslöt de närvarande att de skulle demonstrera utanför Folkets Hus nästa dag.

Nästa morgon, torsdagen den 25 september, hade ett hundratal demonstranter samlats på platsen utanför Folkets Hus. Dörren till Folkets Hus var olåst. Cirka 50 studenter, av vilka de flesta tillhörde SDS, gick in. Demonstranterna ville diskutera frågan om vapenfri tjänst med inskrivningspersonalen, men dessa ville inte delta i någon som helst debatt. Några SDS:are valdes av de församlade demonstranterna till att ingå i

¹ Flygblad undertecknat av värnpliktsvägrargruppen inom Fredspolitiska föreningen Pax, Lund. (Dag Sandahls privata arkiv).

² Om inte annat anges är uppgifterna om händelseutvecklingen kring inskrivningarna i Folkets Hus hämtade från förundersökningsprotokoll Knr 03428/68, Lunds polisdistrikt den 15/11 1968.

symbolisk inskrivningsnämnd, som skulle informera de värnpliktiga om deras rättighet till vapenfri tjänst. En av dem var Herman Schmid, som också fungerade som talesman för demonstranterna. Detta medförde att polisen uppfattade Schmid som ledare för hela aktionen.¹ En civilklädd kriminalpolis uppmanade demonstranterna att lämna lokalen, men dessa stannade kvar i inskrivningslokalen. En stund senare kom en ordningspolisstyrka. Demonstranterna uppmanades på nytt att omedelbart lämna lokalen. I stället för att följa denna uppmaning satte sig demonstranterna på golvet utmed väggarna och krokade fast sig i varandra, arm i arm. Detta var en gammal icke-våldsmetod, som använts av både Gandhi och den amerikanska medborgarrättsrörelsen och som också tagits upp av det amerikanska SDS. Ordningspolisen bar och släpade ut en del av de demonstranter som satt närmast dörren. Därefter gick de resterande ut självmant.

Vid 12-tiden började allt fler demonstranter strömma till. Polisen bildade kedjor för att förhindra dessa att ta sig in. Polismästare Åkerman bedömde att det fanns risk att demonstranterna skulle ockupera inskrivningslokalen och satte därför in ridande polis, som rensade Kiliansgatan framför Folkets Hus.

Både länsåklagare och länspolischef var närvarande vid upprensningssaktionen. Stämningen var vid det här laget mycket hätsk. Talkörer skallade mellan väggarna. Det uppstod handgemäng och bråk, vilket ledde till rättsliga påföljder för några av demonstranterna.

---

¹ Sociologen Herman Schmid var vid denna tid den mest kände bland de aktiva inom SDS i Lund. Åklagare och polis gjorde gällande att Schmid var ledare för SDS. Detta visar hur lite myndigheterna kände till om SDS' organisation och ledarprinciper. Genom sin organisationsvana blev han dock ofta den som i skilda situationer tog initiativet och ledningen.

Denna bild från en SDS-stencil ger oss en god uppfattning om hur studentvänster i Lund uppfattade polisens insatser under rensningsaktionen på Kiliansgatan.

På eftermiddagen samma dag ägde det rum ytterligare en större demonstration, denna gång utanför polishuset. Demonstranterna stod utanför och ropade i talkörer. De krävde att de gripna studenterna skulle frigges.

På kvällen begärde demonstrerande studenter att få tala med statsminister Erlander som deltog i Lunds lasarets 200-årsjubileum. På kvällen var det en bankett för särskilt inbjudna gäster. Erlander var en av dessa. Studenterna lyckades trots betänkligheter från statsministerns sida få ett samtal med denne. Statsministern betecknade det flygblad som utlöst hela striden som ofarligt.¹

Händelserna dessa oroliga dagar i Lund uppmärksammades av tidningar, radio och TV.² Det fanns en hel del kritik i vissa massmedia mot polisens agerande under upprensningsaktionen på Kiliansgatan. Tidningarna berättade om demonstranter som blivit piskade och nedtrampade eller uppressade mot väggarna av polisens hästar. Arbetet uppgav att två av deras medarbetare råkat illa ut. Fotografen Ulla Lemberg hade jagats av en polis med ridpiska medan en annan av tidningens fotografer fått ett batongslag. Flera tidningar ansåg att insättandet av ridande polis var onödigt provocerande och att just detta gjort situationen kaotisk. Både i massmedia och i förundersökningsprotokoll förnekade polisleddning och åklagare att myndigheterna tillgripit våld. Polismästare Åkerman ansåg att insatsen hade varit nödvändig för att förhindra en ockupation av inskrivningslokalen.

Hur allmänheten ställde sig till händelseutvecklingen kring inskrivningarna i Folkets Hus är svårt veta, men en speciell grupps reaktioner är kända. Denna grupp bestod av ett antal lundabor, som representerade skilda yrken och ideologier. I ett upprop riktat till allmänheten kritiserade gruppen polisens agerande i samband med demonstrationerna på Kilians-

¹ *Expr* 27/9, *AB* 27/9.

² Till ex. *TV-aktuellt* 26/9, *Arb* 27/9, *KvP* 26-28/9, *AB* 26, 27/9, *Expr* 26, 27/9, *SDS* 27/9.

gatan utanför Folkets Hus. Gruppen anklagade polisen för att ha använt brutala metoder och inskränkt rätten att fritt få framföra och sprida åsikter.¹

Domkyrkoaktionen den 7 november 1968

Nästa aktion i vilken SDS:are deltog var den s.k. domkyrkoaktionen.² Även denna var i huvudsak en spontan aktion. I den föregående aktionen hade SDS samverkat med fredsaktivister. I domkyrkoaktionen ägde en samverkan rum mellan SDS, Sydafrikakommittén och en grupp radikala teologer.

Den 7 november skulle ett 25-tal diplomater besöka Lund, inbjudna av Svenska institutet och Lunds turisttrafikförening. Med bland de diplomater som tackat ja till denna inbjudan var den sydafrikanske legationssekreteraren Vorster med hustru.

SDS anordnade ett stormöte för att planera någon typ av aktion riktad mot Vorsters besök. Som ett resultat av detta möte startade en arbetsgrupp omedelbart produktion av flygblad, som skulle delas ut i samband med eventuella demonstrationer. Några av de radikala teologerna satte snabbt igång med att planera en manifestation i samband med diplomatgruppens besök i Lunds domkyrka.

På eftermiddagen den 7 november kom diplomaterna, inklusive paret Vorster, till Lunds domkyrka. En del av de närvarande poliserna uppträdde i civila kläder för att kunna blanda sig med studenterna. Förundersökningsprotokollet visar att polisen nu lärt sig känna igen vissa av de aktiva i SDS. I domkyrkan skulle Lunds turistintendent informera om det medeltida uret. Demonstranterna stämde då upp "We shall overcome". Sångens "Black and White together" sjöngs upprepade gånger och överröstade både informationen och urets klockspel. Vidare ropade ett par av demonstranterna "Black power" och "Vorster go home" i vapenhuset. I övrigt gick allt mycket lugnt till väga.

Senare deltog diplomatgruppen i en cocktailmottagning i Universitetshuset. En större grupp demonstrerande studenter lyckades tränga sig in i Pelarsalen där mottagningen ägde rum. Läget bedömdes som så hotfullt av arrangörerna att dessa snabbt slussade ut diplomaterna via ett serveringsrum. Eftersom Pelarsalen räknades som enskilt utrymme, dit studenter inte hade fritt tillträde, var denna aktion strängt taget en slags

---

¹ "Solidaritet med fredsdemonstranterna - upprop till lundaborna", flygblad undertecknat av 12 lundabor, bl.a. författaren och litteraturkritikern Ingemar Leckius och dominikanen Sven Tengström. (Dag Sandahls privata arkiv).

² Framställningen om domkyrkoaktionen bygger på förundersökningsprotokoll K 04126-68, Lunds polisdistrikt samt Rådhusrättens i Lund dom DB 120/69, B 20/69 den 28 mars 1969 om inte något annat anges.

ockupation. Polisen frågade rektor Stjernquist, hur han ställde sig till ett polisingripande mot studenterna inne på universitetets område. Stjernquist önskade inte att polisen skulle ingripa i detta fall. Han ansåg att ett polisingripande bara skulle förvärra situationen. Rektors taktik visade sig framgångsrik. Efter en stund lämnade demonstranterna lugnt universitetsbyggnaden.¹

Den ur juridisk synpunkt mer allvarliga ockupationen av Pelarsalen lämnades utan åtgärd från åklagarens sida. I stället koncentrerade han sig på domkyrkoaktionen. Vad beträffar denna bedömde både åklagaren och Kjellin att sången och ropen i kyrkan hade varit så störande att ett åtal för förgärlig beteende var motiverat.

Det rättsliga efterspelet

Aktionerna och demonstrationerna hösten 1968 fick sitt rättsliga efterspel i början av 1969. Striden mellan de åtalade studenterna och åklagarna var i full gång, innan de olika fallen ens kommit till domstol. De tre åtalade teologerna vände sig till riksåklagaren den 25 januari för att påtala att de aktuella åklagarna, chefsåklagare Arne Sjöberg och länsåklagare Erik Strandmark, hade handlat felaktigt, då de inte åtalade alla som deltagit i aktionen i domkyrkan. Detta var ett problem för de båda åklagarna. Det var nämligen klart för både närvarande poliser och journalister att långt fler medverkat i domkyrkoaktionen än de fem som nu stod åtalade. Dessutom hade ett större antal icke åtalade demonstranter lämnat in självangivelser till polisen. Åklagarna medgav att de tvingats att göra ett urval av praktiska skäl. "Jag medger gärna", skrev Strandmark till riksåklagaren, "att man ej uppnår full likhet inför lagen om ej alla åtalas. Men straff kommer likväl i allmänhet drabba dem, som gjort sig mest förtjänta därav, nämligen ledarna och initiativtagarna, vilka med säkerhet kunnat identifieras."² Sjöberg riktade i sitt yttrande till riksåklagaren stark kritik mot studentvästern i allmänhet och mot självångivarna i synnerhet. Han uttryckte sin uppfattning att aktivister vid landets studentkårer planerade aktioner, som skulle skapa en kollaps genom att polis, åklagare och domstolar medvetet överansträngdes.³ Riksåklagaren ställde sig helt på Lundaåklagarnas sida och lämnade därmed teologernas kritiska inlaga utan åtgärd.⁴

¹ Demonstrationen inne i universitetsbyggnaden blev inte föremål för någon polisutredning. Därför finns bara tidningsuppgifter om denna. Se bl.a. *Arb* 8/11, *SDS* 9/11, *SkD* 8/11, *AB* 8/11, 1968.

² Skrivelse till RÅ från länsåkl. Strandmark den 31/1 1969; ADLÅ 20-69.

³ Skrivelse till RÅ från chefsåkl. Sjöberg den 30/1 1969; III 0507-0511-68.

⁴ Skrivelse till Dag Sandahl från RÅ (Holger Romander) den 14/2 1969; AD 215-69.

Det var inte bara problemet med självangivarna som åklagarna hade att ta ställning till. Ett grundläggande problem var att de saknade klara regler för sitt agerande i de situationer som uppstod i samband med studentoroligheter. Åklagarna stötte här på en ny typ av "kriminalitet", där det var svårt att tillämpa normala regler och praxis. Situationen fick länsåklagare Strandmark att hos RÅ kräva klarare instruktioner för åklagare och polis. Han deklarerade att händelseutvecklingen i Båstad och Lund hade visat det orimliga i att regionala polischefer och åklagare i sitt beslutsfattande lämnades utan stöd av uttalanden eller anvisningar från centralt håll. Länsåklagaren fann denna avsaknad av instruktioner särskilt beklaglig mot den bakgrunden att demonstranterna planerade och genomförde sina aktioner mycket taktiskt och efter "strikt ordergivning".¹

Den 24 februari 1969 skulle rättegångarna börja. Ett 35-tal studenter var åtalade för medverkan i olika aktioner: Folkets Hus-aktionen, demonstrationerna på Kiliansgatan och domkyrkoaktionen. Aktionerna hade fått osedvanligt stor uppmärksamhet i massmedia. De lokala myndigheterna kunde därför räkna med ett stort uppbåd av journalister i Lund under rättegångsdagarna. Massmedia skulle noggrant bevaka båda parter gåranden och låtanden. Vidare befarade myndigheterna stora demonstrationer i samband med rättegångarna. Ytterligare ett problem var rättegångslokalens minimala storlek i förhållande till antalet åtalade. De åtalade studenterna begärde att rättegången skulle flyttas till en större lokal. Från SDS-håll hystes misstanken att ansvariga myndigheter ville fylla rättssalen med "rätt" folk. SDS däremot ville ha så många egna som möjligt närvarande i rättssalen. Rådhusrätten avslag emellertid de åtalades begäran.²

Den första rättegångsdagen slog polisen, som fått förstärkningar från hela södra Sverige, en ring runt rådhusrätten.³ Denna gång hade polischefen lyckats mobilisera nästan lika många poliser som det fanns demonstranter utanför rättens lokaler. Redan i inledningen av rättegången fick rättens ordförande, borgmästare Evert Persson ta ställning till olika yrkanden från de åtalades sida. De åtalade yrkade ännu en gång på en större lokal. Vidare yrkade de på att åklagaren, länsåklagare Strandmark, skulle bytas ut. De åtalade ansåg att han var jävig på grund av sin bakgrund och

¹ Skrivelse till RÅ från länsåkl. Strandmark den 31/1 1969; ADLÅ 20-69.

² Svarsskrivelse från Rådhusrätten i Lund den 12/2 1969, undertecknad av Barbro Rydberg.

³ Uppgifter som vad som hände utanför rådhusrätten och om förhållandena i rättssalen finns i *Brottmål 813/1968*, s. 9. Ett urval sammanställt av SDS redaktionsgrupp. Denna dokumentation och sammanställning gjordes på grundval av egna bandinspelningar under rättegången, anteckningar och manuskript. Se vidare tidningsreferat i bl.a. *AB* 20/2, 21/2, 24/2 25/2, 26/2, 27/2, *Arb* 22/2, 25/2, *DN* 25/2, 26/2 *Expr* 25/2, *KvP* 24/2, 26/2, 28/2, *SDS* 18/2, 25/2, 26/2, 27/2, 28/2, *SkD* 22/2, 25/2, *SvD* 27/2, 28/2.

inställning till vapenvägrare. När rättens ordförande avslag dessa yrkanden lämnade de åtalade lokalen i en kollektiv protest. Så småningom enades dock parterna om att fortsätta rättegången. Det är tydligt att borgmästare Persson hade beslutat sig för att hålla en mycket "låg profil" under rättegången. Han tycks ha varit fast besluten att fullfölja rättegången trots att de förhållanden som stundtals rådde i lokalen kunde motivera ett avbrytande.

Rättegången pågick t.o.m. den 3 mars. Läget var stundtals mycket spänt i domstolslokalen. Utanför hördes demonstranter med jämna mellanrum ropa ut sina krav. Myndigheterna tillämpade en försiktig taktik både i rätssalen och utanför. I den taktiken ingick att undvika provocerande åtgärder genom att tillämpa en avvaktande och defensiv hållning. Polisen undvek upprepningsaktioner av den typ som förekommit på Kiliansgatan utanför Folkets Hus. Trots att det stundtals såg ut som om polisledjan runt rådhusrättens hus började svikta på grund av demonstranternas tryck, ändrades inte denna taktik.

Domarna meddelades den 28 mars. Studenterna som deltagit i Folkets Hus-aktionen blev fällda för olaga intrång, ohörsamhet mot ordningsmakten och störande av förrättning. Ett par av dem, som delat ut flygbladet "Vägra döda! Vägra värnplikt!", blev fällda för uppvigling. Rådhusrätten slog fast att den skada som demonstranterna åstadkommit genom sin aktion var ringa, men fördömde studentvänsterns arbetsmetoder: "Den skada de tilltalade kunde åstadkomma genom sin ockupation, var näppeligen av allvarligare art, och formerna för dess genomförande var icke våldsamma. Men metoden måste brännmärkas. Genom uppträdande i massa vill man åstadkomma vad man måhända finner sig ej kunna uppnå genom de medel, vårt demokratiska samhälle ställer till förfogande."¹ Rådhusrätten fann fem av de aktiva i domkyrkoaktionen skyldiga till förargelseväckande beteende. Rätten hade inte något att erinra mot själva syftet eller budskapet som sådant men tillade: "Även en representant för det land, mot vilket budskapet riktade sig, hade, enligt rådhusrättens förmenande, bort vara förskonad från att i kyrkan angripas på sätt som här skedde."²

Rätten bedömde inte de olika gärningarna som grova ur juridisk synpunkt. Demonstranterna hade inte använt sig av våld. Därför stannade påföljden vid dagsböter förutom i ett fall. Detta gällde en kvinnlig student som varit med i tumultet på Kiliansgatan. Hon dömdes av rätten för våld

¹ Rådhusrättens i Lund dom DB 118/1969, B 813/1968, den 28 mars 1969 s. 38.

² Rådhusrättens i Lund dom DB 120/69, B 20/69 den 28 mars 1969.

mot tjänsteman samt ohörsamhet, våldsamt motstånd och missfirmelse till två månaders fängelse.¹

En stor grupp SDS:are hade nu dragit på sig mycket kännbara böter. SDS inrättade därför en bötesfond, som byggdes upp med hjälp av insamlade medel, inkomster från försäljningen av den vitbok som gavs ut om rättegångarna och intäkter från Lars Westmans film om rättegångarna.²

Inom SDS-gruppen i Lund var den allmänna uppfattningen att domarna hade en politisk bakgrund. Frågan var om de dömda skulle överklaga till hovrätten. En SDS:are, som var juridikstuderande, redogjorde för i en rundskrivelse till sina dömda kamrater, hur de skulle gå till väga som ville överklaga. Han befarade att hovrätten var "reaktionär" och att de dömda därför riskerade att få sin straff skärpta om de överklagade.³ Endast fyra av de dömda gick vidare till högre instans: Bo-Göran Hultman, Dag Sandahl, Herman Schmid samt studentprästen Anders Westerberg. De utnyttjade inte enbart rättsapparaten för att föra sin talan utan engagerade massmedia genom pressreleaser och annat. Massmedia bevakade med fortsatt stort intresse Lundavänsterns agerande i den rättsliga processen. Den fortsatta rättsliga proceduren tog sig ovanliga uttryck. Hultman och Schmid gjorde sig skyldiga till rättegångsförseelse mot hovrätten, innan ens huvudförhandlingen börjat i denna instans. Detta skedde genom att de två i sina vadeinlagor använde uttryck som "borgerliga klassdomstolar", "klassjustis", "klasslag" och liknande.⁴ Vid huvudförhandlingen i hovrätten den 24 november 1969 visade det sig att utskrifterna av vittnesmålen från rådhusrätten innehöll ett stort antal utskrivningsfel. Detta berodde troligen på tekniska brister hos den bandspelare som använts, vilka gjorde det svårt för kontoristerna att avlyssna banden. De tilltalade lyfte fram det parodiska i de förvanskningar av vittnesmålen som av misstag åstadkommits i lägre instans. Till exempel hade "den svarte amerikanske författaren James Baldwin" förvanskats till "den svarta afrikanske författaren James Bond". "Medlemskyrkorna" hade blivit "negerflickorna".⁵ Denna typ av fel var troligen inte helt ovanlig vid denna tid. Genom att SDS hade gjort egna bandinspelningar av förhandlingarna i rådhusrätten kunde dessa felaktigheter upptäckas. Den på-

¹ Rättegångsreferat i *SDS* 29/3 1969. Själva händelsen finns utredd i förundersökningsprotokoll Knr 03428/68, Lunds polisdistrikt den 15/11 1968.

² "Ang. brottmål 813 samt domkyrkorättegången." SDS-skrivelse den 10/11 1969 till de dömda SDS:arna från fondens firmatecknare.

³ Stencilerat SDS-material. Av sammanhanget framgår det att författaren var Sten Ljungkvist. (Dag Sandahls privata arkiv).

⁴ Framställningen om de olika turerna i hovrätten bygger på Hovrättens över Skåne och Blekinge dom, 2:353 den 17/12 1969, om inte annat anges.

⁵ Stencilerat pressmeddelande, undertecknat av Schmid och Westerberg. Antalet defekter i utskriften enligt pressmeddelandet uppgick till 1.413.

började huvudförhandlingen i hovrätten avbröts för att de åtalade skulle få tillfälle att lyssna igenom originalbanden.

Huvudförhandlingen i hovrätten fortsatte den 8 december. De åtalade ansåg emellertid att tiden varit för kort för att utreda vad som egentligen sades på banden och förbereda nya vittnesförhör. De yrkade därför på ytterligare uppskov. Yrkandet avslogs av sittande rätt, varefter Schmid och Westerberg lämnade huvudförhandlingen i protest och satte sig bland åhörarna. De tilltalade hade därmed förvandlats till åhörare av sin egen rättegång. Rättegången fortsatte trots detta. Efter lunchpausen infann sig också Dag Sandahl i rätten. Han hade inte haft tillfälle att närvara under morgonen på grund av en tentamen. Sandahls närvaro i rätten blev inte heller långvarig. Han lämnade de tilltalades bord med orden "en skenrättegång är en skenrättegång" och satte sig bland åhörarna. Sandahl hade på ett ögonblick gjort sig skyldig till ännu en rättegångsförseelse.

Slutet på denna ovanliga rättegång beskrevs på följande sätt i DN: "Internationalen inför hovrätten. Kaos i Malmö. Under effektivt avsjungande av Internationalens'...det dånar uti rättens krater' tågade de ungdomliga åhörarna ut ur hovrättens sessionssal. Lagman Håkan Moberg slog klubban i bordet: 'Vad är det här? Finns det ingen polisman i huset?' Det fanns det inte, men sången dog så sakta ut, därmed slutade kanske den hittills märkligaste hovrättsförhandlingen i Malmö."¹

Hovrätten ogillade åtalen mot Hultman och Sandahl för uppvigling. Så till vida var domen en partiell framgång för vänstern i Lund. SDS hade sedan länge hävdat att flygbladet "Vägra döda! Vägra värnplikt!" inte uppmanade till totalvägran och därmed ej heller till uppvigling. I övrigt fastställde hovrätten rådhusrättens dom. Hultman och Schmid ådrog sig dryga penningböter för sina rättegångsförseelser orsakade av deras vadeinlagor. Samma sak drabbade Sandahl för det han yttrat, då han lämnade de tilltalades bord.² Den ende av de fyra som dittills undgått fällande dom för rättegångsförseelse var Hultman. Han drog emellertid på sig ett sådan dom genom att uttala sig "otillbörligt" i sin revisionsbilaga till Högsta domstolen. Alla fyra sökte nämligen prövningstillstånd i högsta instans. Dessa avslogs utan någon närmare motivering.³

Hela denna långa rättsliga kamp avslutades inte förrän i oktober 1971. Då var SDS-rörelsernas tid förbi både i Sverige och utomlands. Rättegångarna hade resulterat i en intensiv massmediebevakning och skapat debatt inom skilda områden. Först och främst blev det debatt om

---

¹ DN 9/12 1969.

² Hovrättens över Skåne och Blekinge dom, 2:353 den 17/12 1969.

³ Kungl. Maj:ts beslut nr SB 1121, den 29/10 1971.

rättsväsendet, olika rättsprinciper och om uppläggningsen av rättegångarna mot studentdemonstranterna.

I flera tidningar var kritiken hård mot rådhusrättens domare, borgmästare Persson, för hans sätt att leda rättegången. Sydsvenska Dagbladet skrev: "[---] Äger vissa extremistgrupper i samhället en exklusiv rätt att avkräva domstolar speciellt långtgående tolerans och utverka unika eftergifter?"¹ I en ledare i Svenska Dagbladet framfördes likartad kritik: "[---] Man kan göra tankeexperimentet att rättegången gällt unga biltjuvar eller rattfyllerister. Skulle domstolen ha tillåtit att de uppträtt på ett så oförsynt sätt som de extremistiska studenterna? Skulle domaren ha tolererat en applåderande och demonstrerande publik i ett mål mot billånande rymlingar från en ungdomsvårdsskola? [---] Hr Persson har sagt ifrån för sent i Lund."² I ett reportage i Expressen sades att rättegången hade varit en fars. Detta berodde på demonstranterna själva. Däremot hade domaren skött sig bra: "Domaren, borgmästare Evert Persson, hade en ängels tålmod. Det tog en timme innan förhandlingarna kunde komma igång."³ Den vänsterliberale Per Gahrton, uttalade en kritik mot rättegångarna som liknade en del av vänsterkritiken: "[---] Det rimliga i detta läge vore självfallet att målet lades ned. I stället tillåts en reaktionär åklagare, som drivs av en personlig aversion och en politisk frälsaridé, omsätta sitt hat mot 'vänstern' i formellt juridiska former - dvs påtagliga och kännbara efterräkningar för personer som har avvikande politiska åsikter. Detta är den reella innebörden av domarna."⁴ Vänstertidskriften Tidsignal ansåg också att rättegångarna var politiska: "Nu börjar de politiska rättegångarna göra allt fler människor medvetna om dessa förhållanden. Oppositionen mot systemet växer och i takt med den måste domstolsmaskineriet tillgripa nya rättegångar. För varje rättegång kommer tilltron till rättsväsendet att minska, och med tilltron respekten. Ett sådant rättsväsen finns heller ingen orsak att respektera."⁵ En ledare i Aftonbladet hade kritiska synpunkter på att inte alla demonstranter, som var misstänkta för brott, hade blivit åtalade: "Vid lundademonstrationerna blev några av första dagens bärare av antivärnpliktsplakat antecknade som misstänkta för brott, andra dagen underlät polisen att anteckna en rad plakatbärare, och tredje dagen vägrade polisen till slut att ta emot fler själv-

---

¹ SDS 26/2 1969.

² SvD 28/2. Ledaren hade rubriken "Spex eller rättegång".

³ Expr 25/2 1969.

⁴ Lgd 7/1969, s. 23.

⁵ Tidsignal 11/1969.

anmälningar. [---] Det betyder att omsorgen om 'lag och ordning' i dessa fall är en mycket ofullständig reaktion från samhällets sida.¹

En annan debatt handlade om demokratin i en vidare bemärkelse. Studentvänstern i Lund ansåg att den svenska demokratin var bristfällig och formell, medan dess kritiker uppfattade studentvänstern i allmänhet och SDS i synnerhet som en fara för demokratin. Denna demokratidebatt handlade mycket om demonstrationsrätten och yttrandefriheten, där SDS i Lund ansåg sig ha dragit en lans till försvar av yttrandefriheten genom sin aktion i Folkets Hus.

Mötesstörningarna - början till slutet för SDS

En mötesstörning, den 28 februari 1969, blev en av de mest uppmärksammade och omdiskuterade aktionerna, som SDS i Lund genomförde under sin korta verksamhetstid.² Bakgrunden var att universitetet skulle anordna en kontaktkonferens denna dag mellan representanter för universitetet och näringsliv. Konferensen var ett samarrangemang mellan universitetet och Skånes Handelskammare. Sådana kontaktkonferenser hade ägt rum tidigare.

Samma dag som kontaktkonferensen skulle äga rum samlades SDS:arna till allmänt möte kl 13 i Konsertsalen på AF.³ Inledningsvis diskuterades näringslivets styrning av forskningen. Först i slutet av mötet togs en diskussion upp om kontaktkonferensen. De närvarande beslöt att de skulle försöka få rektor att ta upp en allmän debatt om styrningen av forskningen. Mötet kom också fram till att en megafon skulle medföras till kontaktkonferensen. Slutligen antogs parollen "Krossa kapitalismen". I övrigt bestämdes inte något om aktionens detaljer.

Kontaktkonferensen började kl 14 i AF:s stora sal. Efter Stjernquists inledningsanförande begärde en SDS:are ordningsfråga. Han föreslog att de planerade föredragen av olika forskare skulle ställas in för att ge utrymme till en allmän debatt om styrningen av forskningen. I stället kunde, menade han, dessa föredrag stencileras och sändas till mötesdeltagarna i efterhand. Rektor avtog yrkandet. Han betonade att konferensen inte var något politiskt möte och ansåg att en debatt kunde hållas vid ett annat mer lämpligt tillfälle. Då begärde SDS:aren votering. Övriga

---

¹ Ledare i AB 9/10 1968.

² Kvällspostens journalist Ingela Uhrbom har lämnat en redogörelse för aktionen i ett reportage i sin tidning den 1/3 1969. Hennes redogörelse stämmer med SDS' egen utvärdering av aktionen: "Diskussion i SDS om kontaktkonferensen 28/2 och demonstrationerna i samband med rättegångarna", stencilerad sammanställning på grundval av ett diskussionsprotokoll. Sammanställningen var gjord av Stig Broquist, Hans Magnusson och Anders Sannerstedt. (Dag Sandahls privata arkiv).

³ Redogörelsen bygger på bl.a. KvP 1/3, Lgd 7/1969, s. 7, 17, 18 ff samt SDS egen interna utvärdering av aktionen i "Diskussion i SDS om kontaktkonferensen 28/2 och demonstrationerna i samband med rättegångarna".

SDS:are applåderade voteringskravet, men rektor avslag även detta yrkande och gav ordet till konferensens förste talare professor Åke Gustavsson. När Gustavsson gick upp i talarstolen hördes i talkör: "Krossa kapitalismen". Gustavsson förklarade dock att "den genetiska koden", som han skulle hålla ett föredrag om, varken var socialistisk eller kapitalistisk. Han lyckades genomföra den första delen av sitt föredrag, men när han påbörjat en visning av diabilder slocknade plötsligt projektorlampan av okänd anledning, varefter det blev helt mörkt i lokalen. När ljuset kom tillbaka, stod en SDS:are i talarstolen. Denne föstes iväg av Gustavsson med milt våld. Därefter kunde Gustavsson till sist slutföra sitt föredrag.

Vid det här laget hade stämningen blivit laddad. Läget var labilt. Innan näste föreläsare fått ordet, begärde en SDS:are att få lämna en förklaring till sin egen grupps agerande. Näringslivets representanter ropade högt och ljudligt nej till denna begäran. Trots deras protester fick den sistnämnde SDS:aren ordet av rektor. Rektor vädjade till SDS att upphöra med sin aktion, annars skulle han bli tvungen att avbryta hela mötet. Om så skedde, sade han, skulle hela skulden ligga på SDS. Rektor försökte att ge ordet till näste talare på programmet, men nu utbröt tumult. SDS använde sig av megafon och talkörer. Några representanter för näringslivet försökte ta megafonen från SDS:arna. SDS:are försökte i sin tur ta mikrofonen från rektor. Efter en stunds kaos avlyste rektor Stjernquist mötet. Kontaktkonferensen mellan universitetet och näringslivet var därmed avslutad. Mötet var dock inte slut. SDS:arna fortsatte att debattera. Kvar ända till slutet var en av representanterna för näringslivet. SDS beslöt att snarast ge ut ett flygblad för att motivera och förklara sin aktion.

Reaktionen mot SDS' aktion blev mycket kraftig. Kvällsposten skrev på ledarplats: "Hur länge ska vi stå ut med terrorn. [...] 200 vänsterstudenter förvandlade igår en konferens i Lund mellan forskare och representanter för näringslivet till ett öppet slagsmål. Rektor och direktörer kämpade handgripligt med studenterna om talarstol och mikrofoner. Slutligen måste konferensen avbrytas. [...] Mötes- och yttrandefriheten är tydligen beroende av ytterlighetsgruppers välvilja."¹ Lundagårds Per Gahrton, som sade sig tidigare ha stött en del av SDS verksamhet, fördömde mötesstörningen: "[...] SDS försöker utnyttja den parlamentariska demokratin så långt det ger utdelning, men förbehåller sig själv den exklusiva rätten att bryta mot denna demokratis grundregler om man tror sig på det sättet vinna snabbare fördelar. För mig är omdömet klart: Detta

---

¹ KvP 1/3 1969.

är den mest motbjudande av alla politiska strategier, det feiga hyckleriets väg.”¹

Mötesstörningen behandlades i konsistoriet redan den 6 mars. Konsistoriet, med rektor Per Stjernquist i spetsen, tog kraftigt avstånd från SDS mötesstörning, som betraktades som ett angrepp på universitetets livsvillkor. Att få fritt framlägga forskningsresultat var nämligen, enligt konsistoriet, den mest elementära av en universitetslärares alla rättigheter.²

Mötesstörningen kom även upp till debatt i deputerade, som skarpt fördömde aktionen och uppmanade de inblandade att i fortsättningen respektera mötesfriheten. Samtidigt kritiserades universitetets ledning. Deputerade krävde att det i fortsättningen skulle vara full insyn från studenters och allmänhetens sida, vad beträffar universitetets kontakter med näringslivet.³

Även internt fick mötesstörningen vittgående konsekvenser. Omfattande debatter hölls vid två allmänna möten och i lokalgrupperna. Diskussionsprotokoll fördes vid dessa tillfällen.⁴ Protokollen visar att det nu uppstått en tydlig splittring inom rörelsen - nedgången för den nya vänstern i Lund hade börjat.

Skiljelinjen i SDS interna debatt gick mellan dem som höll fast vid den nya vänsterns aktionism och dem som började förespråka en mer dogmatisk socialism. Den senare gruppen efterlyste en fastare organisation och en större ideologisk medvetenhet. De kritiserade det spontana och improviserade draget i SDS verksamhet.⁵ Den hårda interna debatten inom SDS, som en följd av mötesstörningen, var inte känd av allmänheten. Av taktiska skäl ville SDS inte visa upp oenighet utåt. Partiet ansåg att motståndarna skulle kunna utnyttja splittringen till egen fördel.⁶

Mötesstörningen fick även konsekvenser för rektor Stjernquist själv. Från att tidigare ha blivit ifrågasatt av en konservativ grupp professorer, under ledning av Gösta Holm, hamnade rektor nu även i konfrontation med en del av studentvänstern. SDS diskuterade internt att eventuellt be rektor Stjernquist om ursäkt. Källmaterialet visar att en del av SDS:arna var besvärade av att mötesstörningen hade drabbat rektor personligen.⁷

---

¹ *Lgd* 6/1969, s. 9.

² Ur konsistoriets uttalande bl. a. publicerat i *Lgd* 7/1969, s 21. Beslutet om uttalandet den 6 mars var enhälligt.

³ Dep. 24/3 1969.

⁴ "Diskussion i SDS om kontaktkonferensen 28/2 och demonstrationerna i samband med rättegångarna".

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*

Oron i mötessammanhang fortsatte. Den 5 maj avbröts, som tidigare nämnts, ett deputerademöte. Ordföranden ansåg att oväsentet i sammanträdeslokalen var så stort att det inte längre gick att höra vad som sades. Det avbrutna deputerademötet väckte stor uppmärksamhet.¹ Kårstyrelsen var mycket kritisk mot förhållandena i deputerade. Den ansåg att replikrätten hade missbrukats och att det var alldeles för många och onödiga ordningsfrågor. Orsakerna till den dåliga sammanträdesdisciplinen var, enligt styrelsen, bristande kunskaper i sammanträdespraxis. Kårstyrelsen t.o.m. hänvisade till en bok i ämnet.² Det är intressant att notera att kårstyrelsen inte berörde den ideologiska bakgrunden till de rådande förhållandena i deputerade, utan såg problemet som ett sammanträdestekniskt problem. Om bara alla respekterade sammanträdespraxis, skulle det bli god ordning igen i deputerade.

En tredje mötesstörning skedde den 15/9 hos Utrikespolitiska föreningen i Lund. En sovjetisk professor från Fjärran Östern-institutet i Moskva var inbjuden att tala om Sovjetunionens utrikespolitik och om de sovjetisk-kinesiska relationerna. Efter allehanda störningar avbröts mötet på rysk begäran.³ I en ledare i Lundagård fördömde kårstyrelsen SDS' mötesstörningar:

”Det inträffade är skrämmande. I våras skakades Lund av en mötesstörning av ett format som överträffade allt annat i detta land, tumultet i Stora salen i samband med kontaktkonferensen. I maj tvangs man avbryta ett deputerademöte med hjälp av den s.k. tumultparagrafen, någonting ytterligt sällsynt [...] Det är genomgående människor som bekänner sig till en starkt vänsterradikal tro som på detta sätt beskurit mötesfriheten. Det är ett fruktansvärt elittänkande som ligger bakom deras handlande.”⁴

Om vi närmare granskar SDS' alla aktioner - hur de planerades och genomfördes - finner vi att de inte var ett utslag av någon långsiktig strategi eller övergripande taktik. De här nämnda aktionerna kan mycket väl rubriceras som spontan aktionism.

Även om aktionerna planerades med kort varsel någon dag i förväg och ibland t.o.m. samma dag, var SDS-aktivisterna noga med att viktiga beslut om aktioner fattades på stormöte. Stormötesdemokratin gjorde beslutsprocessen något mer tungrodd, men SDS:arna ville till en början inte göra några avsteg från sina grundläggande demokratiska principer. När februarikommittén fick ett stort inflytande och delvis verkade utan insyn,

---

¹ Dep. 5/5 1969.

² Yttrande av kårstyrelsen den 8/4 1969.

³ *Lgd* 13/1969, s. 4.

⁴ *Ibid.*, s. 3.

var det ett avsteg från dessa principer och markerade början på slutet för SDS i Lund. De här aktionerna visar också att SDS följde sina demokratiska grundprinciper i ledarskapsfrågan genom att inte ha några formella ledare eller någon ledningsgrupp. Självklart fanns det ett informellt ledarskap. Den mest framträdande informelle ledaren var Herman Schmid.

Polisbefäl och åklagare hade inte någon klar uppfattning om den nya vänsterns demokrati. För dem framstod SDS som en väl organiserad vänstergrupp under en stark ledning. En handfull studentaktivister uppfattades av polis och åklagare som ledare och organisatörer av de olika aktionerna. I de ovan citerade polisutredningarna har jag funnit ett antal fotografier på demonstrerande studentaktivister, där polisen angivit namn och födelsenummer på dessa aktivister. Det är troligt att polismyndigheten i Lund försökte kartlägga alla vänsterstudenter som de uppfattade som ledare, organisatörer och initiativtagare i skilda sammanhang.

SDS' spontana aktionism satte sin prägel på Lund under läsåret 1968/69. SDS hade lyckats mobilisera ett relativt stort antal aktivister. Det var under den här perioden som begreppet "röda Lund" introducerades i massmedia. Aktionerna och rättegångarna mot SDS-aktivister kunde ge ett intryck av att en stark radikaliserings ägt rum i Lund. Massmedia, polis och åklagare bidrog till skapandet av den här bilden. Bland Lunds 20.000 studenter var emellertid studentvänsterns aktivister en mycket liten grupp, men precis som för den nya vänstern i övrigt var det inte antalet aktivister som var den mest relevanta faktorn i sammanhanget; det var istället den påverkan den nya vänstern i Lund hade på student- och samhällslivet i sin egen stad med omnejd.¹

Kampen om makten på institutionerna

I september 1968 tillsatte konsistoriet och Lunds studentkår en gemensam arbetsgrupp för att dra upp riktlinjerna för FNYS i Lund. Resultatet av arbetet presenterades i oktober och visade att professorerna och studentrepresentanterna var oense i många avseenden om hur makten skulle fördelas på institutionerna, i utbildningsnämnderna och i konsistoriet. Intressemotsättningen var tydlig. Studentrepresentanterna ville, förenklat uttryckt, öka studerandeflytandet, medan professorerna arbetade för att bibehålla den egna yrkesgruppens maktposition så långt som möjligt.²

---

¹ Min bedömning bygger på personuppgifter i det interna SDS-materialet och på uppgifter i pressen om antalet närvarande på SDS' stormöten. Även om denna beräkning av antalet aktiva i SDS inte vilar på helt säker grund, står det dock helt klart att antalet studentaktivister var mycket litet i förhållande till det totala antalet studenter.

² Enligt Per Gahrton (sign. Per Kele) i *Lgd* 15/1968, s. 5. Gahrton redovisade på vilka punkter de båda parterna var oense.

Under 1969 fortsatte kampen om makten på institutionerna. Dessa kom i centrum för intresset, inte minst därför att studentvänstern ville satsa på basplanet. Institutionerna betraktades som de egentliga arbetsplatserna. Studentvänstern arbetade för en stormötesmodell: Ett allmänt möte, bestående av både lärare och studerande skulle vara det högsta beslutande organet på institutionsnivå. Alla skulle ha en röst och besluten skulle fattas med enkel majoritet. Idén om allmänna möten hade SDS hämtat från bl.a. Freie Universität. Principen var att alla berörda skulle ha en reell möjlighet att medverka i beslutsfattandet.¹

Lundavänstern hade i allmänhet inga höga tankar om FNYS. Reformen uppfattades som "skendemokratisering".² FNYS hade emellertid en aktiverande effekt på Lunds studentvänster, som under 1969 skapade ett nät av kontaktmän och institutionsgrupper. SDS såg som sin uppgift att inspirera och samordna denna verksamhet.

I ekonomisk historia startade en institutionsgrupp hösten 1968. Verksamheten var till en början inte målinriktad utan hade en spontanistisk prägel. Deltagandet var oregelbundet. I november inbjöd gruppen sina lärare till en diskussion som blev upptakten till förändringar av undervisningsformerna. Föreläsningarna ersattes av diskussionsseminarier med kontinuerlig kunskapskontroll (i stället för skrivningar). Gruppen accepterade motvilligt FNYS, och medbestämmandefrågan dominerade denna tid. I slutet av vårterminen 1969 avtynade institutionsgruppen, och institutionens clartéister bildade en egen lokal cell. Institutionens vänsteraktivister gick nu in för en ny policy genom att ta avstånd från FNYS och bojkotta alla kursombuds- och ämnesombudsval. De startade också egna studier i "den historiska materialismen" för att kunna kritisera den "borgarligen undervisningen". Senhösten samma år bildades en ny institutionsgrupp som organiserade fortsatt kritik av undervisningen.³

Institutionsgruppen i litteraturhistoria gick ut med ett flygblad, där demokratiseringen på den egna institutionen kraftigt kritiserades. Kritiken gick ut på att prefekten fortfarande var enväldig och att de reformer som hade genomförts på institutionen var "skenreformer" för att lugna en växande studentopinion. Litteraturstudenterna var, enligt institutionsgruppen, lika maktlösa som tidigare och den hierarkiska strukturen tillät inte några radikala förändringar. Gruppen ville verka för "reell arbetsplatsdemokrati" och lovade att aldrig, som studentkåren gjort, kompromissa med "universitetsbyråkratin". Institutionsgruppen tog också upp frågan om

---

¹ "Några kritiska bidrag till debatten om UKAS", utarbetad av en arbetsgrupp inom SDS, s. 19. (Dag Sandahls privata arkiv).

² *Aktion 1/1970*, s. 14.

³ "Handbok för kritiska studier. SDS i Lund", stencil från jan 1970, s. 11 ff. (Dag Sandahls privata arkiv).

vilka värderingar som dolde sig bakom valet av kurslitteratur och kursinriktning. Gruppen beklagade att detta aldrig diskuterades. Ej heller togs litteraturens övergripande roll i samhället upp till behandling. En grundläggande kritik mot litteratürämnet, som institutionsgruppen framförde, var att skönlitteraturens stora författare och deras verk inte relaterades till sin tids grundläggande sociala processer.¹

Den sociologiska institutionen hade den mest dramatiska händelseutvecklingen av Lunds universitetsinstitutioner. Här blev det en lång kamp om makten med många förvecklingar. Institutionsgruppen bildades i slutet av vårterminen 1968, alltså före FNYS' försöksverksamhet. Läsåret 1968/69 koncentrerade sig gruppen på kritik av kurslitteratur och av institutionskollegiets verksamhet. Under höstterminen 1969 inriktade sig institutionsgruppen på problem som uppstod i samband med undervisningen och på fortsatt kritik av kursplanerna. På trebetygsnivån bröt en långvarig konflikt ut, som slutade med att examinatoreorna avgick och att de studerande organiserade en egen kurs. Denna godkändes motvilligt av administrationen efter olika turer. Även tvåbetygsstudenterna krävde omläggning av studierna och arrangerade ett eget stormöte för att diskutera detta med berörda lärare och administratörer. Trots motstånd från institutionens ledning genomfördes senare under terminen ett antal förändringar: Gruppdiskussioner infördes på storföreläsningarna, som på så sätt delvis kunde fungera som stormöten, och i stället för skrivningar infördes ett uppsatsarbete ("paper"). Tentamina ersattes på några kurser med grupparbeten vilka bedömdes kollektivt under gemensamt ansvar. Institutionsgruppen hade organisatoriskt en mycket lös struktur med kollektivt ansvar för verksamheten för att undvika byråkratisering.²

"Fnys åt FNYS" skrev institutionsgruppen i sociologi i kårtidningen i oktober 1969.³ Enligt gruppen fanns det inte någon grund för studentinflytande så länge de dåvarande undervisningsformerna fanns kvar. Gruppen arbetade för att en aktiv studentopinion skulle få till stånd bestående förändringar på basplanet utan hänsyn till "tvivelaktiga försöksverksamheter" initierade av UKÄ och Palme.

Läsåret 1968/1969 utvecklades till ett livligt och turbulent år på en hel del institutioner. Olika modeller för demokrati prövades som ett led i den pågående FNYS-verksamheten. Två olika synsätt på studerandedemokrati växte snabbt fram i Lund. Universitetet och studentkåren arbetade för en representativ demokrati som innebar att de studerande hade repre-

¹ "Vem styr din utbildning?" stencil. (Dag Sandahls privata arkiv).

² Ibid., s. 14 f samt *Lgd* 17/1969, s. 6.

³ *Lgd* 17/1969, s. 6.

sentanter i varierande grad i olika universitetsorgan. Fris uttalade sig mycket positivt om FNYS. I ett informationsblad hette det att utbildningsbevakning var kårens viktigaste uppgift och att FNYS var ett bra instrument, som gav studenterna plats i universitetets styrande organ. Därför sade sig Fris stödja FNYS helhjärtat.¹

Studentvänstern däremot hävdade att denna demokrati var en pseudodemokrati till glädje endast för "universitets- och kårbyråkrater". Studentvänstern inriktade sig på institutionerna för att där försöka bygga upp en direkt demokrati. Grundprincipen var att de närmast berörda i en fråga (både lärare och studenter) skulle vara med om att fatta alla viktiga beslut på basnivå. Då skulle det bli en reell demokrati.

För att påverka utvecklingen startade studentvänstern institutionsgrupper, vilka hade högst varierande framgång, alltifrån att en grupp endast fanns på papperet till att grupper stod för mer omfattande aktiviteter. Institutionsgrupperna var mycket löst knutna till SDS-rörelsen. Denna såg som sin uppgift att samordna och inspirera, men ville inte styra gruppernas verksamhet.

Institutionsgrupperna satte i åtskilliga fall igång med en livlig diskussion om kurslitteratur, studieplaner och undervisningsformer. Vänsterstudenterna uppfattade den traditionella lärarrollen som auktoritär. Undervisningsformerna lämnade mycket lite utrymme för diskussion och ifrågasättanden. Föreläsningarna borde, enligt studentvänstern, innehålla inslag med diskussion som gav utrymme för kritiska invändningar. Skrivningar kunde med fördel ersättas med grupptentamina och "papers" för att undvika en enkel reproduktion av fakta. Det gamla "rabblandet" av fakta borde tillhöra en förgången tid. Det kollektiva ansvaret betonades i det mesta, alltifrån fastställandet av litteratur- och studieplaner till kunskapskontroll. En del institutionsgrupper kom så långt i sin kritik att grunden för det egna ämnet ifrågasattes med utgångspunkt från en marxistisk grundsyn. Så var till exempel fallet i sociologi.

De antikommersiella rörelserna i Lund

Studentrörelsen i Lund fick följdverkningar på annat håll. En *allaktivitetsrörelse* startade i staden hösten 1968. De studenter som var med kan antas ha haft en mer eller mindre ledande funktion.² Ett stort antal

---

¹ "Fris och FNYS" Fris-stencil. (Ak. för.:s arkiv)

² Detta antagande bygger på tidningsuppgifter. Eftersom man hade som princip att inte ha formella ledare, är det svårt att få klarhet i ledarfrågan.

allaktivister var gymnasister. Dessa hämtade många av sina förebilder från studentrörelsen.

Allaktivitetsrörelsen kom igång i november, då en namninsamling gjordes till förmån för bevarandet av en gammal saluhall i Lund. Det fanns planer från myndigheternas sida att riva denna byggnad och i stället bygga ett kontors- och affärscentrum.¹ I ett flygblad som spreds av "Saluhallens vänner", som aktionsgruppen kallade sig, hette det: "Saluhallen kan bli ett stort vardagsrum för alla lundabor om tillräckligt många vill det. Lund behöver inte ett nytt kommersiellt centrum! Lund behöver inte ett nytt kommunalt statusobjekt! Lund behöver ett hus för mänsklig samvaro."²

Våren 1969 blev rörelsen mer militant. Den 17 maj ockuperade en grupp ungdomar en fastighet på Västra Mårtensgatan. Människor strömmade till och de började göra om den tomma, kommunalt ägda fastigheten till ett allaktivitetshus. Polisen grep en del av ockupanterna och utrymde fastigheten natten till den 20/5.³

Lund ägde en hel del centralt belägna rivningsfastigheter, som stod tomma. Allaktivisterna gjorde en inventering och kom fram till att fastigheten på Kiliansgatan 7 skulle vara lämplig som allaktivitetshus. Den 31 maj ockuperades följaktligen fastigheten. Huset tilläts vara öppet i tre dagar. En mängd aktiviteter organiserades. En del människor kom till huset av ren nyfikenhet. De ville se vad myndigheter och polis skulle ta sig till. Utrymningen av denna fastighet den 3 juni blev synnerligen uppseendeväckande. Massmedia var på plats. En del lämnade fastigheten frivilligt. Några hade låst in sig på toaletterna, så polisen högg sönder dörrarna. Andra ockupanter hade klätt av sig nakna. De bars ut invirade i filter. Ett tjugotal klättrade upp på taket. De gripna fördes till polisstationen för att förhöras. Takgruppen stannade kvar på taket. Polis spärrade av huset och en mängd nyfikna kom för att titta på ockupanterna. Ungdomarna satt kvar på den riskabelt högt belägna platsen i 30 timmar.⁴

De kommunala myndigheternas syn på händelsen framgår av en skrivelse lämnad som svar på en ansökan om att få disponera en fastighet som allaktivitetshus. Myndigheterna fördömde i kraftiga ordalag husockupanterna och deras aktioner. Aktionerna betraktades som rättskränkande och som försök till utpressning.⁵ Det är anmärkningsvärt att flertalet allak-

---

¹ Nelhans, 1971, s. 152.

² Ur två flygblad, i Nelhans 1971, s. 152.

³ *Arb* 4/6 1969.

⁴ Nelhans 1971, s 158 ff; *AB* 3/6; *Arb* 3/6, 4/6, 5/6, 8/6, 10/6, 11/6; *DN* 4/6, 5/6; *SDS* 4/6, 7/6, 8/6; *KvP* 30/5, 3/6.

⁵ Från Nelhans 1971, s. 171 f.

tivister uppgavs vara studenter. Enligt en uppgift i Arbetet var endast företrädarna studenter från Lunds universitet.¹

Trots ytterligare en husockupation, uppvakningar av ledande politiker och en särskild utredning i frågan blev det inte något allaktivitetshus i Lund. Den största invändningen från myndigheternas sida var att allaktivitetsrörelsen saknade en permanent organisation och en styrelse. De ledande i rörelsen hävdade stormötesdemokratin, alla beslut skulle fattas av ett stormöte - ingen särskild styrelse skulle finnas.

En jämförelse mellan SDS och allaktivitetsrörelsen i Lund

Det finns inte någon omfattande studie av allaktivitetsrörelsen, men den information jag fått om rörelsen genom Nelhans bok och den samtida massmediebevakningen har givit mig en någorlunda klar bild av denna rörelse. Jag har jämfört SDS med allaktivitetsrörelsen och då kommit fram till att dessa rörelser delvis hade en gemensam värderingsgrund, men det är framför allt i rörelsernas organisationsstruktur som jag funnit anmärkningsvärda likheter. Här följer en jämförelse mellan de båda rörelserna på några punkter:

- Allaktivitetsrörelsen hade inte någon speciell politisk ideologi som grund för verksamheten, men det fanns ett klart uttalat antibyråkrtiskt drag hos denna rörelse liksom hos studentrörelsen. Gemensamt för båda var också ett starkt antikommersiellt drag. Allaktivitetsrörelsen betonade särskilt den mänskliga gemenskapen över alla ålders- och klassgränser.
- Av principiella skäl hade varken SDS eller allaktivitetsrörelsen formellt utsedda ledare. Däremot fanns hos båda rörelserna aktivister som var sammankallande för olika arbetsgrupper.
- Medlemskapet var flytande hos både SDS allaktivitetsrörelsen. De aktiva i SDS var studenter, medan de flesta i allaktivitetsrörelsen var gymnasister eller grundskoleelever.
- SDS och allaktivitetsrörelsen tillämpade samma direkta demokrati och horisontella organisationsstruktur: Alla viktiga beslut fattades på stormöte och verksamheten byggdes på arbetsgrupper av olika slag. Det fanns ett spontant och informellt drag i sättet att arbeta hos båda rörelserna.
- Både SDS och allaktivitetsrörelsen använde sig av utomparlamentariska aktioner. Vanliga aktiviteter hos båda rörelserna var demonstrationer, information genom affischer, flygblad och opinionsmö-

---

¹ Arb 4/6.

ten. Hos allaktivitetsrörelsen förekom dessutom husockupationer och en aktiv bearbetning av lokala politiker.

- Det förekom att medlemmar i SDS och i allaktivitetsrörelsen åtalades och fälldes i domstol. Båda rörelserna använde rättegångarna till att föra ut den egna ideologin.

Alternativ-julrörelsen

Alternativ-julrörelsen kom också till Lund senhösten 1968. "Vägra Jul! Det är din plikt mot dig själv och mänskligheten att vägra att delta i det årliga julfrosseriet och det därmed förbundna kommersiella jippot. [...] De pengar man sparar genom att vägra jul kan sändas till FNL, Röda Korset, Dolci, Sarvodaya eller något annat lämpligt" hette det i PAX-bulletinen.¹ Pressen rapporterade att "antijulaffischer" klistrats upp på butiksfönster. I texten jämfördes kostnaderna för det svenska julfirandet med u-hjälpen. Eftersom klistret ansågs skadligt för fönsterglasets, rubricerades aktionen som ett "ligistdåd."²

Epilog i det "röda Lund"

I början av 1970 gick utvecklingen i Lund in i ett lugnare skede. Den första perioden av intensiv vänsteraktivitet var till ända. Lundagård rapporterade att det var "slut på hönseriet" i studentkårens högsta organ.³ SDS-rörelsen i Lund hävdade att det var en borgerlig uppfattning, att studentrörelsen gått tillbaka i Sverige. Detta var felaktigt, enligt SDS. I själva verket fortsatte den revolutionära processen fast nu på ett mera dolt plan. Iögonfallande aktioner hade ersatts med basarbete på universitetets institutioner.⁴ SDS ansåg dock att det spontana skedet i studentvänsterns utveckling nu var över och att uppsvinget hade varit en politisk dagslända.⁵ Denna åsikt skulle visa sig vara riktig. Många inom SDS började nämligen söka sig åt andra håll för att kanalisera sitt politiska engagemang.

Strejkvågen, som gick fram över hela landet 1970 och som nämnts i kapitlet om Stockholm, gjorde även ett starkt intryck på den nya vänstern i Lund. Många studentaktivister upplevde det som om arbetarklassen nu tagit över initiativet och ställt sig i spetsen för den revolutionära proces-

---

¹ PAX-bulletinen nr 3 1968.

² SkD 2/12 1968.

³ Lgd 1/1970, s. 5.

⁴ "Handbok för kritiska studier. SDS i Lund", stencil från jan 1970. (Dag Sandahls privata arkiv).

⁵ Lgd 11/1970, s. 5.

sen. Detta aktualiserade en gammal diskussionsfråga: den nya vänsterns bristande kontakt med arbetarklassen.

Även i Skåne förekom vilda strejker på flera platser. På olika håll i landet hade sympatisörer startat stödkommittéer som genom insamlingar försökte hjälpa strejkande arbetare. Nu inträffade samma sak i Skåne. Denna händelseutveckling radikaliserade och aktiverade Malmös kommunistiska arbetarkommun. Malmökommunisterna hade sedan 50-talet känt sig tillbakaträngda av socialdemokraterna och tyckte sig nu se en möjlighet till att flytta fram sina positioner.¹ En del aktivister inom den nya vänstern gick samman med dem. Tillsammans startade de en ny kommunistisk tidning kallad *Sydsveriges Arbetartidning*. Initiativtagare var, förutom Malmös kommunistiska arbetarkommun, medlemmar i f.d. Clartésektionen i Lund och i den socialistiska elevrörelsen SAG.²

En grupp aktivister inom den nya vänstern i Lund sökte finna en tredje väg mellan å ena sidan VPK och KFML och å andra sidan den gamla studentaktivismen. De startade en studiegrupp, som analyserade den nya politiska situationen för vänstern. Därefter bildades i maj 1970 *Bolsjevikgruppen*, som arbetade under parollen ”bolsjevism mot stalinism”.³ Gruppen gav också ut en egen tidning: *Bolsjevik*. Gruppen, som hade trotskistiska förtecken, sade sig vilja bygga sin verksamhet på Marx, Lenin och Trotskij. Tre SDS:are fanns i ledningen i Bolsjevikgruppen: Anna Törnngren var redaktör för gruppens tidning; Örjan Appelquist och Tom Gustavsson var kontaktmän.

Eftersom före detta SDS:are var aktiva i Bolsjevikgruppen är gruppens analys av SDS' och den nya vänsterns sönderfall synnerligen intressant. Medlemmarna i gruppen ansåg att studentrörelsen hade spelat ut sin roll. Den revolutionära studentrörelsen hade tillfälligt kunnat fungera som avantgarde och förebild, men nu saknade rörelsen organisation, strategi och resurser. Därför var studentrörelsen död som studentrörelse. Inte ens uppsvingets aktionistiska enhetsfronter existerade längre⁴ Den stora svagheten hade varit att de radikala studenterna saknade kontakt med arbetarklassen. Studenterna kunde nämligen inte som studenter arbeta fram en revolutionär strategi. Därför var det nu tid att lämna studentrörelsen, menade bolsjevikerna, och söka kontakt med de kommunistiska arbetarna.⁵

---

¹ *Sydsveriges Arbetartidning* 1/1970, s. 5.

² *Ibid.*, s. 2.

³ *Bolsjevik* nr 2, s. 2.

⁴ *Ibid.*, s. 1.

⁵ *Ibid.*, s. 18.

Den enda grupp som fortfarande bekände sig till den spontanistiska aktivismen var anarkistgruppen. Anarkisterna i Lund startade också en egen tidning, *Lunds Fria Press*. I denna riktades skarp kritik mot bolsjevikerna: "Till skillnad från de auktoritetsdyrkande bolsjevikerna tror vi att direkta revolutionära aktioner är viktigare än studium av Lenins samlade verk".¹

De som fortfarande var kvar inom SDS ägnade sig i stor utsträckning åt självkritik och tog alltmer avstånd från den nya vänsterns ideologi och arbetsmetoder.² Inom SDS växte det fram en särskild terminologi, som användes för att kritisera den borttynande rörelsen. Det som förut varit ideal inom den nya vänstern blev nu närmast en belastning. Begrepp som "politisk spontanism", "aktionism", "ultrademokratism", "slapphet-som-demokrati-föreställningar" användes pejorativt för att karaktärisera SDS.³

Till och med stormötesprincipen, som var en av hörnstenarna i den nya vänsterns ideologi, kritiserades. Två SDS:are framförde sådan kritik i en utvärdering av den sociologiska institutionsgruppens arbete. De menade att det var orimligt att alla, som kom på gruppens stormöten, skulle räknas till gruppen. På så sätt blev den alltför heterogen för att kunna fungera. De båda SDS:arnas slutsats var att denna "spontanistiska politik" var helt omöjlig.⁴ Den samlade kritiken var medvetet riktad mot hörnstenarna i den nya vänsterns ideologi. Kritikerna hade själva övergått till en mer dogmatisk marxist-leninistisk linje.

Förutom att självkritiskt analysera den nya situationen försökte också SDS förbättra kontakterna med arbetarklassen. Partiet arrangerade den 20 april ett möte kring temat "Arbetare-Student". Före mötet hade SDS delat ut 2000 flygblad till arbetare vid de större industrierna i Lund. Arrangörerna såg denna SDS-afton som det första försöket att etablera kontakt mellan radikala arbetare och studenter.⁵ Bland de inbjudna gästerna var författaren Maja Ekelöf.⁶

Den 24 april 1970 förrättades val av rektor och prorektor. Per Stjernquist blev inte omvald. Detta var en sensation, eftersom något sådant inte hänt förut vid ett svenskt universitet. Per Stjernquist hade varit

---

¹ *Lunds Fria Press* 3/1970 s. 1.

² Eftersom SDS var en rörelse av enhetsfronttyp kunde aktiva vara verksamma i både SDS och en annan organisation.

³ *Aktion* 1/1970, s. 10.

⁴ *Ibid.*, s. 13.

⁵ *Ibid.*, s. 3.

⁶ Maja Ekelöf hade kommit ut med sin uppmärksammade bok *Rapport från en skurhink* 1970. Med den boken vann hon Rabén & Sjögrens tävling om bästa politiska roman samma år. Hennes bok var en självbiografisk skildring av en lågavlönad kvinnas liv och arbete.

något av symbol för "1968". Många inom vänstern hade uttryckt sin uppskattning över rektors stöd av studentkårens Hanoiaktion och hans positiva uttalanden om en utvidgad studerandedemokrati. De radikala studenterna hade också vid flera tillfällen känt att Stjernquist indirekt sympatiserat med dem. Vad som egentligen hände vid rektorsvalet är svårt att klarlägga eftersom det mesta utspelade sig i korridorerna. Lundagårdsredaktören Fredrik Braconier var dock helt klar över sin uppfattning. Han ansåg att det låg "mygel" bakom valet. Braconier utpekade professorerna Gösta Holm, Claes Schaar och Carl Fehrman som "intrigmakare" mot Stjernquist.¹

Även statsminister Olof Palme kritiserade rektorsvalet i ett tal på AF den 15 maj. Palme berömde inledningsvis Stjernquists insatser för Hanoiaktionen och han betraktade det som unikt att sittande rektor av universitetets lärare inte tilläts fortsätta en period till, fastän han uppenbarligen hade stöd av flertalet studenter. Palme antydde att det kanske skulle bli nödvändigt med nya regler för rektors- och dekanval. Det föresvävade honom att även de studerande borde få inflytande över sådana val i framtiden.² Palme hade tydligen fått uppfattningen att flertalet studenter i Lund stödde Stjernquist. Om så var fallet var dock omdiskuterat av samtiden.

Per Stjernquist hade varit en kontroversiell rektor. Hans rektorat hade inträffat under en tid då stora förändringar skedde: studentrevolt, utökad studerandedemokrati, debatt om näringslivets styrning av forskningen och oro i delar av professorskåren. Att Stjernquist tvingades lämna rektorsstolen kan i efterhand betraktas som en symbolisk händelse. Han efterträddes av en okänd professor i fysik vid Tekniska Högskolan i Lund, Sven Johansson. Denne beskrev sin politiska uppfattning så här: "Jag finner det meningslöst att inränga mig i en politisk fålla. Vad jag finner motbjudande inom politiken är den fanatism man möter på så många håll."³

Hösten samma år, när den nya vänsterns kraft till synes ebbat ut, vann den nya vänstergrupperingen PSF mycket överraskande kårvalet. Framgången berodde på att vänstergruppernas kraftansträngning att gå samman i en rörelse av typ enhetsfront. Basen var emellertid för svag för en konsolidering av positionerna.

Den nya vänsterns tid i Lund var snart ett minne blott. "Ja, hur gick det till? Här finns visst ett stycke oskriven historia. Det gick i varje fall

---

¹ *Lgd* 13/1970, s. 3.

² Citat ur Olof Palmes tal den 15/5 1970 i Stora salen, AF. Här hämtat från *Lgd* 16/1970, s. 19.

³ Citat ur en intervju med Sven Johansson i *Lgd* 16/1970, s 18.

snabbt. Redan några år in på 70-talet började minnena av stormötena, de spontana aktionerna, de utopiska kraven att framstå som överkliga, ja nästan lite pinsamma. 'Småborgerlig illusionism' eller till och med 'opportunism' hette det i de många marxist-leninistiska grupperna som då var i gång med att återuppliva (återuppleva?) arbetarrörelsens olika historiska positioner. 'Ungdomssynder, studentikosa upptåg, förvillelser', sa de som snabbt gjorde karriär och åldrades över en natt" (Herman Schmid, 20 år senare).¹

Under sin korta livstid hade den nya vänstern i Lund i betydande omfattning satt sin prägel på Lundamiljön. Denna rörelse hade manifesterats i många former, alltifrån teoretiska diskussioner i Zenits spalter till SDS' spontana aktionism. Kanske var det denna speciella blandning som var Lundavänsterns signum.

Radikaliseringsprocessen i Lund - sammanfattning och diskussion

Det fanns vissa grundförutsättningar för radikaliseringsprocessen i Lund. Marken var beredd genom de radikala traditioner, som redan fanns bl.a. inom Clarté och i kretsen kring tidskriften Zenit.

Den rörelse som framför allt kom att representera den nya vänstern i Lund 1968-70 var SDS, som växte fram sommaren och hösten 1968. SDS var en rörelse av typen enhetsfront och samlade studenter från olika radikala grupper. Genom sina aktioner blev SDS i Lund uppmärksammat även på riksplaneln. SDS var verksam på tre olika nivåer: 1) I deputerade, kårens högsta beslutande organ, läsåret 1968/69 2) På universitetets institutioner genom institutionsgrupperna 3) På den utomparlamentariska nivån genom aktioner och demonstrationer av olika slag. SDS ansåg att den utomparlamentariska verksamheten var den viktigaste. Som enhetsfront rymde SDS inom sig flera olika ideologiska riktningar. I början av 1969, i samband med den interna utvärderingen av den uppmärksammade mötesstörningen den 28 februari, kom den ideologiska splittringen i dagen.

Bakgrundsfaktorer

Liksom i Stockholm var de internationella influenserna mycket stora. Lund hade goda internationella kontakter. Som den sydliga utpost Lund var, hade Lundastudenterna sedan länge blickarna riktade söderut mot Danmark och övriga kontinenten. Kårens studentaftonsutskott bjöd ofta in internationella gäster, bl.a. besökte Rudi Dutschke och Stokely Car-

¹ "68 i våra hjärtan", i *Zenit* 2/1988, s 74.

michael Lund 1968. U-gruppen och andra liknande grupper hade också internationella kontakter. Detta förhållande bidrog till att påverka utifrån blev en viktig bakgrundsfaktor till radikaliseringen

När den internationella studentrevolten nådde sin höjdpunkt 1968 och protesterna mot Vietnamkriget dramatiskt ökade över hela världen, gick det inte längre att hålla Vietnamfrågan utanför studentkåren. Lunds studentkår beslöt den 29 januari att organisera en insamling till förmån för Hanoi universitet. Hanoiinsamlingen fick avgörande betydelse för politiserings- och radikaliseringsprocessen. Just det förhållandet att insamlingen var av humanitär art, gjorde det omöjligt för de studentfackligt inriktade kårpolitikerna att stoppa Hanoiinsamlingen. Kårledningen i Lund försökte dock att få insamlingen att framstå som en icke-politisk handling. De betonade att insamlingen var humanitär och därmed inte innebar ett politiskt ställningstagande i Vietnamfrågan.

Kårhusockupationen gav eko i Lund, men här var det framför allt ett lokalt evenemang, som blev något av en startsignal för ökad vänsteraktivitet, nämligen Lunds universitets 300-årsjubileum i juni 1968. Med en betydande ignorans för tidens radikala strömningar genomdrev de jubileumsansvariga ett traditionellt firande med ”pompa och ståt” och dessutom med få inbjudna studenter, just då den internationella studentrevolten hade nått sin höjdpunkt. Lunds vänsterstudenter demonstrerade mot jubileet och anordnade en rad aktiviteter av olika slag, en del av dessa i samverkan med universitetet. Intresset för det egna universitet och UKAS växte snabbt bland radikala studenter i samband med allt som hände under jubileumsdagarna. Händelseutvecklingen kring jubileet var i sin tur en bidragande faktor till att SDS bildades även i Lund. Händelserna kring jubileet tände en eld, som sedan hölls brinnande genom bl.a. UKAS-frågan.

SDS' organisation

SDS-rörelsens organisation följde den nya vänsterns organisationsprinciper. Medlemskapet var flytande och medlemsavgiften var dessutom frivillig. Alla som var intresserade att delta i verksamheten var välkomna. Organisationen var horisontell med ett allmänt möte som beslutande organ. Mötesordförande på det allmänna mötet valdes för varje gång. Något verkställande organ i form av en styrelse fanns inte. SDS hade en lokal kretsindelning: Lund indelades i fem områden med en lokalgrupp i varje. Eftersom SDS även var ett kårparti fanns det en SDS-grupp i kårens högsta beslutande organ: deputeradegruppen.

Det mesta av verksamheten skedde i de olika arbetsgrupperna, som var specialiserade på skilda arbetsuppgifter. De viktigast grupperna ur strategisk synpunkt var de olika institutionsgrupperna. Dessa var löst

knutna till SDS. De flesta institutionsgrupperna hade låg aktivitetsnivå; undantag var grupperna i sociologi och ekonomisk historia. SDS' försök att organisera ett "kritiskt universitet" misslyckades. I stället anordnades kritiska seminarier vid några institutioner.

I samband med de många utomparlamentariska aktionerna 1968/69 ändrades organisationsprincipen. Inför de rättegångar där SDS:are stod åtalade bildades februarikommittén, som organiserade aktionerna i samband med rättegångarna. Denna kommitté fick stora befogenheter och arbetade delvis utan insyn. Detta stred mot den nya vänsterns princip om öppenhet i arbetet och allas delaktighet i besluten.

SDS' arbetsmetoder

Läsaren har vid det här laget fått en uppfattning om SDS' arbetsmetoder i samband med min redogörelse för den här rörelsens aktioner. "Aktionismen" var ett uttryck för en slags ideologi men också ett arbetssätt. SDS hävdade mycket klart att de utomparlamentariska metoderna var de viktigaste. Alla de här metoderna byggde på icke-våldets princip. Inte heller förekom skadegörelse på egendom.

Yttringar

Den nya vänstern presenterade inte några fasta doktriner. I stället blev det alla dess skilda yttringar, som konstituerade den nya vänstern. Det var de många yttringarna av radikaliseringsprocessen i form av ett antal SDS-aktioner som gav bilden av det "röda Lund". Inte minst de uppmärksammade rättegångarna mot studentaktivister förstärkte detta intryck.

Aktionen på Folkets Hus, i samband med värnpliktsinskrivningarna i september 1968, misstolkades av vissa tidningar. Det var inte en aktion för vapenfri tjänst utan framför allt en manifestation för yttrandefriheten. På sätt och vis var Domkyrkoaktionen i november samma år också detta. Den mest omdiskuterade aktionen blev dock mötesstörningen på universitetets kontaktkonferens med näringslivet. Även här handlade det om yttrandefriheten och mötesfriheten. I den lokala pressen fick kritiken mot SDS formen av en kampanj. SDS framställdes som ett hot mot yttrande- och mötesfriheten.

Hur såg då Lundamiljön ut som utgjorde en bakgrundsmiljö till SDS' aktioner? Det fanns ett konservativt och traditionellt drag i den lundensiska student- och universitetsmiljön. Studentlivets gamla traditioner, en tongivande grupp konservativa professorer och Lunds karaktär av småstad bidrog till att skapa den speciella miljö som utgjorde en klar kontrast till Lundavänsterns spontana aktionism. Ett utslag av "Lundakon-

servatismerna” var när den allmänt radikale Per Stjernquist inte fick förnyat förtroende som rektor.

Ett annat särdrag, som ansågs finnas i Lund, var den s.k. ”Lundaandan”. PSF-ordföranden Anders Westerberg har beskrivit denna: ”Jag var gripen av något, som jag tror var vanligt bland akademiker då, den s.k. Lundaandan, och det ansågs väldigt fint.” Det gällde, enligt Westerberg, att hålla en ironisk distans till allt man sysslade med.¹ Även Lundaandan stod i kontrast till Lundavänsterns förhållningssätt i åtskilliga avseenden.

Det var framför allt i massmedia som bilden av ”det röda Lund” växte fram. Frågan bör ställas hur adekvat denna bild var. Mycket få försök gjordes i medierna till seriös analys av studentvänstern. Det var i stället speglingen av konfrontationen mellan polis/åklagare och studentaktivister som bedömdes ha högt läsvärde. Studentvänsterns aktivister var medvetna om opinionsbildningens betydelse och deras strategi förutsatte att medierna bevakade aktionerna, men de ansåg inte att mediebilderna var rättvisande och de saknade en mer ingående analys av studentrörelsens ideologi.

UKAS-striden i Lund

Det var kårledningen som först uppmärksammade UKAS-gruppen så tidigt som 1966. Kårledningen fann direktiven till UKAS olycksbådande och befarade att ett hårt utspärningssystem skulle medföra personliga tragedier för de utspärrade studenterna.²

Under 1967 började den framväxande studentvänstern att uppmärksamma UKAS pågående utredning. Daniel Fleming, från den socialdemokratiska studentklubben, efterlyste i kårtidningen ett radikalt utbildningspolitiskt program i stället för UKAS med dess snäva inriktning på avnärmarbehovet. Han uttryckte sin uppfattning att alla radikala krafter borde börja arbeta, med direkta aktioner vid universitetet, för ett sådant program och organisera sig i grupper vid varje institution.³ Kårledningen å sin sida fortsatte att oro sig för de administrativa problemen kring UKAS. När reformen skulle träda i kraft läsåret 1968/69 befarade den att det kunde bli kaos.⁴

I början av 1968 skärpte studentvänstern sin kritik av UKAS. Frågan blev en politiserande faktor i studentkårens arbete. ”Kräv att UKAS stop-

---

¹ *Lgd* 15/1971, s. 12.

² *Lgd* 4/1966, s. 3 (ledare).

³ *Lgd* 11/1967, s. 10 f.

⁴ *Lgd* 12/1967, s. 3 (ledare).

pas, uppskjutes eller saboteras; att inaveln och myglet i kåren stoppas; att valsystemet ändras och kåren politiseras. Bekämpa byråkratin!” uppmanade två aktiva inom studentvänstern i Lund.¹

Kårledningen höll dock fast vid det studentfackliga perspektivet. UKAS var ett administrativt problem och inte en politisk fråga. Reformförslaget var, enligt kårledningen, ett desperat försök att begränsa antalet studenter. En ökad genomströmningshastighet behövde i och för sig inte vara negativt för studenterna, men kårledningen ogillade att den skulle genomföras med negativa åtgärder, såsom utspärningsregler och förbud mot byte av studiegång.²

Debatten om UKAS innehåll var redan i gång, då utredningen offentligt presenterade sitt förslag den 3 april, eftersom det mesta av innehållet läckt ut i förväg. I Lundagård presenterades UKAS' förslag av Per-Åke Hallberg, som var kårfunktionär av den icke-politiska typ som fanns före politiseringen av kåren. Dennes syn på UKAS överensstämde med övriga etablerade kårpolitikerna. Hallberg kritiserade framför allt de bundna studiegångarna och presenterade ett alternativt förslag, vilket byggde på det successiva valets princip, d.v.s. att den studerande bara behövde binda sig för ett år i sänder. Valet varje år skulle dock ske mellan ett antal förutbestämda ämnen.³ De etablerade kårpolitikerna i Lund ville ännu inte ta upp den typ av kritik som studentvänstern och andra anförde mot UKAS.

De kraftiga reaktionerna i hela landet mot UKAS-förslaget ledde till att statsmakterna beslöt ge studenterna tillfälle att yttra sig över UKAS förslag till studieplaner. Lunds studentkår var emellertid den första större studentorganisation som beslöt att inte sakbehandla studieplanerna. Detta beslut, som fattades den 9 september 1968, innebar en ny princip för Lunds studentkår.⁴ Tidigare hade kåren alltid yttrat sig när den möjligheten fanns. Att delta i statens utredningsväsende hade varit något naturligt och inneburit att studentkåren gjorde sin samhällliga plikt. Därför var det inte helt lätt för kårledningen att förklara och försvara den nya politiken i en ledare i Lundagård: ”Detta har väckt ett visst uppseende och studentkåren har bl. a. beskyllts för bristande konsekvens och oralistisk demonstrationslusta. [...] Deputerademötets beslut är emellertid utan tvekan det från *principiell* synpunkt mest logiska.”⁵ Denna ledare speglar den förändring som skedde i kårens hållning till UKAS. Nu krävdes också en

¹ Lgd 1/1968, s. 14. Debattinlägg om UKAS av Håkan Arvidsson och Anders Löfqvist.

² Lgd 4/1968, s. 3 (ledare).

³ Lgd 8/1968, s. 11. Även SFS förordade successiva val.

⁴ Dep. 9/9 1968.

⁵ Lgd 13/1968, s. 3 (ledare).

debatt om målen för den högre utbildningen och dess roll i samhället. Kårens syn på utbildningsreformen närmade sig därmed de mer radikala kritikernas.

Studentkåren hade i detta läge redan tagit fram ett alternativt förslag, som kallades LUKAS. Det byggde på principen om det successiva valet. Det utspärningssystem som fanns i UKAS och den snäva tidsplanen för reformen kritiserades. Däremot var kåren positiv till den samordning mellan olika ämnen som skulle bli möjlig om UKAS' förslag genomfördes. Samordningen skulle kunna ge pedagogiska vinster.¹

När regeringens proposition (PUKAS) presenterades hösten 1968 bemöttes den positivt av de ledande kårfunktionärerna i Lund. Det viktigaste i PUKAS var införandet av just successiva val, som nu upphöjdes till en ledande princip. "Ett fall framåt" kallades PUKAS i en ledare i Lundagård hösten 1968. Ledarskribenten ansåg att PUKAS öppnade vägen för en fortsatt positiv reformverksamhet.²

Man får inte tro att det var just Lundakårens LUKAS som enbart fick regeringen att föreslå det successiva valets princip. SFS hade redan i sitt remissyttrande i juni varit inne på samma princip.³ Det var uppenbarligen så att den studentfackliga etablissemangen både inom SFS och i Lundakåren tagit fasta på principen.

Det skulle snart visa sig att kårledningens syn på PUKAS inte var representativ för alla studenter i Lund. Det historisk-filosofiska studierådet förkastade PUKAS helt.⁴ Studierådet betraktade reformförslaget som ett hastverk, som ej borde genomföras. Målsättningsdebatten borde ha kommit före reformförslaget, inte i efterhand. Vidare ansågs utspärningsreglerna vara mycket oklara.⁵ Det språkvetenskapliga studierådet var lika kritiskt. Detta studieråd ansåg att PUKAS skulle leda till en "kostsam byråkratisering" av den högre utbildningen och att det nya systemet skulle utgöra en "tvångströja" för universiteten. Slutsatsen var att hela PUKAS måste förkastas.⁶

På ett deputerademöte i februari 1969 lade SDS fram en motion, som föreslog att deputerade skulle kräva att regeringen drog tillbaka PUKAS-propositionen. Om så inte skedde skulle studenterna, enligt förslaget, använda sig av konfliktåtgärder.⁷ SDS' militanta hållning fick inte stöd av de

---

¹ Följebrev den 24/9 1968 om UKAS från en arbetsgrupp inom utbildningsutskottet (UU).

² *Lgd* 16/1968, s. 3 (ledare).

³ *SFS* 1967/68, s. 171 ff.

⁴ Studentkåren hade särskilda organ för utbildningsbevakning på fakultetsnivå - de s k studieråden.

⁵ Skrivelse från historisk-filosofiska studierådet. Bilaga till styrelseprotokoll, paragraf 101 D, 1969.

⁶ Skrivelse från språkvetenskapliga studierådet. Bilaga till styrelseprotokoll, paragraf 101 E, 1969.

⁷ SDS' PUKAS-motion till depmötet den 10/2 1969.

övriga partierna. Motionen röstades ned. Då röstade SDS i stället på LURD:s yrkande, vilket innebar att Lunds studentkår skulle begära av SFS att denna organisation i sin tur krävde att regeringen drog tillbaka sin proposition på PUKAS för omarbetning och ny remissbehandling. Detta yrkande fick även stöd av en del Fris:are. Att så skedde kan delvis förklaras med att Fris ännu var en löst sammanhållen valorganisation och inte ett parti. Flera i deputerade, som blivit invalda genom Fris, kände sig relativt oberoende av moderorganisationen. Yrkandet om tillbakadragande av PUKAS-propositionen segrade med 39 röster mot 25 (1 nedlagd och 13 reservationer). Styrelsen fick ge vika. Det var en seger för vänstern i deputerade. Styrelsen fick igenom, efter nattliga förhandlingar, att dess ursprungliga förslag skulle bifogas som bilaga, när kravet på PUKAS tillbakadragande tillställdes SFS.¹ Yrkandet om PUKAS tillbakadragande hade dock, skulle det visa sig, ingen effekt på beslutsprocessen inom SFS. Besluten i deputerade den 9 september 1968 och den 10 februari 1969 innebar att Lunds studentkår hade förkastat den statliga utbildningspolitiken som den kommit till uttryck i UKAS- och PUKAS-förslagen. Kårstyrelsen hade fått överge sin linje.

Efter PSF:s valvinst hösten 1971 gick PSF till frontalangrepp mot PUKAS i en stort uppslagen ledare i Gaudeamus. Reformen ansågs endast bidra till ökad stress i studierna och en våldsam byråkratisering. Ej heller hade PUKAS lett till fler studenter från arbetarmiljö. Därför krävde PSF att PUKAS med dithörande linjesystem och utspärningsregler skulle avskaffas.² Eftersom PSF hade makten i kåren i endast hundra dagar, kunde emellertid partiet inte uträtta så mycket i frågan. Dessutom var den korta "regeringstiden" fylld av andra problem, som tog både tid och kraft i anspråk.

SDS och UKAS

I Stockholm spelade den nya vänstern en avgörande roll i striden mot UKAS. Så var även fallet i Lund. SDS producerade ett antal utredningar. Detta material gör det möjligt att i detalj studera den nya vänsterns syn på universitetet och den högre utbildningens roll i samhället.

SDS satte in UKAS-striden i ett långsiktigt historiskt perspektiv.³ 1800-talets utveckling dominerades, enligt SDS, av en mekanisering.

¹ Dep. den 10/2 1969.

² *Lgd* 5/1972, s. 3. En fyrspaltig ledare under rubrik "kårledningen".

³ Denna redogörelse för SDS syn på UKAS bygger på den stencilerade skriften "SDS om UKAS", utgiven av SDS i Lund, om intet annat anges. Även citaten i det följande är hämtade från denna skrift. Skriften är odaterad men har tillkommit någon gång under 1968. (Dag Sandahls privata arkiv).

Detta ledde till en stark produktionsutveckling. Bakom mekaniseringen stod ingenjörer och uppfinnare, som oftast inte hade någon direkt kontakt med dåtidens universitet, som inte utgjorde någon viktig produktionsfaktor för industrin. De försåg däremot statsbyråkratin med tjänstemän. SDS ansåg att den avgörande förändringen hade skett efter 1945. Sovjet och vissa europeiska stater hade burit den största bördan i samband med krossandet av fascismen. Därför var dessa länders produktionsapparater nedslitna, medan däremot USA:s var helt intakt. Det amerikanska kapitalet vann starkt fotfäste i Europa under det kalla kriget. I USA växte det fram ett starkt militärindustriellt komplex under samma tid. Efterhand började, menade SDS, industrin mer och mer styra forskningen. De ämnen som industrin ansåg nyttiga prioriterades vid universiteten. SDS citerade Galbraith: "Ingen modern universitetsledning skulle i verkligheten, oavsett vad som sägs i högtidstal, hävda att teaterstudier, konststudier eller studium av Beowulf har samma rätt till anslag ur fonderna som en elektronisk accelerator eller datamaskinsanläggning. Sådant är inflytandet från det industriella systemet."¹ SDS hävdade alltså att universiteten ställts i det kapitalistiska systemets tjänst. Utvecklingen i Europa var likartad. För att möta den amerikanska konkurrensen försökte också de europeiska storföretagen ställa universiteten i sin tjänst.

De gångna decennierna hade inneburit en lavinartad utveckling inom områden som petrokemi, biokemi, atomenergi, informationsbehandling, elektronik, kommunikationsteknik och aeronautik. SDS menade att den industriella utvecklingen nu hade kommit in i en ny fas, som bl.a. krävde att forskningen skulle ställas i förgrunden på ett helt annat sätt än tidigare. Den nya roll universiteten fått fordrade därför rationalisering av utbildningen eftersom behovet av en högt kvalificerad arbetskraft ökade kraftigt.

Det var här som UKAS kom in i sammanhanget. SDS tyckte sig också se liknande reformtendenser inom utbildningsväsendet i flera andra europeiska länder, t.ex. i Frankrike, Västtyskland och Norge.

---

¹ Ibid.

Denna bild från SDS i Lund visar den nya vänsterns syn på det moderna universitetet: Det monopolkapitalistiska systemets behov av kvalificerad arbetskraft höll på att förvandla universiteten till utbildningsfabriker, som spottade ut studenter på löpande band. För studentvänstern var UKAS ett led i denna process.¹

SDS ville inte bara sätta in UKAS i ett brett historiskt perspektiv. Partiet ville också undersöka hur detta förslag hängde ihop med samhällets utbildningssystem i stort. SDS ansåg att det dåvarande gymnasiet hade en hård studietakt med betygshets och stress. Detta gjorde att gymnasiet inte kunde stimulera till kritiskt och självständigt tänkande, vilket i sin tur ledde till en ensidig inriktning på att klara prov så bra som möjligt. SDS kallade gymnasierna för effektiva pacifieringsanstalter. Nu skulle detta gymnasiala system även införas vid universiteten via UKAS. Reformen skulle innebära att de som ville fortsätta som forskare tvingades underkasta sig ett system, vilket kvävde varje enskilt initiativ till kritisk inställning, och där studiemotivation skapades genom att utnyttja studentens rädsla för att misslyckas i proven. Om UKAS genomfördes skulle, enligt SDS uppfattning, universiteten komma att utbilda människor som av utbildningssystemet blivit okritiska och lätta att manipulera. SDS såg inte odelat positivt på det traditionella universitet, men partiet hade uppfattningen att universiteten tidigare i viss utsträckning hade varit oberoende

¹Jag har funnit denna talande bild även hos Stockholmsvänstern. Den finns i Socialisternas valmaterial, kärvalet hösten 1968. Var bilden ursprungligen kommer ifrån är okänt.

gentemot statsmakten och näringslivet. UKAS innebar emellertid ett försök från systemets sida att integrera även universiteten. Detta skulle ske genom administrativa åtgärder verkställda av byråkratin. SDS anklagade statsmakterna för att ha infört en ny, odemokratisk praxis som UKAS ansågs vara ett utmärkt exempel på, nämligen att en viktig politisk fråga betecknades som "opolitisk" så att en reform kunde drivas igenom på administrativ väg.¹ SDS syftade på att UKAS-gruppen inte var en parlamentarisk utredning utan endast en arbetsgrupp inom UKÄ, något som lett till kritik även från borgerligt håll.

Hur ville då SDS i Lund att det framtida universitetet skulle se ut? Partiet var på det klara med att universitetet hade många och ibland svårdefinierade funktioner. En självklar funktion var att erbjuda utbildning. Det var under alla förhållanden viktigt att universitetet var oberoende av staten och näringslivet. Den högre utbildningen skulle hjälpa de studerande att utvecklas till självständigt och kritiskt tänkande människor. Den vetenskapliga objektiviteten hade, enligt SDS, sina begränsningar men det var ändå angeläget att vänstern slog vakt om de vetenskapliga ideal som redan fanns. SDS hoppades att ett framtida universitet skulle få en mycket viktig funktion som "samhällskritisk instans".

Den massiva kritiken som SDS i Lund bedrev mot UKAS, tillsammans med många andra grupper både i Lund och i övriga landet, kunde emellertid inte stoppa förslaget. Striden om U 68 fortsatte dock. Lunds studentkår stred mycket hårt mot förslaget till ny högskolereform ända fram till genomförandet. Den 27 april 1977, dagen då riksdagen antog högskolepropositionen, hissade studentkåren flaggan på AF:s sydvästra torn på halv stång som en sista protest mot beslutet. De ledande studentpolitikerna motiverade sin handling med sina känslor inför det faktum att det självständiga och öppna universitetet nu försvann och ersattes av en hårt spärrad och politikerstyrd högskola.²

UKAS-striden i Lund - sammanfattning och diskussion

UKAS uppmärksammades relativt tidigt i Lund. De ledande kårpolitikerna såg problemet ur studentfackligt perspektiv och uppehöll sig till en början vid de administrativa problem som kunde tänkas uppstå. De uppmärksammade också den alltför snäva tidsramen. Studentvänstern anlade emellertid snabbt ett ideologiskt perspektiv på UKAS och därmed började frågan politiseras.

---

¹ Ibid.

² *Akademiska Föreningen i Lund. Årsskrift 1973-77*, s. 50.

1967/68 förändrades situationen. De många studentrevolterna på olika håll i världen skapade ett nytt läge. I Lund kom särskilt den nya vänstern att intressera sig för det framtida universitetet. Vänstern kunde ge en bred och grundläggande kritik av UKAS-förslaget. SDS i Lund uppfattade UKAS som ett hot mot universitetets frihet. Regeringen ville med reformen tillgodose "monopolkapitalets" behov av välutbildad och välanpassad arbetskraft. I takt med politiseringen och radikaliseringsen av studentkåren i Lund under 1968 spelade debatten om UKAS en allt större roll. UKAS-gruppens förslag blev för den nya vänstern en grundläggande ideologisk fråga. Inställningen till UKAS radikaliserades efter hand även hos andra grupper. Detta ledde till att Lunds studentkår inte avgav något remissvar på UKAS II som en protest mot hela förslaget.

Även UKAS i modifierad form - PUKAS - förkastades. En majoritet i deputerade beslöt 1969 föreslå SFS att organisationen skulle kräva ett tillbakadragande av PUKAS. Beslutet var ett nederlag för kårstyrelsen, och en klar seger för den nya vänstern i Lund.

Utbildningsdepartementets försök att gå studentopinionen till mötes genom att utöka studeranderepresentationen i olika universitetsorgan (FNYS) bemöttes med största misstro från de radikala gruppernas sida. Somliga inom vänstern bojkottade FNYS-verksamheten helt. De ansåg FNYS vara en skendemokratisk reform. När vänstern kom till makten i början av 1971 - "de hundra dagarna" - skärptes kampen mot både PUKAS och FNYS, men tiden var för kort för "vänsterregeringen" för att kunna åstadkomma något bestående.

VI. EN KOMPARATIV ANALYS AV KÅRORTERNA STOCKHOLM OCH LUND

Jag vill i detta kapitel göra en mer systematisk jämförelse mellan de båda kårorterna. Undersökningen skall även utgöra underlag för en jämförelse mellan den svenska nya vänstern och dess motsvarigheter i ett antal andra länder. Till det yttre var kårorterna Stockholm och Lund mycket olika varandra. Frågan är också om dessa skillnader satte sina spår i hur politiserings- och radikaliseringsprocesserna utvecklades på respektive ort.

Några gemensamma drag i utvecklingen

Kronologisk överensstämmelse

Politiseringen satte igång vid samma tid genom att framför allt Vietnamfrågan togs upp till behandling. Frågan kom upp i Stockholm i januari 1967, men först i juni 1968 blev det en vändpunkt, då ett Vietnamuttalande antogs. I oktober beslöt kårfullmäktige om ett bidrag till den internationella Hanoiinsamlingen. I Lund kom vändpunkten genom att ett beslut om att delta i denna insamling fattades i januari 1968. Detta år blev också enhetsfronternas år. Både 27-majrörelsen och SDS tillkom och utvecklades under i stort sett samma tidsperiod. Såväl i Stockholm som Lund planerade och genomförde studentvänstern ett antal uppmärksammade aktioner under 1968 och 1969.

De antikommersiella rörelserna utvecklades vid samma tidpunkt: Allaktivitetsrörelsen tog fart både i Stockholm och Lund hösten 1968. Julen samma år organiserades Alternativ Jul-firande på båda orterna.

Det spontana vänsteruppsvingets period fick sin avslutning vid samma tid i Stockholm och Lund: 1970 sprack VUF och därmed upphörde VSK. Detta år upphörde också SDS. Som en reaktion mot enhetsfronternas spontanism och stormötesdemokrati tog mer dogmatiska vänstergrupper över utvecklingen på båda orterna samma år.

Vietnamfrågan och politiseringsprocessen

Studentvänstern utvecklade en övergripande kårpolitisk strategi både i Stockholm och Lund, vilken innebar att studentkåren skulle användas som en opinionsskapande plattform för bland annat det internationella solidari-

tetsarbetet. För att fullfölja denna strategi måste dock student as such-principen elimineras. För studentvänstern var nästan allt politik. Det gick därför inte att skilja på studentfackliga och allmänpolitiska frågor. Det var, enligt studentvänstern, dags att vidga de studentpolitiska ramarna för att inte studentpolitiken skulle bli något som endast gynnade en redan privilegierad grupp i samhället.

Studentvänsterns motståndare hade samma argument både i Stockholm och Lund för att försvara student as such-principen: En studentkårs huvuduppgift var att tillvarata sina medlemmars fackliga intressen. Den borde därför endast ta upp till behandling studentfackliga frågor och undvika att gå in på de storpolitiska frågorna. En politisering skulle endast leda till en inre splittring i kårerna, något som kraftigt skulle försvaga det studentfackliga arbetet till men för alla studenter.

Till en början hade student as such-principens försvarare en stark front. Den första attacken mot denna kom våren 1967 både i Stockholm och Lund, när vänsterstudenter tog upp Greklandsfrågan, men det var med Vietnamfrågan som den studentfackliga fronten började splittras upp och politiseringen av studentkårsarbetet kom igång på allvar. Vi bör lägga märke till att Vietnamfrågan blev sprängstoff redan innan enhetsfronterna hade bildats, och i Lund fanns inte ens några kårpartier, när frågan kom upp på dagordningen. Detta visar att Vietnamfrågan var en betydande fråga redan före studentrörelsens höjdpunkt.

När det gäller Vietnamfrågan var det särskilt den internationella Hanoiinsamlingen, som blev avgörande för politiseringsprocessen. Insamlingen hade en humanitär karaktär och skulle dessutom komma studenter till godo, vilket gjorde det särskilt svårt för den studentfackliga falangen att stoppa den. Vietnamfrågan hade därmed till sist visat sig ha en så stor inneboende politisk kraft att vänsterns motståndare inte kunde hålla frågan utanför kårpolitiken.

Enhetsfronterna

FNL-rörelsen i Sverige hade redan tidigare visat att en enhetsfront kunde bli framgångsrik.¹ En hel del studentaktivister var eller hade varit aktiva även i denna rörelse. Det låg därför nära till hands att introducera enhetsfronter även inom studentrörelsen, när studentaktivismen tog fart 1968. Sådana enhetsfronter fanns dessutom i en del andra länder. Den

---

¹ Angående utvecklingen av FNL-rörelsen i Sverige och hur den utvecklade en enhetsfront på bred grund, se Kim Salomon, *Rebeller i takt med tiden: FNL-rörelsen och 60-talets politiska teater*. (Stockholm, 1996)

västtyska SDS-rörelsen var en av de utländska enhetsfronterna som kunde tjäna som förebild.

I Stockholm kom 27-majrörelsen igång under våren och sommaren 1968, och något senare startade SDS-rörelsen i Lund. Dessa enhetsfronter var inte resultatet av en spontan process utan av ett medvetet arbete av olika vänstergrupper. I Stockholm stod Clarté och KFml bakom 27-majrörelsens strategi. I Lund togs initiativet till SDS' enhetsfront av Clarté och den socialdemokratiska studentklubben. Med andra ord så hade de ledande aktiva i enhetsfronterna en marxistisk grundsyn även om många, i linje med enhetsfrontstrategin, höll en medvetet låg profil ideologiskt. Claes Fredelius menar att nästan alla aktiva i 27-majrörelsen var socialister.¹ Dag Sandahl hävdar en liknande ståndpunkt angående SDS, nämligen att alla i den inre kretsen förmodligen var socialister.²

Demokratisyn och organisationsstruktur var desamma i 27-majrörelsen och SDS. Båda rörelserna höll sig strikt till den direkta demokratins principer. Stormötet och arbetsgrupperna utgjorde basen i organisationen och det lokala arbetet var det viktigaste. På punkt efter punkt finner vi likheter. Likheter berodde inte på någon organisatorisk samverkan mellan studentvänsterns enhetsfronter utan mer på en gemensam organisationsyn. Varken 27-majrörelsen eller SDS ändrade på strukturen trots alla de organisatoriska svårigheter som dessa rörelser ställdes inför.

Studentvänstern ansåg att alla byråkratiska tendenser skulle bekämpas. Många inom denna vänster var "trötta på pampvälde och ombudsmän".³ Byråkratin fanns, enligt studentvänstern, på alla samhällsnivåer: i SFS, i studentkårerna, i universitetens administrationer, hos UKÄ och andra statliga organ, i UKAS-utredningen, i regeringen och inom fackföreningsrörelsen. Det var kanske detta starka antibyråkratiska förhållningssätt som gjorde att både 27-majrörelsen och SDS höll fast vid en tillplattad organisationsstruktur.

De antikommersiella rörelserna

Stockholm och Lund hade också det gemensamt att en allaktivitetsrörelse etablerades på dessa orter hösten 1968. Denna rörelse hade många likheter med studentrörelsen. Alla viktiga beslut på ett allaktivitetshus skulle fattas av ett stormöte och besluten skulle verkställas av arbetsgrupper. Allaktivitetsrörelsens demokratisyn kolliderade med den kommunala de-

---

¹ *Tidsignal* 2/1969, s. 10.

² Intervju med Dag Sandahl den 26/3 1996.

³ *Ibid.*

mokratins grundläggande principer. Kommunpolitikerna förväntade sig att ett allaktivitetshus skulle organiseras som en förening med en ansvarig styrelse. Dessa kommunpolitiker visade sig vara helt främmande för stormötesdemokratin. Striden mellan allaktivisterna och respektive kommun slutade i allaktivitetsrörelsens nederlag. Lund fick aldrig något allaktivitetshus och Gamla Bro i Stockholm stängdes definitivt 1970 efter en långvarig strid. Det antikommersiella draget i allaktivitetsrörelsens ideologi var uppenbart. Detta drag var ännu mer tydligt hos Alternativ-julrörelsen. Denna rörelse etablerades i Stockholm och Lund julen 1968. På plakat och affischer kritiserades det som rörelsen uppfattade som julens slöseri med resurser, och julhandelns omsättning jämfördes med det svenska u-landsbiståndet. Att rörelsens aktiva satte in det svenska julfirandet i ett sådant sammanhang var ett signifikativt nyvänsterdrag.

Kampen om makten på institutionerna

Både i Stockholm och Lund startade en kamp om makten på institutionerna. De första tecknen på ökad lokal vänsteraktivitet kom redan före FNYS. Sådana exempel var revolten på statskunskapen i Stockholm och bildandet av en institutionsgrupp i sociologi i Lund i slutet av vårterminen 1968. FNYS-verksamheten bidrog till att vänsterns aktiviteter tog fart på institutionerna genom att studerandeinflytandet ökade markant, särskilt på de institutioner som använde sig av FNYS' modell nr 4.¹

Stockholms och Lunds studentvänster såg den egna institutionen som den egentliga arbetsplatsen och demokratin skulle byggas upp från detta basplan. Den vikt som studentvänstern lade vid institutionerna belyses väl av Bengt Liljenroths tidigare nämnda agerande i kårfullmäktige i Stockholm. Denne tyckte inte att fullmäktige skulle uttala sig i studenternas namn. Uttalanden skulle i stället antas på institutionsmötena. Bakom ett sådan ståndpunkt låg studentvänsterns demokratisyn som kom i konfrontation med kår- och universitetsbyråkratins modell för demokrati. Här finner vi igen samma mönster: konflikten mellan studentvänsterns direkta demokrati och den representativa demokratin.

FNYS hade, som jag redan nämnt, kommit till för att förhindra en eventuell svensk studentrevolt. Låt oss därför närmare undersöka studentrörelsens relation till FNYS-reformen.

Studentvänstern både i Stockholm och Lund hade avgörande invändningar mot FNYS. För det första kritiserades själva tillvägagångssättet i

---

¹ FNYS' mest radikala modell: Institutionskollegierna skulle bestå av hälften lärarrepresentanter och hälften studeranderepresentanter.

demokratiseringen. Det ansågs helt förkastligt att en demokratiseringsprocess initierades uppifrån, det vill säga av regeringen och UKÄ. En reell demokrati kunde endast komma till stånd om utvecklingen startade på basplanet. Därifrån skulle demokratin sedan byggas upp. Studentvänstern såg på demokratin mer som en process än som en organisation.

För det andra kunde inte studentvänstern acceptera den demokratisyn som låg bakom FNYS. Reformen byggde ju på att de studerande skulle utse representanter till olika organ, vars verksamhet var noggrant reglerade med hjälp av komplicerade bestämmelser, alltså en traditionell representativ demokrati - en "ombudsmannademokrati" som studentvänstern minst av allt önskade som slutmål. I den turbulens som FNYS indirekt förorsakade på åtskilliga institutioner, tog dock studentvänstern vara på olika möjligheter att verka för "stormötesdemokratin". Studentaktivister kom så långt att de fick till stånd stormöten för att ta upp problem och diskussioner om kurslitteratur och studieplaner, men inte på någon institution, varken i Stockholm eller Lund, fick studentvänstern till stånd en permanent stormötesdemokrati.

Studentvänsterns försök att bygga upp en institutionsorganisation följde samma mönster i Stockholm och Lund: Kontaktmän utsågs på en hel del institutioner. Därefter bildades om möjligt en institutionsgrupp. Dessa var mycket löst knutna till 27-majrörelsen respektive SDS. På båda kårorterna stödde vänsterstudenterna på samma problem. Det var svårt att få igång institutionsgrupper och de som fanns förde ibland en tynande tillvaro med dåligt besökta möten. Vissa splittringstendenser var också märkbara.

Begreppet *antiauktoritarism* kan vara adekvat, när det gäller att beskriva vänsterns aktiviteter på institutionsnivå. Mycket ifrågasattes såsom prefektens makt, traditionella undervisningsformer, val av kurslitteratur och studieplaner samt grundläggande vetenskapssyn. Antiauktoritarismen, som den manifesterades på institutionerna, har till synes sin grund i både 60-talets nymarxistiska strömningar och i en progressiv pedagogisk grundsyn.

Det internationella inflytandet på studentvänstern

En mäktig internationell ström av idéer och grundläggande synsätt från nymarxismen, Vietnamrörelsen och antiimperialismen kom via olika kanaler till Stockholm och Lund. Radio och TV, böcker och tidskrifter var vanliga kanaler. Det förekom också personliga kontakter. Dutschke och Carmichael besökte bl.a. Stockholm och Lund 1968. Båda var kända som

karismatiska talare och deras besök hade säkert stor betydelse för studentvänstern i Sverige. Deras besök fungerade som inspirationskälla och de var själva något av symboliska gestalter för sina respektive rörelser.

Tidskrifterna Zenit, Kommentar och "Häftet" hade en särställning, när det gällde att introducera de nya strömningarna inom vänstern. De blev en länk mellan skeendet utomlands och den svenska studentvänstern. Zenit fanns med redan i upptakten till etablerandet av en ny svensk vänster. Kommentar och "Häftet" däremot var ett resultat av vänsteruppsvinget 1968. De närmast följande åren hade emellertid även dessa tidskrifter en mycket stark position inom studentvänstern. Det inflytande som dessa tre tidskrifter hade på utvecklingen kan inte nog betonas. Vi måste också komma ihåg att det fanns aktiva grupper och nätverk av yngre radikaler bakom tidskrifterna, något som möjliggjorde utgivandet av dessa, trots de ringa ekonomiska resurserna. På sätt blev Stockholm och Lund den nya vänsterns centra i Sverige.

Det framgår av källmaterialet samt av intervjuer och samtal jag haft med f.d. vänsteraktivister att Stockholms- och Lundavänstern hade särskilt goda kontakter med studentrörelsen i Västtyskland. Peter Lamming har uppgivit att han hade kamrater som besökte SDS i Västtyskland. Han framhåller att 27-majrörelsen hade goda kontakter med de västtyska aktivisterna. Ett konkret exempel var att 27-majrörelsen hade utbyte av tidskrifter med SDS i Västtyskland. På så sätt kunde svenska studenter få läsa västtyska SDS-tidningar.¹ Ett annat sådant exempel på västtyskt inflytande i Sverige är när Lundavänstern refererar till Freie Universität som en modell för universitetsdemokrati.

Dag Sandahl har givit mig intressanta upplysningar om olika vägar för inflytande utifrån. Enligt Sandahl kände de aktiva i Lund väl till både Dutschke och Cohn-Bendit och deras respektive rörelser. Däremot hade Lundavänstern inte någon större kännedom om det amerikanska SDS. Sandahl och hans kamrater visste i och för sig att det fanns en SDS-rörelse i USA, men det var den amerikanska antikrigsrörelsen som tilldrog sig det stora intresset. Dag Sandahl betonar i detta sammanhang att amerikanska desertörer från Vietnamkriget, som flytt till Sverige, hade kontakter med studentrörelsen i både Stockholm och Lund. Vidare har Sandahl uppgivit att de SDS-aktiva i Lund påverkade varandra genom att ge lästips; bl.a. lästes New Left Review och Zenit.² Lamming har också berättat att han läste New Left Review, som fanns att köpa i Stockholm.

---

¹ Uppgifterna hämtade från en intervju med Peter Lamming den 19/4 1996.

² Uppgifterna hämtade från en intervju med Dag Sandahl den 26/3 1996.

Studentaktivister i Stockholm och Lund hade i betydande utsträckning sitt intresse riktat mot de internationella frågorna. Vietnamfrågan kom i fokus, men intresset för de globala problemen såsom imperialismen, fattigdomsproblemet och den orättvisa fördelningen av världens resurser var också stort. Detta intresse medförde att de svenska studentaktivisterna öppnade sig för impulser och intryck via en mängd kanaler.

UKAS-frågan

UKAS-frågan blev studentvänsterns stora inhemska fråga. Denna utvecklades på ett nästan identiskt sätt vid studentkårerna i Stockholm och Lund. I den första fasen uppmärksammades UKAS av de ledande kårpolitikerna, som kritiserade reformförslaget från rent studentfackliga utgångspunkter. De oroade sig särskilt för UKAS snäva tidsplan. I den andra fasen var det studentvänstern som riktade in fokus på UKAS och satte in reformförslaget i ett politiskt ideologiskt perspektiv. Kritiken mot UKAS växte därefter mycket snabbt och frågan blev alltmer politiserad.

Den politiska energi som skapades i samband med studentrevolten våren 1968 kanaliserades framför allt i UKAS-frågan. Med den tolkning som studentvänstern gjorde av UKAS framstod denna fråga som avgörande och grundläggande för hela universitetets framtid. UKAS passade in i studentvänsterns analys av samhället. Reformen sågs som det monopolkapitalistiska samhällets försök att rationalisera den högre utbildningen som ett led i den allmänna rationaliseringen i näringslivet. UKAS hade nu till uppgift att införa "det löpande bandet" även i universitetsvärlden. Genom detta synsätt blev UKAS något mycket mer än bara en administrativ reform. Eftersom UKAS ingick i den statliga byråkratins administrativa apparat kritiserades UKAS också från ett antibyråkratiskt perspektiv. Både studentvänsterns nymarxistiska samhällsanalys och starka antibyråkratiska tendens kunde därmed utvecklas i kampen mot UKAS.

Några skillnader i utvecklingen

Skillnader i tidpunkt för införande av kårpartier

Varför var Stockholm först i landet med ett kårpartisystem och Lund näst sist med ett sådant? Det kan tyckas ligga nära till hands att förklara denna omständighet med att Lund, till skillnad från Stockholm, var en liten stad med livaktiga nationer och gamla studenttraditioner. Eftersom ett kårpar-

tisystem infördes i Uppsala redan 1964 kan inte dessa skillnader ensamt förklara varför ett kårpartisystem infördes så sent i Lund.

Full klarhet i denna fråga skulle jag endast få om jag gjorde en mer omfattande longitudinell undersökning av kårpolitiken i Stockholm, Uppsala och Lund, men jag kan ändå peka på en viktig omständighet. Studentlivet i Lund var inte bara uppbyggt på studentkårens och nationernas verksamhet. Det fanns ett tredje ben för studentlivet, nämligen den starkt traditionsbärande Akademiska föreningen. Fram till brytningstiden under 60-talets sista år kunde nationerna tillsammans med Akademiska föreningen sätta sin prägel på studentlivet. De traditioner som utvecklades genom dessa tongivande Lundainstitutioner utgjorde sannolikt en barriär mot de nya strömningarna i studentkårspolitiken.

Olikheter i politiseringsprocessen

En betydande skillnad mellan kårorterna var hur studenthögerns strategi utformades. I Stockholm lämnade studenthögern student as such-principen helt och hållet genom bildandet av O-68, medan Lunds studenthöger valde att verka inom det studentfackliga Fris.

När Lundapartierna Fris och LURD bildades, hämtade de sina förebilder från Uppsala. Där fanns UUS (Uppsala Universitets Studenter) och URD (Uppsala Radikala Demokrater). Valet av UUS respektive URD som förebild var en medveten strategi. Både Fris' och LURD:s aktiva kände samhörighet med sina "kolleger" i Uppsala, antagligen beroende på de likheter, som fanns mellan de båda kårorterna (äldre universitet, omfattande nationalsliv och gamla studenttraditioner).

Fris vann valet redan samma år som det bildats och förblev "regeringsparti" i många år. LURD försvann snart och SDS valde medvetet att inte satsa på kårpolitiken. PSF visade sig dessutom vara en tillfällig vänsterframgång. Med andra ord fanns det inte någon större anledning för Lunds studenthöger att ändra på sitt vinnande koncept genom att politisera det studentfackliga Fris eller bilda ett renodlat studenthögerparti. Att Fris' aktiva verkligen litade på konceptet kan man utläsa i det faktum att Fris hade i stort sett samma program år efter år.

Helt annorlunda var det kårpolitiska läget i Stockholm. Här hade redan 1966 studentvänstern bildat Samling Vänster som i sin tur splittrades upp i tre nya vänsterpartier 1968. Studenthögern och student as such-anhängarna splittrade också upp sig på ett antal partier. Partisplittringen i kåren bland vänstermotståndarna gjorde det svårare för studenthögern att få samma inflytande över kårpolitiken som den hade i Lund. Till sist läm-

nade de ledande inom studenthögern, med Karl Bildt i spetsen, studentas such-principen och bildade O-68.

Enhetsfronterna och den spontana aktionismen - några olikheter

Studentvänsterns verksamhet utanför den egentliga kårpolitiken utvecklades mycket olika i Stockholm och Lund. 27-majrörelsen och SDS var samma typ av rörelse och hävdade samma organisationsideal, men i övrigt gick dessa rörelser olika vägar. 27-majrörelsen begränsades dels av den splittring som fanns mellan de bakomliggande vänstergrupperna, dels av rörelsens inriktning på facklig enhetsfrontpolitik. SDS-aktivisterna lät sig däremot inte begränsas av den fackliga enhetsfrontpolitiken, även om de stödde 27-majrörelsens båda paroller, ej heller fanns det någon uttalad maktkamp mellan de grupperingar som stod bakom SDS-rörelsen, så långt jag kan finna.

SDS i Lund utvecklade en spontan aktionism. Jag har redogjort för en rad av SDS' aktioner läsåret 1968/69. Dessa satte i hög grad sin prägel på händelseutvecklingen i Lund under denna period. Så vitt jag kan bedöma var det inte någon vänstergrupp i landet som organiserade så många aktioner på så kort tid.

Varför hade den spontana aktionismen en starkare position i Lund än i Stockholm? Det fanns säkert flera omständigheter som ledde fram till denna skillnad. Claes Fredelius låter oss ana att det fanns ideologiska skillnader inom Stockholmsvänstern: En del vänsteraktivister var inriktade på den direkta aktionen, vilket tog sig uttryck i bl.a. aktionen mot UKÄ, medan andra ansåg att en sådan typ av aktion var anarkistisk och splittrande.¹ Någon helhjärtad uppslutning bakom aktionismen är svår att finna i Stockholm.

Hur studentvänstern var organiserad på respektive ort var en annan viktig omständighet. Stockholm hade tidigt en etablerad studentvänster som verkade även inom kåren under mer sedvanliga former. Därtill kom att 27-majrörelsen begränsades av de båda huvudparollerna riktade mot UKAS och byråkratin. SDS i Lund var 1968 både kårparti och enhetsfront, men redan från början var partiet mycket tveksamt till att gå in i kårpolitiken, och SDS lämnade därför snart kårarbetet för att därefter endast verka utomparlamentariskt. Att det utomparlamentariska arbetet var

---

¹ *Tidsignal* 2/1969, s. 10.

det viktigaste hade fastslagits redan från början. Aktionismen fanns så att säga i partiprogrammet.

Det var också förhållandevis lätt att snabbt organisera en aktion eller demonstration av spontan karaktär i en liten stad som Lund med dess korta avstånd och några få fasta träffpunkter för de vänsteraktiva. Kafé Athén var den viktigaste och fungerade som en "sambandscentral" för studentvännen.

En aktions främsta syfte var att skapa en opinion i en viss fråga. Därför var det naturligtvis viktigt att aktionen tilldrog sig uppmärksamhet. Det är troligt att en aktion framträdde mycket tydligare i Lund än i Stockholm på grund av Lunds småstadskaraktär och gamla traditioner. En viss aktion i Lund som skapade stora rubriker i lokalpressen hade kanske inte uppmärksammats alls i Stockholm om den ägt rum där. Det blev t.ex. stora rubriker och rättegångssak i Lund, då några studenter under domkyrkoaktionen sjöng "We shall overcome" för att demonstrera mot apartheid. En sådan aktion hade troligen inte blivit uppmärksammas på samma sätt i huvudstaden.

Motrörelsen i Lund

En av de intressantaste skillnaderna mellan Stockholm och Lund var att det utvecklades en tydlig motrörelse även utanför kärpolitiken mot studentvännen i Lund.¹ Det började med en strid kring Hanoiinsamlingen. En grupp professorer gick till hård attack mot rektor Stjernquists uttalade stöd för denna insamling. Ett antal studenter gick ut i ett allmänt upprop mot denna och den militanta delen av motrörelsen mot Hanoiinsamlingen tog till illegala metoder (stölder och mordbrand). Vi vet inte hur väl organiserad denna motrörelse var eller vilka som låg bakom de militanta inslagen, men det är helt klart att det fanns latenta krafter i rörelse på olika nivåer mot denna aktion. Kanske hade de aktiva grupperna i motståndet mot Hanoiinsamlingen inte några relationer till varandra utan endast det gemensamt att de ville stoppa den pågående insamlingen. Denna första motrörelse ebbade snart ut. I stället fördes motståndet mot studentrörelsen och dess aktioner i den lokala pressen. Presskampanjen mot SDS nådde sin topp tiden efter den mycket uppmärksammade mötesstörningen.

---

¹ Jag har i detta sammanhang bortsett från den högerextremistiska rörelsen *Demokratisk Allians*. Det finns alltför få uppgifter om denna rörelse för att en bedömning av dess betydelse skall kunna göras.

Polisens och åklagarnas agerande i Stockholm och Lund

Det finns en tydlig skillnad mellan rättsvårdande myndigheters agerande i Stockholm jämfört med Lund. Vad beträffar Stockholm känner jag inte till några uppmärksammade domstolsfall under perioden 1968-1969 liknande dem i Lund. I ett visst skede under kårhusockupationen försökte demonstrerande studenter ockupera några offentliga byggnader. Dessa spontana ockupationsförsök stoppades visserligen, men skulle ändå ha kunnat bli föremål för åtgärder från rättsapparatusens sida.

Skillnaden i taktik mellan Stockholms- och Lundapoliserna under 1968 kan till en del förklaras med att polisen i huvudstaden redan hade den första fasen av konfrontation med demonstranter bakom sig. Redan 1965 gjorde medicinstuderanden Sköld Peter Matthis sig känd för sina aktioner i Stockholm riktade mot Vietnamkriget. Den 14 juni greps den ensamme demonstranten Matthis av polis under uppseendeväckande former mitt på Hötorget. Som en följd av denna händelse dömdes Matthis till böter på 19.000 kronor - ett oerhört belopp i dåtidens penningvärde för en demonstrerande student - för att ha stört den allmänna ordningen och för att ha gjort våldsamt motstånd mot polis genom att "ha gjort sig tung i kroppen".¹

Under 1967 blev det särskilt hårda sammandrabbningar mellan polis och Vietnamdemonstranter i huvudstaden. Vietnamrörelsens aktivister hade med andra ord fått ta "den första stöten". En del av dessa sammandrabbningar innebar negativ publicitet för polisen och avslöjade polisens ovana att hantera demonstrationer. Jag antar att polis och åklagare efter den första konfrontationsfasen internt diskuterade hur den nya situationen skulle hanteras och att en modifierad taktik sedan tillämpades.

Sammanfattning och diskussion

Det går att finna många likheter i utvecklingen mellan de båda kårorterna. Det är helt klart att det var mycket mer som förenade än som skilde dem åt. Jag har emellertid inledningsvis redogjort för de grundläggande skillnader som fanns mellan de båda städerna och deras universitet. Hur kommer det sig då att det fanns så många likheter i utvecklingen trots skilda grundförutsättningar? För att få svar på denna fråga måste problemet sättas in i större sammanhang. Låt oss först se vad som hade hänt ute i världen några år före 1968.

---

¹ AB 24/4 1985. Matthis blev en av grundarna av FNL-rörelsen och DFFG:s förste ordförande.

60-talet blev omvälvningens decennium för vänstern och de vänster-intellektuella. Det kalla kriget och terrorbalansen dominerade den första delen av decenniet. Avkoloniseringens politiska problem banade vägen för nya antiimperialistiska strömningar. Under decenniet skedde dessutom en förnyelse av marxismen. Imperialismen och kolonialismen tolkades därför av de unga vänsterradikalerna med hjälp av marxistisk teorier, alltifrån Lenins imperialismteori till 60-talets nymarxistiska tolkningar.

Det kalla kriget gick in i ett nytt skede under 60-talets senare del. Det utkristalliserades nya frontlinjer genom att kampen mellan öst och väst inte dominerade på samma sätt som tidigare. Tredje världen gjorde sitt intåg på den storpolitiska scenen och förhållandet mellan rika och fattiga länder uppmärksammades i allt högre grad. Alla dessa omständigheter förklarar varför Vietnamkriget fick en helt annan funktion i världspolitikerna än Koreakriget.

När president Johnson trappade upp Vietnamkriget växte en stark antikrigsrörelse fram i USA och i stora delar av världen. I slutet av decenniet dominerade Vietnamkriget helt den internationella politiken. Vietnamfrågan, den nya marxismen och antiimperialismen samverkade i en process, som ledde fram till en ny världsbild hos de progressiva intellektuella. Den nya världsbilden skapade en gemensam referensram med vars hjälp skilda politiska problem och samhällsföreteelser tolkades.

Den nya världsbilden förmedlades till de svenska radikala studenterna via böcker, tidskrifter, tidningar och i någon mån genom personliga kontakter. Här spelade sannolikt Zenit, Kommentar och "Häftet" en betydande roll, inte minst genom att dessa tidskrifters redaktörer lät översätta och publicera viktiga artiklar hämtade från utländska vänstertidskrifter. Den nya vänsterns demokrati- och organisationssyn ledde i sin tur fram till att 1968 års enhetsfronter och andra nyvänsterrörelser organiserades på ett likartat sätt. Allt detta sammantaget kan till en stor del förklara likheterna i utvecklingen inom kårpolitiken och studentvänstern.

De skillnader som trots allt fanns mellan Stockholm och Lund kan förklaras om vi närmare undersöker de skilda grundförutsättningarna. Stockholm med sitt politiska och administrativa centrum stod i stark kontrast till Lunds provinsiella och regionala karaktär. Stockholms universitet var åtta år gammalt, när Lunds universitet firade 300-årsjubileum. Det sistnämnda hade inte bara nationerna som bärare av studenttraditionerna utan även Akademiska föreningen. Lund var ännu vid 60-talets slut en studentstad, det vill säga studenterna och studentlivet utgjorde ett markant inslag i stadsbilden. Lund hade sedan länge utvecklat en egen identitet som ungdomens och studenternas stad. De akademiska traditionerna var fast

grundade och svåra att ändra på. Emellertid hindrade inte dessa traditioner tidens radikala strömningar. De tog sig dock delvis andra former än i Stockholm.

SDS-rörelsen kände sig inte förpliktad att begränsa sig till enhetsfrontpolitikens två paroller riktade mot UKAS och byråkratin, och när rörelsen väl etablerats i Lund hade den helt andra förutsättningar att verka än motsvarande vänster i huvudstaden. Förhållandena i Lund var dessutom idealiska för den spontana, aktionistiska vänstern. Att staden var liten och hade en väl sammanhållen stadskärna med få samlingsplatser för studenter gjorde det möjligt att snabbt kalla samman ”styrkorna”. Dessutom hade varje aktion möjlighet att väcka betydande uppmärksamhet, eftersom vänsteraktionismen kontrasterade starkt mot Lunds systemuppehållande traditionalism.

SDS kunde under perioden 1968-69 sätta sin prägel på Lund i så hög grad att begreppet ”det röda Lund” lanserades i massmedia. Läns- och distriktåklagare samt den lokala pressen försökte under en period beskriva SDS som en fara för demokratin. Bilden av den s.k. samhällsfarligen vänstern tonade fram. En handfull SDS-aktivister blev under en längre tid indragna i rättssystemet, något som ytterligare förstärkte bilden av ”det röda Lund”.

”Det röda Lund” varade en mycket kort tid. Visserligen skapade SDS en virvelvind som rubbade kårpolitik och universitetstraditioner, men redan i början av 70-talet hade både kårpolitiken och universitetslivet i stort sett återgått ”till ordningen”.

VII. EN KOMPARATIV ANALYS AV DEN NYA VÄNSTERN I SVERIGE OCH I NÅGRA ANDRA LÄNDER

I det följande ämnar jag göra en jämförelse mellan den svenska nya vänstern från Stockholms och Lunds perspektiv och dess motsvarigheter i några andra länder. En mer omfattande jämförelse skulle vara på sin plats, men den skulle kräva en mycket tidskrävande analys av studentrörelserna i ett större antal länder, något som naturligtvis inte är möjligt inom ramen för denna avhandling. Trots dessa begränsande faktorer, vill jag försöka finna likheter och skillnader inom några områden.

Den nya vänsterns olika rörelser i de enskilda länderna hade på åtskilliga punkter en likartad utveckling. Den första är samstämmigheten vad beträffar den tid de olika rörelserna var i verksamhet. Studentrörelserna hade sin upptakt 1967 och nådde sin höjdpunkt 1968. Detta år innebar också början till nedgången och 1970 hade enhetsfronterna av SDS-typ upplöst sig själva. Varken i Sverige eller utomlands kom studentrörelsen in i en konsolideringsfas.

Den nya vänstern - en ideologisk positionsbestämning

Ett gemensamt drag hos den nya vänsterns ledande aktivister var att de kraftigt markerade sitt avståndstagande till både den traditionella kommunismen och socialdemokratin. Mycket belysande är bröderna Cohn-Bendits titel på sin bok om studentrevolten: *Le gauchisme - remède à la maladie sénile du communisme*. Enligt Cohn-Bendit var den traditionella kommunismen senil och borde botas med hjälp av den nya radikala vänstern. En stor del av bröderna Cohn-Bendits bok var en vidräkning med kommunismen i Frankrike. De var lika negativa till socialdemokratin. Den stora massan av arbetare hade, enligt Cohn-Bendit kommit underfund med socialdemokratins natur, det vill säga att socialdemokratin ständigt kompromissade med borgerligheten och dessutom var det borgerliga samhällets lojala förvaltare.¹

I Västtyskland hade SDS en gång varit ett ungdomsförbund till SPD, men SDS hade tvingats lämna moderpartiet. SDS anslöt sig i stället till den utomparlamentariska oppositionen APO. Socialdemokratin betraktades av den nya vänstern som bärare av det kapitalistiska systemet. Dutschkes

¹ Cohn-Bendit 1969, s. 171.

uppfattning om SPD har hög grad av representativitet och ger en klar bild av den nya vänsterns syn på SPD: "Efterhand blev det klart att SPD helt uppenbart spelade en roll som var nödvändig för de dominerande kapitalfraktionerna: säkrande av lugn och ordning, säkrande av kapitalackumulation och nedbrytande av politiskt motstånd under krissituationer."¹ Vad beträffar kommunismen deklarerade Dutschke att han var socialist i den frihetstradition som gick tillbaka till bl.a. Rosa Luxemburg och som uteslöt leninistiska och stalinistiska traditioner.²

Västberlin var den tyska studentrevoltens centrum. Här var det nära till öststatskommunismen. I skärningen mellan denna kommunism och den tyska socialdemokratins allt större anpassning till det rådande samhällssystemet utformades den västtyska nya vänsterns ideologiska grundsyn och politiska position. Den stora koalitionen hade, enligt författaren och samhällsdebattören Magnus Enzensberger, gjort slut på alla illusioner om samhällets demokratiska utveckling så att det därefter inte ens fanns kvar fasaden av den västtyska parlamentariska demokratin.³

Den engelska nya vänstern hade helt andra historiska erfarenheter än sin motsvarighet i Frankrike och Västtyskland, men kritiken mot socialdemokratin och kommunismen var av samma natur. Tom Fawthrop riktade skarp kritik mot både socialdemokratisk reformism och traditionell kommunism. Enligt honom representerade den nya vänstern en ny och levande marxism i stället för den gamla dogmatiska och förstelnade. Hos Fawthrop möter vi en närmast hätsk attityd mot socialdemokratin. Han talar om socialdemokratins "ofta återkommande förräderier", som har lett till "att massorna bokstavligt talat förlamats". Enligt Fawthrop var det inte bara Labour som misslyckats. Det hade alla de socialdemokratiska partierna i Europa gjort.⁴

Det är inte svårt att hitta ytterligare exempel på den nya vänsterns kritik av både dogmatisk kommunism och traditionell socialdemokrati. Utvecklingen inom kommunismen och socialdemokratin utgjorde det kontextuella sammanhanget för den nya rörelsen. Det kalla kriget, kapprustningen och utvecklingen i Östeuropa präglade synen på kommunismen i Europa. Inte minst för studentrörelsen i Västberlin var öststatskommunismen ett avskräckande exempel på utvecklingen inom socialismen. Efter Praginvasjonen i augusti 1968 blev misstron total mot den sovjetiska kommunismen och dess varianter i östra Europa. Samtidigt hade utvecklingen inom socialdemokratin kommit till ett stadium, där den socialis-

---

¹ Dutschke 1983, s. 78.

² *Ibid.*, s. 106.

³ *Studenterna och makten*, s. 201.

⁴ *De nya revolutionärerna*, s. 58 f.

tiska bakgrundsideologin hade explicit och implicit tonats ned till en minimal nivå. De västeuropeiska socialdemokratiska partierna hade satsat på den relativa välfärdens konsumtionsamhälle och på en expansiv industripolitik i nära samarbete med näringslivet. Socialdemokratin var i en del länder en viktig politisk maktfaktor med långa perioder av maktinnehav. Sett ur den nya vänsterns ideologiska perspektiv hade socialdemokraterna lämnat sin ideologi för kortsiktig välfärd och politiskt maktinnehav.

I Sverige skedde 1964 en omorientering i SKP, under C-H Hermanssons nya ledning, till en mer självständig hållning gentemot Sovjetkommunismen. I Hermanssons framtoning fanns vissa nyvänsterdrag. Namnbytet (till VPK) 1967 var ju också ett tecken på en ny kurs. Vi kan notera att VPK var det enda parti som under UKAS-debatten i riksdagen stödde studentvänsterns linje och metoder. Den process som var på gång under perioden 1964-68 inom VPK öppnade dörren för de nya vänsterströmningarna. Detta ledde inte till att partiet omvandlades till ett nyvänsterparti, men det fanns kontaktytor med de nya idéströmningarna både på ett ideologiskt och personligt plan.

Vad beträffar Stockholms studentvänster bör det påpekas att Carlberg var ordförande i VPK: s ungdomsförbund VUF. Med andra ord fanns det ett personellt samband mellan Stockholms studentvänster och VPK. De nyvänsterströmningar som fanns inom VPK kunde till en del kanaliseras genom VUF. Clarté i Stockholm var dock kritiskt till det svenska kommunistpartiet. Clarté hävdade att SKP under efterkrigstiden steg för steg övergivit marxism-leninismen, utvecklats till SAP:s högra hand och till sist blivit en skenbart radikal "svans" till SAP.¹

I Lund samarbetade studentvänstern med VPK och partiet hjälpte till att organisera PSF, som tog makten i Lundakåren 1971. Maktinnehavet blev kortvarigt, men VPK i Malmö och Lund växte genom en nyrekrytering från studentvänstern.

Det är dock viktigt att betona att den nya vänstern även i Sverige såg sig som ett alternativ till den traditionella kommunismen. Håkan Arvidsson och Lennart Berntsson från Lundavänstern har uppgivit att de som så många andra studenter vid den tiden lämnat socialdemokratin, men inte för att gå in i VPK. De uppfattade nämligen den traditionella kommunismen som både komprometterad och idémässigt förflackad.²

Den svenska nya vänsterns relation till socialdemokratin var komplicerad. Å ena sidan var åtskilliga inom studentvänstern socialdemokrater. En del av dessa var aktiva i de socialdemokratiska studentklubbarna, vilka

---

¹ *Gaud.* 16/1968, s. 7.

² Arvidsson, Berntsson 1980, s. 13

i sin tur hade en radikal profil. Å andra sidan fanns det både explicit och implicit ett avståndstagande till den svenska socialdemokratins pragmatiska ideologi som denna kom till uttryck i det politiska maktutövandet. I det avseendet hade den svenska studentvänstern ett liknande synsätt som dess internationella motsvarighet: Socialdemokratien hade lämnat sin ursprungliga ideologi; den var istället en systemuppehållande kraft och en del av etablissemang.

Clarté i Stockholm formulerade en sådan kritik av socialdemokratien: SAP hade varit "monopolkapitalets tjänstvilliga förvaltare". Visserligen hade SAP åstadkommit reformer som lett till bättre förhållanden för stora delar av det svenska folket, men reformerna hade modifierats så att de huvudsakligen gynnade kapitalet och profiten kunde därför förbli orubbad. Lika lite som VPK förde SAP någon klasskamp.¹

I Lund konstaterade SDS i samband med PUKAS-debatten att "de pragmatiska socialdemokratiska jämlikhetsideologerna säkert är medvetna om omöjligheten att skapa verklig jämlikhet i ett kapitalistiskt samhälle"² SDS ansåg att Palme i PUKAS-debatten framträdde med en "radikal retorik" och att han ansträngde sig för att verka progressiv utan att egentligen vara det.³

Att den svenska studentvänstern hade ovanstående bild av socialdemokratien var också Tage Erlanders uppfattning. Han upplevde studenternas revolt som en moralisk förkastelse riktad mot kapitalismen och mot socialdemokratien - i studenternas ögon hade socialdemokraterna svikit sina egna idéer. Denna uppfattning utgjorde, enligt Erlander, en grogrund till studentrevolten.⁴

Den nygamla debatten om den direkta demokratin

Inom vänstern fanns sedan 1800-talet olika uppfattningar om hur demokrati och folklig makt skulle förverkligas. Anarkismen hade sin speciella väg, vilken hade flera likheter med den nya vänsterns. Marxism-leninismen menade att vägen gick via proletariats diktatur, medan socialdemokratien utvecklades till den representativa demokratis försvarare.

Den nya vänstern fann en nygamal väg till demokrati. Vi har sett i det föregående hur ledande studentaktivister som t.ex. Cohn-Bendit och

---

¹ *Gaud.* 16/1968, s. 7.

² "Några bidrag till debatten kring PUKAS", SDS-stencil. (Dag Sandahls privata arkiv).

³ *Ibid.*

⁴ Tage Erlander, *1960-talet: Samtal med Arvid Lagerkrantz* (Stockholm, 1982), s. 206.

Dutschke såg sig som en del i den direktdemokratiska, rådskommunistiska traditionen. Stormötesdemokratin etablerades i enhetsfronterna.

Den nya vänstern skapade genom sina attacker på "etablissemang" turbulens i västvärldens demokratier, men också en debatt om vad som var verklig demokrati. En av den nya vänsterns bidrag till samhällsutvecklingen var, enligt min mening, att denna rörelse initierade en sådan debatt. Jag vill ge några belysande exempel på huvudlinjerna i denna.

Den amerikanska nya vänsterns demokratisyn kritiserades hårt av George F. Kennan, som vid denna tid var en etablerad liberal politiker och tjänsteman. Han var känd för sin kritiska inställning till USA:s krigföring i Vietnam. Kennan riktade ett uppmärksammat generalangrepp mot den nya vänstern och motkulturen. Han sade sig förstå intensiteten i de radikala studenternas oro, därför att denna tid var den mest hotfulla som USA upplevt sedan inbördeskrigets dagar. Han tyckte emellertid att den nya vänstern borde utveckla program för grundlagsändringar och politiska reformer och också agitera för detta, när nu USA stod inför så stora problem. Då skulle de unga radikalernas protester bli bemötta med respekt.¹ Kennan tyckte sig ha funnit att de samtida vänsterstudenterna återspeglade de åsikter som Thoreau uttryckte i sin essä *Civil Disobedience*. Kennan hävdade att Thoreaus samhällsuppfattning var, liksom den nya vänsterns, väsentligen anarkistisk. Han menade också att Thoreau och den nya vänstern hade det gemensamt att de förnekade den representativa demokratins värde.² Kennan uppfattade Thoreau som en visionär som hade ett gott syfte att försvara den individuella friheten, men Thoreaus samhällssystem var i Kennans ögon verklighetsfrämmande. Att jämföra den nya vänstern med Thoreau var för Kennan det bästa sättet att förstå den nya vänsterns åskådning.³

Den nya vänstern bidrog till att en debatt om den direkta demokratin kom igång även i Sverige. Två radikala liberaler, statsvetaren Daniel Tarschys och politikern Carl Tham, gick till hårt angrepp mot den nya vänsterns demokratisyn. Deras huvudkritik gick ut på att stormötesdemokratin inte skulle kunna fungera i verkligheten. Moderna jäktade människor skulle inte ha tid att delta i alla stormöten och lokalgruppssammanträden. Dessutom skulle det, i avsaknad av en övergripande organisation, uppstå mycket stora problem, när alla beslut skulle verkställas. Detta, "de eviga sammanträdenas samhälle" fann inte Tarschys och Tham särskilt lockande. De befarade starkt att den direkta demokratin till sist kunde urarta

---

¹ Kennan 1969, s. 18 f.

² Ibid., s. 178 f.

³ Ibid.

till "den passionerade minoritetens diktatur över den utmattade majoriteten".¹

Den nya vänsterns kritik mot den representativa demokratin bidrog till att en mer allmän demokratidebatt blossade upp 1974. Debatten startades av journalisten Peter Bratt och statsvetaren Nils Elvander i IB-affärens kölvatten.²

Nils Elvander anklagade den radikala vänstern för att skickligt utnyttja den representativa demokratis svårigheter och misstänkliggöra dess representanter på alla nivåer. Han utgick ifrån att den direkta demokratin var omöjlig att genomföra på nationell nivå. Vänstern hade, enligt Elvander, en förkärlek till den direkta demokratin utan att kunna presentera ett bättre och praktiskt genomförbart alternativ. Nackdelarna med den direkta demokratin var att den skulle ge ett oproportionerligt stort inflytande åt "hyperaktiva minoriteter" och att en svag styrelse (verkställande organ) kunde leda till att medborgarna förlorade förtroendet för det politiska systemet. Det var viktigt, ansåg Elvander, att finna de rätta avvägningarna mellan effektivitet och frihet.³

Det blev Torbjörn Tännsjö och Gunnar Andrén som gick i svaromål för den direkta demokratin. För kanske sista gången under den här tidsperioden finner vi ett manifest uttryck för den nya vänsterns direkta demokrati. Tännsjö och Andrén utgår från att Sveriges riksdag inte har någon makt, den finns i stället hos borgarklassen. Därför är den svenska demokratin en borgerlig demokrati. Tännsjö och Andrén beskriver sin demokrati så här: "Sannolikt kommer vi att ha en riksdag. Men den verkliga makten (ekonomisk och militär) kommer att åvila folkförsamlingar på industrier och i bostadsområden. Här kommer ett system av 'stormötesdemokrati' (direkt demokrati) men också av ombudsval att organiseras. Viktigt kommer att vara möjligheten att omedelbart återkalla ombud"⁴

Bakom den nya vänsterns demokratisyn kan vi ana en positiv människosyn så till vida att den direkta demokratin förutsatte att den enskilda människan och den lilla lokala gruppen verkligen fungerade. Engagemanget hos den enskilde måste vara så stort att hon/han ställde upp i alla de sammanhang som krävdes. Här fanns inte någon organisatorisk överbyggnad att lita till om det fallerade på den lokala nivån.

---

¹ Tarschys och Tham 1969, s. 198 ff.

² Debattartiklarna (i DN, Arb, SvD) finns samlade i *Demokrati och socialism*, ed. Nils Elvander (Stockholm, 1975). Denna debatt handlade endast till en mindre del om direkt demokrati kontra indirekt demokrati, men det är den delen av debatten, som jag har velat lyfta fram i min framställning.

³ Ibid., s. 20 f.

⁴ Ibid., s. 29 f.

Den nya vänsterns kritiker hade implicit en annorlunda människosyn. De hävdade att den nya vänsterns demokrati inte skulle fungera i verkligheten, i varje fall inte på det nationella planet. Att få så många människor att ställa upp i så många sammanhang, som den direkta demokratin krävde, var endast en vacker rousseauansk tanke och utopi. Vidare ansåg man från detta håll att det saknades en konkret modell för hur den direkta demokratin skulle organiseras på samhällets alla plan. Därmed fanns inte något verkligt fungerande alternativ. Om en direkt demokrati ändå mot förmodan skulle komma till stånd, var det stor risk att en mycket aktiv och diktatorisk minoritet tog makten på grund av den stora massans passivitet. Det påtalades också att avsaknaden av ett starkt verkställande organ i form av styrelse eller regering skulle göra hela samhället instabilt.

Den nya vänstern i Sverige medverkade till att demokratidebatten förnyades under slutet av 60-talet och i början av 70-talet. Debatten handlade inte bara om samhällets styrelseskick, utan kom även att behandla demokratin på arbetsplatsen, inom fackföreningsrörelsen, i skolan och i folkrörelserna. Även om den nya vänstern naturligtvis inte ensam initierade denna debatt, så fungerade emellertid denna rörelse som en pådrivande faktor.

Brännpunkt Vietnam - Vietnamfrågan och den nya vänstern

Över hela världen demonstrerade tusentals och åter tusentals människor mot Vietnamkriget under 60-talets sista år. Antikrigsrörelsen engagerade inte bara studenter. De aktiva kom från olika åldersgrupper, yrken och hade varierande politisk grundsyn.

För den nya vänsterns olika grupperingar spelade *Vietnamfrågan* en avgörande roll i radikaliseringsprocessen. De antiimperialistiska strömningarna hade varit mer eller mindre märkbara sedan Algerietkrigets dagar. Vietnamkriget gjorde att imperialismeteorin fick förnyad aktualitet bland unga vänsterradikaler, samtidigt som 60-talet också innebar en re-nässans för marxismen. En ny världsbild växte fram, som ledde till ifrågasättande av existerande auktoriteter och maktsystem.

Enhetsfronter skapas i kampen mot Vietnamkriget

En enhetsfront fordrar alltid en stor och samlande fråga så att de aktiva i fronten för tillfället kan skjuta åt sidan ideologiska skiljelinjer och andra motsättningar. Frågan måste också kunna engagera och frigöra mental energi som kan omsättas i handling. Den nya vänstern hade med Vietnamfrågan fått en sådan fråga. På detta sätt fick Vietnamkriget en speciell funktion: Det möjliggjorde skapandet av stora enhetsfronter och enhetsfrontpolitiken blev också ett dominerande inslag i studentvänsterns verksamhet. I de länder där antikrigsrörelsen utvecklades före studentrörelsen kunde antikrigsrörelsen fungera som organisatorisk förebild för de radikala studenterna, när de byggde upp sina egna enhetsfronter. Så var fallet i Sverige, där Vietnamrörelsen före studentrörelsen visat att en enhetsfrontpolitik kunde vara framgångsrik.

I USA ökade motståndet mot kriget bland studenterna i takt med president Johnsons militära eskalering under perioden 1965-68. Den nya vänstern i landet var splittrad på ett antal organisationer och grupper, men genom bl.a. *National Mobilization Committee to End the War in Vietnam* lyckades aktivister samordna många aktioner. De ledande aktivisterna från de enskilda organisationerna och grupperna samlades i denna kommitté för att bestämma tid och plats för aktionerna, ansöka om tillstånd och anordna presskonferenser. De inbördes meningsmotsättningarna sköts åt sidan för att så många som möjligt skulle kunna ställa upp på aktionerna.¹

I England samordnades aktionerna mot Vietnamkriget genom *Vietnam Solidarity Campaign* och i oktober 1967 anordnade denna organisation sin första stora massdemonstration i Londons West End.² Över hela världen bildades liknande ad hoc-organisationer. I Kanada fanns *Student Union for Peace Action*. I Danmark *Dansk Vietnam-Komité* och i Sverige *De förenade FNL-grupperna* (DFFG) för att nämna några exempel.³

Åtskilliga unga radikaler var verksamma både i antikrigsrörelsen och studentrörelsen och ibland var dessa båda grenar förenade i en enda rörelse.⁴ Alla de här organisationerna arbetade på nationell basis. De ledande studentaktivisterna kände emellertid till varandras rörelser. De analyser av kriget som de unga radikalerna nu kunde ta del av bidrog till att forma den nya världsbilden, och de globala problemen tolkades med hjälp av nya referensramar.

---

¹ Skolnick 1970, s. 52 f.

² De nya revolutionärerna 1969, s. 75 f.

³ "Lista över vänsterradikala studentorganisationer", i *Studenterna och makten*, s. 224 ff.

⁴ Ibid.

Omvärderingar och nya synsätt i Vietnamkrigets kölvatten

Vietnamkriget medförde inte bara protester mot USA och dess krigspolitik. Konsekvenserna blev mer omfattande än så genom de omvärderingar av USA:s och hela västvärldens samhälls- och värdesystem som utvecklades i krigets kölvatten. Studentvänstern hade kommit fram till att västvärldens stater ingick i ett världsomfattande ekonomiskt och politiskt system, vilket dominerades av USA. Därför handlade "Vietnam" inte bara om USA:s utrikespolitik, utan om en världsomfattande imperialism som utgjorde ett avgörande hinder för skapandet av en rättvis världsordning. I det följande vill jag närmare undersöka dessa vidare konsekvenser av kriget.

Charles A Reich var en av de många som uttryckte den nya synen på USA. I sin mycket spridda bok *Mot en ny värld* säger han att Vietnamkriget sammanfattade det sämsta i det amerikanska samhället: "förgörande av folk och miljö, avpersonaliserad användning av teknologin, de rikas krig och mäktigas krig mot de fattiga och hjälplösa..."¹ Denna uppfattning, som Reich ger uttryck för, manifesterades på olika sätt i hela västvärlden.

Förutom den nya bilden av USA förändrades också attityden till det samhällssystem som USA representerade: Den representativa demokratin. Bland de radikala studenterna i USA, särskilt inom SDS, utvecklades gradvis en ny syn på det egna landets demokrati genom att SDS i allt större utsträckning ifrågasatte den amerikanska statens legitimitet. Rörelsen ville därför arbeta för ett nytt samhällssystem.²

Tariq Ali hävdade att Vietnamkriget hade avslöjat "den brutalitet och ondska", som fanns bakom myterna om den representativa demokratin.³ Ali uttryckte i detta sammanhang en vanlig teori om USA som demokrati: Genom Vietnamkriget hade USA avslöjat sitt sanna och rätta jag. USA var inte en demokrati utan en brutal och hänsynslös stormakt. Även Herbert Marcuse var inne på liknande tankegångar. I en debatt på Freie Universität i Västberlin 1967 sade han att Vietnamkriget avslöjat för första gången "det bestående samhällets [USA:s] väsen: dess inneboende tvång att expandera och begå aggression, och dess brutalitet i konkurrenskampen på internationell mark."⁴

¹ Charles A. Reich, *Mot en ny värld* (Stockholm, 1971), s. 188.

² Skolnick 1970, s. 113 ff. Teddy Arnberg, *Revolutionära rörelser i USA* (Stockholm, 1968), s. 18.

³ De nya revolutionärerna 1969, s. 74.

⁴ Herbert Marcuse, *Protest, demonstration, revolt* (Stockholm, 1968), s. 41. Boken bygger på material från diskussioner vid Freie Universität den 10-13 juli 1967.

”Ingenting har skadat demokratins sak i världen så mycket som USA:s krig i Vietnam”. Dessa ord uttalades inte av någon studentaktivist. De är hämtade från en debattartikel av Nils Elvander. Han vidareutvecklade sin tankegång genom att hävda att USA genom sitt stöd av ”rektionära och korrumperade regimer” har fått talet om den s.k. fria världen att låta falskt. Elvander sade sig förstå att radikala människor förknippade den västerländska demokratin mer med imperialism, rasförtryck och kapitalistisk exploatering än med frihet och jämlikhet.¹ Elvander tyckte dock inte, trots den skada som Vietnamkriget åsamkat den västerländska demokratin, att det demokratiska systemet för den skull borde förkastas.

Till sist vidgade den nya vänstern perspektivet ytterligare ett steg i sin Vietnamkritik: Vietnamkriget var inte bara ett utslag av det skenbart demokratiska USA:s aggression, utan också en följd av västerländsk imperialism.

I USA gjorde den svarta militanta rörelsen gällande att den egna svarta befolkningen var en inhemsk koloni. I ett tal till latinamerikanska revolutionärer, samlade på Kuba 1967, förklarade Stokely Carmichael denna teori: USA:s svarta befolkning var en del av Tredje världen och därmed också ett ”offer för vit imperialism och kolonial utsugning”.²

Tariq Ali ansåg att det vietnamesiska folkets kamp mot den ”nordamerikanska imperialismen” saknade motstycke och om USA förlorade detta krig, skulle befrielseströrelserna i Asien och Latinamerika få förnyad kraft i kampen.³

Den internationella Vietnamkonferensen i februari 1968 i Västberlin uppmanade i sin avslutningsdeklaration de västeuropeiska motståndsrörelserna till fortsatt kamp mot ”den amerikanska imperialismen och alla dess västeuropeiska hantlangare”. Konferensen ansåg det nödvändigt att i förlängningen bygga upp en enhetsfront bestående av Tredje världens befrielseströrelser och motståndsrörelserna i USA och i de västeuropeiska staterna.⁴

I Sverige hävdade Clarté i Stockholm, i samband med kårvalet 1968, att de imperialistiska staterna under USA:s ledning begick ”skamlösa brott” mot världens folk av ekonomiska och strategiska skäl. USA, sade Clarté, kontrollerade 60 % av världens naturtillgångar, trots att det endast utgjorde 6 % av världens befolkning. Clarté befarade att USA:s militära uppladdning i östra Asien ytterst syftade till ett krig mot Kina. Clarté hade kommit fram till att den ”antiimperialistiska kampens brännpunkt”

---

¹ Elvander 1975, s. 117.

² Allen 1971, s. 11 f.

³ De nya revolutionärerna 1969, s. 74 f.

⁴ *Studenterna och makten*, s. 153.

nu var i Vietnam. Sovjet uppfattades som en svikare av Tredje världens befrielse rörelser. Sovjet var inte längre socialistiskt. Det var ett "statskapitalistiskt" land, som hade fått gemensamma intressen med USA-imperialismen och därför ingått avtal med USA och delat upp världen i intressesfärer.¹

USA:s krigföring i Vietnam fick, som vi har sett, stora konsekvenser för synen på USA, den representativa demokratin och till sist hela västvärldens samhällssystem. Dessa omvärderingar och förskjutningar i opinionen ägde rum inom en relativt kort tidsrymd. För att förstå denna omvälvande process måste vi gå tillbaka till början av 60-talet.

1960-talet var nämligen den koloniala frigörelsens första betydande tidsepok. Tredje världens problem uppmärksammades på ett nytt sätt och de antikomunala stämningarna växte i radikala grupper. Blodiga händelser och bakslag i frigörelseprocessen, såsom Algerietkriget, Kongokrisen och Sharpevillemassakern i Sydafrika i början av 1960-talet väckte en vrede även hos många i västvärlden. USA:s Kubapolitik efter Castros maktövertagande skapade kritiska stämningar även bland USA:s vänsterstudenter.

De nya radikalerna lyfte fram Lenins imperialismteori. Tredje världens problem analyserades med hjälp av denna. I linje med Lenin uppfattades de revolutionära rörelserna i Asien och Sydamerika som bundsförvanter i kampen mot den internationella kapitalismen.

De globala problemen fick nu sitt eget ansikte genom "Vietnam". I TV kunde en större allmänhet få se vad som hände i detta krig. Skolnick har kallat Vietnamkriget för "historiens grundligast dokumenterade krig."² Den massmediala bevakningen gjorde det möjligt för var och en att bilda sin egen uppfattning om kriget och bidrog till både inlevelse och ökad förståelse för den krigsdrabbade enskilda människans situation.

Den nya vänstern i universitetsvärlden

Utbildningsexplosionen i västvärlden ledde till att universiteten överbefolkades i slutet av 1960-talet samtidigt som den nya vänsterns idéer började få fotfäste i denna miljö. Mycket skulle därför komma att hända vid universiteten under 60-talets sista år.

---

¹ Ur Clartés valmaterial inför kårvalet hösten 1968, i *Gaud.* 16/1968, s. 6.

² Skolnick 1970, s. 61.

Den nya vänsterns syn på universitet och universitetsreformer

När studentvänstern politiserade UKAS och därmed satte in denna reform i ett större ideologiskt samhällsperspektiv, var den medveten om likartade utbildningsreformer utomlands. I en text undertecknad av fyra vänsterorganisationer i Lund hävdades det att utbildningsreformerna, både i Sverige och utomlands, hade gemensam orsaksbakgrund: Monopolkapitalets behov av snabbutbildad arbetskraft.¹

Universiteten skulle bli utbildningsfabriker som behövde rationaliseras för att kunna tillgodose monopolkapitalets behov. Vi kan jämföra detta svenska synsätt på det moderna universitetet med bröderna Cohn-Bendits: ”Detta universitet har blivit en fabrik som ägnar sig åt att massproducera obildade studenter, som inte har lärt sig att tänka men som har fått tillräcklig utbildning för att motsvara fordringarna inom ett högin-dustrialiserat samhälles ekonomiska system.”² Teddy Arnberg beskrev det amerikanska SDS’ uppfattning (som också var hans egen) om universitetet: De hade blivit kunskapsfabriker som återspeglade förhållandena i monopolkapitalismens fabriker: isolering, manipulation och alienation.³ Det är samma uppfattning med vissa variationer vi möter i Sverige och i de jämförda länderna: Universitetens roll höll på att förändras från semi-autonoma liberala och humanistiska institutioner till integrerade utbildningsfabriker i monopolkapitalets tjänst.

Demokratiseringen av universiteten

Det fanns ett genomgående mönster i vänsterstudenternas kamp över hela världen att försöka få makt och inflytande över den egna arbetsplatsen i framför allt följande avseenden: a) rätt att få utöva politiska aktiviteter inom universiteten b) rätt att få tillsätta studeranderepresentanter i universitetens olika beslutande organ c) beslutsrätt eller medbestämmanderätt angående studieplaner och kurslitteratur.

Den moderna studentrevolten började i Berkeley 1964 som en strid om universitetet som en plattform för politiska aktiviteter. 1968 intensifierades kampen för utökad inflytande överallt i världen. Om studentvänsterns strävanden i de enskilda länderna på många punkter var likartade i inflytandefrågan, så var de beslutande politikernas och universitetsledningarnas agerande mycket olika. En av ytterligheterna var när Ronald

¹ ”UKAS MJUKAS PUKAS SUKAS”, stencil undertecknad av Clarté, SDS, VUF och Socialdemokratiska studentklubbens styrelse. (Dag Sandahls privata arkiv).

² Cohn-Bendit 1969, s. 21 f.

³ Arnberg 1968, s. 28.

Reagan som guvernör avsatte en kompromissvillig rektor och ersatte honom med en "hardliner" för att krossa studentstrejken vid San Francisco College i november 1968. Strejken hade börjat med att svarta och latinamerikanska studenter krävde beslutanderätt i vissa frågor. En ytterlighet i andra änden i inflytandefrågan var faktiskt den svenska regeringen som agerade mycket snabbt i sammanhanget. Redan sommaren 1968 togs initiativ, som mynnade ut i FNYS-verksamheten. Beslutet var taktiskt och låg i linje med den svenska socialdemokratins gamla tradition: förhandling och reformer istället för strid.

I åtskilliga fall anpassade sig regeringar och universitetsstyrelser till den nya situationen genom att låta studenterna få ett visst inflytande. I Frankrike till exempel genomförde regeringen Faureplanen redan i oktober 1968. Den gav studenterna utökad inflytande och rätt att bedriva politisk verksamhet inom universiteten. Detta var president de Gaulles och regeringens sätt att motverka en ny studentrevolt. Av detta inser vi att Sverige inte var unikt vad gäller demokratiseringsfrågan. Det unika för svensk del var den snabbhet som regeringen visade prov på när det gällde att försöka integrera studenterna i universitetets olika beslutande organ.

Enligt studentvänsterns grundsyn var inte det utökade studerandeflytandet någon egentlig demokratisering. Dutschke ansåg redan 1967 att tilltron till demokratiseringen var en utopisk illusion, eftersom den utgick ifrån att en demokratiskt universitet kunde existera i ett odemokratiskt samhälle.¹ En liknande uppfattning fanns i Stockholm och Lund. Detta förhållande förklarar den svenska studentvänsterns stora skepsis till FNYS-reformen. Man ifrågasatte starkt de bakomliggande principiella och ideologiska motiven, men eftersom reformen öppnade en möjlighet för de radikala studenterna på basplanet att agera för sin egen modell, engagerade sig studentvänstern i demokratiseringsfrågan.

Utifrån den radikala vänsterns ståndpunkt riskerade de pågående demokratiseringsförsöken att bli endast en skendemokratisering. Studenterna skulle bli fångar i utbildningsbyråkratin och de skulle ge legitimitet åt ett system som, enligt vänstern, var odemokratiskt i alla avseenden.

Debatten om forskningens frihet

Den nya vänstern i USA engagerade sig i frågan om forskningens frihet på ett särskilt sätt. Den närmaste bakgrunden till denna debatt om forskningens villkor var avslöjanden om industrins nära samröre med olika

---

¹ Dutschke 1983, s. 27.

universitetets forskningsavdelningar. Det fanns en triangel inom forskningen bestående av militären, industrin och universitetens forskning. Det var först kärnvapenindustrins och senare rymdindustrins utveckling som krävde akademisk forskning av dittills oanad omfattning. Ett militärindustriellt komplex utvecklades med en mängd av företag, stiftelser, fonder, universitet, militära och andra statliga organ. Nätverk utvecklades, som täckte stora samhällsområden.

Det är signifikativt att frågan om forskningens frihet var en pådrivande faktor bakom studentrevolten vid Columbiauniversitetet våren 1968. Gruppen IDA-six, med SDS-ledaren Mark Rudd i spetsen, vände sig särskilt mot Columbias samröre med försvarsinstitutet IDA. På grund av USA:s kemiska krigföring i Vietnam riktade vänstern sökarljuset även mot den kemiska industrin. Den nya vänstern i USA gjorde stora ansträngningar för att avslöja sambandet mellan universitetens forskning och näringslivet och då i synnerhet den militära industrin. Hela frågan om det militärindustriella komplexets makt fick förnyad aktualitet genom Vietnamkriget. I takt med den växande antikrigsrörelsen ökade också kritiken mot den civila forskningens samröre med krigsindustrin.

SDS i Lund tog även upp frågan om forskningens frihet: I analysen av UKAS behandlades även den amerikanska forskningens roll. SDS hävdade att vissa universitet i USA utförde renodlade beställningsarbeten åt de "monopolföretag" som hade fått fotfäste inom universitetet.¹ Denna utveckling var, enligt SDS, ett hot även mot Europa. För att klara konkurrensen från de expanderande amerikanska monopolföretagen måste även de europeiska monopolföretagen integrera universitetens forskning med industriproduktionen.²

Som jag redan beskrivit i föregående kapitel, gick SDS i Lund till aktion på hemmaplan i frågan om forskningens frihet. I början av 1969 gjorde partiet utredningar om EFL och Kemicentrum. SDS var mycket kritisk mot de här båda projekten. Partiet befarade att detta bara var början på en utökad styrning av forskningen från näringslivets sida. I detta tidsskede ägde också mötesstörningen rum av universitetets näringslivskonferens. I inledningen av konferensen föreslog SDS att styrningen av forskningen skulle diskuteras i stället för de planerade föredragen.

Ronny Ambjörnsson, Gunnar Andersson och Aant Elzinga, tog upp frågan om forskningens frihet i en debattbok 1969.³ I förordet riktar författarna ett tack till "alla kamrater inom den militanta studentrörel-

---

¹ "SDS om UKAS, SDS Lund", stencil. (Dag Sandahls privata arkiv).

² Ibid.

³ Ronny Ambjörnsson, Gunnar Andersson och Aant Elzinga, *Forskning och politik i Sverige, Sovjet och USA* (Stockholm, 1969).

sen.” Deras studie är en komparativ analys, utifrån en kritiskt vänsterperspektiv, av forskningens roll och relativa bundenhet i Sverige, Sovjet och USA. Författarna ville bl.a. påvisa att också forskningen i Sverige höll på att integreras med samhälle och näringsliv. Ett exempel på detta var att UKÄ hade inrättat kontaktorgan på olika nivåer för att tillgodose de s.k. avnämarnas önskemål. Universiteten var på väg, enligt författarna, att förlora sin ”semiautonomi” genom att kontaktytan mellan universitet och samhälle på detta sätt medvetet och systematiskt utökades. De riskerade att helt integreras med samhället och anpassas till den maktavande klassens behov.¹

Ambjörnsson och Elzinga riktar en appell till berörda parter. I apellen heter det bl.a.: ”1. Slå vakt om universitetens och forskningens autonomi! Dvs. a) Bort med kontraktforskning från universiteten! b) Bort med militär forskning! Bojkotta Pentagonforskning! c) Bort med parasitära forskningsinstitut [...] 2. Decentralisera! Skapa mindre enheter! [...] 3. Näringslivets representanter ut ur forskningsråd, fakultetsberedningar och forskningsberedningar! [...] Slopa de av UKÄ inspirerade konferenserna mellan universitet och näringsliv! [---]”²

1960-talets slut var en brytningstid vad gäller den grundläggande synen på forskningens frihet och forskarens roll i sammanhanget. Längre hade den dominerande synen varit att forskningen skulle vara fri och därmed stå utanför all styrning från samhällets och näringslivets sida. Det Humboldtska idealet fanns i bakgrunden. Sakta men säkert började en ny inställning till forskningens självklara frihet växa fram. Avnämarnas intressen i forskningen blev större och en uppdragsutbildning byggdes upp på sina håll utan någon större principiell debatt.

Enligt studentvänstern förstod inte forskarsamhället att dess position höll på att undergrävas på grund av den snabba teknologiska utvecklingen och därmed näringslivets allt större behov av kvalificerad forskning, vilket i sin tur ledde till integrationssträvanden. Studentvänstern ville varna forskarsamhället för de starka krafter som var i rörelse och som forskarna inte var medvetna om. Ambjörnsson och Elzinga talade om vetenskapsmännens ”blindhet inför de krafter som sätter vetenskapen i sin tjänst”.³

Per Stjernquist, den f.d. universitetsrektorn i Lund, delade i viktiga avseenden studentvänsterns farhågor om universitetens och forskningens minskade självständighet. Han tyckte sig ha funnit, då det gällde U 68, att

---

¹ Ibid., s. 147.

² Ibid., s. 249.

³ Ibid., s. 248.

statsmakterna hade gått in för samma målsättning som industrin: Allt som gynnade en produktionsstegring skulle prioriteras. Den enda forskning som hade en klar prioritering vid sidan av detta var den medicinska. Socialdemokraterna hade, hävdade Stjernquist, medvetet gått in för den här utbildningspolitiken.¹

Av ovanstående ser vi hur den svenska studentvänstern i frågan om forskningens frihet även betonade USA:s roll. Dels ville vänstern påvisa hur styrd den amerikanska forskningen var av det egna näringslivet både på ett dolt och öppet plan, dels ville den varna för att det starka amerikanska kapitalets inflytande kunde leda till att forskningen även på denna sidan Atlanten i allt större utsträckning blev uppbounden till företagen.

Bröderna Cohn-Bendit uttalade sig i frågan om forskningens roll om framför allt sociologin. De hävdade att detta ämne hade en särskild ställning i det franska samhället, nämligen att vara bunden till borgerlighetens mål: Pengar, vinst och ordningens upprätthållande. Bevisen härpå ansågs vara överflödande. Inom industrin, till exempel, utforskade sociologerna framför allt hur arbetaren skall kunna anpassa sig till sitt arbete.² Författarna gav ytterligare exempel på hur sociologerna med sina undersökningar och sin forskning stod i det borgerliga samhällets tjänst. De amerikanska influenserna på den franska sociologin beskrevs på följande lakoniska sätt: ”Hela vår nuvarande sociologi har importerats från andra sidan Atlanten med några års försening [...]”³

Den amerikanska och svenska nya vänsterns synsätt och agerande i forskningsfrågan överensstämde på ett särskilt sätt. Båda rörelserna ville inrikta sig på att avslöja och kritisera uppdragsforskning av olika slag. De försökte att kartlägga relationer och mönster och bilda opinion mot näringslivets styrning av universitetens forskning. SDS vid Columbiauniversitetet hade IDA att strida emot, medan SDS i Lund hade sin kamp mot EFL och Kemicentrum. Den svenska studentvänstern fruktade att det svenska näringslivet skulle få ett lika sort inflytande över forskningen, via olika samarbetsorgan och stiftelser, som det amerikanska hade. Det mest negativa scenariot för den svenska nya vänstern var en framtida integration av universitet, samhälle och näringsliv.

---

¹ Uttalat i en intervju i *Lgd* 15/1971, s. 15.

² Cohn-Bendit 1969, s. 33.

³ *Ibid.*, s. 34.

Förnyat intresse för den kritiska teorin

Inom studentrörelsen växte det fram ett intresse för den kritiska teorin och andra liknande teorier, vilka alla utgick från marxismen eller olika uttolkare av marxismen. Den kritiska teorin emanerade framför allt från Frankfurtskolan med bl.a. Habermas. Denne formulerade ideologikritik som ett program för emancipatorisk forskning. En av de grundläggande tankarna i den kritiska, emancipatoriska teorin var att vetenskapen stod i de styrande klassernas tjänst och att den legitimerade den bestående samhällsordningen. Vetenskapen var endast skenbart objektiv och värderingsfri. Den ideologiskt bestämda världsbild som den borgerliga vetenskapen skapade gjorde det svårt att etablera ett radikalt samhällsideal som alternativ.

Den kritiska teorin betonade den materiella basens roll för den sociala utvecklingen, men människan ansågs ha möjlighet att, genom större medvetenhet och kritisk reflektion om sin klassbestämda position i samhället, nå en högre grad av frigörelse och därigenom verka för en ny samhällsordning.

Habermas inflytande i Sverige manifesterades i Gerard Radnitskys doktorsavhandling i vetenskapsteori, publicerad 1968.¹ Habermas blev omstridd bland socialisterna i Sverige. Bl.a. blev han kritiskt granskad i *Häftena för kritiska studier* (nr 5 och 6/1969) av Göran Therborn.

En annan inflytelserik skola i sammanhanget var Althusser-skolan med Louis Althusser i spetsen. Enligt honom hade vetenskapen en viss grad av självständighet i förhållande till andra nivåer i samhället. Han beskrev vetenskapen som en kunskapsproduktion till strukturen lik den materiella produktionen i marxistisk mening. Hans utgångspunkt var strukturalistisk. Enligt Althusser var marxismen ett uttryck för vetenskap, medan den "borgerliga" vetenskapen rubricerades som "ideologi" eller "falskt ideologiskt medvetande". Även Althusser blev omstridd i den socialistiska debatten, bl.a. kritiserades hans ståndpunkt om vetenskapens relativa autonomi.²

Den franske litteraturvetaren och strukturalisten Roland Barthes hade oberoende av Habermas utarbetat en begreppsapparat för ideologikritik i slutet av 1950-talet.³ Barthes huvudarbete kom ut på danska 1969 och en del aktiva i Lundavänstern var förtrogna med hans ideolo-

¹ Gerard Radnitsky, *Contemporary Schools of Metascience* (Göteborg, 1968).

² Kerstin Norén från Lundavänstern har berört kritiken mot och diskussionen om Althusser i *Människans samhällseliga vara: Marxistisk forskningsteori i humanistisk forskning*, ed. Kerstin Norén (Stockholm, 1973), s. 30 f.

³ Roland Barthes, *Mythologies* (Paris, 1957).

gikritik.¹ Barthes studerade det han kallade för myterna i det franska vardagslivet. Dessa myter hade, enligt Barthes, funktionen att naturalisera den dominerande borgerliga maktstrukturen. Myterna uppfattades som om de var en del av en politisk värderingsfri verklighet.

Den nya vänsterns intresse för den kritiska teorin och marxistisk filosofi överhuvudtaget ledde fram till olika försök att etablera det kritiska universitetet.

Det kritiska universitetet

Det kritiska universitetet var inte ett universitet i egentlig bemärkelse, utan en benämning på de samlade ansträngningarna att tillämpa ett kritiskt förhållningssätt gentemot den etablerade undervisningen och forskningen, manifesterat i form av särskilda studiegrupper, kritiska seminarier m.m. Det kritiska universitetet var också ett mål. Det liberala universitetet skulle i det långa perspektivet kunna omvandlas till ett kritiskt universitet.

Sommaren 1967 deltog Herbert Marcuse i omfattande diskussioner med studenter och lärare vid Freie Universität i Västberlin. Han nämnde då något om det fria universitetet i USA. Den typen av verksamhet fanns, enligt Marcuse, vid Berkeley, Stanford och vid de större universiteten på östkusten. Vid dessa "fria universitet" hölls kurser och seminarier i ämnesområden som inte alls eller i ringa grad förekom i de reguljära kursplanerna, t.ex. marxism, psykoanalys, imperialism, det kalla krigets utrikespolitik.²

I november samma år samlades ett par tusen studenter på Freie Universität och tog ett beslut om att inrätta ett kritiskt universitet. Grundpelarna för detta skulle vara "kritisk reflektion" och "vetenskaplig analys". Ett trettiotal arbetskretsar började arbeta med att själva organisera sina studier. I arbetskretsarna fanns studenter och assistenter från den högre utbildningen i Västberlin.³

Rudi Dutschke har gett sin syn på det kritiska universitetet. Det framgår av hans uppfattning av begreppet "kritiskt universitet", att han var påverkad av Frankfurtskolan. Det kritiska universitetet innebar för Dutschke att gå tillbaka till det som var vetenskapens ursprungliga innehåll: en process där människan kan befria sig själv genom upplysning. Samhället och dess möjligheter skulle analyseras med utgångspunkt från

---

¹ Roland Barthes, *Mytologier* (Köpenhamn, 1969).

² Marcuse 1968, s. 42.

³ Mats Andréén, *Upprätt gång: Människosyner i 1960-, 70- och 80-talens vänsterradikalism* (Stockholm, 1989), s. 27 f.

en humanisering av detta samhälle. Detta ursprungliga innehåll hos vetenskapen var för Dutschke identiskt med demokratibegreppet. De kritiska universitetet skulle inte ge några betyg eller andra säkerheter. Lärarna var inte själva färdigutbildade. Det hela var, menade Dutschke, ett experiment som stod och föll med den politiska rörelsen bland studenterna.¹

Vi kan ana de svårigheter som fanns, när försök gjordes att etablera det kritiska universitetet. Det hela var ett experiment vars framgång berodde på studenterna själva. I en intervju fick Dutschke frågan, om Freie Universität var ett kritiskt universitet. Dutschke besvarade frågan med ett nej och utvecklade en mycket negativ bild av sitt eget universitet. "Freie" ställde sin vetenskap till förfogande för den makt som för tillfället härskade. Vetenskapen hade avdemokratiserats och övergått i omänsklighet.² Enligt Dutschke var mycket få professorer intresserade av det kritiska universitetet. Det var studenternas behov att själva organisera sig vetenskapligt som lett fram till det kritiska universitetet. En del assistenter stod på studenternas sida, men huvudprincipen var att det kritiska universitetets seminarier skulle ledas av oavlönade studenter. *Självorganisering* var det nyckelord i sammanhanget som Dutschke använde.³

Walter Kreipe, en annan av de ledande tyska aktivisterna, var inne på liknande tankegångar. Han menade att det kritiska universitetet inte var någon exportvara utan att det måste utvecklas vid varje enskilt universitet av studenterna på platsen. Denna ståndpunkt var en variant på Dutschkes självorganiseringsprincip. Kreipe hade på ort och ställe kunnat studera olika försök att skapa ett kritiskt universitet genom sitt uppdrag att vara kontaktman med de franska, holländska och belgiska studenterna. Kreipe hade sett vilka svårigheter studenterna kunde stöta på av olika slag när de försökte att organisera det kritiska universitetet.⁴

Intresset för det kritiska universitetet var stort på sina håll och det kom ut skriftliga rapporter om etableringsförsöken. Studenterna vid Freie Universität gav ut en rapport om svårigheterna att skapa ett kritiskt universitet vid universitetet i Nijmegen⁵ Om det italienska motsvarigheten kallad *Contro L'Università* skrevs också en rapport publicerad i en italiensk tidskrift.⁶

Även i Frankrike, mitt under majrevolten, verkade studenterna för det kritiska universitetet. Omständigheterna var extraordinära, eftersom

¹ Dutschke 1983, s. 27.

² Ibid., s. 28.

³ Ibid., s. 28 f.

⁴ *Studenterna och makten*, s. 155, 179.

⁵ *Kritische Universität Nijmegen i KU. Sommer 68. Berichte und Programm*, ed. AstA der FU Berlin (Berlin, 1968).

⁶ I *Quaderni Piacentini* nr 33/1968.

universiteten i Paris var ockuperade. Daniel och Gabriel Cohn-Bendit talade om det kritiska universitetet som ett "kritiskt jäsningssentrum" och en "strategisk bas för anti-systemet".¹ Inte i något annat land hade studentrörelsen lyckats mobilisera andra grupper i samhället på samma sätt som i Frankrike. Situationen inbjöd till att målet vidgades. Cohn-Bendits slutmål var det "oakademiska universitetet". Detta skulle stå öppet för alla samhällsklasser och därigenom skulle borgarklassens kollektiva monopol på kunskap radikalt bekämpas.²

I Stockholm byggde Unga Filosofer upp ett slags kritiskt universitet genom sin tidskrift *Häftet för Kritiska Studier*. I tidskriftens egen presentation (1986) hette det: "Häftet för Kritiska Studier startade 1968, som ett radikalt alternativ till en borgerlig högskola, men avvisade vänsterns sektarism. Idag utgör tidskriften med sin tematiska bredd och vida problemorientering ett eget *kritiskt universitet* [min kursiv.]. Häftet hävdar samtidsanalysens beroende av historiesynen, den 'vetenskapliga' expertisens beroende av ideologin [---]"³

Redan i första numret satte tidskriften igång med en kritisk granskning av den etablerade nationalekonomin. "Häftet" hade som målsättning att vidareutveckla den ideologikritiska forskningstraditionen. Delvis genom tidskriften fick den kritiska teorin en viss spridning även i Sverige. Debatten om vetenskapsteori förnyades genom tidskriftens genomslagskraft. En debatt ägde rum i "Häftet", under decenniet närmast efter 1968, om bl.a. vetenskapsteori. Här diskuterades bl. a. Frankfurtskolan, Althuserskolan och Maos Tsetungs kunskapsteori.

Även i Lund började studentvänstern att bygga upp en vetenskapskritisk verksamhet 1968. Startpunkten blev faktiskt universitetets 300-årsjubileum i juni. Under jubileumsdagarna anordnade studentkåren och universitetet tillsammans ett symposium, som behandlade frågan vetenskap och politik. Några av deltagarna bildade under hösten samma år en arbetsgrupp för ett kritiskt universitet. Detta projekt kunde inte fullföljas just då. I stället organiserades så småningom en rad kritiska seminarier, vars aktiviteter hade funktionen av ett kritiskt universitet. Liksom sina internationella motsvarigheter drabbades seminarierna av svårigheter. En del av dem upphörde efter en kort tid.

Gemensamma drag i utvecklingen av det kritiska universitetet (KU):

a) KU var en del av studentrevolten och radikaliseringsprocessen 1968. Organisatoriskt var det präglad av den nya vänsterns demokrati-

---

¹ Cohn-Bendit 1969, s. 139.

² Ibid. s. 284.

³ Presentationsbroschyr från 1986.

och organisationssyn. Det skulle byggas upp på det lokala planet efter principen *självorganisering*: Studenterna själva (och eventuella intresserade lärare) skulle organisera och svara för verksamheten.

b) De olika studiegrupperna inom KU, vare sig de kallades arbets-kretsar, kritiska seminarier eller något annat, skulle vara *självstyrande*. Det berodde på arbetsgruppens egen kraft och förmåga, om den skulle lyckas med sina föresatser och mål.

c) Ur KU:s perspektiv var den etablerade vetenskapen, och då i synnerhet samhällsvetenskapen en icke-vetenskap och "ideologi". Den dåvarande "borgerliga" vetenskapen, ansågs vara endast skenbart värderingsfri. Det gällde för KU att lyfta fram och kritiskt granska den värderingsgrund som den borgerliga vetenskapen vilade på och i förlängningen skapa alternativ till denna vetenskap.

d) Genom sin delaktighet i KU kunde den enskilde studenten bli medveten om sin och andras klassposition och om universitetet som en del av det borgerliga samhällets ideologi. Därigenom kunde hon/han förstå sin egen situation på ett nytt sätt, och bli delaktig i en process som ledde till verklig frigörelse.

Sammanfattning och diskussion

De många och påfallande likheterna mellan den svenska nya vänstern och dess motsvarigheter utomlands gör att jag vågar hävda att det egentligen var fråga om *samma* rörelse. Detta påstående kan synas paradoxalt, eftersom den nya vänstern var spontanistisk, splittrad och lokal, men rörelsen i sin helhet vilade på starka gemensamma grundvärderingar och synsätt. Det fanns visserligen inte någon övergripande organisation internationellt, men mängden influenser på olika plan skapade en enhetlighet vad gäller ideologisk grundsyn, värderingar, organisation, arbetssätt och yttringar, att den nya vänstern framstår som ett förhållandevis enhetligt fenomen.

Likheter

Det första påfallande gemensamma draget hos studentvänstern i de olika länderna är att enhetsfronterna av SDS-typ uppträder under samma tidsperiod. Fenomenet hade förhållandevis kort varaktighet med en höjdpunkt år 1968. Detta år började också nedgången för den aktionistiska vänstern. 1970 hade den i stort sett upphört att existera. Så var t.ex. fallet med SDS-rörelserna i USA, Västtyskland och Sverige.

I linje med sin demokratiska grundsyn var de olika rörelserna och grupperingarna inom den nya vänstern mycket kritiska till den representativa demokratin och alla former av organisatorisk överbyggnad. *Den direkta demokratin* och den horisontella organisationsstrukturen utvecklades till en av hörnpelarna i den nya vänsterns idésystem. Den direkta demokratin på basplanet i form av stormötesdemokrati, deltagandedemokrati, basdemokrati försvarades med emfas. Som alternativ till en formell ledning och styrelse tillsattes arbetsgrupper, vilka skulle förbereda och verkställa stormötesbesluten.

Den internationella nya vänsterns brännpunkt blev "Vietnam". Vietnamfrågans betydelse för rörelsens utveckling kan inte nog betonas. Intresset för Tredje världens problematik var stort inom den nya vänstern och de antiimperialistiska strömningarna var omfattande. Detta bidrog till det starka engagemanget i Vietnamfrågan. Kritiken mot USA växte för att till sist utvecklas till en mer allmän kritik av det västerländska samhällets system i stort. Kritiken och ifrågasättandet i Vietnamkrigets kölvatten riktades mot: a) USA: krigspolitik och USA:s samhällssystem b) Den västerländska representativa demokratin c) det västerländska samhällssystemet.

De liberala kritikerna av Vietnamkriget uppfattade detta krig som ett utslag av en misslyckad amerikansk utrikespolitik, till skillnad från den nya vänstern, som satte in kriget i ett större perspektiv: "Vietnam" var ett utslag av västerländsk imperialism och av det rådande samhällssystemet.

Vietnamfrågan skapade inte bara ett stort engagemang utan fick även ett avgörande inflytande på organisationsutvecklingen. Med "Vietnam" fick den nya vänstern en fråga lämplig för en enhetsfront. Både ad hoc-organisationerna och SDS-rörelserna organiserades som enhetsfronter. I Sverige och en del andra länder var Vietnamrörelsen en föregångare och därmed förebild för studentrörelsen. Vietnamrörelsen visade för studentrörelsen att det var möjligt att samla tusentals människor med skilda politiska värderingar i en enhetsfront.

Den nya vänstern manifesterade en *gemensam syn på universitetet*. Ett uttryck som ständigt återkom för att beskriva universitetens roll var "utbildningsfabriker" Dessa ansågs dessutom stå i monopolkapitalets tjänst. Med detta synsätt var det inte så underligt att den nya vänstern i t.ex. Tyskland, Frankrike och Sverige ifrågasatte värdet av en demokratisering av universitetet. Den nya vänsterns alternativ var i stället *det kritiska universitetet*.

Forskningens samröre med försvarsindustrin eller näringslivet överhuvudtaget granskades och kritiserades hårt i bl.a. USA och Sverige. Den

nya vänstern i Sverige riktade en omfattande kritik mot det amerikanska kapitalets dominerande inflytande över den internationella forskningen.

Skillnader

Den mest påtagliga skillnaden mellan svenska och internationella förhållanden gäller studentrevolternas yttringar. I Sverige förekom inte några kravaller, upplopp eller våldsamma aktioner utom i något enstaka fall. I USA, Västtyskland och Frankrike hade studentrevolten en annan karaktär mycket beroende på det sätt som polis och myndigheter agerade gentemot studentaktivisterna.

Skolnick kritiserade hårt den amerikanska polisen. Hans slutsats var att den amerikanske polismannen var otillräckligt utbildad, underbetald och hade för låg bildningsgrad. Därtill hade polistjänstemännen på alla nivåer, från FBI-chefen ner till den patrullerande polisen ringa förståelse för massprotesterna och kunde inte sätta in dem i ett större socialt sammanhang. I stället betraktades protesterna som ett resultat av framför allt kommunistisk agitation trots att denna uppfattning vederlagts av forskare. Polisen såg, menade Skolnick, studentaktivismen, antikrigsrörelsen och den svarta rörelsen som ett hot mot det amerikanska politiska systemet. Polisens inställning och agerande gjorde att våldet trappades upp. Skolnick såg därför polisens roll som ett samhällsproblem.¹

I Frankrike sattes en särskild kravallpolis in mot studenterna, vilket ledde till att våldet trappades upp under majrevolten 1968. Även i Västtyskland intog myndigheter och polis en mycket hård attityd mot demonstranter och demonstrationer, trots att SDS och APO tillämpade ickevåldsprincipen. För övrigt sköts studenten Benno Ohnesorg ihjäl av en polis under en pågående demonstration.

Att den svenska utvecklingen tog andra banor än i USA, Västtyskland och Frankrike berodde på, enligt min uppfattning, att det svenska samhället hade andra traditioner och en annorlunda politisk utveckling. Jag konstaterar att de svenska myndigheterna från regering till polis intog en mindre militant attityd än motsvarande myndigheter i åtskilliga andra länder.

Ytterligare en signifikant skillnad var på det sätt den svenska regeringen agerade i frågan om universitetens demokratisering. Redan sommaren 1968 vidtogs de åtgärder som ledde fram till FNYS. På så sätt kunde demokratiseringen påbörjas höstterminen samma år. Även i andra

---

¹ Skolnick 1970, s. 290 f.

länder utökades studenternas participation så småningom, men den svenska regeringen var troligen unik, vad beträffar snabbheten att fatta beslut i demokratiseringsfrågan. Den svenska politiken kan tolkas som att regeringen ville med "mjuka medel" förhindra att den svenska studentrevolten tog en allvarligare vändning, som den redan gjort i USA, Västtyskland och Frankrike.

VIII. SLUTSATSER OCH UTBLICK

Flera utvecklingstendenser under 60-talet tycks löpa samman i 1968 års studentrevolt både i Sverige och utomlands. En av dessa tendenser var *politiseringen* av studentpolitiken. Redan vid 50-talets slut började de storpolitiska frågorna tränga sig in i det internationella studentfackliga arbetet. Studentrepresentanter från Tredje världens länder såg till att de allmänpolitiska frågorna lyftes fram, långt innan Vietnamkriget hade blivit den stora internationella frågan bland vänsterstudenter. Den övergripande principen för det studentfackliga arbetet, *student as such*-principen, började därför ifrågasättas och luckras upp. Dessa tidiga politiseringstendenser märktes i synnerhet i den internationella studentorganisationen ISC. Den svenska inställningen, manifesterad genom SFS, blev så småningom att försöka reglera denna politisering. SFS' policy innebar att det internationella arbetet i huvudsak skulle gälla studentfackliga frågor, men när det inte längre gick att hålla de storpolitiska frågorna utanför studenternas organisationer försökte SFS reglera vilka politiska frågor som skulle tas upp till behandling.

Denna långvariga politiseringsprocess inom den internationella studentpolitiken har inte uppmärksammats i den internationella litteraturen om den nya vänstern och studentrevolten vad jag har kunnat se. David Caute med flera fokuserar på den nya vänstern i stort och har inte intresserat sig för den internationella studentarbetet. Eftersom den nya vänstern, då den nådde sin höjdpunkt, i huvudsak var en studentrörelse, måste vi också mer än vad som hittills skett beakta utvecklingen i den internationella studentpolitiken och i de enskilda studentkårerna för att rätt belysa 1960-talets studentradikalism.

Den politiseringsprocess i det internationella studentsamarbetet som hade pågått från slutet av 50-talet förberedde marken för studentradikalismen vid slutet av 60-talet. År 1968 ställdes politiseringsproblematiken på sin spets i Sverige. En betydande studentvänster växte snabbt fram samtidigt som antikrigsrörelsen blev allt större i takt med eskaleringen av Vietnamkriget. *Student as such*-principens försvarare kunde inte längre hålla de storpolitiska frågorna utanför studentpolitiken. I både Stockholms och Lunds studentkårer pågick en maktkamp mellan *student as such*-principens försvarare och studentvänsterns aktivister. De senare gjorde allt för att de storpolitiska frågorna, och då i synnerhet Vietnamfrågan, skulle tas upp till behandling i studentkårerna. Denna maktkamp har inte uppmärksammats på samma sätt som det utomparlamentariska skeendet, men

min studie har visat hur viktig striden var för och emot studentas principen.

Utbildningsexplosionen påverkade utvecklingen i flera avseenden under 60-talets sista år. Det stora antalet studenter medförde också farhågor för akademikernas framtida arbetsmarknad i åtskilliga länder. Denna studentgeneration har betraktats som en privilegierad grupp i den svenska så kallade fyrtiotalistdebatten. Vi får dock inte glömma den stora oro som många studenter kände inför sin framtida yrkeskarriär. Vid denna tid rekryterades ett större antal studenter från de socialgrupper som tidigare inte varit involverade i den högre utbildningen. Dessa studenter kom således från hem där man i regel saknade studietradition. Vi kan anta att förväntningarna var stora på dessa studenter, som kanske var de första studenterna i sin familj eller släkt. För studenterna själva och för deras anförvanter framstod en universitetsexamen som en inkörsport till en säker karriär. Utbildningsexplosionen med alla dess negativa konsekvenser förändrade snabbt situationen. Prognoserna för den framtida arbetsmarknaden blev alltmer nedslående.

En hel del av studenternas missnöje riktades mot professorernas envælde. Professorsrollen hade en betydligt mer auktoritär framtoning på åtskilliga håll utomlands än i Sverige. Jag antar att avståndet mellan professor och student i vårt land, trots den förstnämndes formella makt, inte var så stort som i många andra länder och att detta förhållande var betingat av värderingar och traditioner typiska för det svenska samhällssystemet.

Problemen förorsakade av utbildningsexplosionen kunde lösas på olika sätt. En utbyggnad av universiteten låg nära till hands men var mycket tids- och kostnadskrävande. Ett annat och billigare sätt var att försöka göra studierna mer yrkesinriktade och effektiva. Ett tredje och mindre tilltalande alternativ var att bygga upp ett system med spärrar och därmed stänga ute många av de studenter som kom från samhällsgrupper som tidigare knappast alls varit involverade i den högre utbildningen.

De ansvariga för den svenska utbildningspolitiken kom att pröva alla dessa vägar. Den högre utbildningen byggdes ut både på de traditionella universitetsorterna och i form av universitetsfilialer på ett antal nya orter. Genom den så kallade automatiken tilldelades institutionerna medel i relation till studerandeantalet. Trots dessa omfattande ekonomiska satsningar fick även Sverige problem förorsakade av utbildningsexplosionen: lärarlocal- och bostadsbrist. Även om pengar fanns tog det lång tid att få fram nya lokaler och studentbostäder och ännu längre tid att utbilda universitetslärare.

När kurvorna som visade studerandeantalet pekade brant uppåt, väcktes tanken hos regeringen att försöka effektivisera utbildningen inom de fria filosofiska fakulteterna. Regering och riksdag fattade beslut redan 1965 om fasta studiegångar vid dessa fakulteter och det var en särskild grupp tillsatt av UKÄ som skulle ta fram ett förslag till en ny utbildningsorganisation. Både gruppen och dess förslag benämndes UKAS. Under samma tidsperiod förekom försök att effektivisera utbildningen på ett liknande sätt i bl.a. Västtyskland, Frankrike och Italien.

UKAS-utredningen nämner inte dessa internationella reformförsök med ett enda ord i sitt betänkande. Historiken behandlar endast svenska förhållanden. Betänkandet innehåller visserligen en bilaga som ger en översikt över utländska examina, men de utländska motsvarigheterna till UKAS nämns ej heller här. UKAS-gruppen satte inte heller in sitt förslag i något större samhälleligt sammanhang utan behandlade frågan om fasta studiegångar från renodlat tekniska utgångspunkter. Ej heller tog utredningen upp de långsiktiga konsekvenserna för de filosofiska fakulteterna och därmed för hela universitetet, eftersom dessa fakulteter var störst vad beträffar antalet studenter. UKAS' förhållningssätt i dessa frågor kan förklaras, om vi undersöker hur UKAS såg på sin egen roll i sammanhanget: Utredningen såg som sin uppgift att som en administrativ utredning arbeta fram ett förslag till de fasta studiegångar som hade beslutats av regering och riksdag. Enligt ett sådant synsätt sköt kritiken mot UKAS delvis över målet, eftersom utredningen endast var en del av verkställighetsprocessen och inte kunde göras ansvarig för beslutet som sådant. I viss mån fick UKAS gehör för detta synsätt. Både de lärare som var kritiska mot UKAS-förslaget och studentvänstern riktade sin kritik i första hand mot regeringens sätt att reformera den högre utbildningen. Studentvänstern, med sitt klart uttalade antibyråkratiska perspektiv, var emellertid även kritisk mot UKAS-gruppen i sig. Denna uppfattades som regeringens och UKÄ:s instrument i förändringsprocessen.

UKAS-gruppen hade tillsatts 1966 och presenterade sitt förslag offentligt i början av april 1968 just inför upptakten till både den svenska och internationella studentrevolten. Den svenska studentvänstern förvandlade snart UKAS från en studentfacklig fråga till en politiskt stor fråga. Överallt etablerades detta år vänsterrörelser av enhetsfronttyp (SDS-rörelser och 27-majrörelsen), som nu tog sig an UKAS-frågan. Denna blev alltmer politiserad.

Regeringen backade några steg i UKAS-frågan inför den massiva kritiken både från lärar- och studenthåll. Reformen uppskötts ett år och studenterna integrerades i det fortsatta utredningsarbetet. Det viktigaste

var dock att reformförslaget modifierades på åtskilliga punkter. UKAS, som nu var omdöpt till PUKAS, antogs av riksdagen våren 1969. Enligt min mening gick regeringen segrande ur utbildningsstriden. Den hade, trots en massiv opinion mot UKAS från de närmast berörda parterna, kunnat genomdriva en ny princip, d.v.s. bundna studiegångar, för utbildningen vid de filosofiska fakulteterna, vilket i praktiken var det samma som utbildningslinjer. Eftersom utbildningsminister Olof Palme redan i direktiven till U 68 fastställt att den kommande högskolan skulle baseras på ett linjesystem, blev PUKAS-reformen en möjlighet att pröva ett sådant system under några år innan den stora högskolereformen baserad på U 68 skulle sjösättas. Det var också en viktig seger för regeringen i ett annat avseende. Universitetslärarna och studenterna hade inte lyckats få gehör för sina ståndpunkter utanför universitetsvärlden. De stora intresseorganisationerna stod på regeringens sida i utbildningsstriden och det är inte heller troligt att UKAS-motståndarna hade något större stöd hos allmänheten. Jag håller det för sannolikt att detta stärkte regeringen i dess beslut att fortsätta på den inslagna vägen i utbildningspolitiken.

En av mina övergripande slutsatser är att kritikerstormen mot UKAS 1968 inte enbart var en spontan reaktion från studenthåll mot regeringens utbildningspolitik. En avgörande bakgrundsorsak till UKAS-striden var nämligen studentvänsterns medvetna politisering av UKAS. Studentrörelsen valde strategin att lyfta fram UKAS-frågan som den viktigaste inhemska frågan. Det finns flera förklaringar till denna strategi. UKAS-förslaget kunde jämföras med motsvarande förslag i andra länder och sättas in i ett större ideologiskt sammanhang. Dessutom var UKAS-frågan lämplig för en facklig enhetsfront. En mycket stor majoritet var kritisk mot UKAS och därför kunde frågan få en enande och samlande funktion.

År 1968 strålade således flera tendenser samman: UKAS-striden pågick som intensivast, regeringen tillsatte U 68 och radikaliseringen nådde sin höjdpunkt. Radikaliseringsprocessen 1968 innebar att allt fler studenter förflyttade sig åt vänster på den politiska skalan och att åtskilliga studenter anslöt sig till eller sympatiserade med studentvänstern. UKAS spelade en stor roll som en bakgrundsfaktor till denna radikalisering, men jag bedömer de internationella influenserna som ännu mer avgörande. Den nya vänsterns idéer spreds snabbt ut över världen under den andra hälften av 60-talet. Den engelska tidskriften *New Left Review* och andra liknande tidskrifter hade stor betydelse för spridningen av de nya idéerna. Svenska vänsterstudenter besökte studentrörelserna i andra länder och Sverige fick besök av tongivande vänsteraktivister. I TV och andra massmedia kunde de svenska studenterna följa utvecklingen. Antikrigsrörelsens demonstra-

tioner och andra typer av vänsteraktioner speglades, framför allt i TV, både i Sverige och utomlands. Alla dessa omständigheter gjorde att de internationella influenserna blev mycket starka för svensk del.

Hur stor var studentvänstern i Sverige, eller uttryckt med andra ord, hur omfattande var radikaliseringsen av studenterna? Denna grundläggande fråga finns det inte något exakt svar på, men jag vill ändå försöka ge några aspekter på denna frågeställning. Oavsett om vi använder begreppet studentvänstern, studentrörelsen eller den nya vänstern är det inte självklart vilka som bör räknas dit. Studentvänsterns enhetsfronter hade ett flytande medlemskap. Alla som kom på stormötena och som var intresserade av verksamheten kunde betraktas som medlemmar. De enda som fanns omnämnda som medlemmar eller aktiva inom studentvänstern var de som företrädde ett vänsterparti i en studentkår och de som var sammankallande i enhetsrörelsernas arbetsgrupper. Av detta följer att det inte går att sammanställa någon säker statistik men jag har försökt att approximativt uppskatta antalet aktiva i studentvänstern.

Bakom 27-majrörelsen fanns till en början Clarté, KFml och VSK/VUF och i Lund tog Socialdemokratiska studentklubben och Clarté initiativet till bildandet av SDS. Dessa enhetsfronter hade en aktiv kärna av socialister som till en del kom från de socialistiska grupper som stod bakom enhetsfronterna. Jag bedömer antalet som tillhörde kärnan till några hundra på respektive kårort.

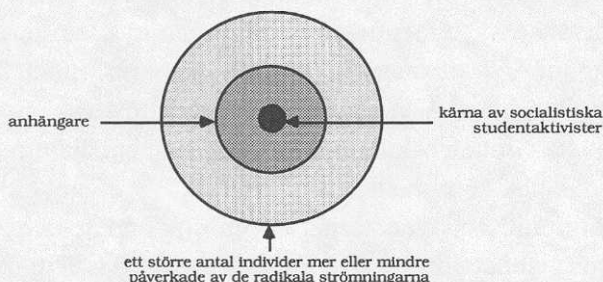
Det framgår av min **figur** nedan att det förutom individerna i kärnan fanns ett antal aktivister som jag kallar för anhängare. Dessa hade inte varit med från början i de bakomliggande socialistiska grupperna. En del av dessa anhängare var löst knutna till verksamheten. De kom till en del stormöten och deltog i vissa aktioner. Gränsen mellan kärnan och anhängargruppen var mycket flytande. En del av anhängarna gick kanske med i "kärntrupperna" medan andra lämnade rörelsen efter en tid. Genom intervjuer och personliga samtal med f.d. studentradikaler har jag kommit fram till att en sådan grupp av anhängare verkligen fanns. Däremot vågar jag inte bedöma storleken på denna grupp. Säkert kunde antalet anhängare snabbt växla från en tid till en annan. Den här typen av medlemsstruktur var en logisk konsekvens av den nya vänsterns demokrati- och organisationssyn. Alla var välkomna till stormötena i 27-majrörelsen, SDS och i de olika institutionsgrupperna. En del av "stormötesbesökarna" stannade kvar i verksamheten, medan andra i sin tur snabbt försvann ut ur respektive rörelse och grupp.

I den yttre kretsen fanns alla de som sympatiserade med eller påverkades av den nya vänsterns idéer. Att uppskatta den nya vänsterns påver-

kanskraft innebär betydande svårigheter vad gäller definitioner och metod. Det var inte antalet aktiva inom rörelsen som hade den största betydelsen, utan omfattningen av den påverkan som den nya vänstern hade på samhälls- och kulturdebatt samt på attityder och värderingar på individnivå under de närmaste åren.

Figur 5: Den nya vänsterns gruppstruktur

Studiet av den nya vänsterns ideologi har fått en framträdande plats i denna avhandling. Inom den svenska studentrörelsen förekom samma idéer, föreställningar och värderingar som hos studentrörelserna utomlands. Det fanns med andra ord någon slags ideologi som var gemensam för den nya vänstern i de olika länderna.

När Herbert Tingsten år 1968 besökte USA intresserade han sig för den nya vänstern. Han konstaterade att det fanns ett betydande antal grupper inom denna nya rörelse som dessutom hade olika inriktning och var splittrade inbördes. Därför kom Tingsten fram till att det var orimligt att tala om en gemensam ideologi för den nya vänsterns olika grupper; i stället ville han lyfta fram vissa tendenser och "talesätt" hos den nya vänstern.¹

Jag är inte lika pessimistisk som Tingsten när det gäller att finna en gemensam ideologi hos den nya vänstern i de olika länderna. Även om denna rörelse, både i Sverige och utomlands, innefattade i sig en mångfald av idéer och grupper, går det att finna åtskilliga drag, som är gemensamma för ett stort antal grupper och individer.

Ett sådant genomgående och internationellt drag i ideologin, vilket för övrigt även Tingsten omnämner, var värnandet om den *direkta demokratin*. Den nya vänsterns direkta demokrati fick olika benämningar: stormötesdemokrati, basdemokrati eller deltagandedemokrati (från eng. participatory democracy). Dessa benämningar speglar mycket väl innehållet i den nya vänsterns demokratisyn.

¹ Herbert Tingsten, *Dagbok från Amerika*. (Stockholm, 1968), s. 164 ff.

I alla den nya vänsterns grupper, både här hemma och utomlands, tillämpades en horisontell organisationsstruktur: Viktiga beslut skulle fattas på stormöte till vilket alla berörda var välkomna. Formellt ledarskap saknades; ej heller fanns det något verkställande organ. Arbetsgrupper av olika slag förberedde och verkställde stormötets beslut. Basarbetet i de lokala arbetsgrupperna var det centrala i verksamheten. "Basdemokratin" var ett sätt att nå ut till människor i gemen. Att etablera en djupare kontakt med arbetarklassen var ett mål för studentaktivister i åtskilliga länder. Den stora förebilden för dessa aktivister var studentrörelsen i Frankrike, som lyckats få till stånd ett samarbete med arbetarklassen och andra grupper i samhället, men för de flesta studentrörelserna i Europa stannade detta vid en vision omöjlig att realisera. I t.ex. Sverige, med den struktur som arbetarrörelsen hade, var det särskilt svårt att åstadkomma några inbrytningar i arbetarklassen. Det stannade vid några få försök till kontakt med denna klass.

För de studentaktivister som var ideologiskt medvetna tycktes den direkta demokratin vara ett upprättande av den radikala socialistiska traditionens rådsdemokrati. För andra aktivister framstod den direkta demokratin helt enkelt som den reella demokratin till skillnad från den representativa, vilken ofta uppfattades som en pseudodemokrati från studentvänsterhåll.

I Sverige höll 27-majrörelsen och SDS fast vid den direkta demokratin trots alla organisatoriska svårigheter. Ett annat exempel på hur etablerad denna demokratiform var finner vi hos allaktivitetsrörelsen. De aktiva i denna rörelse ansåg att alla viktiga beslut som rörde ett allaktivitetshus skulle fattas på ett stormöte. Allaktivisternas stormötesdemokrati kolliderade med den kommunala representativa demokratin. Kommunpolitikerna i Stockholm och Lund accepterade inte allaktivisternas demokratimodell, utan krävde att en ansvarig styrelse skulle finnas på ett allaktivitetshus.

Att demokratifrågan intog en central plats 1968 finns det många exempel på. Vi kan titta på Olof Palmes agerande under kårhusockupationen. Palme hade kommit till kårhuset för att diskutera UKAS, men efter en stund handlade debatten om demokratin. När studentaktivister ockuperade UKÄ ägnades mycket tid åt att debattera UKÄ:s "odemokratiska" metoder. Överhuvudtaget tenderade debatten kring UKAS-förslaget att handla om demokrati. Det var inte bara förslaget i sig som studentvännen vände sig emot utan även regeringens sätt att försöka genomdriva reformen. Detta uppfattades som odemokratiskt, eftersom de närmast berörda av reformen till en början stod utanför utredningsprocessen. När

sedan regeringen genom UKÄ genomförde en försöksverksamhet med utökat studerandeflytande (FNYS), uppstod även samma strid på universitetsinstitutionerna: På vissa institutioner arbetade aktiva inom studentrörelsen för införandet av stormötesdemokrati.

Ett annat drag hos den nya vänstern är den stora betydelse de *utomparlamentariska aktionerna* fick i verksamheten både i USA och i Europa. "Aktionismen" var både en del av ideologin och en arbetsmetod. Studentrörelsernas aktivister hade inte något intresse att formulera en sammanhängande ideologi. I stället manifesterades ideologin genom det praktiska handlandet, det vill säga genom alla de aktioner som genomfördes. Den "spontana aktionismen" var kanske det mest iögonfallande draget i den nya vänsterns verksamhet.

Utomparlamentariska aktioner var emellertid inte allmänt accepterade vid denna tid. Under riksdagsdebatten om PUKAS-propositionen tog alla partier, utom VPK, avstånd från studentrörelsens metoder. För de etablerade politikerna var användandet av utomparlamentariska aktioner det samma som att ta lagen i egna händer och den nya vänsterns aktioner framstod för dessa politiker som "gatans parlament".

Både tillämpningen av den direkta demokratin och de många utomparlamentariska aktionerna var utmanande för det politiska etablissemanget i Sverige, eftersom det i båda fallen kunde tolkas som ett underkännande av den representativa demokratin, alltifrån intresseorganisationernas interndemokrati till demokratin på riksplanet. Den nya vänsterns demokratikritik kom dessutom vid en tidpunkt i svensk samhällsliv då avståndet mellan väljare och medlemmar och deras valda representanter hade ökat: Sammanslagningen av kommuner till storkommuner pågick vid denna tid, ombudsmännens och funktionärernas inflytande blev allt större i de fackliga organisationerna (inklusive studentkårerna) och avståndet mellan politiker i allmänhet och deras väljare blev mer uppmärksammat som ett demokratiskt problem.

Förutom den särprägel den nya vänsterns ideologi fick genom direkta demokratin och den spontana aktionismen kännetecknades ideologin i de flesta länderna av ett kritiskt förhållningssätt gentemot etablerade strukturer inom åtskilliga områden. Prefixet "anti" har en nyckelroll när vi försöker fånga in den nya vänsterns ideologi: antikapitalism, antiimperialism och antikommersialism. Eftersom den nya vänstern till en betydande del var en rörelse inom den frihetliga socialismens idétradition, är det inte förvånande att det antikapitalistiska draget dominerade denna rörelse. Denna antikapitalism hade sina rötter i marxismen men också i en mer modern kritik av kapitalismen med utgångspunkt från 60-talets idé-

strömningar. Det kritiska förhållningssättet gentemot den rådande marknadsekonomin manifesterades bland annat i en oro att näringslivet skulle få ett alltför stort inflytande över universitetens utbildning och forskning. I USA, Västtyskland, Frankrike och Sverige talade studentaktivister om de moderna universiteten som "utbildningsfabriker" i "monopolkapitalets" tjänst.

Även antiimperialismen hade sitt ursprung både i en äldre socialistisk tradition och i nyare strömningar. Denna antiimperialism var således inte enbart ett återupplivande av Lenins imperialismteori, även om en del vänsterstudenter var väl förtrogen med denna. I den tredje världen hade många studenter börjat bli politiskt medvetna och aktiva redan i slutet av 50-talet och början av 60-talet. Ett uttryck för detta var den förut nämnda politiseringen av ISC. Även studenter i den industrialiserade världen uppmärksammade de globala problemen, och de antiimperialistiska strömningarna inom studentvänstern växte i styrka. I slutet av 60-talet kom Vietnamkriget i centrum, vilket medförde att den antiimperialistiska tendensen blev ännu mer märkbar.

Det antikommersiella draget i den nya vänsterns ideologi var kanske det särdrag som till den största delen hade sitt ursprung i samtiden. Efterkrigstidens ekonomiska boom innebar inte bara ekonomiskt välstånd och högre levnadsstandard för allt fler medborgare utan även ett märkbart slöseri med resurser. Det talades vid denna tid om "köp, slit och slängsamhället". Samtidigt blev de globala orättvisorna uppenbara. Den nya vänstern jämförde gärna de industrialiserade ländernas förbrukning av alla slags resurser med fattigdomen i u-länderna för att påvisa obalansen i resursfördelningen. I bl.a. Sverige uppstod särskilda antikommersiella rörelser: allaktivitetsrörelsen och alternativ jul-rörelsen. Den existensiella problematiken fanns med i bakgrunden: Materiellt välstånd var inte tillräckligt för att kunna leva ett meningsfullt liv. Allaktivisterna försökte bygga upp en gemenskap över åldersgränserna - en gemenskap utanför den kommersiella sfären. Den kreativa människan skulle i allaktivitetshuset tillsammans med andra vara ett skapande subjekt i stället för ett objekt för marknadskrafterna.

I denna genomgång av den nya vänsterns ideologi vill jag nämna ett sista särdrag: det antibyråkratiska. Detta särdrag hittar vi både i Sverige och utomlands inom de olika nyvänstergupperingarna. Kulturrevolutionen i Maos Kina vände sig mot byråkratin och denna rörelse påverkade naturligtvis även den nya vänstern. Byråkratin i allmänhet var en del av etablissemangen och blev därför föremål för kritik. En annan förklaring till den kritiken av byråkratin kan vi finna om vi beaktar hur den nya

vänstern organiserades: Den nya vänsterns direkta demokrati innefattade i sig en misstro mot all organisatorisk överbyggnad i form av styrelse, formellt ledarskap och ombudsmannasystem.

Hos den svenska studentrörelsen var det antibyråkratiska draget påfallande. En av 27-majrörelsens två huvudparoller var riktad mot just byråkratin. På det lokala planet i Stockholm och Lund stred studentvänstern mot kårbyråkratin som beskrevs som ett hinder i etablerandet av en verklig kårdemokrati. I UKAS-striden riktade studentvänstern sin kritik mot regeringens agerande, men också mot UKÄ och dess tjänstemän. "UKÄ-byråkratin" blev utsatt för både ockupationer och en omfattande kritik. Den nya vänsterns misstro mot alla former av byråkrati var en del av rörelsens antiauktoritära förhållningsätt.

Av ovanstående genomgång av den nya vänsterns ideologi framgår det mycket tydligt vilken omfattande systemkritik som bedrevs inom denna rörelses ramar. Det ekonomiska systemet kritiserades, likaså den representativa demokratin. Till och med den rådande världsordningen ifrågasattes starkt. Bakom all denna kritik av de etablerade strukturerna fanns visioner om en ny och annorlunda värld. De flesta av dessa visioner förblev implicita. Den nya vänsterns grupperingar verkade under en mycket kort tidsrymd och de var mestadels fullt upptagna av olika aktioner. Det fanns sällan tid till att mer exakt formulera visionerna. Kritikerna av den nya vänstern framhöll gärna att denna rörelses visioner var alltför utopiska.

Kanske var det den grundläggande ideologin och dessa visioner som den nya vänsterns aktiva tog med sig in i 70-talets nya rörelser och grupperingar, då det spontana vänsteruppsvingets tid var förbi.

SUMMARY

Main purpose

During 1968 the radical Student Movement reached its peak in many countries through the student revolts taking place that year. These Student Movements were also the culmination of the development of the New Left. In other words the New Left, during its most important phase, was mainly a student movement.

The main purpose of this thesis is to give both an international and educational background to the Swedish student revolt in 1968 and analyse the politicizing process and radicalization that took place among the students of the two largest student unions around 1968, that is, the student unions of Stockholm and Lund. Even if this choice of student unions in statistical meaning is not a representative selection, I have still in my inquiry made the universities of Stockholm and Lund to some extent generally representative of the universities of Gothenburg and Uppsala. Stockholm and Gothenburg were both major cities with young universities. There were no old student societies and no traditional university life. Lund and Uppsala, on the other hand, were minor cities with old universities, where during the 1960s a traditional university life had a considerable impact on city life. Both of these university cities had old student societies with a rich program.

Methods and questions at issue

I have chosen to study the process of politicizing and radicalization with a method of critical treatment of the sources. My most important sources have been governmental official reports, student union magazines, student union minutes, and stencil copied materials from the Student Movement.

In my study of the *process of politicizing* at the student unions of Stockholm and Lund, I have examined how this process developed during the latter part of the 1960s and how the Student Left and its opponents acted in student union politics.

In the study of the *process of radicalization* within the student unions of Stockholm and Lund I have concentrated on an examination of the Student Left and its organizations both inside and outside these student unions. I have had the following questions as a basis for this examination: Which were the most important general background factors of the process of radicalization? What organization and kind of methods did the dif-

ferent groups of the New Left make use of? How was the radicalization of the student unions expressed around 1968? What similarities and differences were there between the Swedish and the international New Left?

The background of the student revolt according to educational history

A crucial background issue for the student revolt and the university crisis was the education explosion at the end of the 1960s and the resulting.

The educational explosion influenced the situation of the students. The educational conditions were often very troublesome: There were lack of teachers and rooms as well as constant improvisations. Lack of accommodations had as a result that many students were confined to poor housing conditions. The education explosion also caused great anxiety among the students. The prognoses indicated that many of the graduates would not be able to find work within the traditional university graduates' labour market.

The educational explosion forced the government to take different steps to appease the problems. The most controversial step was a proposal for more restricted and structured studies for the "free" faculties. In 1968 these faculties were still free in two respects: The admission was as a rule free and the student could freely choose his or her way of studies. The parliament had decided about the more restricted and structured studies already in 1965 without causing any opposition. A task force within the governmental University Chancellery would work out a proposal for more restricted and structured studies for the free faculties. The group was called the Task force of the University Chancellery for Restricted Studies (Universitetskanslersämbetets arbetsgrupp för fasta studiegångar m.m., UKAS). UKAS was both the name of the task force and the proposal it presented. UKAS made its proposal in the spring of 1968. The proposal aroused criticism and soon this criticism rose into a storm.

UKAS proposed that restricted studies, organised in thirty-four lines, would be introduced in the free philosophical faculties. The purpose of the restricted studies was to accelerate the flow through speed of the students. In addition exclusion rules were proposed. Students who did not finish their studies within the time frame allowed would have to break off their studies. A third proposal was to introduce graded quality credits.

The UKAS proposal was discussed at the same time as the international student revolt reached its peak. UKAS became an important catalyst for the student revolt in Sweden.

The international New Left was of the opinion that the universities were changing into educational industries that would supply the need of the economic system for commissioned research and a qualified labour force. The Student Left of Sweden interpreted UKAS in this very pattern, that is, what UKAS and the government endeavoured to accomplish was to transform the universities into modern educational industries with high flow through speed. One compared UKAS with structural rationalisation in industry.

The UKAS issue became the great student issue in 1968. It developed almost identically at the student unions in Stockholm and Lund. During the first phase UKAS was observed by the leading student union politicians. They criticised the proposed reform from pure student union points of view, and they were especially worried about its tight time limit. During the second phase the Student Left focused on UKAS and looked at the proposed reform from a political and ideological perspective. The criticism of UKAS grew very rapidly, and the issue became increasingly politicised.

It seems that the UKAS issue put all other questions more or less aside. The political energy, which was created in connection with the student revolt in the spring of 1968 was mainly canalized on the UKAS issue. Problems connected with the education explosion, that is shortage of accommodations, teachers and rooms are only dimly visible in the source material in the university cities of Lund and Stockholm. It is wrong to assume that the choice to politicize the UKAS issue was mainly tactical. With the interpretation of the UKAS issue that the student left did, this issue appeared crucial and basic for the future of the universities, an issue that overshadowed the education explosion problems.

Facing a risk of a starting student revolt also in Sweden, the government made two prompt moves. First, they quickly involved the students in the university decision-making. It was made through a test period called FNYS ("Försöksverksamhet med nya samarbetsformer" = Test period with new forms of cooperation). Second, one took steps backward concerning the UKAS issue. UKAS became MJUKAS and in its final variety PUKAS (Palme's UKAS, named after the minister of education of that time, Olof Palme). PUKAS implied considerable remissions to general student opinion. The most important remissions were the removal of the proposal for the graded quality credits and the introduction of the successive choice, which gave greater freedom to the individual student in his or her choice of studies.

UKAS and PUKAS was a last attempt to improve the university of that time and it was the starting point for something new, the integrated university. UKAS/PUKAS retained the character of the philosophical faculties at the same time as the government passed new principles which portend the following great University analysis: U 68.

Politicizing of student politics

Neither the Stockholm nor the Lund leftists accepted the "student-as-such-principle" of that time and took every possible step of action in order to make it irrelevant. They had good reasons for that. Both in Stockholm and Lund the Student Left wanted to introduce the great international issues in student union politics. The Student Union would, according to the strategy of the Left, form a platform for international solidarity efforts. The most important among these efforts were measures taken to create opinion. To fulfil this strategy the student-as-such-principle had to be eliminated, as the opponents of the Left used this principle as an instrument to stop proposed international issue statements by the Left.

I have realised that the Vietnam issue, and particularly a fundraising made for the students of Hanoi (on a French initiative) became the great dividing issue in the process of politicizing the student unions both in Stockholm and Lund. Strong efforts were made to stop this politicizing, but the Vietnam issue had such a strong intrinsic political power that the opponents of the Left were not successful in keeping the question outside the student union politics.

The most obvious result of the Student Left's actions was this politicizing of the student unions. As late as the spring 1968 the defenders of the-student-as-such-principle were in power within the student unions, but during the following years this group became a minority. Thereby a political shift of systems had taken place within the student unions.

The politicizing of student politics, however, was not a new issue. Already at the end of the 1950s top-level political questions started to penetrate into the international student union work. Student representatives from countries of the Third World put the general political questions on the agenda long before the Vietnam war had become the great international issue among left wing students. The overarching principle for student union work, the-student-as-such-principle, thereby started to be questioned and relaxed. These early politicizing tendencies were particularly observed in the international student organisation called *The International Student Conference* (ISC). The Swedish point of view manifested by the

national student union *Sveriges Förenade Studentkårer* (SFS), The United Student Unions of Sweden, was to make attempts to regulate this politicizing. The policy of SFS implied that the international work mainly should be about student union issues, but when it no longer was possible to keep political questions outside the students' organisations, SFS tried to regulate which of the political issues that should be on the agenda. One of my most important conclusions is that this politicizing process, that was in progress from the end of the 1950s prepared the way for student radicalism at the end of the 1960s.

This long politicizing process within international student politics has not, as far as I have noticed, been observed in the literature concerning the international Student Movement and the student revolt. The New Left that reached its peak was mainly a student movement. In order to shed light on the student radicalism of the 1960s it is necessary to look more than before at this development within international student politics and within individual student unions.

The radicalization process

It is ascertained from what is mentioned above that the government's educational policy, and particularly the UKAS proposal, became an important background factor for the radicalization of the Swedish students in 1968.

Other great background factors were the international influences. The Vietnam issue, being the dominating international matter, worked as a powerful push factor for the radicalization process. The Vietnam Movement had preceded the Student Movement, and some student activists had started the Vietnam Movement. The two movements were a part of the general upswing of the Student Left about 1968. The Vietnam issue was not only about the Vietnam war but also about the problems of the Third World and anti-imperialism, among other things.

The English magazine *New Left Review* was significant in the distribution of the New Left ideas also in Sweden. In 1969 a number of books were edited in Swedish, written by leading international student activists. Some Swedish left students paid visits to student movements in other countries, and Sweden was visited by leading international left activists. The Swedish students could follow the development through television and mass media. Anti War Movement demonstration and other left actions were mirrored particularly in television in Sweden and abroad. All these circumstances made the international influences strong in this country.

Organization and methods of The New Left

The different groupings within The New Left in Stockholm and Lund had a similar organizational structure. In correspondence with the principles of direct democracy, the actions were built on horizontal organization. The general meeting was the highest deciding body and was open to everyone who wanted to take part in the activities. In spite of the problems related to general meeting democracy, one never abandoned it. No formal leaders were elected. Instead of elected leaders there was an informal leadership. There were, for instance, no chairmen or leaders of the work groups, only a convener. Everyone would thereby be involved in the work and decision-making of the group. Strong faith in a collective ideal is reflected by the great importance of small groups in the New Left view of democracy. There was neither elected board nor council. The different work groups had to carry out the general meeting's decisions.

There are more characteristics in the New Left way of working. The methods were constantly characterized by abstract expressionism and actionism. The work groups acted very independently. Much of the work consisted of planning and carrying through different kinds of actions. What was noticed most in mass media were demonstrations and spectacular occupations, sit-in-strikes and the like, but there was also a totally different side of the New Left activities to influence attitudes and opinions by general society methods.

The New Left had a basically nonauthoritarian attitude. This also characterized the opinion work. One should not from a position above tell people what they should think or do. Those touched by a special issue should themselves reach a point of view, but in this process the individual could be influenced in different ways. The New Left had a broad spectrum of influencing opportunities.

The manifestation of the radicalization process

There was a general state of agitation, unrest and turbulence both inside and outside the universities in Sweden in 1968. There were many demonstrations and other actions. At the universities the process of radicalization was specifically manifested, particularly during the academic year 1968-69. The students began to demand power in new areas, for instance, the choice of study literature and curriculums. Spring term 1968 functioned as a preamble, and the peak came during the autumn term of 1968, depending on the student revolt previous spring both in Sweden and abroad and on the fact that the University Chancellery (UKÄ) organized a test period with increased student influence (FNYS) that fall.

Occupations were common phenomena during the international student revolt. The Swedish occupations were neither as usual nor as militant as abroad. The best known occupations in Stockholm were the occupation of the student union building in May 1968 and the occupation of the University Chancellery in December of that year.

What caused most attention in Lund was the occupation of the local draft office at Folkets Hus in September. The Folkets Hus-action may also be characterized as a sit-in strike. No Swedish occupations resulted in any serious incidents or personal injuries.

Disturbance of meetings also occurred in Sweden. In Stockholm and Lund I know of only a few actions of this sort. In Stockholm there was a disturbance of meeting aimed at a meeting with the university council (the University Executive Board) in December 1968. The action caused some attention but the disturbance at a conference with trade and industry organizations caused the greatest attention in southern Sweden. The press in the Malmö and Lund region were extremely strong in their criticism of the student activists behind this action.

Similarities and differences between the Swedish and the international New Left.

Similarities

One of my most important discoveries is that there were so many and obvious similarities between the international and the Swedish New Left that I dare maintain that it, in fact, was the same movement. This statement may seem paradoxical as the New Left was spontaneous, divided and local, but my conclusion is that this movement as a whole had strong and common basic values and points of view. It is true that there was no overarching organized cooperation internationally, but the great number of mutual influences on different levels and similar background conditions created a homogeneity according to ideological basic views, values, organization, methods and manifestations making the New Left all over the world appear as a *proportionately homogeneous phenomenon*.

The first and most striking similarity between circumstances in Sweden and abroad is that the New Left as a phenomenon appeared during the same time. The Student Movement in Sweden and other countries wrote its preamble in 1967 and reached its peak in 1968 and more or less ceased to exist as a movement during 1969-1970.

Another similarity is that the New Left both in Sweden and internationally was very critical of representative democracy and all forms of

organizational superstructure. In place of this, direct democracy and a horizontal organizational structure as a cornerstone of the New Left system of ideas was developed.

The third similarity is the Vietnam issue and the Vietnam Movement, which maintained an important role in the student movements all over the world. The Vietnam issue did not only achieve great commitment but also crucially influenced organisational development. With Vietnam the New Left had an issue suitable for creating a united front. Both the Vietnam Movement and the student movements were organized as united fronts. In Sweden and in some other countries the Vietnam Movement was a forerunner and, by that, a prototype for the student movements. The Vietnam Movement showed these student movements that it was possible to collect thousands of people with different political values in a united front.

The New Left groupings in Sweden and other countries manifested a common view on the university. An expression constantly used to describe the role of the universities was educational industries. Furthermore, they were looked upon as being servants of monopoly capitalism. With this point of view it was not strange that the New Left in countries like Germany, France and Sweden questioned the value of university democratization. The New Left alternative was *the critical university*.

The New Left had great importance for introducing critical theory. This theory emanated from the Frankfurt school, which was founded in the 1920s, but it was introduced anew by the Student Movement. Through the Student Movement critical theory received a certain distribution in the 1970s.

Differences

The most obvious and significant difference between Swedish and international conditions is attached to the manifestations of the student revolt. In Sweden there were no riots, tumults or violent actions except for some occasional incidents. In the United States, West Germany and France the student revolt had another character depending on the way the police and the authorities viewed and responded to the student activists.

The fact that developments in Sweden followed other lines depends, in my view, on different traditions and a different political development within the Swedish society. I observe that the Swedish authorities from the government to the local police had a more conciliatory attitude than corresponding authorities in several other countries. Another significant difference was the way the Swedish government acted in the issue concerning the democratization of the universities. As early as the summer of

1968 measures were taken leading to FNYS. In that way the democratization could start in the autumn term that very year. In other countries the participation of the students gradually increased, but the Swedish government was probably unique in their rapidity of decision-making on the issue of democratization. One may interpret the Swedish policy as a way to use soft means for preventing the student revolt from taking a more serious turn, as it already had done in the United States, West Germany and France.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

Stockholms universitets studentkår

Styrelsens protokoll

Kårfullmäktiges protokoll

Akademiska föreningens arkiv, studentkåren, Lund

Deputerademötets protokoll

Kårstyrelsens protokoll

Utskottens protokoll

Studierådens protokoll

Skrivelser till kårstyrelsen och deputerade

Statistikuppgift över Lunds studentkårs medlemmar ht 1969

"Fris och FNYS" Fris-stencil.

"Val. Information från Lunds fria studenter - valorganisation för en bättre kårpolitik -"
(Tryckt informationsblad utgivet av Fris inför valet 1968)

Dag Sandahls privata arkiv

Stencilerat material från SDS i Lund: *Aktion* (stencilerad tidning), flygblad, utredningar, diskussionsprotokoll, skrivelser, rapporter. Det mesta av materialet är odaterat. Särskilt kan nämnas:

"Diskussion i SDS om kontaktkonferensen 28/2 och demonstrationerna i samband med rättegångarna". Sammanställning, på grundval av diskussionsprotokoll, gjord av Stig Broquist, Hans Magnusson och Anders Sannerstedt

"Ekonomiska forskningsinstitutet i Lund (EFL)", 1969

"Handbok för kritiska studier"

"Kemicentrum i Lund", 1969

"Kontaktlista för SDS i Lund", från *Aktion Extra*, 1969

"Några kritiska bidrag till debatten kring UKAS", utarbetade av en arbetsgrupp under medverkan av Lars Bengtsson, Daniel Fleming, Anders Jönsson, Anders Lövqvist, Jan-Erik Pettersson, Hans Camitz, Clas Fleming, Christina Koch, Lena Koch, Ulla Leringe, Jenny Malmquist, Gertrud Raquette.

Rapport från SDS arbetsgrupp för institutionsgrupper, den 15/1 1969

”SDS om UKAS”

”Solidaritet med fredsdemonstranterna - uppprop till lundaborna”. Flygblad undertecknat av 12 lundabor bl.a. författaren och litteraturkritikern Ingemar Leckius och dominikanen Sven Tengström

”Upprop” odaterad stencil undertecknad ”medlemmar i Centerns studentklubb, Clarté, Latinamerikagruppen, Liberala studentklubben, Lunds studentkår, LURD, Zenit, PAX, SDS, Socialdemokratiska stud.kl., Sydafrikakommittén, U-gruppen vid Lunds Universitet, Vietnamkommittén”

”Valprogram för SDS”, 1968

”Varför SDS?”, 1968

”Vem styr din utbildning?”

Herman Schmidts privata arkiv

Aktion 2/69

Övrigt otryckt material

”Forskningsprogram. ’Årgång 68’: Panelstudie av en politisk generation.” Utarbetad av Svante Lundberg och Sven-Axel Månsson i febr 1986 (stencil)

Tryckta källor

Officiellt tryck

Riksdagsprotokoll för 1969

Statens offentliga utredningar:

SOU 1959:45

SOU 1962:55

SOU 1965:11

SOU 1965:12

SOU 1973:2

SOU 1973:3

SOU 1993:85

Propositioner:

1963:172

1965:141

1969:4

1975:9

Övrigt offentligt material

SCB:s promemoria 1981:6.

Statistisk årsbok för 1970.

”Utbildningslinjer vid filosofisk fakultet [del 1]. Universitetskanslerämbetets arbetsgrupp för fasta studiegångar m.m.” (Stockholm, 1968).

Övrigt tryckt material

Akademiska Föreningen i Lund. Årsskrift 1968 samt 1973-77

Ungdomsåret 1969

Verksamhetsåret 1967/1968. SFS' verksamhetsberättelse

Verksamhetsåret 1968/1969. SFS' verksamhetsberättelse

Tidningar och tidskrifter

Aftonbladet (AB)

Aktion (stencil)

Arbetet (Arb)

Bolsjevik (stencil)

Dackekuriren (Dk)

Dagens Nyheter (DN)

Dagsverkaren (En tillfällig tidning utgiven den 13/8 1968 till förmån för Hanoiinsamlingen av Lunds studentkår.)

Expressen (Expr)

Kommentar

Kvällsposten (KvP)

Lundagård (Lgd)

Lundaposten

Lunds Fria Press (stencil)

PAX-bulletinen (stencil)

Se

Skånska Dagbladet (SkD)

Svenska Dagbladet (SvD)

Sydsvenska Dagbladet (SDS)

Sydsveriges arbetartidning

Tidsignal (Ts)

Zenit

Litteratur

A Student Generation in Revolt. An International Oral History, ed. Ronald Fraser. (New York, 1988).

Allen, Robert L., *Svart uppvaknande i kapitalismens Amerika*. (Stockholm, 1971).

Ambjörnsson, Ronny, Andersson, Gunnar & Elzinga, Aant, *Forskning och politik i Sverige, Sovjet och USA* (Stockholm, 1969).

Andolf, Göran, *Spärr vid universiteten. Debatten om dimensioneringen av den högre utbildningen 1957-1973*. DsU 1974:4.

Andrén, Mats, *Upprätt gång: Människosyner i 1960-, 70- och 80-talens vänsterradikalism* (Stockholm, 1989).

Arnberg, Teddy, *Revolutionära rörelser i USA*. (Stockholm, 1968).

Arvidsson, Håkan & Berntsson, Lennart, *Makten, Socialismen och demokratin*. (Lund, 1980).

Barthes, Roland, *Mytologier* (Köpenhamn, 1969).

Bedoire, Fredric & Thullberg, Per, *Stockholms universitet 1878-1978*. (Stockholm, 1978).

Bensaid, Daniel & Weber, Henri, *Maj 1968, en generalrepetition*. (Mölnådal, 1969).

Bergendal, Gunnar, *På väg mot en ny högskola*. (Stockholm, 1976).

Bergmann, Uve m. fl., *Studentrevolten*. (Stockholm, 1969).

Bjurström Erling, *Generationsupproret. Ungdomskulturer, ungdomsrörelser och tonårsmarknad från 50-tal till 80-tal*. (Stockholm, 1980).

Brandell, Gunnar, *Skolreform och universitetskris*. (Stockholm, 1969).

Brottmål 813/1968 vid rådhusrätten i Lund. Försvartal och dom, ed. SDS i Lund. (Stockholm, 1969).

Caute, David, *Sixty-eight, the year of the barricades*. (London, 1988).

Cohn-Bendit, David & Gabriel, *Den radikala vänstern - botemedlet mot en senil kommunism*. (Stockholm, 1969).

- De nya revolutionärerna*, ed. Tariq Ali. (Stockholm, 1969).
- Demokrati och socialism*, ed. Nils Elvander (Stockholm, 1975).
- Dutschke, Rudi, *Min långa marsch. Tal, artiklar och intervjuer om det härskande falska och om fredens radikalitet*. Sammanställda av Brutus Östling. (Göteborg/Stockholm, 1983).
- En ny vänster*, ed. Göran Therborn. (Stockholm, 1966).
- Erlander, Tage, *1960-talet: Samtal med Arvid Lagerkrantz*. (Stockholm, 1982).
- Fallet Båstad, En studie i svensk opinionsbildning*, ed. Bo Lindblom. (Stockholm, 1968).
- Förenta Staternas imperialism. Ett symposium redigerat av Unga Filosofer* (Stockholm, 1969).
- Granstrand, Rolf & Henriksson, Bodil, *Arbetsdomstolen och de olagliga strejkerna 1969-1973*. Ur Studier i arbetarrörelsens historia nr 6 1975.
- Holmsen, Ylva & Mannerheim, Johan, *Lamco:s Liberia*. (Stockholm, 1968).
- Husén, Torsten, *Universiteten och forskningen*. (Stockholm, 1974).
- Ideologi och institution*, eds. Sven-Eric Liedman & Lennart Olausson. (Stockholm, 1988).
- Johansson, Ingvar & Liedman, Sven-Eric, *Positivism och marxism*, 3:e uppl. (Stockholm, 1987).
- Katsiaficas, George, *The Imagination of the New Left: A Global Analysis of 1968*. (Boston, 1987).
- Kennan, George, *Demokratin och de radikala studenterna* (Stockholm, 1969).
- Lagerlöf, Karl Erik, *Strömkantringens år och andra essäer om den nya litteraturen*. (Stockholm, 1975).
- Lindensjö, Bo, *Problem och handlingslinjer i sextiotalets universitets- och högskolepolitik. En studie i offentlig reformstrategi*. (Stockholm, 1977).
- Linder, Erik, Hjalmar, *Varför och därför studerar studenten*. (Stockholm, 1969).
- Lindroth, Sten, *Uppsala universitet 1477-1977*. (Uppsala, 1976).
- Lipset, Seymour, Martin, *Rebellion in the University. A History of Student Activism i America*. (London, 1972).
- Lundberg, Svante, Månsson, Sven Axel & Welander, Hans, *Demonstranter. En sociologisk studie*. (Stockholm, 1970).
- Lundberg, Svante, *68:or. Studie av en politisk generation*. (Stockholm, 1993).
- Lundgren, Lars J. & Thelander, Jan, *Nedräkning pågår. Hur upptäcks miljöproblem? Vad händer sedan?* (Stockholm, 1989).
- Marcuse, Herbert, *Protest, demonstration, revolt* (Stockholm, 1968).
- Marx i Sverige*, ed. Lars Vikström. (Stockholm, 1983).

- Mål, metoder och resultat inom det svenska utbildningssystemet*, ed. Stockholms universitet, pedagogiska institutionen. (Stockholm, 1971).
- Människans samhälleliga vara: Marxistisk forskningsteori i humanistisk forskning*, ed. Kerstin Norén. (Stockholm, 1973).
- Nelhans, Bertil, *Allaktivitet - ja, men hur?* (Stockholm, 1971).
- Om Förenta Staternas imperialism. Ett symposium redigerat av Unga Filosofer.* (Stockholm, 1969).
- Orton, Dan A., *U 68-utredningen och dess betänkande - En förändringsreform?* (Stockholm).
- Palme, Olof, *Med egna ord.* (Uppsala 1977).
- Rasmusson, Ludvig, *Fyrtotalisterna.* (Stockholm, 1985).
- Reich, Charles A., *Mot en ny värld.* (Stockholm, 1971).
- Rousseau, Jean-Jacques, *Om samhällsfördraget.* Originalupplaga från 1762. Svensk översättning av Sven Åke Heed och Jan Stolpe (Stockholm, 1994).
- Ruin Olof, *Studentmakt och statsmakt. Tre studier i svensk politik.* (Stockholm, 1979).
- Salomon, Kim, *Rebeller i takt med tiden: FNL-rörelsen och 60-talets politiska teater.* (Stockholm, 1996).
- Segerstedt, Torgny, *Hotet mot den högre utbildningen.* (Stockholm, 1974).
- Segerstedt, Torgny, *Studentrevolt - Vetenskap och framtid.* (Stockholm, 1968).
- Sjöberg, Hans, *Fransk explosion.* Världspolitikens dagsfrågor nr 9 1968, ed. Utrikespolit. institutet.
- Skoglund, Christer, *Vita mössor under röda fanor.* (Stockholm, 1991).
- Skolnick, Jerome H., *Protestpolitik i USA.* (Stockholm, 1970).
- Spender, Stephen, *De unga rebellernas år.* (Stockholm, 1969).
- Studenterna och makten*, ed. Hans Magnus Enzensberger. (Stockholm, 1968).
- Studentpower. Problems, Diagnosis, Action*, eds. Cockburn, Alexander & Blackburn, Robin. (London, 1969).
- Svensson, Allan, *Jämlikhet på gång? Den sociala selektionen till universitet och högskolor.* UHA-rapport 1979:9.
- Svensson, Lennart, G., *Från bildning till utbildning del III. Universitetens omvandling från 1870-talet till 1970-talet.* (Lindome, 1980).
- Tarschys, Daniel & Tham, Carl, *Den nygamla vänstern.* (Stockholm, 1969).
- The New Left. A Documentary History*, ed. Massimo Teodori. (London, 1970).
- The New Radicals. A Report with Documents*, eds. Paul Jacobs & Saul Landau. (New York, 1966).
- Thörnqvist, Christer, *Arbetarna lämnar fabriken.* (Göteborg, 1994).

Tingsten, Herbert, *Dagbok från Amerika*. (Stockholm, 1968).

UKAS en utmaning, eds. Bengt Hansson & Erik Janson. (Stockholm, 1968).

UKAS och samhället. En sammanställning av dokumentationen och kritiken av UKAS-förslagets första del, ed. Marina Stenius Aschan. (Stockholm, 1968).

Universitet i utveckling - Uppsala universitet under Torgny Segerstedts rektorat 1955-1978. (Uppsala, 1978).

Universitet och samhälle, ed. Thorsten Nybom. (Stockholm, 1989).

Universitetspedagogik, ed. Karl-Georg Ahlström. 3:e uppl. (Lund, 1970).

Weibull Jörgen, *Lunds universitets historia del IV*. (Lund, 1968).

INTERVJUER

Intervju med Ann-Katrin Hatje av förf. den 6/12 1994. (Telefonintervju)

Intervju med Dag Sandahl av förf. den 26/3 1996. (Telefonintervju)

Intervju med Peter Lamming av förf. den 19/4 1996. (Telefonintervju)

FÖRTECKNING ÖVER FIGURER

Figur 1: Bakgrundsfaktorer till studentrevolten 33

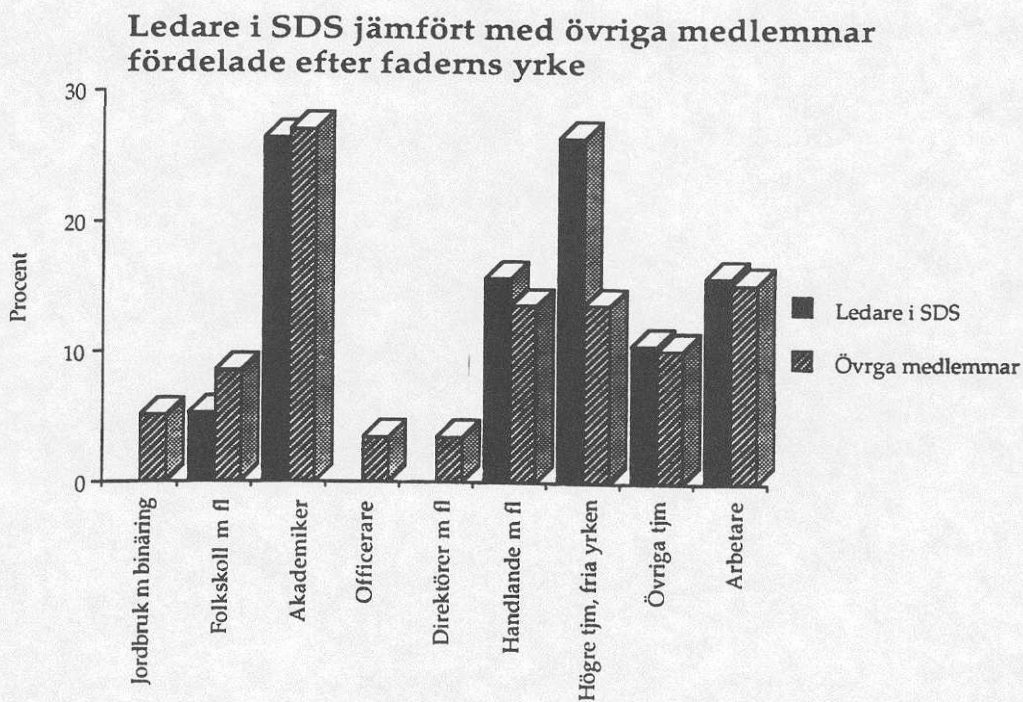
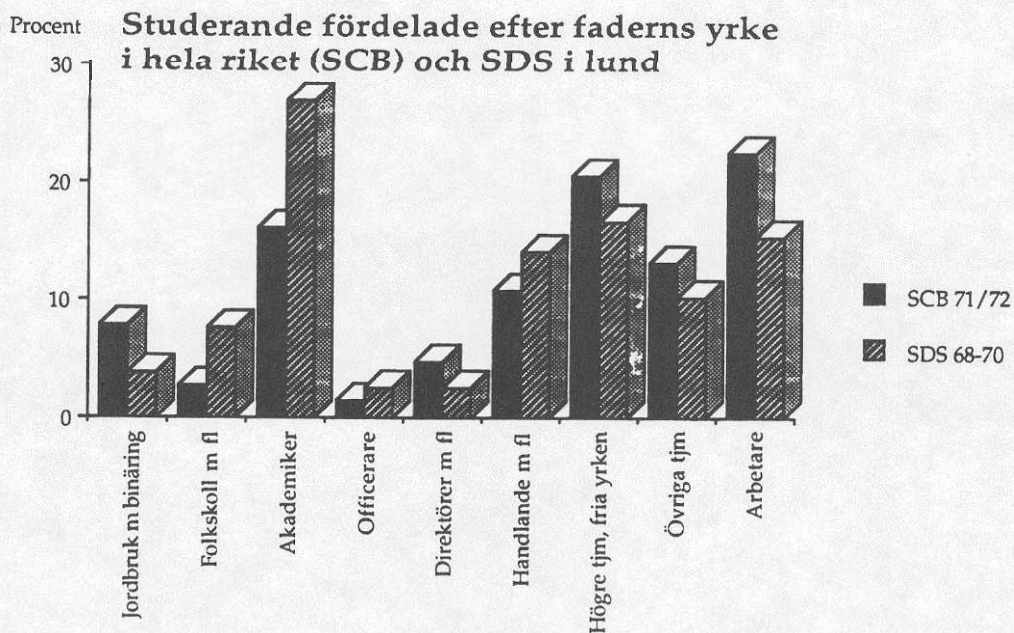
Figur 2: Modell för den nya vänsterns direkta demokrati 39

Figur 3: Kårpartisystemet i Stockholm 98

Figur 4: Kårpartisystemet i Lund 173

Figur 5: Den nya vänsterns gruppstruktur 276

TABELLBILAGA

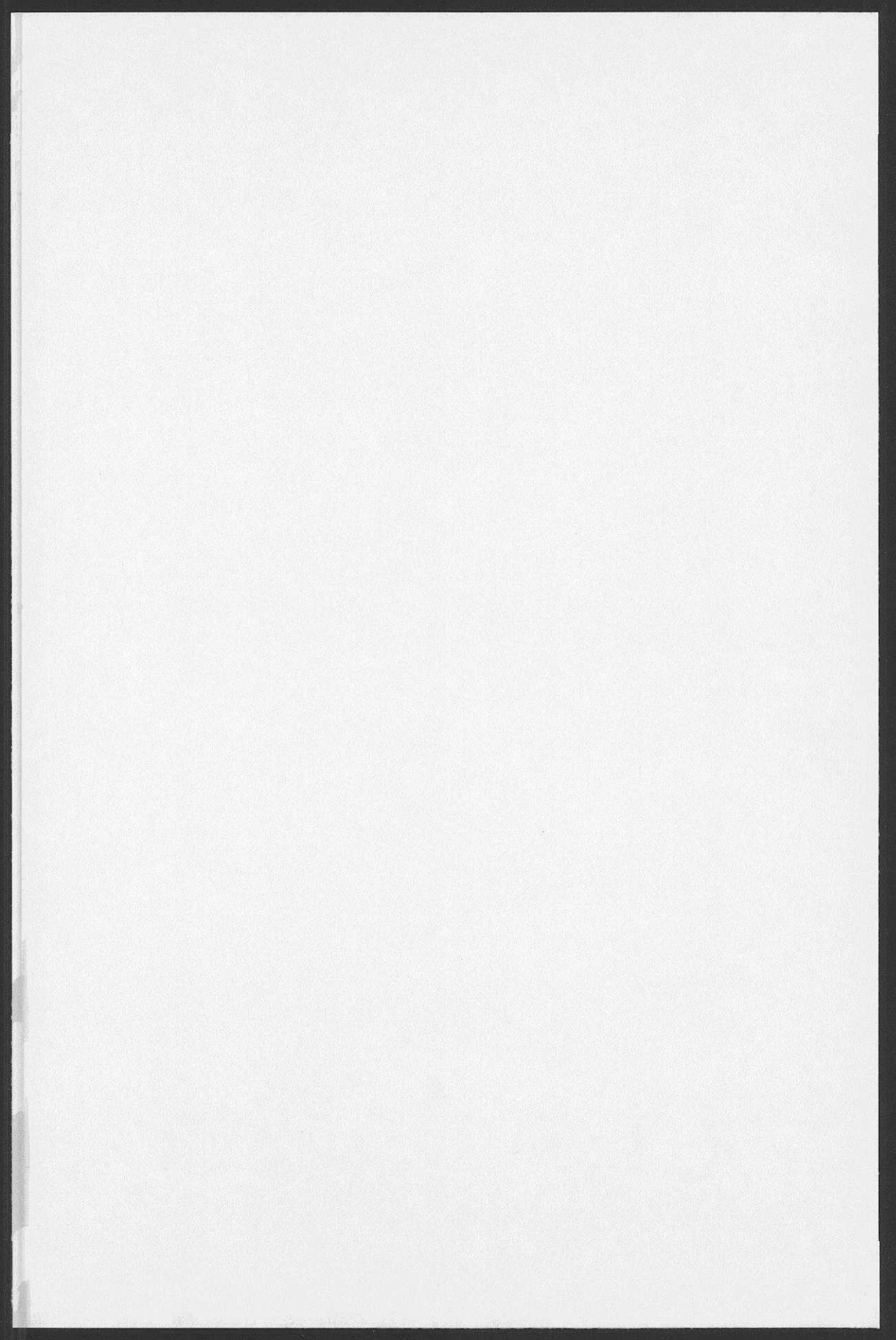

Året 1968 var ett av de mest turbulenta åren under hela efterkrigstiden. Vietnamkriget satte sin prägel på den internationella politiken. Samtidigt gick en våg av studentrevolter fram över världen. Den s.k. nya vänstern ifrågasatte gamla sanningar och doktriner och gick till storms mot "etablissemang". Den kritiserade t.o.m. hela den bestående världsordningen - Tredje världens problem sattes i fokus på ett helt annat sätt än tidigare. Radikala studenter gick också i första frontlinjen för att förändra de egna universiteten. Världen fick ett nytt begrepp "student power" - studentmakt. Det spontana vänsteruppsvinget försvann lika snabbt som det dykt upp. Omkring 1970 hade mycket återgått till den gamla ordningen, men den nya vänsterns idéer levde kvar under hela 70-talet.

I *Året var 1968* behandlas den svenska studentrevolten ur både ett internationellt och utbildningshistoriskt perspektiv. Författaren redogör för bakgrundsfaktorerna till denna revolt och för dess olika yttringar. Kända händelser som kårhusockupationen och Båstadaktionen sätts här in i ett större sammanhang.

Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg

1. Ingemar Karlsson, *Historien som biologiskt öde. Om perspektivförskjutningar inom mellankrigstidens tyska historieskrivning* (1989)
2. Heléne Löw, *Hakkorset och Wasakärven. En studie av nationalsocialismen i Sverige 1924-1950* (1990)
3. Martin Åberg, *En fråga om klass? Borgarklass och industriellt företagande i Göteborg 1850-1914* (1991)
4. Anna Götlind, *Technology and Religion in Medieval Sweden* (1993)
5. Henrik Glimstedt, *Mellan teknik och samhälle - stat, marknad och produktion i svensk bilindustri 1930-1960* (1993)
6. Lennart Andersson Palm, *Människor och skördar. Studier kring agrarhistoriska metodproblem 1540-1770* (1993)
7. Erik Husberg, *Honung, vax och mjöd. Biskötseln i Sverige under medeltid och 1500-tal* (1994)
8. Göran Malmstedt, *Helgdagsreduktionen. Övergången från ett medeltida till ett modernt år i Sverige 1500-1800* (1994)
9. Christer Thörnqvist, *Arbetarna lämnar fabriken. Strejkrörelser i Sverige under efterkrigstiden, deras bakgrund, förlopp och följder* (1994)
10. Britt Liljewall, *Bondevardag och samhällsförändring. Studier i och kring västsvenska bondearbetsböcker från 1800-talet* (1995)
11. Margaretha Mellberg, *Pedagogen och det skrivna ordet. Skrivkonst och folkskollärare i Sverige 1870-1920* (1996)
12. Ingrid Lomfors, *Förlorad barndom - återvunnet liv. De judiska flyktningbarnen från Nazityskland* (1996)
13. Eva Jakobsson, *Industrialisering av älvar. Studier kring svensk vattenkraftsutbyggnad 1900-1918* (1996)
14. Sven-Olof Josefsson, *Året var 1968. Universitetskris och studentrevolt i Stockholm och Lund* (1996)

ISSN 1100-6781

Distribution Historiska institutionen 412 98 GÖTEBORG